

การศึกษามลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น กรณีศึกษา:
เขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สำนักหอสมุดกลาง

จัดทำโดย

นางสาววันวิสาข์ รัฐกิจวิจารณ์ ณ นคร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

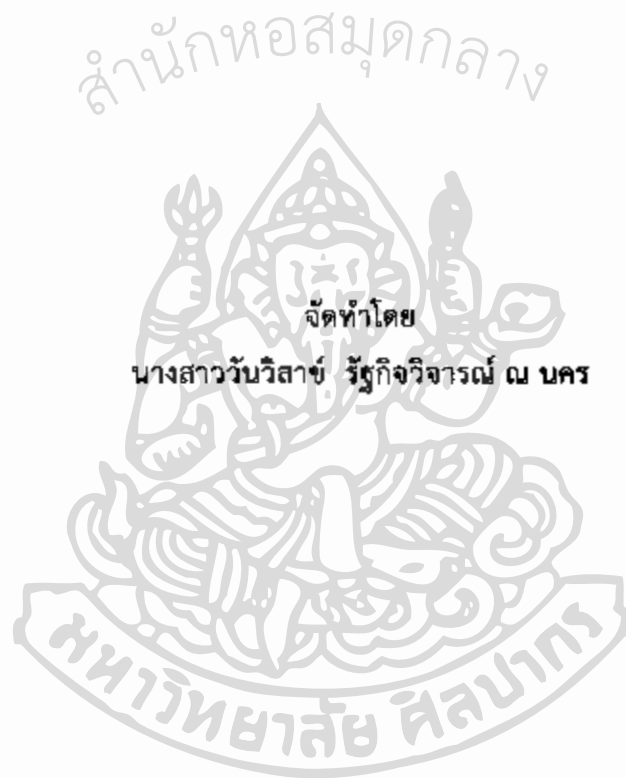
สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษานวัตกรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น กรณีศึกษา:
เขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

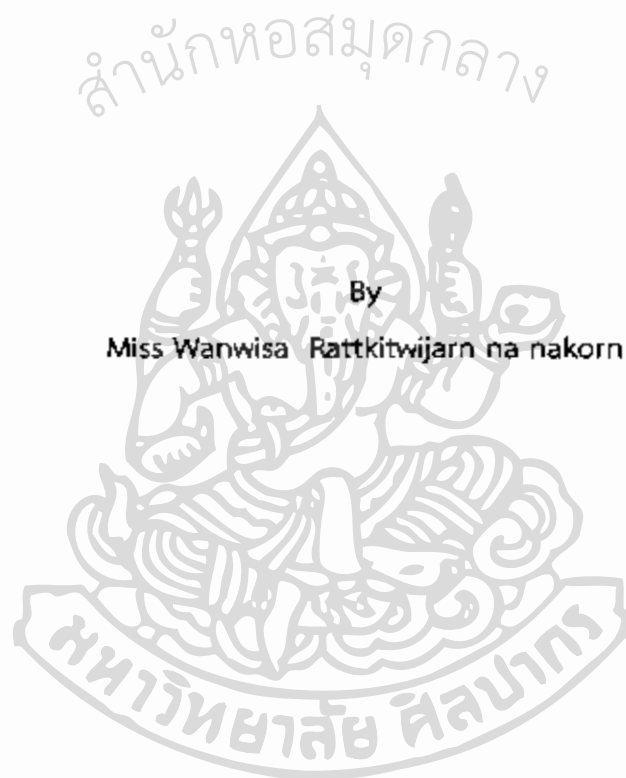
สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

IMPACT OF TOURISM ON LOCAL FOOD CULTURE IN PAI MUNICIPALITY,
VIENGTAI SUBDIVISION OF PAI DISTRICT, MAE HONG SON PROVINCE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
Master of Arts Program in Cultural Resource Management
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2013
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง " การศึกษาผลกระทบ
ของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น : กรณีศึกษา เขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน " เสนอโดย นางสาววันวิสาข์ รัฐกิจวิจารณ์ ณ นคร เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)

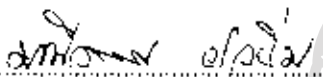
คณะบัณฑิตวิทยาลัย

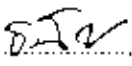
วันที่ 15 เดือน กันยายน พ.ศ. 2557

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.รัตมี ชูทรงเดช

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

 ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนีวรรณ ลีวันนิม)
9 / กันยายน / 2557

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ชัญญะ วงษ์วิภาค)
24 / 10 / 57

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.รัตมี ชูทรงเดช)
4 / 11 / 57

๕๒๑๑๒๒๒๐: สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ: อาหารท้องถิ่น / วัฒนธรรมอาหาร / ผลกระทบ / การจัดการท่องเที่ยว

วันวิสาข รัชกิจวิจารณ์ ณ นคร: การศึกษามลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น: กรณีศึกษา เขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รศ. ดร. รัชมี ชูทรงเดช. ๒๐๘ หน้า.

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีวัตถุประสงค์ศึกษาผลของการพัฒนาทาง การท่องเที่ยว สภาพชีวิต วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น และผลกระทบทางการท่องเที่ยวทั้งก่อนและหลัง การจัดการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวิธีการวิจัย จากการเก็บและรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาทางเอกสาร การสำรวจข้อมูลภาคสนาม การเก็บข้อมูล จากชุดคำถาม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการจากประชากรกลุ่มตัวอย่าง ๑๕๐ คน และการสังเกตการณ์ จากการเข้าร่วมกิจกรรมในพื้นที่

จากการศึกษา พบว่า วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ในเขต เทศบาลปาย แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ วัฒนธรรมอาหารของชาวไทใหญ่และชาวล้านนา ทั้งสองกลุ่มมี ลักษณะอาหารที่เรียบง่ายทั้งการผลิต การบริโภค และรสชาติที่ได้จากพืช ผัก แมลง เนื้อสัตว์ที่หาได้ ในพื้นที่ โดยมีความต่างทางธรรมเนียมการบริโภค กล่าวคือ ชาวไทใหญ่นิยมบริโภคข้าวเจ้าและพืชผัก ขณะที่ชาวล้านนามิชอบบริโภคข้าวเหนียวและเนื้อสัตว์ ด้านผลกระทบการจัดการท่องเที่ยว พบว่า วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ช่วง คือ ก่อนการส่งเสริมการ ท่องเที่ยว วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเกิดจากการผสมผสานจากหลากหลายชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ระยะนี้ การดำรงชีวิต สภาพนิเวศ และวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นยังคงมีความสมบูรณ์และเป็นตามรูปแบบ ดั้งเดิม ช่วงที่ ๒ คือ หลังส่งเสริมการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์ทางการท่องเที่ยวถือเป็นตัวเร่งที่ทำให้ วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงมีผลมาจากสภาพทางกายภาพ ทำให้พื้นที่สามารถผลิต วัตถุดิบเพื่อการผลิตอาหารท้องถิ่นมีน้อยลง วัตถุดิบที่เคยหาได้จากพื้นที่มีราคาสูง หายาก และถูกแทน ด้วยวัตถุดิบจากวัฒนธรรมอาหารอื่น ทำให้รูปแบบการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคของคนท้องถิ่น เปลี่ยนไป รวมถึงการเข้ามาของคนต่างถิ่นและนักท่องเที่ยวที่นำเอาวัฒนธรรมการบริโภคแบบสมัยนิยม เข้ามาแทนที่ จึงทำให้อาหารท้องถิ่นถูกลดบทบาทและต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบอาหารให้เป็นตามสมัย นิยม ในขณะที่ผลกระทบด้านบวกการท่องเที่ยวถือเป็นกระบวนการทางอนุรักษ์ ประดิษฐ์และรื้อฟื้น วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชากรในพื้นที่

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา

ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

52112220: MAJOR: CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

KEY WORDS: LOCAL FOOD / FOOD CULTURE / IMPACT / TOURISM MANAGEMENT

WANWISA RATTKITWJARN NA NAKORN : The STUDY OF THE IMPACT OF TOURISM ON LOCAL FOOD CULTURE IN PAI MUNICIPALITY, VIENGTAI SUBDIVISION OF PAI DISTRICT, MAE HONG SON PROVINCE. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. RASMI SHOOCONGDEJ, Ph.D. 208 pp.

The objectives of this thesis are 1) to study the impact of tourism on life way, local food culture and 2) to examine the management effects before and after tourism in Municipal area of Pai, ViengTai District, Pai, Mae Hong Son Province. The methodology of this study composed documentary research and surveyed by interviewing 150 local people and observed activities in the study area.

The findings indicated that the uniqueness of local food culture in the Pai Municipality could be divided into 2 ethnic groups; Tai and Lanna. There are some similarities between these 2 groups, for example they cooked food from their local products, such as vegetables, insects, meats etc. However, the Tai groups consume rice and vegetables while the Lanna groups ate sticky rice and meats. The study also found that the impact of tourism management in Pai Municipality on local food culture could be divided into 2 periods: first, before the promotion of tourism, in this period, the local food culture occurred because of the combination of the mixture between the variety of ethnic groups and environments. The food was abundant and people followed their traditional ways of life. Second, after the promotion of tourism, the appearance of tourism had urged the change of local food culture. For example, the local food chain was changed by the shortage of the products and the price of the local products had been increased. Moreover the arrival of foreigners and tourists brought the modern way of consumption. This caused the local food culture to decrease its role and need to adapt itself to modernity. Meanwhile the positive impact of tourism is the procedure of conservation, creation and restoration of local food culture by the community participations of the local populations in the area.

Program of Cultural Resource Management

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature

Academic Year 2013

Thesis Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีโดยได้รับการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่ายเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณาจารย์สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ได้ให้ความรู้ คำแนะนำและประสบการณ์ต่าง ๆ จนสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.รัศมี ชูทรงทรงเดช อาจารย์ที่ปรึกษาที่เมตตาให้คำแนะนำ ปรับปรุงแก้ไข และให้กำลังใจ อดทน และความเชื่อใจ เป็นผลให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ ลุล่วง กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ชนัญ วงษ์วิภาค และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนีวรรณ ผิวนิม ที่ได้กรุณาสละเวลามาเป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ รวมทั้งยังช่วยขัดเกลา เสนอแนะให้วิทยานิพนธ์มีความเป็นระเบียบและมีคุณภาพจนเป็นผลงานในระดับปริญญาโทมาบัณฑิต และกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะญจิตร อีกหนึ่งผู้ชี้แนะทางการศึกษาวิจัย ครั้งนี้

กราบขอบพระคุณท่านนายอำเภอ นายกเทศบาลตำบลปาย เจ้าอาวาสวัดหลวง และ เจ้าอาวาสวัดป่าขาม เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมอำเภอปาย เจ้าหน้าที่ภาครัฐเขตเทศบาลตำบลปาย ชมรมการท่องเที่ยวปาย ชมรมแม่บ้าน อาจารย์มังก รุ่งประโยชน์ศิลป์ พ่อจันทร์ อินหลาร ป้าแหล่ง ผู้ใหญ่บ้านทั้ง ๕ ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาลตำบลปาย ครอบครัวของน้องดาวชาวไทใหญ่ ที่ให้ความอนุเคราะห์และเมตตาให้การให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมอาหาร ท้องถิ่น กรรมวิธีการประกอบอาหาร วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ และขอขอบคุณพี่อ้อย พี่ณารัตน์ปายมินิโฮสเทล พี่เสีกร้านเล็กเล็ก พี่อ้อมปายบุรี หลินและเซอร์ที่ให้ทั้งความสะดวกสบายในการเดินทาง ที่พัก และคำแนะนำต่าง ๆ ในการเก็บข้อมูล อีกทั้งนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เสียสละเวลาอันมีค่าของท่าน ตอบแบบสัมภาษณ์และพูดคุยเพื่อแสดงความเห็นเกี่ยวกับอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

และกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ป้ามาย ป้านิต เจี อาแจ้ว ที่สนับสนุนทุนทางการศึกษา และขอบคุณหวาน ต้ม ต้อม รวมถึงบรรดาพี่มัคคุเทศน์ภาษาฝรั่งเศส น้องหมวย น้องต้ม พี่ไป แอน ทราย เกื้อ ปิ่น เกื้อ จี๊บ และเพื่อน CRM ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจ สอบถาม และให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ วิทยานิพนธ์ครั้งนี้คงไม่สามารถสำเร็จและลุล่วงด้วยดีหากไม่ได้ความร่วมมือและเมตตาจากทุกท่านที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น

สุดท้ายหวังว่าวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้สามารถสร้างประโยชน์ไม่มากก็น้อย ต่อแนวทางการท่องเที่ยวและการศึกษาด้านวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นแนวทางให้ชุมชนท้องถิ่นได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนที่ควรได้รับการอนุรักษ์ การถ่ายทอด การเรียนรู้โดยที่มีชุมชนเป็นส่วนร่วมที่สำคัญ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
๑ บทนำ.....	๑
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
คำถามในการวิจัย.....	๕
วัตถุประสงค์.....	๕
ขอบเขตการศึกษา.....	๕
ขอบเขตด้านแนวคิด.....	๕
ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	๕
ขอบเขตด้านพื้นที่.....	๖
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๖
คำศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการศึกษา.....	๖
๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
แนวคิดและทฤษฎี.....	๘
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหาร.....	๘
แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๑๙
แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....	๒๔
แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	๒๖
ปลายกับมิติทางการท่องเที่ยว.....	๒๗
การจัดการท่องเที่ยวและการพัฒนาทางการท่องเที่ยวในเขตอำเภอปาย.....	
จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๓๐
ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอปาย.....	
จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๓๑
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓๕

บทที่		หน้า
๓	วิธีดำเนินการวิจัย	๓๘
	การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study).....	๓๘
	การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study)	๓๙
	การจัดทำแผนที่ทรัพยากรวัฒนธรรม	๔๒
	กลุ่มประชากรที่ศึกษา	๔๒
	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	๔๔
	การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล	๔๔
	กรอบแนวคิด.....	๔๕
๔	ผลการศึกษาวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว	
	เขตเทศบาลตำบลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๔๖
	ข้อมูลทั่วไปของเทศบาลปาย	๔๖
	ปายกับการตั้งถิ่นฐาน.....	๔๖
	ลักษณะทางกายภาพ ที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขต.....	๕๐
	ลักษณะทางประชากรและการตั้งถิ่นฐาน.....	๕๓
	ลักษณะภูมิประเทศ เศรษฐกิจและสังคม.....	๕๗
	สภาพทางเศรษฐกิจ	๕๘
	สภาพสังคม.....	๕๙
	ลักษณะภูมิอากาศและทรัพยากร	๖๐
	ทรัพยากรป่าไม้.....	๖๒
	ทรัพยากรสัตว์ป่า.....	๖๒
	การคมนาคมขนส่ง ระบบสาธารณสุขโลก และการบริการสังคม.....	๖๓
	วัฒนธรรมและประเพณี	๖๖
	ปายกับพัฒนาการ รูปแบบ สภาพชีวิตชุมชนก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว	๖๙
	ช่วงที่ ๑ การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมที่มาจากการพัฒนา ระบบ	
	สาธารณสุขโลกและการพัฒนาเมือง.....	๖๙
	ช่วงที่ ๒ การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมที่มาจากการพัฒนา	
	จากการท่องเที่ยว (พ.ศ.๒๕๒๘-๒๕๕๖).....	๗๔
	การพัฒนาทางการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปาย	
	(พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๕๖).....	๗๕

บทที่	หน้า
การเปลี่ยนแปลงสภาพวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมก่อนและหลัง	
การจัดการท่องเที่ยว	๘๐
การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชน	๘๐
การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของชุมชน	๘๗
การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม	๙๒
การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมชุมชน	๙๙
จำนวนและลักษณะของนักท่องเที่ยว	๑๑๒
พายุกับวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น	๑๑๕
ครัวของอู๋ย	๑๒๕
วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลง	๑๒๘
การผลิตอาหารท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงหลังการจัดการท่องเที่ยว	๑๓๑
วัฒนธรรมการบริโภคหรือพฤติกรรมการบริโภคอาหารท้องถิ่น	๑๓๓
การศึกษาทัศนคติการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาล	
ความคิดเห็นเรื่องผลกระทบทางการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม	
อาหารท้องถิ่นของชุมชนท้องถิ่น และทัศนคติของการนักท่องเที่ยวต่อการ	
จัดการท่องเที่ยวและอาหาร	๑๓๖
ส่วนที่ ๑ ข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่น	๑๓๗
ส่วนที่ ๒ ข้อมูลการผลิตและการบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่น	๑๔๖
ส่วนที่ ๓ การสำรวจทัศนคติการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรม	
อาหารท้องถิ่น	๑๕๓
อภิปรายผล	๑๕๘
อาหารท้องถิ่นที่ปรับเปลี่ยนในปัจจุบัน	๑๖๒
๕ สรุปลผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	๑๖๕
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	๑๖๕
สรุปลผลการศึกษา	๑๖๕
ข้อเสนอแนะ	๑๖๗
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป	๑๗
รายการอ้างอิง	๑๗๐

	หน้า
ภาคผนวก.....	๑๗๕
ภาคผนวก ก แบบสอบถามเพื่อการศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบทางการจัดการ ห้องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น : กรณีศึกษาเขตเทศบาล ตำบลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๑๗๖
ภาคผนวก ข แหล่งอาหารและทรัพยากรอาหารในเขตเทศบาลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากตารางที่ ๖.....	๑๘๑
ภาคผนวก ค อาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตารางที่ ๑๓ และ ๑๔.....	๑๘๗
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๐๘

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑	จำนวนหมู่บ้าน คริวเรือนและประชากรในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	๕๕
๒	จำนวนประชากร กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๕๖
๓	จำนวนประชากรย้ายเข้า-ออกในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๕๖
๔	ระบบเกษตรกรรมในช่วง๑ปีของชุมชนเขตเทศบาลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๕๘
๕	ผลผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๕๙
๖	แหล่งอาหารและทรัพยากรอาหาร เขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ภาพในภาคผนวก ข).....	๖๓
๗	ประเพณี ๑๒ เดือนในเขตเทศบาลปาย.....	๖๘
๘	การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปาย ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๐ ระยะริเริ่ม การจัดการท่องเที่ยว.....	๘๒
๙	การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปายช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๕ ระยะหลังส่งเสริม การท่องเที่ยว.....	๘๕
๑๐	การประกอบอาชีพของประชากรในเขตเทศบาลปาย.....	๙๒
๑๑	การเปลี่ยนแปลง ช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของการท่องเที่ยวและ ช่วงหลังสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ).....	๑๐๕
๑๒	ฤดูกาลที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	๑๑๓
๑๓	อาหารคาวหวานของชาวไทใหญ่ตามฤดูกาล (รูปในภาคผนวก ข).....	๑๑๙
๑๔	อาหารคาวหวานของชาวล้านนาตามฤดูกาล (รูปในภาคผนวก ข).....	๑๒๓
๑๕	จำนวนและร้อยละของการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่นเชิงลึก จำแนกตามเพศ.....	๑๓๗
๑๖	จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๓๘
๑๗	จำนวนเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๓๙
๑๘	จำนวนระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๔๐
๑๙	ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๔๑
๒๐	สาเหตุของการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของผู้ให้สัมภาษณ์.....	๑๔๒
๒๑	จำนวนอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๔๓
๒๒	จำนวนของอาชีพที่กล่าวมานั้นมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือไม่.....	๑๔๔
๒๓	รายได้หลักของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๔๕
๒๔	จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จากท้องถิ่นประกอบอาหารรับประทาน.....	๑๔๖

ตารางที่	หน้า	
๒๕	จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จากท้องถิ่นในการหาวัตถุดิบในการประกอบอาหาร.....	๑๔๗
๒๖	วัตถุดิบในการประกอบอาหาร.....	๑๔๗
๒๗	วัตถุประสงค์ในการประกอบอาหารท้องถิ่น.....	๑๔๘
๒๘	ประเภทของอาหารที่ผลิตเพื่อรับประทาน.....	๑๔๘
๒๙	สถานที่ที่ซื้ออาหาร.....	๑๔๙
๓๐	ประเภทของอาหารที่เลือกซื้อ สาเหตุของการเลือกซื้อ.....	๑๕๐
๓๑	ความชื่นชอบต่อการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่น.....	๑๕๑
๓๒	สาเหตุที่นิยมประกอบอาหารและรับประทานอาหารท้องถิ่นจากผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชื่นชอบอาหารท้องถิ่น จำนวน ๔๓ คน.....	๑๕๑
๓๓	ชนิดของอาหารท้องถิ่นที่นิยมผลิตและรับประทาน.....	๑๕๒
๓๔	แหล่งความรู้จักกรรมวิธีการผลิตอาหารท้องถิ่น.....	๑๕๒
๓๕	สาเหตุของความไม่นิยมผลิตและรับประทานอาหารท้องถิ่น.....	๑๕๓
๓๖	ความคิดเห็นต่อการเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น... ..	๑๕๓
๓๗	ความคิดเห็นต่อการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น.....	๑๕๔
๓๘	การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น.....	๑๕๕
๓๙	ระดับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งการผลิตและการบริโภค อาหาร.....	๑๕๖

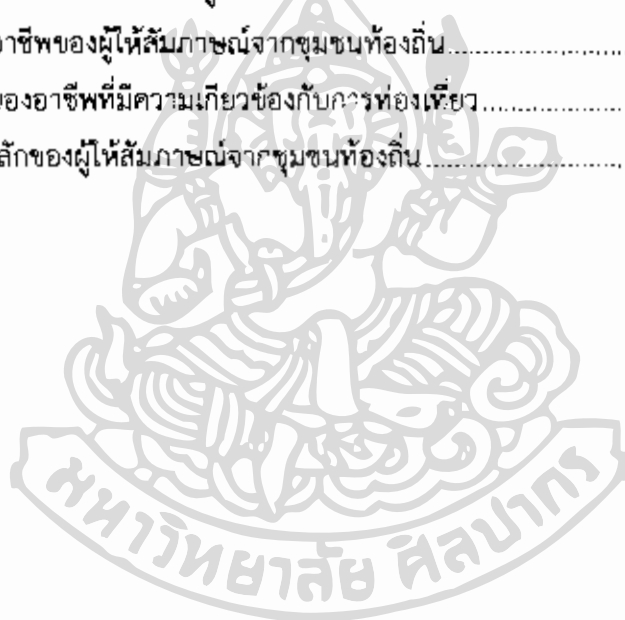
สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	ผังเมืองเก่าอำเภอปาย.....	๔๘
๒	แผนที่ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (แสดงเขตพื้นที่อำเภอปายภายในพื้นที่สีส้ม).....	๕๑
๓	แผนที่อำเภอปายและเขตเทศบาลปาย (แสดงพื้นที่เขตเทศบาลปาย ภายใต้กรอบสีดำ)...	๕๒
๔	ภาพทางอากาศเขตเทศบาลปาย (แสดงพื้นที่เขตเทศบาลปายในพื้นที่สีส้ม).....	๕๓
๕	แผนที่วัฒนธรรมแสดงชุมชนทั้ง๕ของเขตเทศบาลปาย	๕๗
๖	การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลปายในปัจจุบัน	๘๒
๗	ข้าวปุกงานมขัน.....	๑๖๒
๘	ข้าวเหลืองอุ๊ปโก่จากร้านดวง	๑๖๒
๙	ขนมแปม้งกับไอศกรีมร้าน Fruit Factory.....	๑๖๒

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๑	แสดงความสัมพันธ์ของ ธรรมชาติ มนุษย์ และสังคม	๔๗
๒	กรอบแนวคิด.....	๕๐
๓	ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นและอาหารท้องถิ่น.....	๑๓๓
๔	จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จำแนกตามเพศ.....	๑๓๔
๕	ช่วงอายุผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๓๕
๖	จำนวนเชื้อชาติของผู้ให้สัมภาษณ์.....	๑๓๖
๗	จำนวนระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๓๗
๘	ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น	๑๓๘
๙	สาเหตุของการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่	๑๓๙
๑๐	จำนวนอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๔๑
๑๑	จำนวนของอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว.....	๑๔๒
๑๒	รายได้หลักของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น.....	๑๔๓

บทที่ ๑

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคโลกาภิวัตน์ การเข้ามาของระบบทุนนิยมเสรี ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศกำลังพัฒนา ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางด้าน “วัฒนธรรม” ที่เป็นผลมาจากระบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมจากประเทศตะวันตก “การท่องเที่ยว” ในยุคที่ไร้พรมแดน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในโลก”

กวาทศวรรษที่ผ่านมา “การท่องเที่ยว” เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจและสังคมจัดว่าเป็นกระบวนการสำคัญของการสร้างอาชีพ การลงทุน และการกระจายรายได้ไปสู่ตัวบุคคล ชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนประเทศ ซึ่งเป็นผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติ ทางตรงกันข้ามกลับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่าง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กล่าวได้ว่า “การท่องเที่ยว” เองเปรียบเสมือนดาบสองคมที่มีทั้งคุณและโทษ”

ประเทศไทยเป็นอีกหนึ่งประเทศที่นำเอา “การท่องเที่ยว” มาเป็นแนวทางและกลยุทธ์ในการกระตุ้นระบบเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาพัฒนาทางการท่องเที่ยวก่อให้เกิดกระบวนการการบริโภคนิยมอย่างรวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่ “ภาวะวิกฤตทางทรัพยากร (crisis resource)” ดังเช่น แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และขนาดใหญ่ อาทิ พัทยา สมุย ภูเก็ต หรือเชียงใหม่ ส่งผลให้ในปัจจุบันรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวจึงมุ่งเป้าสู่เมืองหรือพื้นที่ที่มีขนาดเล็กแต่ยังคงมีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สามารถนำมาแปรรูป และสร้างมูลค่า

^๑ รัศมี ชูทรงเดช, “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒.

^๒ ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, “ผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมืองจากการพัฒนาการท่องเที่ยว,” ททท. จุลสารการท่องเที่ยว ๑๕, ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๓๔): ๓๒-๔๐.

เพื่อเป็น “สินค้าทางการท่องเที่ยว” เพื่อสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ที่จัดทำโครงการ “หนึ่งตำบลหนึ่งแหล่งท่องเที่ยว”^๓

“อำเภอปาย” จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอชายแดน ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่า หรือสหภาพพม่า เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยว ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการท่องเที่ยวแบบก้าวกระโดดทั้งด้านบวกและด้านลบที่ค่อนข้างชัดเจน ทั้งในเรื่องของการสร้างรายได้ การรื้อฟื้น การอนุรักษ์ การเผยแพร่ หรือแม้กระทั่ง การประดิษฐ์วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และอัตลักษณ์ชุมชน ที่นำมาใช้เพื่อตอบสนองกิจกรรมทางการท่องเที่ยว อีกทั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อ ชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งทำให้ “อำเภอปาย” ถูกยกฐานะสู่ “เมืองแห่งการท่องเที่ยว”^๔

ด้วยศักยภาพทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เช่น ป่าไม้ภูเขา ลำธาร น้ำตก วัดวาอาราม ศาสนสถาน และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อาทิ คนเมือง (คนล้านนา) ไทใหญ่หรือไต ปกาเกอญอ ลahuแดง สีขอ จีนยูนนาน (จีนฮ่อ)^๕ ส่งผลให้เกิดความต่างทางวัฒนธรรมความเชื่อ ประเพณี วิถีการกินอยู่ จึงก่อให้เกิด “อุตสาหกรรมและธุรกิจทางการท่องเที่ยว”

การจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในอำเภอปายเกิดขึ้นช่วงแรกจากการท่องเที่ยวขนาดเล็ก โดยมีคนในพื้นที่มีส่วนร่วมเป็นลักษณะของท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เป็นจุดขายสำคัญและเป็นกระบวนการจัดการท่องเที่ยวในยุคแรกเริ่มเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๘^๖ และเริ่มมีวิวัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นลำดับตามนโยบายของภาครัฐ รวมถึงจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ที่เพิ่มมากขึ้นในแต่ละปีไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน^๗ กลายเป็นตัวเร่งที่สำคัญที่ทำให้ “อำเภอปาย” เข้าสู่สภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงจนมีเสียงสะท้อน “ปายเปลี่ยนไป”

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่น อัตลักษณ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนบริบทไปจากเดิมกลั้บกลายเป็นพื้นที่ที่ถูกแทนค่าด้วยความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

^๓ รัชมี ชูทรงเดช, “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” ๒๕๕๖.

^๔ ดวงใจ หล่อธนวิชย์ และ โยชิระ อิวะสะ, “การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

^๖ เรื่องเดียวกัน.

^๗ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดแม่ฮ่องสอน, “รายงานสรุบบอร์ดนักท่องเที่ยวประจำปี ๒๕๕๐-๒๕๕๕,” ๒๕๕๔.

ขีดจำกัด เป็นผลมาจากการพัฒนาที่แนวทางสวนกระแสกันระหว่างระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรม กล่าวคือ ระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ดีขึ้นหากแต่คุณค่าทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิม กลับกำลังถูกกลดทอนลงไปเรื่อยเช่นกัน^๕

จากงานวิจัยทางวิชาการที่วางด้วยเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ของ ธวัชชัย มานิตย์, โยพาร เจริญชัย, รัศมี ชูทรงเดช และคณะ ได้มีความเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงว่า “ปัจจุบัน สถานการณ์การท่องเที่ยวกระแสหลักที่เกิดขึ้น ในเขตอำเภอปาย ทำให้ทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่นและทัศนคติของชุมชน กำลังเข้าสู่สภาวะของ “คนป่วย” ที่ต้องได้รับการเยียวยา เป็นผลมาจากการจัดการท่องเที่ยว ที่ให้ความสำคัญแต่ดัชนีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงทำให้ “อำเภอปาย” ตกอยู่ในภาวะวิกฤตที่ก่อให้เกิดกระบวนการการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ และมีระบบสัมพันธ์ต่อวัฒนธรรมที่ตึงตังและเก๋ไก๋ของท้องถิ่นทำให้อัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเปลี่ยนไป”^๖ สอดคล้องกับ สาวิตร มีजूย และคณะ ที่กล่าวว่า “จากการขยายตัวทางธุรกิจและอุตสาหกรรมทางการท่องเที่ยว ทำให้ “อำเภอปาย” เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น อาทิ สภาพบ้านเรือน พื้นที่ทางการเกษตร แหล่งน้ำต่าง ๆ ที่เป็นต้นทุนทรัพยากรท้องถิ่น ได้ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อการท่องเที่ยว และกลายเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมและวิถีของชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนไปจากเดิม”^๗

^๕ รัศมี ชูทรงเดช, “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” ๒๕๕๒.

^๖ ธวัชชัย มานิตย์, “ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙), ๒๐๑-๒๑๐; โยพาร เจริญชัย, “ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของประชาชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองท่องเที่ยวในชนบท: กรณีศึกษาเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), ๑-๕; รัศมี ชูทรงเดช, “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” ๑-๗.

^๗ สาวิตร มีजूย และคณะ, “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องระยะสั้นสำหรับพื้นที่สีเขียวในอำเภอปาย การพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืน ของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางกายภาพของพื้นที่มีผลต่อวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น ด้วยจากผลของการพัฒนาทางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่กระตุ้นการเจริญเติบโตทางด้านบริการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ จึงส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสภาพของทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งเรื่องของกายภาพของพื้นที่ทางการเกษตร สภาพบ้านเรือน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และการเพิ่มขนาดของสังคมชนบทหรือสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมเมืองที่มีขนาดใหญ่ เพื่อรองรับการเข้ามาของการท่องเที่ยว อีกทั้งการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และนักท่องเที่ยวกลายเป็นพาหะสำคัญในการก่อกระบวนการการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ที่มีต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากประเด็นปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงทางสภาพกายภาพ ภายหลังจากจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางของผลกระทบต่อทรัพยากรวัฒนธรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตามก็ดีจากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ จึงทำให้พบว่ามีกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาแล้วบ้าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณี อัตลักษณ์ต่าง ๆ แต่เรื่องวิถีปากท้อง การกินอยู่ หรือวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น กลับยังไม่ได้มีการกล่าวถึงมากนัก ทั้งที่พื้นที่ของการศึกษามีความหลากหลายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ค่อนข้างชัดเจน”

จากปรากฏการณ์ของการจัดการท่องเที่ยวผู้ศึกษาจึงสนใจเรื่องวิถีปากท้อง วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ว่าการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อ การผลิตอาหาร การบริโภค การเลือกสรรในการบริโภคของชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของอาหารท้องถิ่น ภายหลังจากการพัฒนาด้านการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบไปด้วย ๕ หมู่บ้าน ดังนี้ บ้านเมืองพร้าว บ้านเมืองเจ้าหม้อ บ้านป่าขาม บ้านเมืองนทร์และบ้านห้วยปู ด้วยพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ในการตั้งชุมชนแห่งแรกที่เป็นที่มาของความหลากหลายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่มีผลต่อวัฒนธรรมอาหาร และเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดกิจกรรมทางการจัดการท่องเที่ยว ผู้ศึกษาเห็นว่าน่าจะเห็นความต่างของอดีตและปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

การศึกษาคครั้งนี้ผู้ศึกษานำกรอบแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหาร (food culture) มาใช้เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการของวัฒนธรรมอาหาร ทรัพยากรอาหาร และอาหาร ทั้งในเรื่องของการผลิตและการบริโภคของชุมชนท้องถิ่นทั้งก่อนมีการท่องเที่ยวและการหลังการท่องเที่ยว มาเป็นเกณฑ์ชี้วัดว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดปรากฏการณ์และผลกระทบในแง่ใดบ้างที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น อีกทั้งทำให้ทราบถึงทัศนคติต่อการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นทั้งของชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว

คำถามในการวิจัย

การจัดการท่องเที่ยว ในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน สร้างปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านใดบ้าง ต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น บริบทของการผลิตและการบริโภค

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษาวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
๒. ศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งมิติการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่น

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เสนอขอบเขตของการศึกษาดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านแนวคิด

การศึกษาคั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีการศึกษาหลัก ในเรื่องของแนวคิดทางวัฒนธรรมอาหาร ที่ว่าด้วยการผลิต การบริโภคอาหาร ระบบนิเวศ และฐานทรัพยากรอาหาร ทั้งนี้เพื่อนำทฤษฎี ดังกล่าวมาเป็นตัวบ่งชี้ (indicator) ว่าเมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวส่งผลอย่างไรต่อ แหล่งผลิตฐานทรัพยากรอาหาร และมีปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงใดบ้างที่นำไปสู่ผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ ตลอดจนจบการศึกษา การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาเรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในเขตเทศบาลตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นั้น เพื่อให้เข้าใจต่อสถานการณ์ในเบื้องต้น ผู้ศึกษาได้ศึกษาในเรื่องของกระบวนการพัฒนาการจัดการจัดท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยอาศัยการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ศึกษา เฉพาะในเขตพื้นที่ของตำบลเวียงใต้ เพื่อให้ทราบถึงปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ทั้งเรื่องของการผลิต การบริโภค ของชุมชนท้องถิ่น พร้อมทั้งศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมอาหารจากชุมชนท้องถิ่น ร้านค้าผู้ประกอบการร้านอาหาร นักท่องเที่ยว และศึกษาทัศนคติของผู้ผลิตและผู้บริโภค ที่มีต่อวัฒนธรรมอาหาร และแนวทางต่อการจัดการท่องเที่ยว

ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย ตำบลเวียงใต้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งประกอบไปด้วย ๕ หมู่บ้าน ดังนี้ บ้านเมืองพร้าว บ้านเมืองเจ้าหม้อ บ้านป่าขาม บ้านเมืองแพร์ และบ้านห้วยปู พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ในการตั้งชุมชนแห่งแรกที่เป็นที่มาของความหลากหลายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่มีผลต่อวัฒนธรรมอาหาร และเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดกิจกรรมทางการจัดการท่องเที่ยว ผู้ศึกษาเห็นว่าน่าจะเห็นความต่างของอดีตและปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

อนึ่ง ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของพื้นที่คือ วัฒนธรรมอาหารชาวไตหรือ ไทใหญ่ และวัฒนธรรมอาหารล้านนา สืบเนื่องมาจากการสำรวจจำนวนประชากรพบว่ากลุ่มประชากรขนาดใหญ่ในพื้นที่กว่า ๕๘% เป็นชาวไตหรือไทใหญ่^{๑๑} และรองลงมา คือ คนเมืองหรือคนล้านนาที่มาตั้งรกราก ดังนั้น ในการศึกษาวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ของประชากร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทราบถึงวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
๒. ทราบถึงผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มิติของการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่น

คำศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการศึกษา

เขตเทศบาลปาย หมายถึง เขตการปกครองของสุขาภิบาลปายที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเขตเทศบาลในปี พ.ศ.๒๕๔๒ มีพื้นที่ขนาด ๒.๔๐ ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ครอบคลุม ๕หมู่บ้านบ้านเมืองพร้าว บ้านเมืองเจ้าหม้อ บ้านป่าขาม บ้านเมืองแพร์ และบ้านห้วยปู เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของอำเภอปาย ย่านการค้า สถานที่ราชการและพื้นที่การท่องเที่ยวตลอดเป็นที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่

วัฒนธรรมอาหาร หมายถึง ธรรมเนียมประเพณี วิธีการต่าง ๆ ที่คนในชุมชนหรือสังคมหนึ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาในเรื่องเกี่ยวกับอาหารทุกขั้นตอน ตั้งแต่กำหนดรู้ และเลือกสรรว่าสิ่งใดในธรรมชาติที่นำมาบริโภคได้ จะเก็บหรือปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ควบคุมและขยายปริมาณวัตถุดิบอาหารด้วยอุปกรณ์ และวิธีการอย่างไร เมื่อนำมาใช้เป็นอาหารจะมีการปรุงแต่งให้สำเร็จรูปในลักษณะใด

^{๑๑} สภาวัฒนธรรมจังหวัด, "การสำรวจจำนวนประชากรประจำปี ๒๕๕๔," ๒๕๕๔.

การบริโภคอาหารต่าง ๆ มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมไว้อย่างไร มีการกำหนดค่าและความหมายของอาหารต่าง ๆ กันอย่างไร มีความเชื่อหรือเงื่อนไขข้อห้ามอย่างไร

วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น หมายถึง ธรรมเนียม วิธีปฏิบัติ กระบวนการการผลิตและการบริโภคอาหารของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ท้องถิ่น ๆ นั้น เพื่อการอยู่รอด อาศัยสภาพนิเวศน์ในการสร้างรูปแบบอาหารคาวและหวานของพื้นที่นั้น ๆ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในเขตเทศบาลปายชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ประกอบไปด้วย ชาวไทใหญ่และคนเมือง (ล้านนา) ดังนั้นอาหารท้องถิ่นคือ อาหารไทใหญ่และอาหารเมืองหรืออาหารเหนือ

อาหารไต หรืออาหารไทใหญ่ หมายถึง อาหารที่ผลิตหรือปรุงขึ้น ตามระบบนิเวศน์ และวิถีการกินอยู่เพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ประกอบไปด้วยอาหารคาวและหวาน

อาหารล้านนา หรืออาหารเมือง หมายถึง อาหารที่ผลิตหรือปรุงขึ้น ตามระบบนิเวศน์และวิถีการกินอยู่เพื่อคนล้านนาประกอบไปด้วยอาหารคาวและหวาน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศ วิธีหนึ่งของประเทศไทยที่ถูกนำมาใช้อย่างจริงจัง และมากที่สุด ของรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย คือ การเปิดบ้านต้อนรับผู้มาเยือน หรือที่เรียกว่านโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว^๖ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการรณรงค์ทางด้านการตลาดมากขึ้น อັตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้กลายมาเป็น “สินค้า” ชิ้นเยี่ยมที่สร้างรายได้เพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ต้นทุนทางทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวอยู่มากทั้งทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ต่อสังคมขนาดเล็กที่เข้าสู่สังคมแห่งการท่องเที่ยว ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนเรื่องวิถีชีวิตและปากท้องชุมชนท้องถิ่นที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยมีตัวแปรสำคัญที่แฝงอยู่ในกระบวนการทางการจัดการการท่องเที่ยวหรือวัฒนธรรมการท่องเที่ยวมาเป็นตัวกำหนด ดังนั้นการศึกษา “เรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหาร ในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ต้องอาศัยการทบทวน แนวคิดและทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้าใจถึงวิวัฒนาการของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นแนวทางของการศึกษาและการวิเคราะห์คาดว่าจะทำให้การศึกษาครั้งนี้มีความชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้อาศัยผ่านกระบวนการให้คำนิยามและกระบวนการการทำงานที่เสนอผ่านผู้รู้ นักวิชาการแต่ละท่านที่มีมุมมองและมิติทางความคิดที่ต่างกัน เพื่อให้เข้าใจแนวคิดต่าง ๆ ที่หลากหลายกัน เพื่อมาเป็นแนวทางการป้องกันและเสนอแนะสำหรับการจัดการท่องเที่ยวโดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎี ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดและทฤษฎี

๑.๑ แนวคิดวัฒนธรรมอาหาร

๑.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๑.๒.๑ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

๑.๓ ปายกับมิติทางการท่องเที่ยว

๑.๓.๑ การจัดการท่องเที่ยวและพัฒนาการทางการท่องเที่ยว ในเขตอำเภอปาย

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

^๖ รลิกา อังกูร, “การท่องเที่ยว: อนุรักษ์หรือทำลายศิลปวัฒนธรรมไทย,” วารสารสุขโขทัย ธรรมาธิราช ๑๒, ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๒): ๑๑๘-๑๒๕.

๑.๓.๒ ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอบาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ได้นำเอาแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์หาคีย์แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหาร (food culture) และทัศนคติของผู้บริโภค ทั้งชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว มาเป็นตัวบ่งชี้หลักสำหรับการศึกษา พร้อมทั้งศึกษาความหมาย กระบวนการการทำงาน ขั้นตอน และแนวทางของแนวคิดต่าง ๆ ที่นิยมและนำเสนอโดยผู้รู้และนักวิชาการ แต่ละท่านที่มีมุมมองและมิติที่ต่างกัน เพื่อให้แนวทางของการศึกษาและเข้าใจในทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ รวมไปถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางการศึกษาว่าด้วยแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมการท่องเที่ยว ที่เป็นที่มาของปัญหาและรากฐานหลักของการเปลี่ยนแปลงรวมถึงแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งมีความเชื่อมโยงในการหาแนวทางในการเรียนรู้การป้องกันและสุดท้ายคือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยผู้ศึกษาได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอาหาร และการเปลี่ยนแปลงที่มาจากาการจัดการท่องเที่ยว เพื่อเชื่อมโยงผลการศึกษาให้เกิดประโยชน์ต่อไป ดังนี้

แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหาร

ปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม นับเป็นบทบาทที่สำคัญของวงการการศึกษา ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางของการอธิบาย ความต่างของบุคคล กลุ่มบุคคลของสังคมและพื้นที่ เพื่อบอกว่าเราเป็นใคร มาจากไหน มีรากเหง้า หรือที่มาอย่างไร และเรียนรู้ที่จะใช้วิธีการดำรงชี้อย่างไร เพราะเชื่อ “วัฒนธรรม” เป็นตัวกำหนดและชี้ให้เห็นความต่างของมนุษย์ ผ่านทางชนิดและรูปแบบของปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ดังนั้นขั้นตอนของกระบวนการการเรียนรู้วัฒนธรรมศึกษา จึงต้องเข้าใจและให้ความสำคัญของคำว่า “วัฒนธรรม” และ “กลไก หรือ กระบวนทัศน์” ในการทำงานของวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า มีนักคิด นักเขียน ตลอดจนนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้หลากหลาย

เอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) นิยาม “วัฒนธรรม หรือ Culture” ไว้ว่า “วัฒนธรรม” คือ ระบบอันซับซ้อน ที่ประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความคิดและลักษณะนิสัยซึ่งมนุษย์ ได้มาจากการเป็นมนุษย์คนหนึ่งในสังคม

เช่นเดียวกับ พระเทพเวที (พระพรหมคุณาภรณ์: ประยูรธ ฺปยุตโต) อมรรัตน์ เทพกำปนาท^๒ ที่ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมเป็นผลมาจากการสั่งสม สิ่งสร้างสรรค์และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคม และรวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ทั้งจิตใจของคน ค่านิยม ระบบคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม แนวความคิดลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์ ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิปัญญาที่ช่วยให้มนุษย์อยู่รอดและเจริญสืบต่อมา เป็นลักษณะของวิถีการดำเนินชีวิต (The way of life) ของคนในสังคม นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีการแต่งกาย วิถีการทำงานวิถีพักผ่อน

นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ^๓ กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งอย่างที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ อาศัยฐานความรู้และภูมิปัญญา เพื่อให้มีความสะดวกสบายให้กับชีวิตผ่านปัจจัยของการดำรงชีวิต อาหาร บ้านเรือน เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ความคิดและจินตนาการต่าง ๆ อีกทั้งวัฒนธรรมยังเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขและกาลเวลา เพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย จิตใจ และสังคม วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากประสบการณ์ การรู้ร่วมกันทางสังคม การสั่งสม การสืบทอดและการถ่ายทอด เป็นมรดกทางสังคมที่ถ่ายทอดให้คนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เช่น การสร้างบ้านเรือน เครื่องแต่งกาย และการปรุงอาหารต่าง ๆ ในการสร้างวัฒนธรรมต้องมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการด้วยกัน คือ คน (มนุษย์) สังคม ธรรมชาติ เป็นเบ้าหลอม หรือแอ่งมดลูก เหมือนการสร้างอาหารให้ทารกในครรภ์มารดา เติบโตเจริญขึ้น จนกระทั่งครบอายุครรภ์คลอดออกมา วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิต ที่เกิดจากความสัมพันธ์ในมิติของ รูปแบบ (Form) และคุณค่าทางปรัชญา ก็คือ วัฒนธรรมที่โอบเริงนามธรรม ทั้งในแง่คุณค่าหรือจริยศาสตร์ (Ethics) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ดังนั้นความสัมพันธ์ ระหว่างธรรมชาติ มนุษย์และสังคม สามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ต่อวัฒนธรรม^๔ ดังภาพ

^๒ สายันต์ ไพรชาภูจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน (กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๕๐), ๕-๑๒.

^๓ ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), ๑๐-๑๕.

^๔ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, ความหมายของวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, ๒๕๕๔), ๒๓๕-๒๔๕.

แผนภูมิที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของ วัฒนธรรม มนุษย์ และสังคม

ในการศึกษาเรื่องราวของวัฒนธรรมนั้น จะต้องเชื่อมโยงถึงมิติ ๓ เล้าช้างตัน หมายความว่า จะต้องศึกษาประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างไร ลักษณะทางกายภาพอย่างไร มีระบบนิเวศอย่างไร เช่น ในเขตพื้นที่เทศบาลปาย ตั้งอยู่ในตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีขนาดพื้นที่ครอบคลุม ๒.๕๐ ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นป่าและภูเขาสูง เป็นพื้นที่ราบแอ่งกระทะระหว่างหุบเขาที่มีราบขนาดต่าง ๆ กระจายกันอยู่ มีลำน้ำปายและแม่น้ำของ เป็นแม่น้ำที่สำคัญและหล่อเลี้ยงคนในพื้นที่ จากสภาพดินและแหล่งน้ำประมงกรสวนใหญ่ในอดีตจึงประกอบอาชีพทางการเกษตร ปลูกข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ถั่วเหลือง และกระเทียม นอกจากนี้แหล่งน้ำที่ผ่านเขตเทศบาลปายยังมีปลาแม่น้ำที่หลากหลายที่เป็นทรัพยากรอาหารสำคัญ ปัจจุบันประชากรโดยรวมกว่า ๓๐๐๐ คน ประกอบไปด้วย ๕ หมู่บ้าน คือ เมืองพร้าว เจ้าหม้อ บัวขาม เมืองแพะ และห้วยบู จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องการตั้งถิ่นฐาน พบว่า ประชากรกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งรกรากในเขตอำเภอปาย คือ คนไต หรือชาวไทใหญ่จากประเทศเพื่อนบ้าน และคนเมืองจากล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจากกลุ่มประชากรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานจึงทำให้เขตพื้นที่เทศบาลปาย จึงมีร่องรอยทางวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ ผ่านทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ทั้งบ้านเรือน วัดวาอาราม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมอาหาร กินอย่างไร อยู่อย่างไร ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงมีประเด็นศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น หรืออาหารชาติพันธุ์ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหาร ทั้งนี้ เพราะอาหารหรือวัฒนธรรมอาหารสามารถบอกถึงเรื่องราวความเป็นมา วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งน่าจะเป็นแนวทางของวิเคราะห์ผลกระทบและเป็นกระบวนการในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

“วัฒนธรรมอาหาร” เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งมีการแลกเปลี่ยนและรับเอาวัฒนธรรมอื่น เป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันของคนต่างวัฒนธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมต่าง ๆ ช่วยให้นุชนชาติเข้าใจกัน ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันได้ง่ายขึ้น^๕ นอกจากนี้วัฒนธรรมอาหารยังสามารถเป็นภาพสะท้อนที่เป็นรูปธรรมของอุปนิสัย ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อเฉพาะของแต่ละชนชาติ ทำให้นุชนไม่มองหรือเข้าใจโดยที่ใช่พื้นฐานของตนเป็นเกณฑ์ในการตัดสินคนต่างวัฒนธรรม ดังความสรุปของประหยัด สายวิเชียร ที่ว่า “อยู่ต่างถิ่น มีถิ่นต่างกัน”^๖ ตามแต่ลักษณะของภูมิอากาศและภูมิประเทศ เช่น พื้นทีราบ ที่ราบลุ่ม ที่ราบสูง ที่สูง ภูเขา และภูเขาสูง ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำเอาแนวคิดด้านนิเวศวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์และอธิบาย พื้นฐานของวิถีชีวิตของคนในพื้นที่เขตเทศบาลปาย เพื่อให้เข้าใจถึงพื้นฐานการวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นโดยอาศัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ตอบว่า “ชาวไต หรือไทใหญ่” มีวิถีการกินอยู่อย่างไร วัฒนธรรมอาหารไทใหญ่หรือวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นมีอะไร เป็นการเชื่อมโยงทั้ง วัฒนธรรม ระบบนิเวศน์และกลุ่มคนสำหรับการกำหนดสร้าง “วัฒนธรรมอาหาร”

กรณีศึกษาเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่มีการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรมค่อนข้างสูงด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ สภาพแวดล้อม ตลอดจนการหลั่งไหลเข้ามาของกลุ่มชนภายนอกส่งผลต่อวัฒนธรรมต่าง ๆ รวมถึงวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่ได้ปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมและสภาพแวดล้อม ปัจจุบันวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของเขตพื้นที่ปายกำลังได้รับผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่มีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ วัฒนธรรมเมืองที่มีผลโดยตรงต่อวิถีชีวิต ดังนั้นในการศึกษาพื้นที่เขตเทศบาลปายคงต้องการศึกษาในเรื่องของกลุ่มคน สภาพแวดล้อม และทรัพยากร ตลอดจนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เพื่อให้ทราบถึงนิเวศวัฒนธรรม เพื่อมาใช้ในการเชื่อมโยงในการวิเคราะห์ว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศน์ วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นได้รับผลกระทบหรือไม่อย่างไร

^๕ รุ่งวิทย์ มาศเมืองงาม, วัฒนธรรมอาหารอีสาน (กรุงเทพฯ: หน่วยวิจัยสังคมและเศรษฐกิจ ภาควิชาอายุรศาสตร์เขตร้อน คณะเวชศาสตร์เขตร้อน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), ๔๕-๔๗.

^๖ ประหยัด สายวิเชียร, อาหาร วัฒนธรรมและสุขภาพ (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๗), ๑๑๒-๑๑๔.

อาหารนับเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อมนุษย์ เนื่องจากอาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนขาดไม่ได้ต้องแสวงหามาตอบสนองต่อความต้องการของตน โดยอาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวในการดำรงชีพ ผ่านกิจกรรมต่างที่มนุษย์สร้างขึ้นจนกลายเป็นวัฒนธรรม ดังที่ ยศ สันตสมบัติ^๑ กล่าวไว้ว่า การเก็บอาหารนับเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญอันดับแรก เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ กิจกรรมอื่น ๆ ของมนุษย์ เช่น การเจริญพันธุ์ การจัดระเบียบสังคม การป้องกันอันตราย การสะสมความรู้ หรือการถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนรุ่นต่าง ๆ ล้วนเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญรองไปจากการหาอาหาร การผลิตอาหาร อาหารจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ในสังคมมนุษย์

Helman (๑๙๙๒) กล่าวถึง อาหารว่ามีใช้มีความหมายเพียงสิ่งที่บริโภคเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น ในทุกสังคมอาหารจึงเป็นสิ่งที่มีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างมากภายในสถาบันต่าง ๆ นับตั้งแต่ศาสนา ความเชื่อ ระบบเศรษฐกิจ และรวมทั้งในวิถีชีวิตประจำวันของคน ดังนั้นคำว่า “อาหาร” จึงมีความหมายหลายนัยยะด้วยกัน

นอกจากนี้ พัทธา สายหู^๒ เสนอว่า อาหารหรือทรัพยากรอาหาร สามารถให้ความหมายได้อีก ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ ทรัพยากรอาหารในธรรมชาติ และทรัพยากรอาหารในวัฒนธรรม ดังนี้

๑. ทรัพยากรอาหารในธรรมชาติ หมายถึง บุคคลหรือชุมชนมักจะพึ่งพาอาหารมาจากวัตถุดิบธรรมชาติที่มีอยู่ในบริเวณที่ตนเองอาศัยอยู่ ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารจะขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ คนและสังคมก็จะมีอาหารมากมาย

๒. ทรัพยากรอาหารในวัฒนธรรม สิ่งนี้เป็นสิ่งที่เพิ่มเติมจากธรรมชาติ ดังนั้นจึงหมายรวมถึงทุกสิ่งที่มีมนุษย์สามารถและพอใจที่จะสร้างขึ้นมา เช่น รู้ว่าอะไรในธรรมชาติที่นำมาเป็นอาหารได้ และจะปรุงอย่างไร จึงจะอร่อย เป็นต้น

จากทรัพยากรอาหารข้างต้นนำมา ซึ่ง “วัฒนธรรมอาหาร” โดย พัทธา สายหู กล่าวว่า “วัฒนธรรมอาหาร” หมายถึง ธรรมเนียมประเพณี วิธีการต่าง ๆ ที่คนในชุมชนหรือสังคมหนึ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาในเรื่องเกี่ยวกับอาหารทุกขั้นตอน ทั้งปรุงอาหาร ผลิตอาหาร และการบริโภคอาหาร พร้อมทั้งส่งเสริมการกำหนดรู้ และเลือกสรรว่าสิ่งใดในธรรมชาติที่นำมาบริโภคได้ จะเก็บหรือปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ควบคุมและขยายปริมาณวัตถุดิบอาหารด้วยอุปกรณ์ และวิธีการอย่างไร เมื่อนำมาใช้เป็น

^๑ ยศ สันตสมบัติ, *มนุษย์กับวัฒนธรรม*, ๑๐-๑๕.

^๒ พัทธา สายหู, *ลักษณะชุมชนกับวัฒนธรรมอาหาร ในโภชนาการศึกษเพื่อชุมชน*, หน่วยที่ ๑-๗ (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๓๒), ๖๕-๖๗.

อาหารจะมีการปรุงแต่งให้สำเร็จรูปในลักษณะใด การบริโภคอาหารต่าง ๆ มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมไว้อย่างไร มีการกำหนดค่าและความหมายของอาหารต่าง ๆ กันอย่างไร มีความเชื่อหรือเงื่อนไขข้อห้ามอย่างไร อีกทั้งชุมชนหรือกลุ่มใดก็เป็นส่วนสำคัญ อีกทั้งเสนอองค์ประกอบของวัฒนธรรมอาหารดังต่อไปนี้

๑. ความรู้ กล่าวคือ บุคคลหรือชุมชนต้องมีความรู้เรื่องทรัพยากรที่สามารถนำมาผลิตอาหารได้ ซึ่งความรู้เหล่านี้มาจากการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดกันมา เพื่อให้ทราบถึงคุณประโยชน์และความสามารถนำไปแปรรูปเพื่อบริโภค

๒. วิธีการหาและการแปรรูปอาหาร กล่าวคือ บุคคลหรือชุมชน ต้องรู้ถึงการหาอาหารและนำวัสดุที่ได้จากธรรมชาติไปเข้าสู่กระบวนการแปรรูปก่อนการบริโภค สังคมไทยสมัยก่อนเชื่อกันว่าหน้าที่การทำอาหาร หรือการแปรรูปอาหาร เป็นเรื่องของผู้หญิง ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการบ้านการครัว ในบางครั้งก็มีข้อยกเว้น คือ ทั้งสองเพศ คือ ชายหรือหญิงมีบทบาทร่วมกัน

๓. กฎเกณฑ์การบริโภคตามสถานภาพของบุคคล แต่ละสังคมมักมีการกำหนดสถานภาพของบุคคลไว้ต่างกันตามเพศ วัย ฐานะ ศักดิ์ศรี และความสำคัญของบุคคล และมักจะมีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการบริโภคอาหารให้สอดคล้องกับสถานภาพของบุคคล เช่น ธรรมเนียมประเพณีที่กำหนดประเภทอาหารสำหรับเด็ก ผู้ใหญ่วัยทำงาน หรือคนสูงอายุ อาหารคนป่วย หรืออาหารสำหรับผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะต้องเหมือนกับคนธรรมดา สรุปได้ว่าทุกคนสังคมย่อมมีกฎเกณฑ์ในการบริโภคอาหารตามสถานภาพของบุคคล ไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันในขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั้น

๔. ประเภทอาหารตามกาลเทศะ หมายถึง การมีข้อกำหนดประเภทของอาหาร สำหรับโอกาสต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานบุญต่าง ๆ เป็นต้น ในทุกวัฒนธรรมของมนุษย์จะมีการกำหนดจำแนกประเภทอาหารสำหรับโอกาสพิเศษให้แตกต่างจากประเภทอาหารธรรมดาเสมอ ไม่ว่าจะเป็นโอกาสพิเศษของบุคคลหรือชุมชน อาหารเหล่านี้ต้องสอดคล้องกับประเภทผัก ผลไม้และวัสดุอื่น ๆ ที่มีตามฤดูกาล กล่าวได้ว่าในวัฒนธรรมอาหารของทุกสังคมมนุษย์จะมีการกำหนดไว้ในวาระพิเศษของบุคคลหรือสังคม จะต้องมีการแสดงความสำคัญของโอกาสเช่นนั้นให้รู้กันด้วย การจัดงานฉลองและเลี้ยงดูอาหารผู้ที่มาร่วมงาน นับเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่จะขาดไม่ได้

๕. คติความเชื่อเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับอาหาร เช่น ความเชื่อเรื่องศาสนา อาหารอิสลาม ส่วนใหญ่ศาสนาจะเข้ามามีบทบาทและอิทธิพล กำหนดวัฒนธรรมของคนในสังคมไม่ว่าจะเป็นอาหารในชีวิตประจำวันหรือในโอกาสพิเศษ เช่น ในศาสนาอิสลาม ห้ามกินหมู ห้ามของมีนเมา

ขณะที่ เบนจ่า ยอดตำเนิน^๑ เสนอว่า ในแต่ละสังคมมีการแบ่งประเภทอาหารออกไปไม่เหมือนกัน ของบางอย่างอาจถูกห้ามในสังคมหนึ่งแต่จัดให้อีกสังคมหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน โดยสรุป คือ ในแต่ละสังคมจะมีข้อห้ามและข้อกำหนดว่าอะไรบ้างที่ถือว่าเป็นอาหาร และอะไรที่ไม่ถือว่าเป็นอาหาร และอาหารสามารถแยกประเภทออกได้เป็น

๑. อาหารหลักตามประเพณี (Cultural super-food) เช่น ข้าวเป็นอาหารหลักตามประเพณีของสังคมแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาหารหลักนั้นนอกจากความสำคัญในแง่โภชนาการแล้ว ยังมีความสำคัญในแง่กิจกรรมและประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีทำขวัญข้าว บวงสรวงเจ้าแม่โพสพ เป็นต้น

๒. อาหารแห่งเกียรติยศ (Prestige food or status food) ในทุกสังคมและวัฒนธรรมจะมีอาหารประเภทที่ถือว่าเป็นอาหารของคนชั้นสูง หรือมีหน้ามีตา หรือจะเป็นอาหารเฉพาะพิธีการสำคัญ ๆ เท่านั้นไม่ได้รับประทานประจำ เช่นการรับประทานไก่ทรงในงานวันขอบคุณพระเจ้า เป็นต้น บางสังคมเวลาจัดงานเลี้ยงมีอาหารประเภทนี้มาก เช่น เวลาลงแขกเกี่ยวข้าวหรือดำเนินาเจ้าของบ้านต้องเลี้ยงอาหารผู้มาช่วยงาน อาหารจึงชี้ให้เห็นถึงสถานะภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเจ้าภาพ อาหารประเภทนี้จึงเป็นอาหารที่ดี และมีราคาสูงกว่าอาหารที่รับประทานกันเป็นประจำ

๓. อาหารที่แบ่งตามแนวคิดเกี่ยวกับร่างกาย (Body-image foods) แต่ละสังคมมีแนวความคิดความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวกับร่างกายคน เช่น ร่างกายคนมีส่วนประกอบอะไร และส่วนประกอบเหล่านี้ มีหน้าที่อย่างไรบ้างเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ แนวความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานของร่างกายมีผลเชื่อมโยงไปถึงความเชื่อพื้นฐาน เรื่องสุขภาพและการเจ็บป่วย เช่น ประเทศไทยเชื่อกันว่าร่างกายคน ประกอบด้วย ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ความไม่สมดุลย์กันของธาตุทั้ง ๔ ทำให้ร่างกายเจ็บป่วยได้ ดังนั้นในการรับประทานจึงต้องคำนึงความสัมพันธ์ระหว่างอาหารและธาตุในร่างกาย

๔. อาหารที่แบ่งตามสภาวะร่างกายและสังคม (Physiological group food) อาหารบางชนิดถูกจำกัดให้สำหรับบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น อาหารบางชนิดได้รับการส่งเสริมให้รับประทานโดยเฉพาะบางกลุ่ม สิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกสังคม และตกทอดมาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในการบริโภคอาหารของคนในแต่ละกลุ่ม

^๑ เบนจ่า ยอดตำเนิน, **บริโภคนิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณีในการบริโภคอาหาร โภชปฏิบัติและการศึกษาทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยาการแพทย์** (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓), ๒๕-๓๕.

เป็นที่สังเกตได้ว่าจากองค์ประกอบต่าง ๆ ขึ้นต้นหรือประเภทของอาหาร ในเรื่องของวัฒนธรรมอาหารขึ้นอยู่กับทรัพยากรวัฒนธรรม วัฒนธรรม ข้อกำหนด และปัจจัย ทั้งศาสนา เพศ และความเชื่อต่าง ๆ รวมไปถึง “คน” ที่เป็นหลักในการนำเอาความรู้หรือภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่นมาปรับใช้ในกระบวนการผลิตอาหาร และนำไปสู่วัฒนธรรมการบริโภคที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าว ได้ส่งผลถึงสังคมในหลายมิติด้วยกัน

ประหยัด สายวิเชียร^{๑๐๐} กล่าวว่า “วัฒนธรรมอาหาร” เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง มีการแลกเปลี่ยนและรับเอาจากวัฒนธรรมอื่น เป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันของคนต่างวัฒนธรรม “วัฒนธรรมอาหาร” เป็นภาพสะท้อนที่เป็นรูปธรรมของอุปนิสัย ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อเฉพาะตัวของแต่ละชนชาติทำให้มนุษย์ไม่มองหรือเข้าใจโดยใช้พื้นฐานของตนเป็นเกณฑ์ในการตัดสินคนต่างวัฒนธรรม รวมถึงวิธีการรับประทานอาหาร วิธีการปรุง รวมถึงฤดูกาล เวลาที่เหมาะสมหรือความเชื่อของการรับประทานอาหารแต่ละชนิด ทั้งนี้เกิดจากประสบการณ์ของบรรพบุรุษทั้งสิ้นซึ่งอาหารแต่ละชนิดเหมาะสมกับภูมิอากาศและคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่นั้น

วัฒนธรรมอาหารมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ โดยเฉพาะการหาวัตถุดิบมาปรุงอาหารจะมีเรื่องความเชื่อกำกับไว้แตกต่างกับไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละพื้นที่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอาหารนั้นส่วนใหญ่เชื่อว่าต้องให้คุณแก่ร่างกาย และมีประโยชน์ด้านยาสมุนไพรไปพร้อม ๆ กัน ความเชื่อเหล่านี้ล้วนแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องอาหารของคนต่างชาติต่างภาษายังสะท้อนสุขภาพของคนในสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

สอดคล้องกับนักวิชาการด้านมานุษยวิทยาบางท่านกล่าวว่า แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหาร โดยเฉพาะสังคมไทย เติบโตขึ้นมาจากฐานความคิดวัฒนธรรมชุมชน (Cultural Community) ให้ความสนใจต่อมิติเชิงคุณค่า ความรู้ ความสัมพันธ์ ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่หลากหลาย ตลอดจนเชื่อมโยง วัฒนธรรมกับระบบนิเวศ และรากฐานวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยเหตุนี้องค์ความรู้วัฒนธรรมชุมชน จึงใส่ใจต่อแบบแผนจารีต ประเพณี ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ตอกย้ำคุณค่าของความเกื้อกูลในชุมชน ความพอเพียงของชุมชน และการสัมพันธ์อย่างพึ่งพิงระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ รูปธรรมของความรู้ ดังกล่าว ได้แก่ ความเอาใจใส่ต่อเรื่องเล่า ตำนาน ประเพณี เทคโนโลยีพื้นบ้าน การจัดระบบแรงงาน วิธีทำมาหากิน เป็นต้น

ดังนั้น ในแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหาร มิได้ใส่ใจเพียงแค่ตัวทรัพยากรอาหารเพียงอย่างเดียวหากแต่วิเคราะห์ วัฒนธรรมการใช้ทรัพยากร วัฒนธรรมการผลิต วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในการจัดการดูแลเปลี่ยนแปลงทรัพยากรและผลผลิต ตลอดจนสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ตอกย้ำคุณค่าของวัฒนธรรมการพึ่งตนเองของชุมชน เช่น วัฒนธรรมการบริโภค

^{๑๐๐} ประหยัด สายวิเชียร, อาหาร วัฒนธรรม และสุขภาพ, ๑๑๒-๑๑๔.

อาหารพื้นบ้าน พิธีกรรมการผลิต การทำโรตีมูนเวียน เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นกับระบบนิเวศและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญา บุญชัย และคณะ ฉลาดชาย รมิตานนท์^{๑๖} กล่าวว่า วัฒนธรรมอาหารมิได้ถูกมองเพียงมิติเดียว หากแต่มองทั้งในแง่ของ ระบบการผลิต การบริโภค แม้กระทั่งในเรื่องของการพึ่งพาตนเอง และระบบนิเวศ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญของวิวัฒนาการด้านสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์

อีกทั้งยังเสนอว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติทางสังคมและวัฒนธรรมมิใช่ในรูปแบบทางเดียว (The way) หากแต่เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลกระทบซึ่งกันและกัน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับระบบนิเวศและมนุษย์ โดยผ่านทางความรู้และความเข้าใจธรรมชาติ ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ดังนั้นกล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหารและการผลิต เป็นแนวคิดที่ผสมผสานกันระหว่างแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมและแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตามในแง่ของวัฒนธรรมอาหารจากมิติวัฒนธรรมชุมชน แม้ว่าทำให้เราเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมและผลกระทบในทางวัฒนธรรมอาหารที่ชัดเจนขึ้น แต่สิ่งที่ขาดไปคือเรื่องของความเชื่อมโยงระหว่างคุณค่าทางวัฒนธรรมกับโครงสร้างและปฏิบัติการทางสังคมที่หลากหลายและซับซ้อน ของแต่ละกลุ่มชุมชนจึงไม่ชัดเจน เพราะในมติดังกล่าวนำเสนอในเรื่องของการมีวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการด้านมานุษยวิทยาจึงพยายามเสนอแนะของแนวคิดวัฒนธรรมอาหาร เพิ่มเติมดังต่อไปนี้

ยศ สันตสมบัติ^{๑๗} ได้อธิบายในเรื่องของวัฒนธรรมอาหาร นอกจากเกิดจากระบบความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ เป็นพื้นฐานแล้วนั้น ยังต้องอาศัยความหลากหลายอีกด้วย ทั้งนี้ไม่ว่าจะในเรื่องความหลากหลายชุมชน สภาพแวดล้อม และความรู้ที่พัฒนาในด้านต่าง ๆ จากวัฒนธรรมภายในชุมชน อาทิ ชุมชนที่เก็บของป่าล่าสัตว์ ชุมชนกสิกรรม เป็นต้นแล้วนั้น ความหลากหลายของระบบการผลิตอาหาร การพัฒนาด้านเทคนิคทางการผลิตและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรเป็นเป็นตัวกำหนดภาวะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเป็นสำคัญอีกด้วย ทั้งนี้ยังเสนออีกว่า ในวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากหาของป่ามาสู่ระบบเกษตรกรรม ทำให้มนุษย์ทำงานหนักขึ้น มีรายได้มากขึ้น ก็ได้เป็นหลักประกันว่าความมั่นคงของชีวิตจะดีกว่า

^{๑๖} ฤกษ์ญา บุญชัย และคณะ, แนวคิดและนโยบายฐานทรัพยากรอาหาร (นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๕๐), ๒๙-๓๑; ฉลาดชาย รมิตานนท์, น้ำพริกล้านนา (กรุงเทพฯ: ครีวบ้านและสวน, ๒๕๔๕), ๑๕.

^{๑๗} ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๒), ๒๐.

และกฤษฎา บุญชัย และคณะ^{๓๐} เสนอเพิ่มเติมว่า นอกจากนี่ยังรวมถึงเงื่อนไขของความสมบูรณ์ของระบบนิเวศแล้วนั้น ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม และระยะความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมที่เป็นปัจจัยสำคัญ ในการเข้าไปกำกับหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตซึ่งกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร เพราะหากสิ่งคมกับของป่าหรือสังคมทำไร่บาหมุนเวียน อยู่ในนิเวศที่เสื่อมโทรมหรือถูกปิดล้อมไม่ให้เข้าถึงทรัพยากร ก็จะอยู่ในภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารทันที

ดังนั้น ในเรื่องของวัฒนธรรมอาหาร มีทั้งเงื่อนไขและความหลากหลายที่ต่างกันในแต่ละสังคมและชุมชน เช่น โครงสร้างสังคม ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีแบบแผนการใช้ทรัพยากร จำนวนประชากร เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นได้ทั้งสาเหตุและผลลัพธ์ของความมั่นคงและความไม่มั่นคงทางอาหารในชุมชนนั้น ๆ

ทั้งนี้ ในเรื่องของวัฒนธรรมอาหารนอกจากประเด็นเรื่องของการเข้าถึงอาหารและการผลิตอาหารแล้ว ในที่นี่ยังหมายรวมถึงในเรื่องของการบริโภคด้วย เนื่องจากทรัพยากรอาหารไม่เพียงถูกบริโภคในฐานะที่อาหารและยาเท่านั้น แต่ยังเป็นคุณค่าด้านประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมและทางเศรษฐกิจด้วย ซึ่งในปัจจุบันความหลากหลายของวัฒนธรรม การบริโภคของท้องถิ่นได้เสื่อมสูญไปด้วยหลายสาเหตุ เช่น การสูญเสียฐานทรัพยากรอันเป็นวัตถุดิบในการผลิตอาหาร ระบบเศรษฐกิจการตลาดได้กดดันให้ชุมชนปลูกพืชพาณิชย์สมัยใหม่แทนพืชพื้นบ้าน วัฒนธรรมมวลชนที่มาพร้อมกับการสื่อสารและการพัฒนาต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว เป็นต้น ทำให้ท้องถิ่นคุ้นเคยกับอาหารสมัยใหม่ และทำให้แปลกแยกกับอาหารพื้นบ้าน

การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ๆ นั้น มักเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เสี่ยงต่อภาวะความมั่นคงทางอาหารและการสูญเสียของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของชุมชน โดยที่มาจากการลดทอนพื้นที่การเกษตร ความรู้และภูมิปัญญา ตลอดจนทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ในชุมชนและสังคมท้องถิ่นอีกด้วย ในการศึกษากระบวนการของวัฒนธรรมอาหารของแต่ละพื้นที่ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่มากนักน้อยเพียงใด นอกจากเรื่องของสภาพแวดล้อม อาหารแล้วยังคงไปสู่เรื่องของทัศนคติของผู้ผลิตและผู้บริโภคอีกด้วย

กรณีศึกษาเรื่องผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น กรณีศึกษาเขตบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหารเป็นประเด็นหลักในการวิเคราะห์ของการศึกษาคครั้งนี้ ดังนั้นเพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นจึงต้องทำการศึกษาเรื่องราวของทรัพยากรอาหาร วัฒนธรรมอาหาร กลุ่มคนในพื้นที่

^{๓๐} กฤษฎา บุญชัย และคณะ, *แนวคิดและนโยบายฐานทรัพยากรอาหาร* (นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๕๐), ๒๙-๓๑.

เขตเทศบาลปายเป็นพื้นที่ที่เป็นย่านศูนย์กลางความสำคัญของชุมชน เป็นที่ตั้งสถานราชการ แหล่งการค้า ตลาด และพื้นที่ได้รับการจัดการท่องเที่ยวตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันส่งผลให้พื้นที่ทางกายภาพของพื้นที่ทางการเกษตรในอดีตปรับเข้าสู่พื้นที่เมืองหรือพื้นที่เศรษฐกิจ โดยเฉพาะพื้นที่ของธุรกิจทางการท่องเที่ยว จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่นที่ยากต่อการจะปรับตัวตามวัฒนธรรมเมืองที่มาจากนักท่องเที่ยวทำให้เกิดการละถิ่นฐานหรือ ย้ายออกไปสู่พื้นที่รอบนอกวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว เนื่องจากทรัพยากรอาหาร ชุมชนท้องถิ่น ไม่สามารถอยู่ในภาวะที่มั่นคงหรือเข้าถึงวัฒนธรรมอาหารหรือทรัพยากรอาหาร เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกลุ่มคนและวัฒนธรรมที่เข้ามาในพื้นที่

วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปายที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากวัฒนธรรมอาหารไทใหญ่ หรืออาหารไต ด้วยจากหลักฐานการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนท้องถิ่นถึงแม้จะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พบว่า กลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นชาวไทใหญ่ ที่แสดงออกผ่านทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมอาหารไทใหญ่ จึงต้องมาศึกษาว่ากลุ่มชาติพันธุ์นี้มีวิถีชีวิต พฤติกรรมการผลิตและการบริโภคอย่างไร สิ่งเหล่านี้แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาวไทใหญ่

ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่ที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเขตพื้นที่เขตเทศบาลปายกว่า ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา ตั้งถิ่นฐานอยู่พื้นที่ราบลุ่มท่ามกลางป่าเขาและแม่น้ำ มีชีวิตที่เรียบง่าย เห็นเรื่องศาสนาและความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งนี้ได้สะท้อนออกมาในอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่รวมถึงเรื่องวัฒนธรรมด้านอาหาร คนไทใหญ่นิยมทานผัก ปลา มากกว่าทานสัตว์ อย่างพวกหมู วัว ควาย ดังนั้นในการประกอบอาหารของคนไทใหญ่จึงเน้นเรื่อง ผักและข้าวเจ้าเป็นสิ่งสำคัญ นิยมประกอบอาหารด้วยน้ำมันงา เกลือ กะปิ และถั่วเน่า รูปแบบของอาหารจึงสนองตอบต่อผู้บริโภคอาหาร ซึ่งอาหารไทใหญ่มีลักษณะและรูปรสอย่างไร มีอะไรบ้างจะกล่าวถึงในบทต่อไป ในปัจจุบันเมื่อมีการรับเอาวัฒนธรรมอาหารจากภายนอกเข้ามา จึงทำวัฒนธรรมอาหารไทใหญ่ในพื้นที่ของเขตเทศบาลปายกำลังเผชิญหน้ากับสังคมของเมืองท่องเที่ยวและกลุ่มคนภายนอก (นักท่องเที่ยว) ที่เป็นพาหะของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่น ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมเป็นพลวัตและเป็นกำหนดการสูญสิ้นของอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หากแต่ไม่มีการอนุรักษ์ความเป็นท้องถิ่นสิ่งที่ตามมาคือการไร้ความเป็นตัวตน

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มีแรงบันดาลใจมาจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะทรัพยากรธรรมชาติได้ทำลายลงอย่างรวดเร็วจากการกระทำของมนุษย์ ต่อมาจึงมีการนำทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้อย่างพุ่มเหี่ยวและถูกทำลายลงเรื่อย ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เช่นเดียวกับทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความตระหนักว่าในอนาคตข้างหน้าทรัพยากรวัฒนธรรมอาจจะลดน้อยลง หรือแม้กระทั่งสูญหายไป เพราะทรัพยากร

วัฒนธรรมนั้นไม่สามารถสร้างใหม่หรือ ทำทดแทนขึ้นได้ ทำให้คนรุ่นหลังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมขึ้น

คำว่า “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” มีที่มาจากคำว่า “การจัดการ” “ทรัพยากร” และ “วัฒนธรรม” ซึ่งน่าจะแปลความหมายได้ว่า “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” หมายถึง ศาสตร์แห่งกระบวนการการทำงานที่มีระบบของความแนวทาง แนวคิด และวิธีการ ที่จุดมุ่งหมายเพื่อสงวนรักษา หรืออนุรักษ์ทรัพยากรหรือสิ่งของที่จับต้องได้และไม่ได้ทั้งในอดีตและปัจจุบันหรืออยู่ไม่ให้สูญสลายหายไป และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๑๕}

ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

พิสิฐ เจริญวงศ์^{๑๖} ได้ให้ความหมายและอธิบาย “ทรัพยากรวัฒนธรรม” ไว้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม มีทั้งของเก่าจากอดีตเป็นมรดกที่เหลือนำมาถึงคนรุ่นหลัง และมีของใหม่ที่เรารสร้างขึ้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต

สายันต์ ไพเราะญจิตร^{๑๗} ได้กำหนดความหมายและขอบเขตของทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ จินตนาภาพ ความรู้สึกนึกคิด อาหาร ศิลปะและการแสดงออก ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทางกายภาพได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากอดีตและสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนและสังคม

สว่าง เลิศฤทธิ์^{๑๘} ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรมหรือลักษณะต่าง ๆ ของระบบวัฒนธรรม ทั้งในอดีตหรือปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทนหรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ ดังนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น (ซากเรือจม ซากเตาเผา ขวานหิน เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด ฯลฯ) แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน เสื้อผ้าอาภรณ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ จารึก ภาษา ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม

^{๑๕} สว่าง เลิศฤทธิ์, การจัดการทรัพยากรโบราณคดี : ภาพรวมแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), ๒๑.

^{๑๖} พิสิฐ เจริญวงศ์, “พระเจ้าอยู่หัวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม,” เอกสารประกอบการบรรยาย ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.

^{๑๗} สายันต์ ไพเราะญจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, ๖๕.

^{๑๘} สว่าง เลิศฤทธิ์, การจัดการทรัพยากรโบราณคดี : ภาพรวมแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว, ๒๒-๒๓.

ความเชื่อ ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่าง ๆ และสิ่งของที่มนุษย์มีได้ทำขึ้น แต่มีความหมายทางใดทางหนึ่งต่อมนุษย์ เช่น ซากพิช ซากสัตว์ ละอองเรณู แหล่งน้ำ ดินและหินที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์

และนอกจากนี้ ชันญ วังศ์วิภาค^{๖๖} กล่าวว่า “ทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมเป็นผลของการกระทำของสมาชิกสังคม ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน” ที่ผู้คนในอดีตสร้างสรรค์ไว้ ทั้งที่จับต้องได้ เช่น วัตถุต่าง ๆ หรือที่จับต้องไม่ได้ อาทิ ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต เรื่องเล่า นิทาน เป็นต้น

กล่าวคือ ทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ตั้งงามหรือสิ่งที่เลวร้ายก็ตาม และทรัพยากรวัฒนธรรมก็มีทั้งสิ่งที่สามารถมองเห็น จับต้องได้ และสิ่งที่มองไม่เห็น หากแต่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทรัพยากรวัฒนธรรมถ้านำมาใช้ให้ถูกทางก็สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ได้ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า “อาหาร” และ “การผลิตอาหาร” ก็น่าจะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม เนื่องด้วยทั้งสองส่วนเป็นผลผลิตที่เกิดมาจากภูมิปัญญา

ธนิศ เลิศชาญฤทธิ^{๖๗} ได้กล่าวว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวิธีการจัดแบ่ง เช่น ถ้ามีการแบ่งตามสาขาวิชาหรือตามศาสตร์ทางการศึกษา ทรัพยากรทางวัฒนธรรมก็จะแบ่งเป็นทรัพยากรทางโบราณคดี ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ และทรัพยากรทางศิลปะ เป็นต้น หากใช้แนวคิดการลำดับความสำคัญและบทบาทเชิงการบริหารจัดการ เราก็สามารถแบ่งทรัพยากรออกเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น/พื้นบ้าน ทรัพยากรวัฒนธรรมของชาติ/ประเทศ และทรัพยากรวัฒนธรรมโลกหรือมรดกโลกหรือถ้าจำแนกทรัพยากรวัฒนธรรมตามลักษณะความเป็นเจ้าของ ก็จะมีการแบ่งออกเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมสาธารณะ และทรัพยากรวัฒนธรรมส่วนบุคคล นักวิชาการบางท่านก็ได้มีการเสนอว่าทรัพยากรวัฒนธรรมอาจจำแนกได้ตามลักษณะหน้าที่ในการใช้งาน เช่น ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใช้สร้างรายได้หรือมีหน้าที่เชิงเศรษฐกิจ และการใช้สอยทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใช้สำหรับการศึกษาเรียนรู้ และทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น และทางด้านองค์การยูเนสโกได้จำแนกว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีอยู่ ๒ ประเภท ตามลักษณะที่ปรากฏหรือมีอยู่คือทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

^{๖๖} ชันญ วังศ์วิภาค, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน : ความหมายและขอบเขตในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), ๗๕.

^{๖๗} ธนิศ เลิศชาญฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔), ๔๔-๔๖.

สาเหตุของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๑. ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรมาทดแทนได้ หรือทำขึ้นใหม่ไม่ได้
๒. ทรัพยากรวัฒนธรรมถ้าถูกทำลายแล้ว ไม่มีทางนำกลับมาใหม่ได้
๓. ทรัพยากรวัฒนธรรมหลายอย่างเปราะบาง และไวต่อการสูญหาย หรือหมดไปจากโลก
๔. ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งหายากหรือเป็นประเภท "ขึ้นเดียวในโลก"

จากสาเหตุและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ มีค่าและเสี่ยงต่อการสูญเสียชีวิต ดังนั้น เราจำเป็นต้องมีการจัดการ เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้ยังคงอยู่ต่อไป และสว่าง เลิศฤทธิ์^{๒๐} ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ การ ค้นหา การรักษา และการใช้คุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของชุมชน สังคมและความเป็นมนุษย์ สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๑. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน
๒. เพื่อปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม แต่การอนุรักษ์และสงวนรักษาเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพหรือสูญหายก่อนเวลาอันควร
๓. เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณะชน นักวิจัย นักเรียน-นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม
๔. เพื่อใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และให้เราได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเองด้วย

สายันต์ ไพรชาญจิตร^{๒๑} ได้เสนอว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย กิจกรรม ๘ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี
๓. การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร
๔. การบริการ

^{๒๐} สว่าง เลิศฤทธิ์, การจัดการทรัพยากรโบราณคดี: ภาพรวมแนวคิดในการจัดการ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว, ๒๗-๓๐.

^{๒๑} สายันต์ ไพรชาญจิตร, กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ในจังหวัดน่าน (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษาและภาควิชาการพัฒนาศูนยชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), ๔๔-๕๑.

๕. การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ
๖. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่
๗. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ
๘. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม

เห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรนั้นมีลำดับในการจัดการและเป้าหมายในการจัดการหลากหลายชั้นการศึกษาเรื่องผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในเขตเทศบาลปาย จึงได้เลือกใช้กิจกรรมของการจัดการทรัพยากรดังต่อไปนี้ คือ การศึกษาวิจัย หรือการสร้างความรู้ การจัดการเรื่องทรัพยากรและการฟื้นฟู ผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ เพื่อมาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรอาหารเพื่อการท่องเที่ยว แนวคิดด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามามีบทบาทในชีวิตมนุษย์ จนทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลายาวนานถูกทำลายลดน้อยลง และอาจจะสูญหายได้ในเวลาไม่นาน ทำให้คนกลายเป็นคนที่ไร้รากเหง้า ไร้วัฒนธรรม สังคมก็ไม่สามารถอยู่ได้ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ เนื่องจากจะทำให้ชาวบ้านสามารถนำเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองในด้านทรัพยากรวัฒนธรรมมาต่อรองกับกระแสโลกาภิวัตน์จากการท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนสามารถตั้งรับกระแสคลื่นได้อย่างทันที่

ปัจจุบันในพื้นที่เขตเทศบาลปาย กำลังเผชิญหน้ากับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว วัฒนธรรมอาหารไทใหญ่เป็นอีกวัฒนธรรมที่เข้าสู่สถานะแห่งการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมอาหารเมือง ที่แพร่กระจายเข้ามาจากกลุ่มคนภายนอกที่มาตั้งรกรากและผู้มาเยือน เป็นผลมาจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ถึงว่ากิจกรรมทางการท่องเที่ยวจะคอยสนับสนุนหรือส่งเสริมอาหารไทใหญ่หรือวัฒนธรรมอาหารไทใหญ่ แต่การจัดการโดยขาดความรู้ความเข้าใจจึงเป็นเพียงการจัดฉาก พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกิดการสูญสลายทางวัฒนธรรม

จากกิจกรรมของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งเรื่องของการศึกษาวิจัย การจัดการเรื่องทรัพยากร และการฟื้นฟู การผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ มีแนวทางในกิจกรรมดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาวิจัย และสร้างความรู้ ในเรื่องของทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสถานะทรัพยากรในปัจจุบันของพื้นที่ที่ทำการศึกษา รวมถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหัวข้อในการทำวิจัย เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การตั้งถิ่นฐาน ประชากร วัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น

๒. การจัดการเรื่องทรัพยากร เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการจัดการทรัพยากร ว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทรัพยากรที่เหลืออยู่จะต้องมีการจัดการอย่างไรให้เกิดมูลค่าและคุณค่าอย่างสูงสุด พร้อมทั้งสร้างกระบวนการเรียนรู้การจัดการร่วมกัน

๓. การฟื้นฟู การผลิตซ้ำหรือการสร้างใหม่เป็น กิจกรรมที่มีเป้าหมายให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมให้มีอยู่และคงอยู่ต่อไป

กิจกรรมทั้งสามที่กล่าวมาข้างต้นมาใช้ในการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรอาหารเพื่อการท่องเที่ยว ที่ต้องอาศัยแนวคิดด้านอื่นด้วย ๆ ทั้งนี้ในการศึกษาเพื่อการหาแนวทางครั้งนี้จึงได้หยิบเอาแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมาช่วยในการเชื่อมโยงมิติของแนวคิดต่าง ๆ

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ประเทศไทยเป็นอีกหนึ่งประเทศที่มีสินค้าวัฒนธรรม ในรูปแบบของสินค้าและบริการเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งสถานที่ท่องเที่ยว โรงแรมที่พัก ร้านอาหารและสินค้าท้องถิ่นที่ตอบสนองต่ออุตสาหกรรมทางการท่องเที่ยว ปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในประเทศหรือตามหัวเมืองขนาดใหญ่เป็นการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ (Mass tourism) จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ทั้งทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ส่งผลมาทกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว มาเป็นแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวทางเลือก เพื่อให้มีความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่ารายได้ทางเศรษฐกิจ

แนวคิดดังกล่าว คือ การนำเอาทรัพยากรทางทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในประเทศ มาสร้างประโยชน์อย่างสูงสุดและนำรายได้มาสู่ประเทศกว่า ๑๐ ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยใหม่ใช้ทรัพยากรอย่างหนักก่อน เป็นผลให้ภาครัฐเริ่มตระหนักถึงความเสื่อมทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว จึงได้ให้การสนับสนุนจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า และสร้างประโยชน์ให้กับคนในชุมชนท้องถิ่นพร้อมทั้งหาแนวทางป้องกันทรัพยากรที่มีอยู่ไม่ให้อุสลายหายไป และสร้างจิตสำนึกของการใช้ทรัพยากรของคนในสังคมปัจจุบันได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรที่มีอยู่ จึงส่งผลการพัฒนาจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น

การท่องเที่ยวแบบอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาการรูปแบบการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลัง เน้นการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคมและความงามทางสุนทรีย์ พร้อมทั้งสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศน์ด้วย (องค์การท่องเที่ยวโลก (UNWTO))

โดยมีนัยยะความสำคัญได้ ๓ ประการ คือ

๑. เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่อยู่บนวิถีธรรมชาติภายใต้กรอบแนวคิดและขอบเขตทางนิเวศ

๒. เป็นการพัฒนาที่ส่งเสริมให้มี ความหลากหลายของทรัพยากร

๓. เป็นการพัฒนาที่มีหิ้งมิติของการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของ คนปัจจุบันและลูกหลานในอนาคต^{๒๖}

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่เสนอให้เห็นถึงการท่องเที่ยวทางเลือกที่สามารถสร้างสุขภาวะได้ทั้งคนใน คนนอกและนักท่องเที่ยว ที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา^{๒๗} ได้เสนอและจำแนกประเภทดังกล่าวว่าเป็น “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ซึ่งประกอบด้วย ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยให้ความหมายของการท่องเที่ยวทั้ง ๒ ลักษณะ ไว้ดังต่อไปนี้

๑. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เพื่อให้ได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดี รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน เช่น การท่องเที่ยวเชิงศึกษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ

๒. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม หรือชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เช่น การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม

การจัดการท่องเที่ยวดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยอาศัยแนวคิดเชิงบูรณาการที่มาจากภูมิปัญญาและชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการโดยอาศัยศูนย์กลางอยู่ที่ทรัพยากรทั้งธรรมชาติ วัฒนธรรมและมนุษย์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดการท่องเที่ยวดังกล่าวเน้นการมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่ออนุรักษ์แหล่งได้สืบทอดและเข้าใจมรดกทรัพยากรของประเทศต่อไป

^{๒๖} ชนัญ วงษ์วิภาค, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), ๕๖-๕๘.

^{๒๗} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) (กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์, ๒๕๔๘), ๒๑-๒๕.

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เป็นอีกหนึ่งแนวคิดทางการจัดการท่องเที่ยวที่มีรากฐานมาจากการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมูลค่าในเวลาเดียวกัน โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ที่มากมายแต่นำซึ่งเงินตราที่เข้าประเทศ

ชนัญ วงษ์วิภาค^{๒๔} กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเน้นในเรื่องของ วัฒนธรรมประเพณี อัตลักษณ์ ความเชื่อ ของแต่ละท้องถิ่น ที่สร้างกระบวนการการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทั้งผู้มาเยือนและเจ้าของถิ่น ทั้งในเรื่องธรรมชาติ วัฒนธรรม ที่คาดหวังจากจำนวนและรายได้จากแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ หากแต่ในทางกลับกันการท่องเที่ยวประเภทนี้ คือ การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ การปลูกสำนึก การสร้างความภูมิใจและการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่เป็นหลัก

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา^{๒๕} ได้ให้ความหมายว่า คือ การท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมกับเอกลักษณ์ ความงดงามทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ซึ่งก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจ และซาบซึ้งใน วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ อันประกอบไปด้วย คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความงามสุนทรีย์ของสิ่งปลูกสร้าง รวมไปถึง ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา จารีต ประเพณี ล้วนแต่เป็นสิ่งดึงดูดใจที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่นำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีหลักการ ๔ ประการ คือ

๑. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูล ความสำคัญ คุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน
๒. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วง แห่น รักษาและดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตน
๓. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
๔. เป็นการท่องเที่ยวที่เคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพใน วัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเองด้วย

^{๒๔} ชนัญ วงษ์วิภาค, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, ๔๐.

^{๒๕} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), ๒๒-๒๕.

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอำเภอปายส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวเพียงแต่ชมศิลปะความงามทางสถาปัตยกรรมของสิ่งปลูกสร้าง โดยไม่ตระหนักและให้ความสำคัญถึงเรื่องราวของวิถีชีวิต การกินอยู่ของชุมชน จึงเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมล้ำทางวัฒนธรรมและการล่มสลายของวัฒนธรรมดั้งเดิม ครึ่งนี้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริบทของวิถีการกินอยู่ของชาวไทใหญ่ ในบริเวณตำบลเวียงใต้ เพื่อให้เข้าใจเข้าถึงเป็นแนวในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ ที่อาศัยกระบวนการทางพาณิชย์ซึ่งจะนำมาซึ่งรายได้แก่ชุมชน ทั้งนี้โดยอาศัยกระบวนการทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเรื่องของการวิถีสันทนาการจากแนวคิดต่าง ๆ เห็นได้ว่าประเด็นสำคัญที่ทำให้การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสามารถขับเคลื่อนไปได้นั้น

ปายกับมิติทางการท่องเที่ยว

ปัจจุบันแนวคิดในเรื่อง “วัฒนธรรม” ได้รับความสนใจและนิยามทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคธุรกิจ ที่ได้รับอภิสิทธิ์ ในการนิยามวัฒนธรรมได้มากกว่าส่วนอื่นโดยเน้นการให้เรื่องของกระบวนการในการสร้างมูลค่า หรือที่เรียกว่า “การทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (Commercialization of culture)” จากความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่อยู่ภายในประเทศ ทำให้ทรัพยากรต่าง ๆ ถูกนำมาใช้ในระบบเศรษฐกิจ กลายเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม ที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศ เรียกว่า กระบวนการ “วัฒนธรรมการท่องเที่ยว” เพื่อเป็นแนวทางการอธิบาย และเข้าใจวัฒนธรรมทางการท่องเที่ยว ว่าก่อให้เกิดผลต่าง ๆ ที่มีต่อท้องถิ่นอย่างไร ผู้ศึกษาจึงต้องอาศัยแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการอธิบายของ “ปายกับมิติทางการท่องเที่ยว”

“วัฒนธรรมการท่องเที่ยว” เป็นอีกหนึ่งผลผลิตของมนุษย์ที่สร้างขึ้นเพื่อกำหนดแบบแผนและลักษณะ เพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติร่วมกันเป็นไปแนวทางเดียวกัน และเพื่อให้เห็นความต่างจากกลุ่มอื่น กล่าวกันว่า “วัฒนธรรมทางการท่องเที่ยว” น่าจะเกิดขึ้นก่อนศตวรรษที่ ๑๙ ยุคอุตสาหกรรมเริ่มมาจากประเทศทางฝั่งตะวันตก สร้างขึ้นจากค่านิยมในการพักผ่อนของกลุ่มสังคม (สังคมชั้นสูง) เพื่อให้เห็นว่ากลุ่มสังคมของตนมีรูปแบบชีวิตที่ดีกว่ากลุ่มชนชั้นกลาง ในอดีตพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมการท่องเที่ยวเกิดจากสังคมชั้นสูง สร้างขึ้นเพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ ไม่มีเรื่องการทำงานหรือตัวเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง

เมื่อนำมาใช้ในสังคมไทยในอดีตเองก็พบว่า เดิมการท่องเที่ยวก็จะเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง อาทิ ชนชั้นเจ้านาย หรือลูกท่านหลานเธอ เช่น ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ทรงเสด็จประพาสตามหัวเมืองต่างหรือ แม้กระทั่งต่างประเทศ หากแต่ว่ามีค่าใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเพียงอย่างเดียว ในกรณีของพระองค์นั้นยังแฝงไปด้วยการเรียนรู้และการทำงานด้วย หากแต่การเสด็จของพระองค์นั้น มีค่าใช้จ่ายในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น

เมื่อการท่องเที่ยวจากเดิมที่เคยเป็นเพียงรูปแบบของการพักผ่อนหย่อนใจมาเป็นกิจกรรมที่มีระบบเงินตราเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงกลายเป็นเรื่องของการสร้างรายได้และการแข่งขันทางเศรษฐกิจเพื่อนำเป็นรายได้ในการพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดระบบอุตสาหกรรมของการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์ทางด้านสังคมในคริสต์ทศวรรษที่๑๙ ของกลุ่มชนชั้นกลางได้นำมโนคติของแนวคิดของการท่องเที่ยวและความคิดของศาสนาที่ว่า มนุษย์นั้นต้องสร้างคุณค่าของตัวเองโดยการทำงาน จึงทำให้เกิดการสร้างวาทกรรมทางการท่องเที่ยว

“วาทกรรมทางการท่องเที่ยว” สร้างขึ้นโดยนักคิดชาวตะวันตกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อหลายพื้นที่ในโลกอันเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนาหรือประเทศที่ด้อยพัฒนาเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความมั่งคั่งทางทรัพยากรที่สามารถนำมาเปลี่ยนเป็นมูลค่าเพื่อสร้างความมั่นคงทางระบบเศรษฐกิจ “ประเทศไทย” อีกประเทศที่มีวัฒนธรรมทางการท่องเที่ยวมาอย่างยาวนานผ่านวัฒนธรรมของกลุ่มคนชั้นสูง พระมหากษัตริย์ ข้าราชการบริวาร มีวิวัฒนาการที่จกการพักผ่อนหย่อนใจสู่การทำงาน อาทิ การประพาสต้นตามสถานที่ต่าง ๆ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เพื่อการเรียนรู้และทำงาน แสวงบุญ คำข้าย ตลอดจนการศึกษาและตรวจตราความเป็นไปของพรฟ้าและประเทศ

“การท่องเที่ยว” เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นไปอย่างช้า ๆ และต่อคนทุกกลุ่ม ปัจจุบันการท่องเที่ยวเปรียบเสมือนการเดินทางเพื่อหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ความเพลิดเพลินและการพักผ่อน พร้อมทั้งเกิดการศึกษาเรียนรู้ระหว่างคนนอก คนใน การท่องเที่ยวไทยเริ่มพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๓ ตามนโยบายการพัฒนาประเทศของนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เกิดการตั้ง “กองการท่องเที่ยว หรือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท)” มีหน้าที่หลัก คือ การส่งเสริม และดำเนินการประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวและการบริการตลอดจนการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ พร้อมทั้งมีการจัดการแผนการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐบาลเห็นว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะนำรายได้มาสู่รัฐและประชาชน อีกทั้งยังเป็นโอกาสที่จะได้เผยแพร่วัฒนธรรมและประเพณีไทยให้ทั่วโลกได้รู้จัก นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในชาติ^{๒๖}

นับตั้งแต่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ภาครัฐได้สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นหยิบเอาทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าและคุณค่าเพื่อผลประโยชน์ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และเพื่อสร้างเม็ดเงินให้กับประเทศไทยอีกแขนงหนึ่ง

^{๒๖} ชนัญ วังษ์วิภาค, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), ๑๕-๑๗.

ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นมาเพื่อตอบสนองความต้องการผู้บริโภค หรือ นักท่องเที่ยวและดัชนีความเจริญเติบโตระดับเศรษฐกิจของประเทศ

จากแผนการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวได้สร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงหลายทาง ทั้ง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งมิติบวกและลบ พบว่า การท่องเที่ยวเปรียบเสมือนดาบสองคม โดยสร้างความสำเร็จและการพัฒนาโดยเอื้อต่อระบบเศรษฐกิจมากมาย แต่อย่างไรก็ดีกลับลดคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากค่านิยมของการท่องเที่ยวแบบรวดเร็วและฉาบฉวยส่งผลโดยตรงต่อชุมชนและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ทั้งนี้มีผลมาจากการเข้ามาของกลุ่มคนนอก และแปลกหน้าเป็นเหมือนมนุษย์ต่างดาว^{๓๓} ทั้งภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิตและนัยยะของการพักอยู่อาศัยที่ต่างกัน

เป็นที่ยอมรับกันว่าวัฒนธรรมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อท้องถิ่น ทั้งวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต โดยมีนักท่องเที่ยวเป็นตัวพาหะและเป็นกลุ่มที่หนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนท้องถิ่น เมื่อนักท่องเที่ยวไม่ได้มีความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนั้นในแง่ของการบริการและการท่องเที่ยวทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นเองที่ต้องปรับและเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบทางการท่องเที่ยว

วัฒนธรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมแบบฉาบฉวย เพราะเมื่อมีการเข้ามาของนักท่องเที่ยวมาเพื่อพักผ่อน และหาความเพลิดเพลินต่อกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ไม่ได้ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ สังคม ชุมชนท้องถิ่น การเข้ามาแบบตามวิสัยของนักท่องเที่ยวทำให้เกิดสภาวะเสี่ยงต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ปรับและเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเพื่อให้เข้ากับนักท่องเที่ยว ทั้งเรื่อง การแต่งกาย วิถีชีวิต การบริโภค การกิน และค่านิยม

อาหารท้องถิ่น เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองตามกลไกของโลกและวัฒนธรรมนิยม โดยมีการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นผู้ตอบสนองการเปลี่ยนแปลง ชุมชนท้องถิ่นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงและยอมรับต่อวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ พื้นที่

เขตเทศบาลปาย เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่ได้รับการจัดการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันที่มีทรัพยากรต้นทุนของการนำมาแปรรูปเพื่อปัจจัยทางการท่องเที่ยว ดังนั้นการศึกษาในหัวข้อต่อไปจึงทำการศึกษาในเรื่องของวิวัฒนาการการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ และผลกระทบที่

^{๓๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์, "วัฒนธรรมพื้นบ้านกับการท่องเที่ยว," เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ๒๕๓๒), ๑๑๔-๑๒๓.

เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ ของพื้นที่ทั้งบวกและลบ เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

๑. การจัดการท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

“อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่มีการจัดการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เข้ามาสัมผัสอัตลักษณ์ของอำเภอปาย ในเรื่องความหลากหลายของต้นทุนของทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งธรรมชาติ วัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นทรัพยากรสำคัญที่ดึงดูดคนนอกและนักท่องเที่ยวเข้าสู่เขตเทศบาลปาย

การท่องเที่ยวเริ่มเข้ามามีบทบาทที่สำคัญของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มากขึ้นหลังจากการพัฒนาของระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญที่ทำให้เกิดความเจริญทางการค้าด้วยการตัดถนนทางหลวงหมายเลข ๑๐๙๕ ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๐ แล้วเสร็จในปี ๒๕๒๘^{๒๕} จึงทำให้ “ปาย” เปลี่ยนฐานะจากเมืองทางผ่านเป็นเมืองแวะพักและเมืองท่องเที่ยวผ่านนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มาจากภาครัฐและเอกชนอย่างมากมาย ทั้งเป็นการเปิดตัวเมืองปายสู่สายตาคนนอก ความเจริญต่าง ๆ เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของสภาพทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม จากการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นสามารถแบ่งระยะการท่องเที่ยวออกเป็น ๓ ระยะ^{๒๖}

๑.๑ ระยะที่ ๑ ยุคเริ่มต้นของธุรกิจชุมชน ปีพ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๓๔ เป็นยุคทองของชุมชนท้องถิ่นที่นำเอาทรัพยากรทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติมาเป็นจุดขาย โดยอาศัยการจัดการของคนในชุมชนกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นคือ ทัวร์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรม และธุรกิจอาหารท้องถิ่น จึงสามารถสร้างกระบวนการจัดการและคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่นได้

๑.๒ ระยะที่ ๒ ยุคการขายตัวของธุรกิจชุมชน และการเข้ามาของนักลงทุนรายย่อยปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๔๒ เป็นยุคที่เริ่มเข้ามาของคนนอกที่ให้ความสนใจและรักในอัตลักษณ์ความเป็นปาย เข้ามาลงทุนทำที่พักและร้านอาหารเป็นกึ่งเชิงพาณิชย์ที่ทำร่วมกันระหว่างชุมชนและคนนอก

^{๒๕} สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, รายงานสรุปประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๕ (แม่ฮ่องสอน: สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย, ๒๕๕๕).

^{๒๖} ดวงใจ หล่อธนวิชัย, “จากปางมะผ้าสู่ปาย : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว,” ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ ๙-๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๙).

แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ทรัพยากรอย่างไร้การควบคุม กิจกรรมทางการท่องเที่ยวก็มีความขึ้น เป็น ขี้อ้าง ล่องแพ หากแต่กิจกรรมดังกล่าวยังอิงกับระบบนิเวศน์และวัฒนธรรม

๑.๓ ระยะที่ ๓ ยุคของนักลงทุนรายใหญ่จัดการแบบมืออาชีพ กับการปรับตัวของ ธุรกิจชุมชน ปี พ.ศ.๒๕๔๒-ปัจจุบัน เป็นยุคทองของนักลงทุนรายใหญ่ที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ จากการท่องเที่ยว ปายเองเปลี่ยนฐานะเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สร้างเม็ดเงินแก่อุตสาหกรรมทางการ ท่องเที่ยว อาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคแห่งความเลื่อมล้ำทางฐานะและวัฒนธรรม จนทำให้ปายอยู่ใน ฐานะ “คนป่วย” กิจกรรมการท่องเที่ยวเริ่มอิงวัฒนธรรมของคนเมือง ทุกสิ่งอย่างเปลี่ยนไป ชุมชน ท้องถิ่นเริ่มประสบปัญหา สังคมเกษตรกรรมก็หดหาย เนื่องจากขาดพื้นที่ทำกิน รวมไปถึงแหล่งน้ำ เป็นยุคที่ทรัพยากรในท้องถิ่นถูกใช้ไปอย่างรวดเร็ว จนทำให้เกิดวิกฤตทางทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม

จากการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาทั้ง ๓ ระยะ แสดงให้เห็นว่า สังคมของอำเภอปาย มี การปะทะประสานทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ภายหลังจากที่อำเภอปายมีถนนตัดผ่าน จึงมีการ เคลื่อนย้ายและการเข้ามาของกลุ่มชนจากพื้นที่ต่าง ๆ ทั้ง จากประเทศเพื่อนบ้าน และพื้นที่จากภาค ต่าง ๆ ของประเทศไทย จึงก่อให้เกิดกระบวนการส่งผ่านของทางระบบสังคมและวัฒนธรรมของคนใน และคนนอก ที่เป็นนักท่องเที่ยวที่มีภูมิลำเนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ระหว่าง เจ้าบ้านกับผู้มาเยือน “อำเภอปาย” กลายเป็นพื้นที่ที่ถูกสรรคสร้างขึ้นมาใหม่ เพื่อตอบสนอง รสนิยมของกลุ่มนักท่องเที่ยว จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ ทั้งทางกายภาพ คือ สิ่งแวดล้อม พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่ที่อยู่อาศัย ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีการ ดำรงชีวิต(life style) การกินการอยู่ การดำรงอยู่ของทรัพยากรอาหาร อาหารท้องถิ่น ซึ่งเรียกสิ่ง เหล่านี้ว่า “ผลกระทบ” ที่สามารถแบ่งเป็นมิติด้านบวก และลบ เป็นกระบวนการประเมินผลของการ จัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้เห็นถึงผลที่ได้รับ อย่างไรก็ตามผลกระทบในพื้นที่ “เขตเทศบาล ปาย” เป็นพื้นที่ที่มีการวิจัยด้านผลกระทบค่อนข้างมาก ซึ่งสามารถจำแนกได้หลากหลายมิติ เช่นที่ กล่าวในหัวข้อต่อไป

๒. ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นเมืองชายขอบของการพัฒนา เป็นเมืองในหุบเขาที่ สงบเงียบ เป็น “ทางผ่าน” ของผู้คนที่เดินทางมาค้าขายหรือท่องเที่ยวไปยังตัวเมืองแม่ฮ่องสอน กลาย มาเป็น “เมืองท่องเที่ยว” ที่มีระบบของการจัดการท่องเที่ยวเข้ามา ทำให้ปัจจุบันภาพของอำเภอปาย คือ พื้นที่ของเมืองการท่องเที่ยวที่ร่วมสมัย ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีการเคลื่อนย้ายของคน สื่อ เงินทุน ยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมการบริโภคของนักท่องเที่ยวและนักลงทุนทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ อำเภอปายกลายเป็นเมืองที่มีบุคคลิก ที่เกิดจากวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรของกลุ่ม ทุนท้องถิ่นและทุนต่างถิ่น เพื่อตอบสนองรสนิยมของนักท่องเที่ยวกลุ่มชนชั้นกลางของชาวไทย และ

ต่างชาติที่มีรสนิยมแตกต่างกันหลาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นและสื่อกระตุ้นให้เปลี่ยนแปลงและการท่องเที่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว และก้าวกระโดด นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวในอำเภอปาย จากการพัฒนายั่งยืนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ส่งผลให้เกิดผลกระทบทั้งบวกและลบ ในมิติต่างกันไป ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม งานวิจัยของดวงใจ หล่อธนาวิชย์ และโยชิระ อิวะสะ^{๓๐} ได้เสนอว่าการจัดการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปายมีผลมาจากการสนับสนุนที่เอาความเจริญทางเศรษฐกิจและการสร้างรายได้มาเป็นแกนของการจัดการ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาภายในท้องถิ่น เมื่อวิเคราะห์ตามเชิงของโครงสร้างของระดับการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว ผลกระทบส่วนใหญ่มาผลของการจัดการที่ภาครัฐและผู้มีอำนาจเป็นผู้กำหนด นับเป็นอีกหนึ่งปัญหาของการจัดการ จึงสามารถแบ่งของผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวจากการจัดการดังกล่าว ดังต่อไปนี้

๒.๑ การจัดการระดับทางกายภาพ เป็นปัญหาพื้นฐาน เช่น ปัญหาขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้อย่างรุนแรงในฤดูแล้ง และคุณภาพน้ำดื่ม ปัญหาขยะ ปัญหาเสียงดัง ปัญหาน้ำท่วม และข้อจำกัดของพื้นที่รองรับ ซึ่งเป็นสัญญาณบ่งชี้ ถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มาผิดทาง

๒.๒ การจัดการระดับชุมชน พบว่า สำนักท้องถิ่น และสำนักชาติพันธุ์ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่นำไปสู่กระบวนการของความร่วมมือ หรือความขัดแย้งซึ่งเกิดในพื้นที่ของชุมชนท้องถิ่น

๒.๓ การจัดการระดับองค์กรปกครองท้องถิ่น พบว่าบทบาทหรือท้องถิ่น มีข้อจำกัดในการผลักดันกลไกทางกฎหมาย กฎระเบียบเพื่อปกครองร้านค้าและธุรกิจท่องเที่ยวของท้องถิ่น หรือกลไก การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กลไกควบคุมการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมกับท้องถิ่น ในทางตรงกันข้าม กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในปัจจุบัน กลับลดทอนเสน่ห์ของทรัพยากร เพื่อการท่องเที่ยว และเบียดขับธุรกิจของชุมชน เช่น กรณีของปาย เทศบัญญัติ กฎหมายผังเมืองเป็นกลไกที่ทำลายอัตลักษณ์ท้องถิ่นแทนที่จะรักษาอัตลักษณ์ กฎหมายค้าปลีกเป็นกลไกที่ทำลายโอกาสการแข่งขันของร้านค้ารายย่อย รวมถึงการใช้พระราชบัญญัติโรงแรมรีสอร์ท มาควบคุมธุรกิจเกศเฮาส์เป็นกลไกที่ทำลายทุนขนาดเล็กด้วยเช่นกัน

๒.๔ การจัดการระดับการปกครองของรัฐส่วนกลาง ภาครัฐเปิดดำเนินการการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี เพื่อหวังเม็ดเงินระยะสั้น ส่งผลให้เกิดสูญญากาศของกลไกทางสังคมและระบบการพัฒนาที่มาจากชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากระบบการพัฒนาถูกจัดการโดยภาครัฐ ทำให้

^{๓๐} ดวงใจ หล่อธนาวิชย์ และ โยชิระ อิวะสะ, “รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยและญี่ปุ่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), ๑๓๕-๑๔๐.

ชุมชนไม่สามารถจัดการชีวิต ทรัพยากร เศรษฐกิจด้วยตนเอง จึงยังไม่แข็งแรงพอที่จะปะทะและ
ประสานต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่รวดเร็วที่มาจากภายนอก ยิ่งส่งผลกระทบต่อสังคม
วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

จากการศึกษาเรื่องผลกระทบที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าปัญหาของระดับการจัดการท่องเที่ยวโดยภาครัฐและกลุ่มทุน เป็นปัจจัย
หลักอีกหนึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบที่นำมาสู่ภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลกระทบต่อมิติอื่น
ๆ ในระดับที่ต่างกัน จะเห็นได้ว่า การจัดการโดยภาครัฐ นั้นสร้างความมั่นคงทางระบบเศรษฐกิจด้วย
ระบบการลงทุนด้วยเม็ดเงิน เพื่อสร้างผลกำไรที่ใช้ในการพัฒนา และสร้างวัฒนธรรมนิยม ทั้งการ
ท่องเที่ยวและการบริโภคที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น อีกหนึ่ง
ก่อให้เกิดช่องว่างของการสร้างวัฒนธรรมสัมพันธ์ ระหว่างชุมชน คนนอก และนักท่องเที่ยว เส้นของ
ปายจึงลดลง งานวิจัยของธวัชชัย มานิตย์ และ ชนัญ วรชวีภาค^{๖๖} ได้จึงจัดแบ่งผลกระทบของการ
จัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลปาย ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม
ดังต่อไปนี้

ผลกระทบทางเศรษฐกิจ จากแผนพัฒนาทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ สร้างให้
เกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี นับเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการกระจายรายได้ สร้างอาชีพ และ
สร้างความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจให้แก่เขตเทศบาลปายได้ไม่น้อย รายได้จากการท่องเที่ยวของ
อำเภอปายมีมูลค่ากว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี^{๖๗} พร้อมทั้งการเพิ่มจำนวนของนักท่องเที่ยวทั้ง
ชาวไทยและต่างชาติ รวมไปถึงการเปิดการค้าเสรี ทำให้ “อำเภอปาย” เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจของนัก
ลงทุน หรือกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เพิ่มเม็ดเงินในการพัฒนาพื้นที่ และขยายฐานเศรษฐกิจของพื้นที่ การ
ขยายตัวระบบเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จากกลุ่มทุนทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุนโดยภาครัฐและ
ธุรกิจเอกชน ส่งผลกระทบทางลบด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการกระจายรายได้ที่ไม่
เป็นธรรมและไม่ทั่วถึง อัตราค่าครองชีพสูงขึ้น ประชาชนต้องหันมาพึ่งพาระบบเงินตรามากขึ้น
ผู้ประกอบการท้องถิ่นหรือผู้ประกอบการขนาดเล็กไม่ได้รับการสนับสนุน และไม่มีความสามารถใน
การต่อรองกับภาครัฐ และกลุ่มทุนภาคธุรกิจขนาดใหญ่ ซึ่งจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจยังส่งผล
โดยตรงต่อ ผลกระทบด้านอื่นอีกด้วย

^{๖๖} ธวัชชัย มานิตย์, “ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษา
ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), ๑๕๗, ชนัญ วรชวีภาค, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, ๑๔๔.

^{๖๗} การท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอน, “รายงานจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ประจำปี ๒๕๕๐-
๒๕๕๖,” ๒๕๕๖.

ผลกระทบทางด้านสังคม การพัฒนาทางการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปาย ที่มีผลต่อระบบเศรษฐกิจ นับเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้ สังคมท้องถิ่นเกิดสภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม หากวิเคราะห์ทางด้านมิติบวก พบว่าผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยวส่งผลให้ขนาดสังคมเกิดการขยายตัว เริ่มมีการรู้จักปรับ เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงนำเอาความรู้จากคนนอกมาพัฒนาพื้นที่ พร้อมทั้งเปิดกว้างต่อการวิเคราะห์ผลกระทบทั้งสองมิติ อีกทั้งเกิดการเปลี่ยนฐานะทางสังคมทำให้จากเมืองทางผ่านในอดีต สามารถยกฐานะเข้าสู่ “เมืองแห่งการท่องเที่ยว” อย่างไรก็ตามการขยายตัวของสังคมท้องถิ่นที่มีปัจจัยหลักมาจากคนนอกส่งผลกระทบ**มิติลบ**ด้วยเช่นกัน ทำให้เกิดปรากฏการณ์ความขัดแย้งต่าง ๆ ทั้งด้านพื้นที่ การต่อรองทางอำนาจ การขยายตัวอย่างสุดขีดทำให้คนนอก และผู้มาเยือนนำเอาค่านิยมของตนเองมาสู่ชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้ง ปัญหา ยาเสพติด ค่าประเพณี ลักทรัพย์และปัญหาความแตกแยกภายในชุมชนท้องถิ่น ชุมชนเริ่มขาดความสำนึกและการให้ความสำคัญของวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ดั้งเดิม

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการปรับรูปแบบของเมืองเพื่อเอื้อต่อแผนการจัดการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการพัฒนาทางกายภาพ โดยเฉพาะระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ทั้งการก่อสร้างถนน ไฟฟ้าและระบบประปา ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นผลกระทบด้านลบที่เป็นรูปธรรมและเด่นชัดมากที่สุด การใช้ประโยชน์จากที่ดิน อาคารและสิ่งก่อสร้าง เกิดความแออัด ไม่เป็นระเบียบ ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมชุมชนโดยรวม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วส่งผลให้ระบบโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ไม่สามารถรองรับได้ การเพิ่มขึ้นของขยะมูลฝอย น้ำเสีย มลพิษทางอากาศ และเสียงดังรบกวนส่งผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาต่อระบบนิเวศน์ต่าง ๆ ในพื้นที่ และส่งผลให้วิถีการกินอยู่ของชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนไป เนื่องจาก พื้นที่ทางการเกษตร แม่น้ำลำธาร ป่าไม้ แปรเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทั้งโรงแรม รีสอร์ท ร้านอาหาร เป็นต้น ชุมชนท้องถิ่นเองหมดโอกาสที่ใช้พื้นที่สำหรับการเกษตรกรรม ผลผลิตทางการเกษตรเฉพาะพื้นที่สูญหาย ส่งผลกระทบสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของชุมชน

ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งที่มีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ มากมายทั้งจากทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ในกลไกของการจัดการท่องเที่ยวมีการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ดั้งเดิมผ่านการรื้อฟื้น การอนุรักษ์ และการประดิษฐ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อให้เกิดกระบวนการสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นปัจจัยสำคัญของการดึงดูดนักท่องเที่ยวและคนนอก ในพื้นที่เขตเทศบาลปายเองนั้นก็เป็อีกหนึ่งพื้นที่ผ่านกระบวนการสร้างมูลค่าจากวัฒนธรรมท้องถิ่น สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน แต่ในตรงกันข้ามก็กลายพัฒนาโดยขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ อีกทั้ง ภาครัฐเข้ามาจัดการมากกว่าที่

ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ หรือการประสานงานกันของภาครัฐและท้องถิ่น ทำให้วัฒนธรรมกลับมีผลทางด้านคุณค่าลดลง อาทิ วัฒนธรรมการกิน วิถีชีวิต ค่านิยม ขนบประเพณี หรือแม้แต่ความหมายของการจัดงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ได้เปลี่ยนไปเป็นเชิงพาณิชย์ หรือที่เรียกว่า “สินค้าทางวัฒนธรรม” มากกว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรม ตลอดจนวัตถุประสงค์ของประเพณีดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น งานบวชลูกแก้ว หรือปอยสังลอง งานกันต้อ (พิธีรดน้ำดำหัว) นอกจากนี้ ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกิดปรับเปลี่ยนและลดทอนความสำคัญลง

การศึกษาและทบทวนวรรณเรื่องของผลกระทบของการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตเทศบาลปาย พบว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นมีทั้งมิติทางด้านบวกและลบที่ต่างกันออกไป มีการเกื้อกูลและลดทอนความสำคัญของพื้นที่ในระดับที่ต่างกันออกไป จากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่น วิถีชีวิต การกินอยู่ วัฒนธรรมอาหาร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลกระทบทางการจัดการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแล้วนั้นการทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมามีทั้งงานวิจัย หนังสือ บทความและแผนที่ยางวัฒนธรรม ยังนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เรื่องผลกระทบและหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้

รัศมี ชูทรงเดชและคณะ^{๗๗} จากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม-จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นงานวิจัยที่ศึกษาหาแนวทางการจัดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนโดยอาศัยการประมวลผลทางการจัดการอย่างมีส่วนร่วม เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลปาย ส่งผลให้ทรัพยากรทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติเผชิญหน้ากับความเสื่อมถอย และส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนลดทอนคุณค่าของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมในพื้นที่

^{๗๗} รัศมี ชูทรงเดชและคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม-จังหวัดแม่ฮ่องสอน (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐).

ดวงใจ หล่อธนวนนิชย์^{๙๕} จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน:การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์การสังเกตการรแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตการณ์จากการประชุมต่าง ๆ รวมทั้งการจัดการประชุมย่อยระดมความเห็นผู้ประกอบการท่องเที่ยว ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ ในอำเภอปาย หาคความเข้าใจถึงพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอปายตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน และสะท้อนมุมมองของคนในต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในอำเภอปายที่มีต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ชนัญ วงษ์วิภาค จากหนังสือ การท่องเที่ยววัฒนธรรม^{๙๖} ที่กล่าวไว้ในเรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม ว่ากิจกรรมทางการท่องเที่ยวมักทำให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเปลี่ยนแปลงซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในแหล่งท่องเที่ยวที่เคยอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดมาตั้งแต่อดีตกาล ภูมิปัญญาที่ใช้ในการคิดประดิษฐ์ของกินของใช้จากทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมถูกละทิ้ง ชุมชนท้องถิ่นในอำเภอปายคาดว่าต่อไปอาหารท้องถิ่นคงไม่เป็นที่รู้จักเนื่องจากลูกหลานเริ่มหันไปเสพวัฒนธรรมและพฤติกรรมการบริโภคแบบคนภายนอก นอกจากนี้พื้นที่ทางการเกษตรกว่าร้อยละ ๖๐ ของปายได้ปรับเปลี่ยนสภาพไปเป็นพื้นที่ของธุรกิจทางการท่องเที่ยว สอดคล้องกับ สาวิตร มีจ้อย และบุญรอด มาลากอง^{๙๗} จากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องระยะสั้นสำหรับพื้นที่สีเขียวในอำเภอปาย การพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืนของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน กล่าวถึงการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ในพื้นที่เขตอำเภอปาย ที่เป็นประเด็นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพซึ่งส่งผลต่อวัฒนธรรม และวิถีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เมื่อต้นทุนทางทรัพยากรที่จะใช้ผลิตอาหารเปลี่ยนไปวัฒนธรรมอาหารและความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่เริ่มอยู่ในภาวะวิกฤต

^{๙๕} ดวงใจ หล่อธนวนนิชย์, “รัฐ ทุน ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยและญี่ปุ่น” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐).

^{๙๖} ชนัญ วงษ์วิภาค, การท่องเที่ยววัฒนธรรม.

^{๙๗} สาวิตร มีจ้อย และบุญรอด มาลากอง, “รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องระยะสั้นสำหรับพื้นที่สีเขียวในอำเภอปาย การพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืนของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐).

จะเห็นว่าการจัดการท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์ได้ก็ตามทำให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอาหารในเขตเทศบาลขยายเอง เป็นพื้นที่ที่ได้ผลกระทบทางการท่องเที่ยวหลากหลายมิติ ในเรื่องของวัฒนธรรมอาหารเองก็เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่กำลังเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมเมือง เพื่อให้เข้าใจถึงพื้นที่เปลี่ยนแปลงผู้ศึกษาจึงได้นำเอาแผนที่ทางวัฒนธรรมมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ด้วย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยศึกษา ชุมชนเวียงใต้ ตำบลเวียงใต้ เขตเทศบาลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งประกอบไปด้วย ๕ หมู่บ้าน ดังต่อไปนี้ บ้านเมืองพร้าว บ้านเจ้าหม้อ บ้านป่าขาม บ้านเมืองแพร่ ด้วยพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ของเขตเทศบาลที่มีการจัดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนแรก ๆ ของ อำเภอปาย ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ในมิติของวัฒนธรรมอาหารและฐานทรัพยากรอาหาร โดยทำการศึกษาก่อนและหลังที่มีการจัดการท่องเที่ยว เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและวัฒนธรรมอาหาร รวมถึงทัศนคติของชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว

การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study)

เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษา แนวคิดและทฤษฎี และ ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ในเรื่องของผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น โดยอาศัยแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอาหาร และแนวคิดฐานทรัพยากร ที่ว่าด้วยเรื่อง การผลิตและการบริโภคอาหาร นอกจากนี้ ยังศึกษาข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา จากรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ จุลสาร บทความและเอกสารเผยแพร่ ทั้งแผนที่ แผนที่ทางวัฒนธรรม รวมทั้งสื่ออินเตอร์เน็ตและ ข้อมูลจากหน่วยงานทางราชการต่างที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อเป็น นำมาใช้เป็นแนวทางและกรอบในการศึกษาเบื้องต้นของพื้นที่ที่จะทำการศึกษา ลำดับได้ดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาการพัฒนาด้านการจัดการท่องเที่ยวในเขตอำเภอปาย ศึกษาจากข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอปาย วิถีชีวิต ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาดั้งเดิมในชุมชน พัฒนาการทางด้านการท่องเที่ยว เริ่มตั้งแต่ที่มีการจัดการท่องเที่ยวในยุคแรก (๒๕๒๔-๒๕๒๘) จนถึงปัจจุบัน ที่เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและก่อให้เกิดวิกฤตต่อชุมชนและวัฒนธรรม

๒. การศึกษาเรื่องฐานทรัพยากรอาหารและนิเวศวัฒนธรรม ที่เป็นที่มาของแหล่งทุนของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เพื่อให้ทราบถึง ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตอาหารของชุมชนท้องถิ่น

ประเภทอาหาร ผลิตและบริโภคเพื่ออะไร และในโอกาสใด โดยทำการศึกษาจากแหล่งอาหารของชุมชน อาทิ ตลาดของชุมชน ตลาดนัด ตลาดเทศบาล เป็นต้น ตลอดจน ร้านค้าต่าง ๆ ชุมชน ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานของภาครัฐ ทั้งทางด้านวัฒนธรรมและการเกษตร

๓. การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ศึกษาจากกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ร้านอาหาร แหล่งผลิตพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เรื่องของการผลิต การบริโภค และ นัยยะของวัฒนธรรมอาหาร ในเรื่องความเชื่อ วิธีการกินอยู่ ประเพณีต่าง ๆ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมอาหารที่เกิดขึ้น ทั้งบริบททางการผลิตและการบริโภค ที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารและอาหารท้องถิ่น อีกด้วย ทั้งก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นการเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่โดย

การสำรวจภาคสนามในพื้นที่ศึกษาโดยรวม

ข้อมูลนี้ได้มาจากการสังเกต บันทึกภาพ และแผนที่เพื่อให้ทราบถึงภาพรวมในท้องถิ่น และเพื่อให้ทราบถึงแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมและทรัพยากรทางธรรมชาติที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว อาทิ แหล่งน้ำ ที่ดิน พื้นที่ทางเกษตรกรรม ทรัพยากรอาหาร ทั้ง พืช ผัก ผลไม้ และสัตว์ เป็นต้น

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

โดยอาศัยจากการลงไปศึกษาในพื้นที่จริง เพื่อสังเกตการณ์วิถีชีวิตชุมชน และทำกิจกรรมร่วมกับกับชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการร้านอาหารและนักท่องเที่ยว ในเรื่องของดำรงชีวิต การผลิตและการบริโภค อีกทั้งเก็บข้อมูลทางด้านผลผลิตทางการเกษตร อาหารท้องถิ่นในพื้นที่ รวมถึงความสัมพันธ์ทางการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการของผลกระทบทางการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น โดยผู้ศึกษาทำการสังเกตการณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ แบ่งเป็นกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางการท่องเที่ยว และแหล่งทรัพยากรอาหารท้องถิ่น ดังนี้

๑. วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๓ เข้าร่วมกิจกรรมการจัดประกวดอาหารไทใหญ่ “มหกรรมอาหารไต” จัดขึ้น ณ หน้าที่ว่าการอำเภอเขาย้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายในงานเป็นการจัดประกวดอาหารคาวหวานของชาวไทใหญ่ จากชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการร้านอาหาร เพื่อสืบสานอาหารไทใหญ่และกระตุ้นการท่องเที่ยว

๒. วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๓ เข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์อาหารท้องถิ่น “มหกรรมอาหารปาย” จัดขึ้น ณ หน้าที่โรงพยาบาลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายในงานเป็นการประชาสัมพันธ์อาหารละร้านอาหารในเขตเทศบาลปาย ได้รับความร่วมมือจากชุมชน และ

ผู้ประกอบการโรงแรมและร้านอาหาร นำอาหารท้องถิ่นและอาหารนานาชาติ และอาหารที่ดัดแปลงมาจากอาหารท้องถิ่น มาร่วมกิจกรรม

๓. วันที่ ๑๑-๑๓ เมษายน ๒๕๕๔ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา สืบเสาะการค้นการผลิต และการบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่น ในงาน “ปอยสา่งลอง หรือบวชลูกแก้ว” ณ วัดป่าขาม เขตเทศบาลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๔. วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๖ เข้าร่วมกิจกรรม “มหกรรมอาหารเมืองปาย อร่อยได้ไร้แอลกอฮอล์ ครั้งที่๕” จัดขึ้น ณ ที่ว่าการอำเภอปาย ภายในงานเป็นการจัดกิจกรรมประกวดอาหารท้องถิ่น และอาหารนานาชาติได้รับความร่วมมือจากผู้ประกอบการร้านอาหารและโรงแรมต่าง ๆ ในเขตเทศบาลปาย โดยการสังเกตการณ์การผลิตอาหารต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มผู้บริโภค

๕. เทศกาลงานบุญ เช่น วันพระ งานแต่งงาน และงานศพ เพื่อสังเกตการผลิตอาหารที่ใช้ในงานและพิธีกรรมต่าง ๆ

ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการสำรวจตลาด แหล่งทรัพยากรอาหารและร้านอาหารในพื้นที่เขตเทศบาลปาย ทั้ง ๔ แห่ง คือ

๑. ตลาดแสงทอง ตลาดชุมชนเก่าแก่ของเขตพื้นที่เทศบาล เพื่อทำการสำรวจวัตถุดิบในการผลิตอาหาร ทั้ง พืช ผักพื้นบ้าน สัตว์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการผลิตอาหารท้องถิ่น

๒. ตลาดสดเทศบาลปาย ตลาดสดหน้าเขตเทศบาลปาย เปิดขาย ๒ ช่วง คือ เช้า (๐๒.๐๐-๐๖.๐๐ น.) และบ่าย (๑๔.๐๐-๑๘.๐๐ น.) สำรวจวัตถุดิบต่าง ๆ นำมาใช้ในการผลิตอาหารท้องถิ่น รวมถึงอาหารคาวและอาหารหวาน และการเลือกบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่น

๓. ภาคพุทธ ตลาดนัดวันพุธ เป็นตลาดท้องถิ่นที่ชุมชนท้องถิ่น นำเอาวัตถุดิบ พืช ผัก ผลไม้ แมลง ปลาและสัตว์ต่าง ๆ มาจำหน่าย และสังเกตการเลือกซื้อวัตถุดิบของชุมชนท้องถิ่น และผู้บริโภค

๔. ถนนคนเดินปาย ย่านเศรษฐกิจและเป็นที่ตั้งของร้านอาหารต่าง ๆ ในเขตเทศบาลปาย สำรวจร้านอาหาร ประเภทร้านอาหารทั้งอาหารเมืองและอาหารต่าง ๆ สังเกตพฤติกรรมกรรมการบริโภคของนักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น

อนึ่ง ในการลงพื้นที่สำรวจและเก็บข้อมูลพบว่าในเขตพื้นที่เทศบาลปายในปัจจุบัน พื้นที่ทางการเกษตรกลับย้ายออกไปตั้งอยู่ภายนอกพื้นที่เขตเมือง ดังนั้นการสำรวจแหล่งอาหารจากพื้นที่ทางการเกษตรทำได้เพียงการศึกษาจากตลาดและย่านเศรษฐกิจของพื้นที่เท่านั้น

การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

กล่าวคือ เป็นการพูดคุยแบบเป็นกันเองกับชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการร้านอาหาร นักท่องเที่ยว ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับส่วนราชการและเอกชน เพื่อถึงทราบวัฒนธรรมอาหาร รูปแบบอาหารท้องถิ่น รูปแบบของการผลิตและการบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่น แหล่งต้นทุนทาง

ทรัพยากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น แหล่งเกษตรกรรม แหล่งน้ำ เป็นต้น สถานที่ที่ขยายผลผลิตทางการเกษตร วัตถุประสงค์ในการนำมาประกอบอาหารต่าง ๆ มาจากที่ใด รูปแบบของการบริโภคในอดีต-ปัจจุบันเป็นอย่างไร รวมไปถึงวิถีการดำรงชีวิตและข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยการสัมภาษณ์แบบปากเปล่า เพื่อสอบถามข้อมูลต่าง ๆ แบ่งออกเป็น การสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวและภาครัฐผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๖ มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ชุมชนท้องถิ่น

๑.๑ ผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๓ คน: คุณมังกร ภูมิระโยชน์ศิลป์ คุณพ่อจัยห์ อินทสาร และคุณอาภรณ์ แสงโชติ (ประธานสภาวัฒนธรรม)

๑.๒ ผู้นำศาสนา จำนวน ๒ คน : พระอธิการเกษม ฐิตมโน (เจ้าอาวาสวัดป่าขาม) และพระครูอนุรักษธรรมคุณ (เจ้าอาวาสวัดหลวง)

๑.๓ ผู้นำชุมชนทั้ง ๕ ชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) จำนวน ๕ คน :

- หมู่ที่ ๑ คุณจเด็จ สุวรรณะ
- หมู่ที่ ๒ คุณวิรัตน์ พรหมเชียร
- หมู่ที่ ๓ คุณสงกรานต์ บุญหล่อ
- หมู่ที่ ๔ คุณประพัฒน์ อินถา
- หมู่ที่ ๖ คุณจำเริญ ปันตา

๑.๔ ชุมชน ๕ ชุมชน จำนวน ๕๐ คน แบ่งเป็นชุมชนละ ๑๐ คน ชาวไทใหญ่ในท้องถิ่น ๑๘ คน และชาวล้านนาในท้องถิ่น ๒๐ คน และผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวจำนวน ๑๒ คน

๑.๕ พ่อค้าแม่ค้าภายในตลาดทั้ง ๔ แห่ง จำนวน ๒๐ คน

๒. เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๕ คน

๒.๑ เจ้าหน้าที่อำเภอปาย : คุณชาธิป รุจนเสรี (นายอำเภอ) คุณกนกอร พรหมขาม (ปลัดอำเภอ) คุณสมพร ชวฤทธิ (นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลปาย)

๒.๒ เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรเขตเทศบาลปายจำนวน ๑ คน : คุณเยอลักษณ์ แสนพิทยาการ

๒.๓ เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมอำเภอปาย จำนวน ๑ คน : คุณณัฐพงศ์ กอบพัน

๓. นักท่องเที่ยวไทยจำนวน ๑๐ คน และนักท่องเที่ยวต่างชาติ ๑๗ คน

จากการซักถามพูดคุยปากเปล่า เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลด้านอาหารมิติการผลิตและการบริโภค วิถีชีวิต ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี ข้อมูลทางการเกษตร วัตถุประสงค์การผลิต พฤติกรรมและทัศนคติต่อการเลือกบริโภคอาหารท้องถิ่น ผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์จากจำนวนประชากร รวมทั้งสิ้น ๑๑๒ คน

การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการหรือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview)

เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคลเพื่อต้องการทราบถึงรายละเอียดให้มากที่สุด โดยมีคำถามประกอบการสัมภาษณ์ที่มีประเด็นครอบคลุมถึงเนื้อหาที่ทำการศึกษา เรื่องวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น การผลิต การบริโภค การเข้าร่วมกิจกรรม ทักษะคิดต่ออาหารท้องถิ่นและการท่องเที่ยว ทั้งนี้ได้ใช้ชุดคำถามจำนวน ๑๘๐ ชุด โดยมีจำนวนประชากรที่กรอกแบบสัมภาษณ์จำนวน ๑๐๒ คน ประกอบด้วย

๑. ชุมชนท้องถิ่น จำนวน ๖๕ คน แบ่งเป็นชาวไทใหญ่ในท้องถิ่นจำนวน ๒๕ คน ชาวลาห่านานาในท้องถิ่น จำนวน ๒๕ คน และคนจากภาคอื่น ๆ จำนวน ๑๕ คน

๒. นักท่องเที่ยว จำนวน ๓๗ คน การสัมภาษณ์ผู้รู้ของชุมชนท้องถิ่นจำนวน ๕ ท่านในเรื่องราวของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น รูปแบบวิถีชีวิต การกินอยู่ในชีวิตประจำวันเพื่อให้ทราบถึงวิถีการกินอยู่ในอดีตเพื่อใช้ในหัวข้อ “ครัวของอู๋ย”

การจัดทำแผนที่ทรัพยากรวัฒนธรรม

เพื่อให้ทราบถึงแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีในชุมชน หรือพื้นที่ใกล้เคียง ในที่นี้รวมไปถึงแผนที่ของแหล่งผลิต และแหล่งบริโภคต่างในชุมชนอีกด้วย กล่าวคือ ร้านค้า ร้านอาหาร และตลาดชุมชน เป็นต้น เพื่อมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ ในการทำแผนที่วัฒนธรรมได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่เขตเทศบาลตำบลปาย คุณวีรยา ชัยมานะกิจ คุณโฆสิต จินาวัฒน์ (นักศึกษา) และคุณณชพงค์ กาสุรงค์ ในการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม

กลุ่มประชากรที่ศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มีหน่วยการวิเคราะห์เป็นชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว ดังนั้นผู้ศึกษาได้สนใจศึกษาในพื้นที่เขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้มุ่งจะศึกษาประเด็น เรื่องผลกระทบของการจัดการท่องเที่ยวที่มีวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น โดยมีประเด็นเรื่องการผลิต การบริโภคและการมีอยู่ของทรัพยากรอาหารเป็นสำคัญเพื่อแนวทางในการวิเคราะห์ ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอและน่าเชื่อถือ ผู้ศึกษาจึงเลือกกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา ดังนี้

๑. ชุมชนท้องถิ่น คือ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่พื้นที่ที่การศึกษา ชาวไทใหญ่ คนเมือง(ชาวล้านนา) และผู้อาศัยจากภาคอื่น ๆ เจ้าหน้าที่หน่วยงานทั้งภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการเกษตร อาทิ ร้านค้า ร้านอาหาร เกษตรกร ผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชน โดยเป็นการสุ่มการศึกษาเพื่อที่จะทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เห็นถึงแนวคิดและทัศนคติของชาวบ้าน ที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ว่ามีผลกระทบอย่างไรเนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้มี

สวนได้ส่วนเสียที่สำคัญ โดยทำการศึกษาแบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (สัมภาษณ์ปากเปล่า) และสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (สัมภาษณ์โดยชุดคำถาม) จำแนกได้ดังนี้

๑.๑ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (สัมภาษณ์ปากเปล่า) จำนวน ๔๕ คน

๑.๑.๑ ชุมชนท้องถิ่น

ผู้รู้และบราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๓ คน:

ผู้นำศาสนา จำนวน ๒ คน

ผู้นำชุมชนทั้ง ๕ ชุมชน(ผู้ใหญ่บ้าน) จำนวน ๕ คน:

ชุมชน ๕ ชุมชน จำนวน ๕๐ คน แบ่งเป็นชุมชนละ ๑๐ คน ชาวไทใหญ่

๑๘ คน และ คนเมือง(ชาวล้านนา) ๒๐ คน และคนจากภาคอื่น ๆ จำนวน ๑๒ คน

พ่อค้าแม่ค้าภายในตลาดทั้ง ๔ แห่ง จำนวน ๒๐ คน

๑.๑.๒ เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๕ คน

เจ้าหน้าที่อำเภอป่าสัก

เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรเขตเทศบาลป่าสักจำนวน ๑ คน :

เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมอำเภอป่าสัก จำนวน ๑ คน :

๑.๒ สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ(สัมภาษณ์โดยใช้ชุดคำถาม) จำนวน ๖๕ คน

ชุมชนท้องถิ่นจำนวน ๖๕ คน แบ่งเป็นชาวไทใหญ่ในท้องถิ่นจำนวน ๒๕ คน คนเมืองในท้องถิ่นจำนวน ๒๕ คน และผู้ประกอบการธุรกิจทางการท่องเที่ยวจำนวน ๑๕ คน

สรุป จำนวนการสัมภาษณ์แบบปากเปล่าของกลุ่มที่ทำการศึกษานี้ ๒ กลุ่มมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๕๐ คน ผู้ศึกษาอาศัยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบถามและพูดคุยเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ครั้งนี้

๒. นักท่องเที่ยว ที่เข้ามาท่องเที่ยว และพักผ่อนหย่อนใจในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อสอบถามถึงอาหารท้องถิ่น ทักษะคติในการบริโภคและแนวคิดต่อการจัดการท่องเที่ยวว่ามีแนวโน้มเป็นอย่างไร และคาดหวังอะไรจากการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวส่งผลอย่างไรบ้างต่ออาหารท้องถิ่น เป็นการสุ่มสัมภาษณ์แบบปากเปล่าและใช้ชุดคำถาม เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกต่อผู้มีผลกระทบโดยตรงเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์ จำแนกได้ดังนี้

๒.๑ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (สัมภาษณ์ปากเปล่า) จำนวน ๒๗ คน

นักท่องเที่ยวไทยจำนวน ๑๐ คน และนักท่องเที่ยวต่างชาติ ๑๗ คน

๒.๒ สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (สัมภาษณ์โดยใช้ชุดคำถาม) จำนวน ๓๗ คน

นักท่องเที่ยวไทยจำนวน ๓๗ คน

สรุป การสัมภาษณ์แบบชุดคำถามมีผู้ให้สัมภาษณ์จากทั้ง ๒ กลุ่ม มีจำนวนทั้งสิ้น ๖๔ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

๑. ชุดคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ๑๕๐ ชุด มีผู้ตอบแบบคำถามจำนวน ๑๐๒ คน แบ่งเป็น

๑.๑ ชุมชนท้องถิ่น ๖๕ ชุด

๑.๒ นักท่องเที่ยว ๓๗ ชุด

๒. เครื่องมือที่ช่วยในการสำรวจ เช่น แผนที่ แผนที่ทางทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นต้น

๓. แบบจดบันทึกภาคสนาม สำหรับใช้ในการจดบันทึกรายละเอียดที่ได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยว จากการพูดคุยซักถามอย่างไม่เป็นทางการ เช่น สมุดจดบันทึก

๔. เครื่องมือช่วยจำอื่น ๆ เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป แผนที่ เป็นต้น

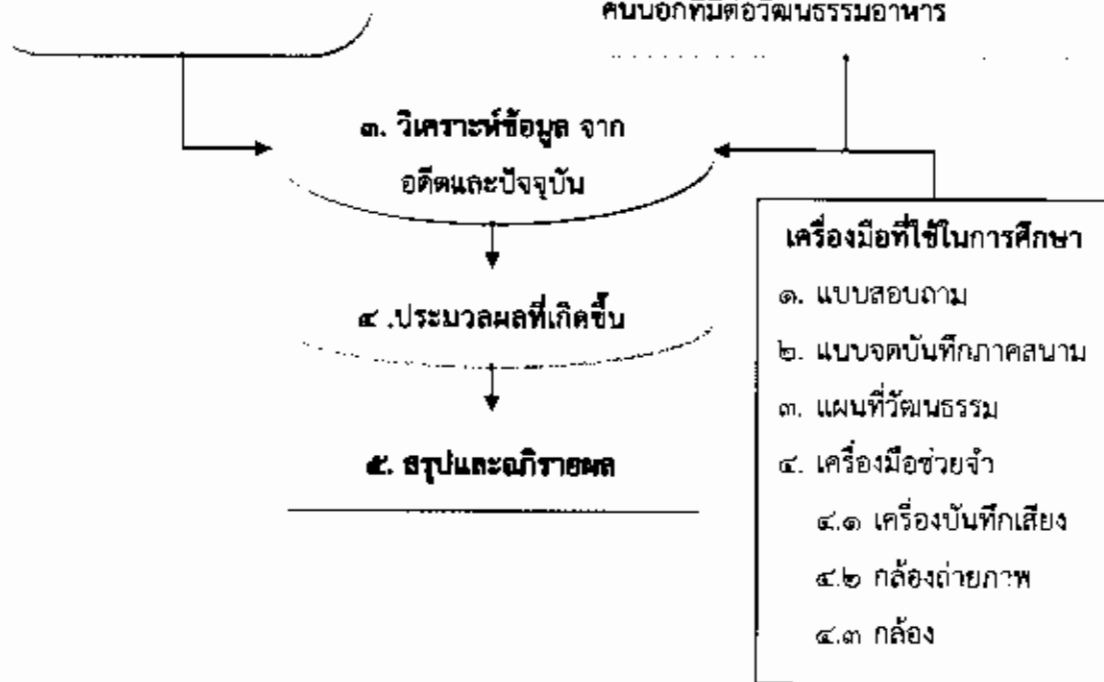
การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

การศึกษานี้ใช้การนำเสนอแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนาความ (Descriptive Analysis) ทั้งนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีการนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่ต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เพื่อหาแนวทางแก้ไข ป้องกันและข้อเสนอแนะในการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว และนำเสนอข้อมูลออกมาในรูปของการบรรยายพรรณนาความ และใช้แผนที่ทางวัฒนธรรมเพื่ออธิบายแหล่งทรัพยากร ร้านอาหารใหญ่ในชุมชน รวมไปถึงแหล่งผลิตและแหล่งบริโภคต่าง ๆ อีกด้วย เพื่อให้เกิดการตีความที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นและมาใช้ในการเขียนงาน มีกรอบแนวคิดดังนี้

กรอบแนวคิด

๑. ศึกษาเอกสาร(อดีต)ข้อมูลพื้นฐาน การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ รูปแบบอาหารท้องถิ่น การผลิต การบริโภคและข้อมูลการจัดการท่องเที่ยว แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ

๒. ศึกษาข้อมูล (ปัจจุบัน) ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์อย่างเจาะลึกและสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ทั้งเรื่องการจัดการท่องเที่ยว ผลกระทบ ปรากฏการณ์ทางการท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณี อาหารท้องถิ่น วัฒนธรรมอาหาร การผลิตและการบริโภค รวมถึงทัศนคติของคนในคนบอกที่มีต่อวัฒนธรรมอาหาร

แผนภูมิที่ ๒ กรอบแนวคิด

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว เขตเทศบาลตำบลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากการเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และการลงพื้นที่อาศัยการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลต่าง ๆ ทั้งข้อมูลพื้นฐาน กลุ่มประชากรประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น อาหาร รูปแบบและบทบาทของอาหารท้องถิ่น ทั้งกระบวนการผลิตและการบริโภค แหล่งทรัพยากรอาหาร ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน สามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

ข้อมูลทั่วไปของเทศบาลปาย

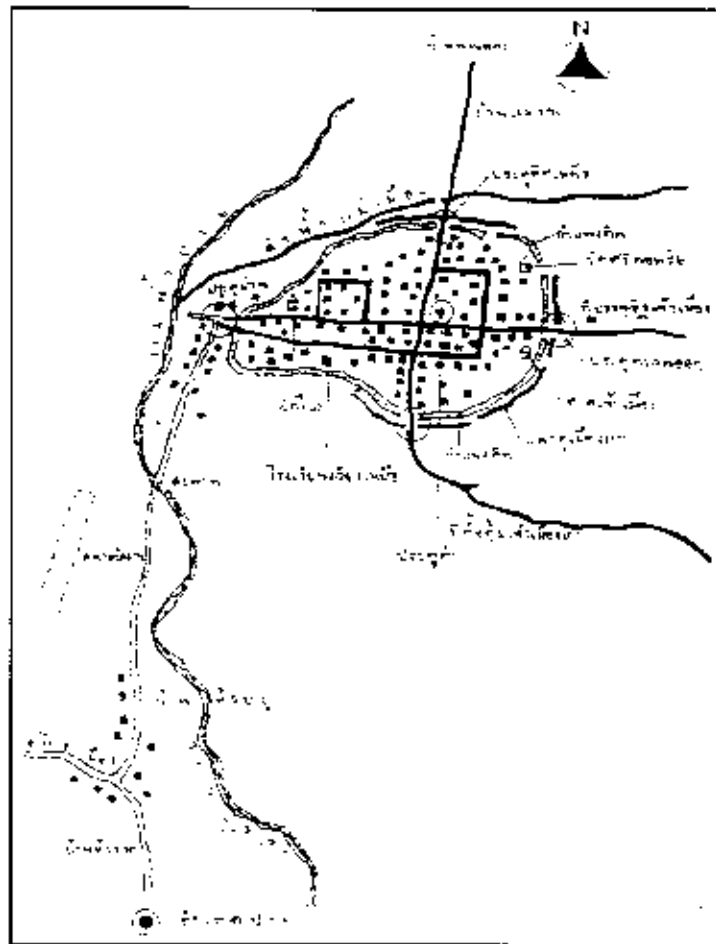
ปายกับการตั้งถิ่นฐาน

อำเภอปายเป็นเมืองที่มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ราวปี พ.ศ.๑๘๖๐ ตามหลักฐานเรื่องราวอื่นที่คาดคะเนได้ ประวัติ ทำานต่าง ๆ และคำบอกเล่าสืบต่อกันมา สรุปได้ว่า การตั้งถิ่นฐานในอำเภอปาย เกิดจากการอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่นในบริเวณใกล้เคียงโดยเฉพาะ ชาวไทใหญ่จากรัฐฉานของสหภาพพม่าจะเห็นได้จากเรื่องราวพงศาวดารโยนกกล่าวถึงเมืองปายว่า เมืองปายเดิมเรียกว่า บ้านตอน ชาวพม่าชื่อ พระก่าซอ ได้พาผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำนุบำรุงบ้านตอนให้เป็นเมืองมั่นคงแข็งแรง ส่วนการตั้งถิ่นฐานบริเวณอื่นในบริเวณที่เป็นอำเภอปายอยู่ในปัจจุบันมีเรื่องราวเล่าขานโดยสรุปว่า บ้านน้ำฮู ตำบลเวียงใต้ ก่อตั้งมาประมาณ ๓๐๐ ปี แล้วเจ้าฟ้าเมืองปายในสมัยนั้นได้เรียกนายก็อ ชาวบ้านจ่าม รัฐฉานสหภาพพม่าและพรรคพวก ประกอบด้วย ลุงน้อยหม่อง ลุงซอ ลุงซอหนั้นดำ ลุงแสน ป้าโหย่ ป้านิกเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านน้ำฮู และมอบนาให้เป็นที่ทำกิน (ปัจจุบันคือบริเวณที่ตั้งโรงพยาบาลปาย) ต่อมาในสมัยประวัติศาสตร์บริเวณที่ตั้งเมืองปายถือได้ว่าเป็นเมืองสำคัญของล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางเมืองปายได้ร้างไปพร้อมกับเมืองเชียงใหม่ ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๑๘-๒๓๓๘ เมืองปายได้รับการฟื้นฟูเป็นหมู่บ้านและพัฒนาเป็นอำเภอปาย โดยมีผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ได้แก่ ไทยยวน (คนเมืองหรือล้านนา) ไทใหญ่ (ไต) และชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากเมืองปาย

ตั้งอยู่ในบริเวณที่อุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสายเหมาะสมสำหรับการเกษตรกรรม เป็นเมืองชุมทางที่สำคัญเมืองหนึ่งบนเส้นทางระหว่างเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน^๖ พื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นพื้นที่ลาดเทจากที่สูงและพื้นที่ราบสำหรับทำนา ในเขตตัวเมืองโบราณสามารถมองเห็นเป็นเนินสูง จาก ๔ ทิศโดยรอบความสูงเฉลี่ยจากที่ลาดและพื้นที่นาโดยรอบประมาณ ๕-๖ เมตร สภาพพื้นดินเป็นดินดำเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชทุกชนิด โดยตัวเมืองโบราณ ในปัจจุบันชาวบ้านได้ตัดกัน แบ่งตัวเมืองออกเป็น ๔ ส่วน แต่ละส่วนเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน ทั้ง ๔ หมู่บ้าน ภายในแต่ละหมู่บ้านมีร่องน้ำและลำน้ำเหมืองไหลผ่านตลอดทั้งปี^๗ จากหลักฐานทางโบราณคดี ตามวัดร้าง กำแพงวัด ซากเจดีย์ พระพุทธรูป ที่ก่อตัวอิฐถือปูน ก้อนอิฐเก่าแก่แผ่นหนาและใหญ่ สันนิษฐานว่า พื้นที่บ้านดอนตามลำธารและห้วย น่าจะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของพวกลัวะและขอมมาก่อน เมื่อกลุ่มอพยพชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากประเทศเพื่อนบ้านจึงตกลงใจตั้งรกรากที่นั่น และยกขุนสา่งปายเป็นเจ้าเมือง ถือเป็นแหล่งชุมชนโบราณ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบบนเนินสูง ผังเมืองค่อนข้างกลมมีพื้นที่ประมาณ ๖๐๐ ไร่ (ผังเมืองเก่า) สูงกว่าระดับน้ำปายประมาณ ๓-๕ เมตร มีลำน้ำเมืองหรือห้วยไหลผ่านทิศเหนือ เป็นแหล่งน้ำหลักสำหรับการอุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นชาวไทใหญ่และคนเมือง เมื่อมีการตั้งบ้านเรือน ทำไร่ทำนา ขุดถนน และวางป่า เพื่อสร้างเมืองชาวบ้านก็ช่วยกันขุดคูรอบเวียง เพื่อป้องกันสัตว์มารบกวนมีประตูสามด้าน ทางทิศใต้เรียกว่า “ประตูดำ” เป็นประตูที่นำศพออกไปป่าช้า แล้วสร้างวัดศรีดอนชัย และวัดโป่งทางทิศตะวันออก จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์มาจากเมืองปิ่นในประเทศพม่ามาจำพรรษา ๑ รูป ที่ “วัดบ้านดอนจองใหม่” หรือวัดศรีดอนชัยในปัจจุบันมีการอพยพกลุ่มคนเข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่มากขึ้น จึงเกิดการขยายเมืองไปสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ (พ.ศ. ๒๓๗๕)

^๖ โกศล กับธรรส, เมืองปาย: ชุมทางชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีต (แม่ฮ่องสอน: คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ, ๒๕๔๒), ๒๔-๓๕.

^๗ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน, รายงานสภาพเมืองปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๓๕).

ภาพที่ ๑ ผังเมืองเก่าอำเภอลาดยาว

ที่มา: สัมภาษณ์ พงษ์จันทร์ อินทสาร, ประชาชนชาวบ้าน, ๑๕ เมษายน ๒๕๕๔.

จากตำนานที่มีผู้บันทึกเป็นหนังสือพื้นเมือง และพิจารณาจากข้อเท็จจริงต่าง ๆ ของเขตอำเภอลาดยาว สันนิษฐานว่าในเขตพื้นที่อำเภอลาดยาว มีการสร้างบ้านแปลงเมืองมาตั้งแต่อดีต ในสมัยนั้นเป็นยุคการปกครองลักษณะเจ้าผู้ครองนคร นับถอยหลังไป ๒๐๐ กว่าปี^๖ ในช่วงระยะเวลาของอาณาจักรล้านนา ก่อนที่มีการกำหนดเขตแดนประเทศ และแบ่งเขตการปกครอง เป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งไทใหญ่ พม่า มอญ ได้พากันหลบหนีภัยภัยมาจาก เมืองป่าน เมืองนาย เมืองแสนหวี เมืองเชียงทอง เมืองเชียงตุง เมืองกลางเครือ สีบัว ลายข้า หมอกใหม่ มาตั้งบ้านเมืองที่บ้านตอนตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือในปัจจุบัน

^๖ สภาวัฒนธรรมอำเภอลาดยาว, ข้อมูลพื้นฐานและประวัติศาสตร์เมืองลาดยาว (แม่ฮ่องสอน: สภาวัฒนธรรมอำเภอลาดยาว, ๒๕๕๒).

ในบันทึกประวัติศาสตร์ของเมืองพิงคบุรีเชียงใหม่ สมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ พระราชาธิปัตย์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้ส่งเจ้าแก้วเมืองมา ออกสำรวจชายแดนและคล้องช้างป่าไว้ใช้ในราชการ เมื่อมาถึงเมืองปาย พบว่าพื้นที่เมืองเริ่มมีความหนาแน่นจากจำนวนประชากร จึงได้แนะนำเจ้าเมืองโบสมัยนั้นคือ ขุนสา่งปาย ให้ขยายเมืองและย้ายเมืองมาตั้งอยู่ทางฝั่งขวา (ที่ตั้งเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ในปัจจุบัน) หรือทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปาย เพราะเป็นพื้นที่ราบกว้างขวางและทำเลดี เหมาะแก่การเพาะปลูก จะวางผังเมืองก็สวย และให้เรียกเวียงใหม่นี้ว่า “เวียงใต้” และเวียงเก่าเรียกว่า “เวียงเหนือ” โดยให้แบ่งการปกครองเป็นเวียงเหนือและเวียงใต้ เพื่อสะดวกในการดูแลและสง່งส่วย

พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้มีการปรับปรุงบ้านเมืองปาย ด้วยการจัดทำถนนหนทางขนาดใหญ่ ๔สาย มีรูปร่างเป็นตาราง มีตรอกมีซอยสวยงาม และตั้งหอเทียบท่าจวน เรียกว่า “หอเจ้าฟ้า” (ที่ว่าอาคารอำเภอปายในปัจจุบัน) เมื่อมีข่าวการสร้างเมืองใหม่แพร่ออกไป พวกไทใหญ่ที่อพยพบริเวณเมืองแพร์ น่าน เชียงใหม่ ก็พากันกลับมาหาพี่น้อง เมื่อมีคนอพยพมามากขึ้นจึงได้ขยายเมืองออกไปอีก “พะก่ก่นะ” เป็นเจ้าฟ้าเมืองปายในขณะนั้นเห็นว่า เมื่อมีผู้คนอพยพมาอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ยากแก่การปกครอง จึงแบ่งออกเป็นหมู่บ้านเพื่อง่ายแก่การปกครอง มีที่มาดังนี้

หมู่ที่ ๑ เป็นคนจากบ้านเมืองพร้าว และบ้านเชียงตองมาอยู่ ปัจจุบันเรียกว่า “บ้านเมืองพร้าว”

หมู่ที่ ๒ เป็นคนจากบ้านหม้อ มีอาชีพปั้นหม้อขายมาอยู่ เรียกว่า “ป็อกจ่อหม้อ”

หมู่ที่ ๓ เป็นคนจากบ้านป่าขามมาอยู่ มีอาชีพทางการเพาะปลูก เรียกว่า “บ้านป่าขาม”

หมู่ที่ ๔ เป็นคนมาจากเมืองแพร์ และน่าน เรียกว่า “บ้านเมืองแพร์”

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๕) ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นยกเลิกระบบหัวเมืองหรือเวียง เมืองปายจึงกลายมาเป็นอำเภอปาย ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๔๕๔ โดยมีจุดศูนย์กลางของเมือง อยู่ที่ตำบลเวียงใต้ มีรองอำมาตย์เอกหลวงเจริญเขตเขลางค์ (คุณสอน สุขุมินทร์) เป็นนายอำเภอคนแรก^๑ และจัดตั้งเขตเทศบาลปาย ในปีพ.ศ.๒๕๔๒ (พื้นที่ที่การศึกษา)

จากการประวัติการตั้งถิ่นฐานในอำเภอปายพบว่า รากแก่นของวัฒนธรรมในปาย ที่ดำรงสืบต่อกันมาจากอดีต คือวัฒนธรรมฉานหรือไทใหญ่ ที่มีการตั้งรกราก วัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัย ศาสนสถานต่าง ๆ และการดำรงชีวิตแบบไทใหญ่มากหลายร้อยปี มีวิถีการดำรงชีวิตที่ค่อนข้างเรียบง่ายนิยมตั้งรกรากอยู่ในบริเวณหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน ทำการเพาะปลูกข้าว ค้าขาย เป็นช่วงฝีมือ ให้ความสำคัญกับครอบครัว และพุทธศาสนา เป็นสำคัญ มีชีวิตที่อิงกับธรรมชาติ สิ่งที่เป็นธรรมชาติ วิถีชีวิตของชาวไทใหญ่จึงเรียบง่าย

^๑ สัมภาษณ์ พ่อจันทร์ อินทสาร, ประชาชนชาวบ้าน, ๑๕ เมษายน ๒๕๕๔.

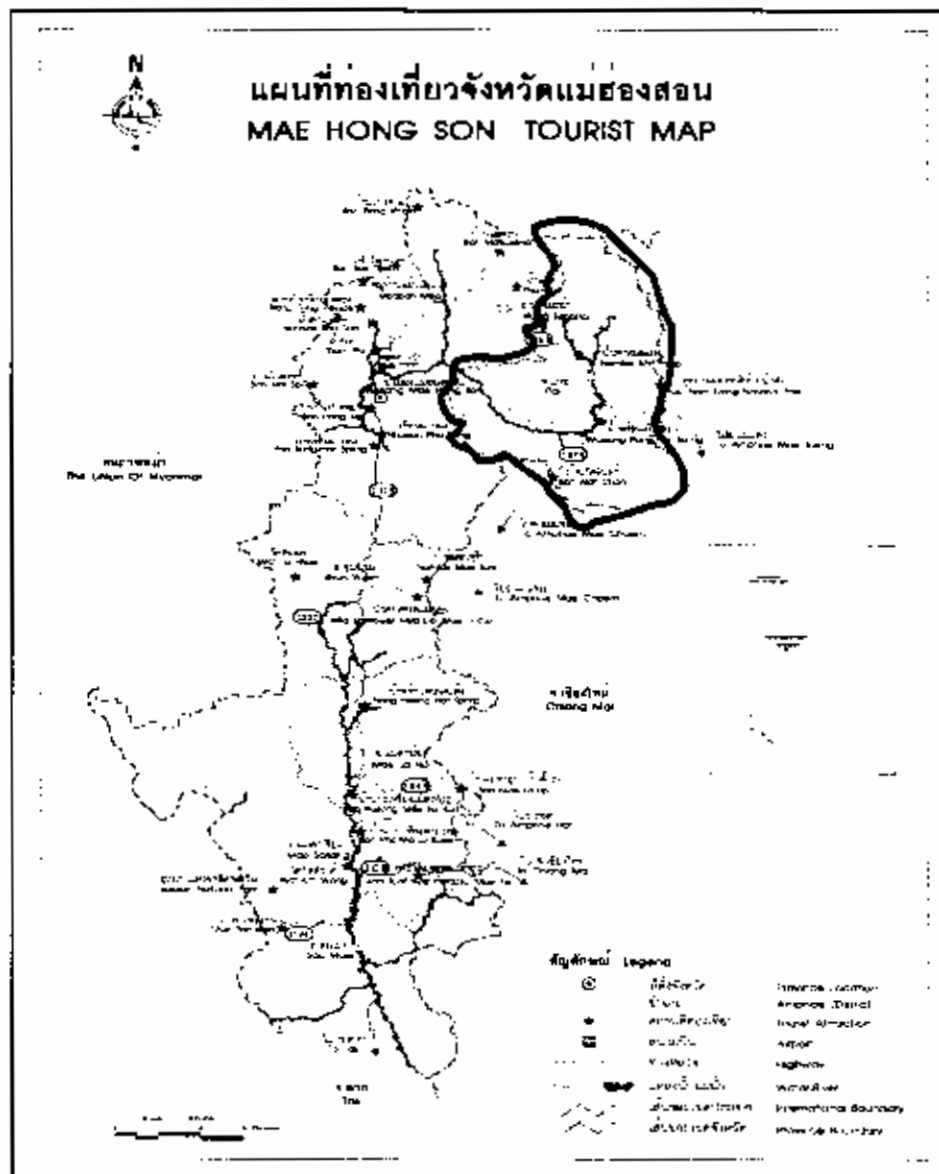
การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้นหลังจากการตัดถนนทางหลวงหมายเลข ๑๐๙๕ และการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ทั้งไฟฟ้าและน้ำประปา เข้ามาถึงเมืองปายจึงทำให้ชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในหุบเขา มีการขยายเมืองและการเพิ่มประชากรค่อนข้างรวดเร็ว ทั้งคนเมือง คนจีนมุสลิม จากมณฑลยูนนาน หรือคนไทยจากภูมิภาคต่าง ๆ เข้ามาตั้งรกรากและทำมาหากินในพื้นที่ ตลอดจน การเข้ามาของกลุ่มคนผู้มาเยือนหรือนักท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในอดีต พบว่า เขตพื้นที่เทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ เป็น ศูนย์กลางของชุมชนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องของการค้าขาย เกษตรกรรม การตั้งบ้านเรือน ศาสนสถาน รวมถึงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานและเป็นพื้นที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และคนล้านนา พัฒนาการ เป็นศูนย์กลางความเจริญของพื้นที่ทำให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวตามแผนนโยบายของภาครัฐที่ ต้องการกระตุ้นเศรษฐกิจ ปัจจุบันในพื้นที่เขตเทศบาลปายเป็นที่ของการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว มาตลอด ทั้ง ถนนคนเดิน ร้านอาหาร ร้านค้า ผับ บาร์ ที่พัก โรงแรม เห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวมี ความสำคัญกับคนปายตั้งแต่ อดีต-ปัจจุบัน วัฒนธรรมไทใหญ่จึงเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ผู้ศึกษาได้ นำเอาวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิถีชีวิต วัฒนธรรมอาหาร การผลิตอาหาร และการ บริโภคอาหาร

ลักษณะทางกายภาพ ที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขต

อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทยห่างจาก กรุงเทพมหานครมากที่สุดในภาคเหนือ มีระยะทางประมาณ ๙๒๔ กิโลเมตร ได้รับการส่งเสริมและ พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ด้วยทำเลที่ตั้งรวมไปถึงสภาพทาง ภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีความโดดเด่นในลักษณะภูมิประเทศ มีตำแหน่งที่ตั้ง ทางภูมิศาสตร์ระหว่างละติจูดที่ ๒๐ องศา ๔๙ ลิปดา ถึงละติจูดที่ ๒๕ องศา ๔๐ ลิปดาเหนือ และ ระหว่างลองจิจูดที่ ๙๘ องศา ๒๕ ลิปดา ถึงลองจิจูดที่ ๙๘ องศา ๔๐ ลิปดาตะวันออก อำเภอปายมี พื้นที่ประมาณ ๒,๓๔๒ ตารางกิโลเมตร มีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ ๔ ในจำนวน ๗ อำเภอของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอหมอกใหม่ และอำเภอเมืองปิ่น ประเทศสหภาพพม่า
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอแม่แตง อำเภอเชียงดาว และอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ ๒ แผนที่อำเภอปาย จังหวัดแม่อ๋องซอน (แสดงเขตพื้นที่อำเภอปายภายในพื้นที่สี่เหลี่ยม) ที่มา: ilovemaehongson, แผนที่อำเภอปาย จังหวัดแม่อ๋องซอน, เข้าถึงเมื่อ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก <http://doodedeja.blogspot.com/>

พื้นที่กรณีสึกษา

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่อ๋องซอนอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอเมืองจังหวัดแม่อ๋องซอนห่างจากตัวเมืองแม่อ๋องซอน ประมาณ ๑๑๑ กิโลเมตรและห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร เทศบาลตำบลปายเดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาล ต่อมาได้รับยกฐานะให้เป็นเทศบาลตำบลปายในปี พ.ศ.๒๕๔๔ โดยได้แยก

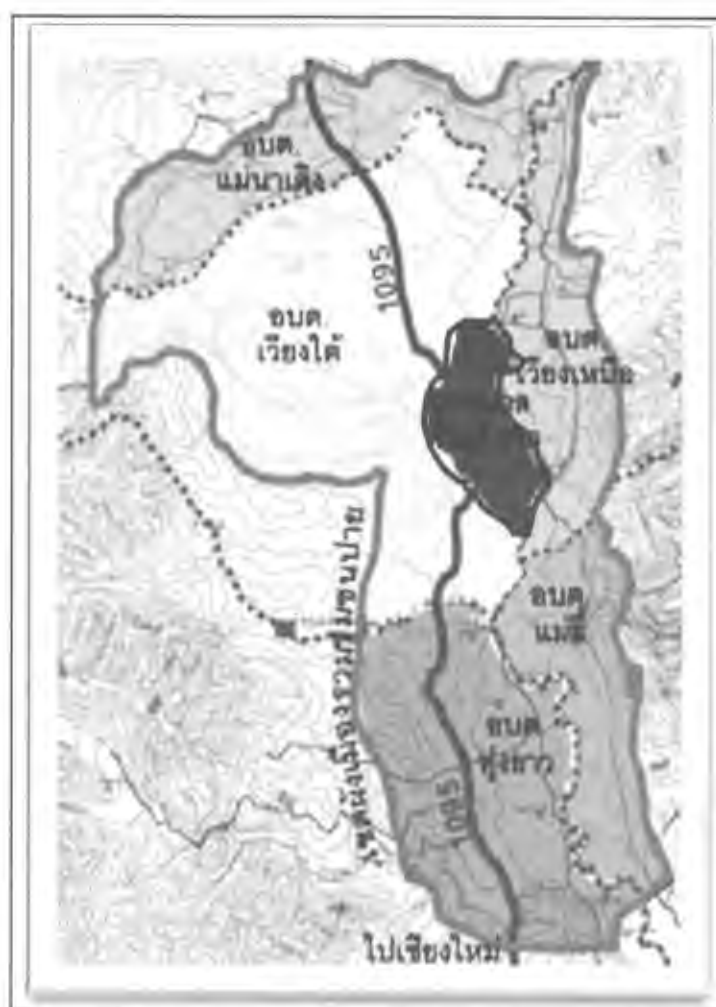
พื้นที่ส่วนหนึ่งของตำบลเวียงใต้ มีพื้นที่ปกครองประมาณ ๒.๔ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย ๕ หมู่บ้านคือ หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเจ้าหม้อ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเมืองแพร่ หมู่ที่ ๕ ชุมชนบ้านห้วยปู

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลเวียงเหนือ

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลทุ่งยาว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลแม่ฮี้

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลแม่มาเต็ง

ภาพที่ ๓ แผนที่อำเภอปายและเขตเทศบาลปาย (แสดงพื้นที่เขตเทศบาลปาย ภายใต้กรอบสีดำ)
ที่มา: เทศบาลปาย, แผนที่, เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก <http://eservices.dpt.go.th/edocument/data/urban/u006/u006.pdf>

ภาพที่ ๔ ภาพทางอากาศเขตเทศบาลปาย (แสดงพื้นที่เขตเทศบาลปายในพื้นที่สีส้ม)
ที่มา: เทศบาลปาย, แผนที่, เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก <http://www.tessabanpai.go.th/>

ลักษณะทางประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

เทศบาลตำบลปายมีจำนวนประชากรทั้งหมด ๒,๓๐๗ คน แยกเป็น ชาย ๑,๐๘๕ คน หญิง ๑,๒๒๔ คน มีความหนาแน่นเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ ๑,๐๐๐ คน ต่อยตารางกิโลเมตร ประชากรในเขตเทศบาลตั้งเดิมส่วนใหญ่ จะเป็นชาวไทยใหญ่ (ชาวไต) และชาวไทยยวน (คนเมือง) และมีชาวกลุ่มน้อยปะปนอยู่บ้าง ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมา คือ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม มีศาสนสถาน 5 แห่ง ได้แก่ วัดหลวง วัดกลาง วัดป่าขาม มัสยิด โบสถ์ ประชากรประมาณร้อยละ 53 เป็นชาวไทยใหญ่ (ไต) และคนเมือง ลักษณะประชากรมีการดำรงชีพและการตั้งถิ่นฐานตามวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเขตที่ราบแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

๑. ชาวไทใหญ่ (ไต) ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน ๓ หมู่บ้านคือ บ้านเมืองพร้าว บ้านป่าขาม บ้านเมืองแพร่ และบ้านห้วยปู

๒. ชาวไทยยวน (คนเมือง) ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน ๒ หมู่บ้านตั้งถิ่นฐานของคนเมือง คือ บ้านเจ้าหม้อ ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มประชากรในเขตเทศบาลตำบลปาย

สามารถแบ่งตามชุมชนได้ ดังนี้

หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว ปัจจุบันเป็นศูนย์กลางของเวียงใต้ มีสถานที่ราชการ ย่านร้านค้า และตลาดชุมชน (ตลาดแสงทอง) พื้นที่ครอบคลุมที่ทำกรอำเภอปาย ถึงสี่แยกบ้านศิริวัฒน์ บนถนนราชดำรงค์จนถึงกาดสูงหลู่ ถนนวังสิยานนท์ มาถึงร้านบุษกร จนถึงสี่แยกบ้านน้องเปียร์ ถนนเขตเขากลางค้ำมาจนถึงวัดหลวง ประชากรในพื้นที่เป็นกว่าร้อยละ ๗๐ ชาวไทใหญ่ ประชากรที่เหลือเป็นคนภาคอื่น ๆ ย้ายเข้ามาประกอบธุรกิจจากการท่องเที่ยว อดีตประกอบอาชีพทางการเกษตร รายได้หลักมาจากการปลูกกระเทียม ข้าว งาม ถั่วเหลือง และการค้าขายพืช ผักพื้นบ้านและเครื่องอุปโภคบริโภค ปัจจุบันรายได้หลักของประชากรในพื้นที่ คือ ค้าขายและธุรกิจทางการท่องเที่ยว ทั้งการจ้างงานและเปิดโรงแรมที่พักและร้านอาหาร ประชากรโดยรวม จำนวน ๗๕๐ คน

หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเจ้าหม้อ เป็นชุมชนครอบคลุมอาณาเขตพื้นที่ ตลาดเทศบาล (ตลาดสด) ไปจนถึงบ้านพักนายอำเภอไปจนถึงสะพานข้ามแม่น้ำปาย ใกล้โรงเรียนปายวิทยาคม ปัจจุบันเป็นแหล่งชุมชนคนเมืองและคนจากภาคอื่น ๆ ที่เข้ามารับข้าราชการ ค้าขาย และธุรกิจทางการท่องเที่ยว ทั้งโรงแรมที่พัก ร้านอาหาร ร้านซักรีด และ ร้านอินเทอร์เน็ต รายได้หลักของพื้นที่มาจากธุรกิจที่อิงการท่องเที่ยว ชุมชนเจ้าหม้อเป็นชุมชนดั้งเดิมของคนล้านนาที่มาจากลำพูน เชียงใหม่ และข้าราชการต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาในช่วงพัฒนาเมือง ในอดีตประชากรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมรายได้หลักมาจากการปั้นหม้อขาย และการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร และด้วยอาชีพดั้งเดิมของประชากรจึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน มีจำนวนประชากรโดยรวมจำนวน ๒๕๓ คน

หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม เป็นชุมชนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดชาวบ้านเรียกที่นี่ว่า “อเมริกันทาวน์ หรือ ถนนข้าวสาร” เป็นย่านที่มีการทำธุรกิจทางการท่องเที่ยวจำนวนมาก ทั้งที่พัก ร้านอาหาร ผับ บาร์และถนนคนเดินเป็นชุมชนที่มีรายได้หลักมาจากการท่องเที่ยว ประชากรที่อาศัยในพื้นที่กว่าร้อยละ ๗๐ เป็นชาวไทใหญ่ และอีกร้อยละ ๓๐ เป็นคนเมืองและคนจากภาคอื่น ๆ ที่เข้ามาทำธุรกิจ โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว (พฤศจิกายน-กุมภาพันธ์) อดีตประชากรมีรายได้หลักมาจากหาของป่า ทั้งพืช ผัก ปลา แมลงและสัตว์ป่าและการค้าไม้สัก มีประชากรโดยรวมจำนวน ๕๐๐ คน

หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเมืองแพร่ ครอบคลุมพื้นที่จากหน้าอำเภอไปจนถึงสถานีตำรวจอร เป็นย่านที่ตั้งของสถานที่ราชการ ร้านค้า โรงเรียน เป็นย่านของคนต่างถิ่นและคนเมืองย้ายมาจากน่าน แพร่และพะเยา เป็นชุมชนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงก่อนชุมชนอื่น ๆ เพราะเป็นศูนย์กลางของเมือง พื้นที่ค้าขายมีตลาดและแหล่งค้าขายที่สำคัญ คือ กาดพุทธและกาดหลู่ (ตลาดนัดก่อนวันออกพรรษา) เป็นศูนย์กลางการค้า ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ที่ย้ายมาจากเมืองแพร่และน่าน อดีตคนพื้นเพมีอาชีพทำนา ทำสวน เก็บผักขายรายได้หลักมาจากค้าขายพืชผลทางการเกษตร ปัจจุบัน

รายได้หลักมาจากธุรกิจทางการท่องเที่ยว บริษัทนำเที่ยว ร้านอาหาร เป็นต้น ประชากรโดยรวมจำนวน ๔๓๗ คน

หมู่ที่ ๖ ชุมชนบ้านห้วยปู เป็นชุมชนใหม่ที่ขยับขยายออกไป ภายหลังจากการขยายเมืองและการเพิ่มของจำนวนประชากร มีพื้นที่ครอบคลุมจากแยกร้านน้องเบียร์ไปถึง โรงแรมโยมา เป็นชุมชนชาวไทใหญ่จากประเทศเพื่อนบ้านที่ย้ายเข้ามาทำงานในเขตเทศบาลปายตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่เป็นพื้นที่ที่ประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๔๐ ในพื้นที่เป็นชาวไทใหญ่อีกคงมีวิถีการดำรงชีวิตแบบชาวไทใหญ่ ร้อยละ ๒๐ เป็น คนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาทำมาหากินในธุรกิจการท่องเที่ยว ที่พักและร้านอาหาร ประชากรในพื้นที่มีรายได้หลักมาจากการท่องเที่ยว ประชากรโดยรวมจำนวน ๓๖๙ คน

การสำรวจประชากรทั้ง ๕ ชุมชน ที่มีประชากรโดยรวมจำนวน ๒,๓๐๙ คน สามารถแบ่งกลุ่มประชากรออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ ไทใหญ่ คนเมือง(จากเชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา) และคนต่างถิ่น (จากภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) วัฒนธรรมประเพณีที่คงแสดงให้เห็นทางทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ คือ วัฒนธรรมของชาวไทใหญ่และคนเมือง จากการการสำรวจสามารถสรุปจำนวนประชากรและการย้ายเข้า-ออกกะป็นตารางได้ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ จำนวนหมู่บ้าน คริวเรือน และประชากรในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลปาย	จำนวน				
	การปกครอง		ประชากร		
	หมู่ที่	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
บ้านเมืองพร้าว	๑	๔๔๒	๓๖๗	๓๘๓	๗๕๐
บ้านเจ้าหม้อ	๒	๑๒๕	๑๑๗	๑๓๖	๒๕๓
บ้านป่าขาม	๓	๒๖๐	๒๓๒	๒๖๘	๕๐๐
บ้านเมืองแพร่	๔	๓๓๕	๒๒๕	๒๑๓	๔๓๗
บ้านห้วยปู	๖	๑๕๐	๑๘๐	๑๘๙	๓๖๙
รวม	๕	๑,๓๑๒	๑,๑๒๐	๑,๑๘๘	๒,๓๐๘

ที่มา: เทศบาลตำบลปาย, ทะเบียนประชากรเทศบาลตำบลปาย (แม่ฮ่องสอน: ฝ่ายทะเบียนเทศบาลตำบลปาย, ๒๕๕๕).

ตารางที่ ๒ จำนวนประชากร กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หมู่บ้านในเขต เทศบาลตำบลปาย	จำนวน			
	ไทใหญ่	คนเมือง (เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ พะเยา น่าน)	คนต่างถิ่น (ภาคต่าง ๆ)	รวม
บ้านเมืองพร้าว	๕๔๙	๕๐	๑๕๑	๗๕๐
บ้านเจ้าหม้อ	-	๑๒๘	๑๒๕	๒๕๓
บ้านป่าขาม	๓๕๐	๖๐	๙๐	๕๐๐
บ้านเมืองแพร่	๑๙๒	๑๐๐	๑๑๗	๔๐๙
บ้านห้วยปู	๑๙๘	๘๕	๑๑๔	๓๙๗
รวม	๑,๒๘๙	๔๒๕	๕๙๗	๒,๓๑๑

ที่มา: เทศบาลตำบลปาย, ทะเบียนประชากรเทศบาลตำบลปาย (แม่ฮ่องสอน: ฝ่ายทะเบียน
เทศบาลตำบลปาย, ๒๕๕๕).

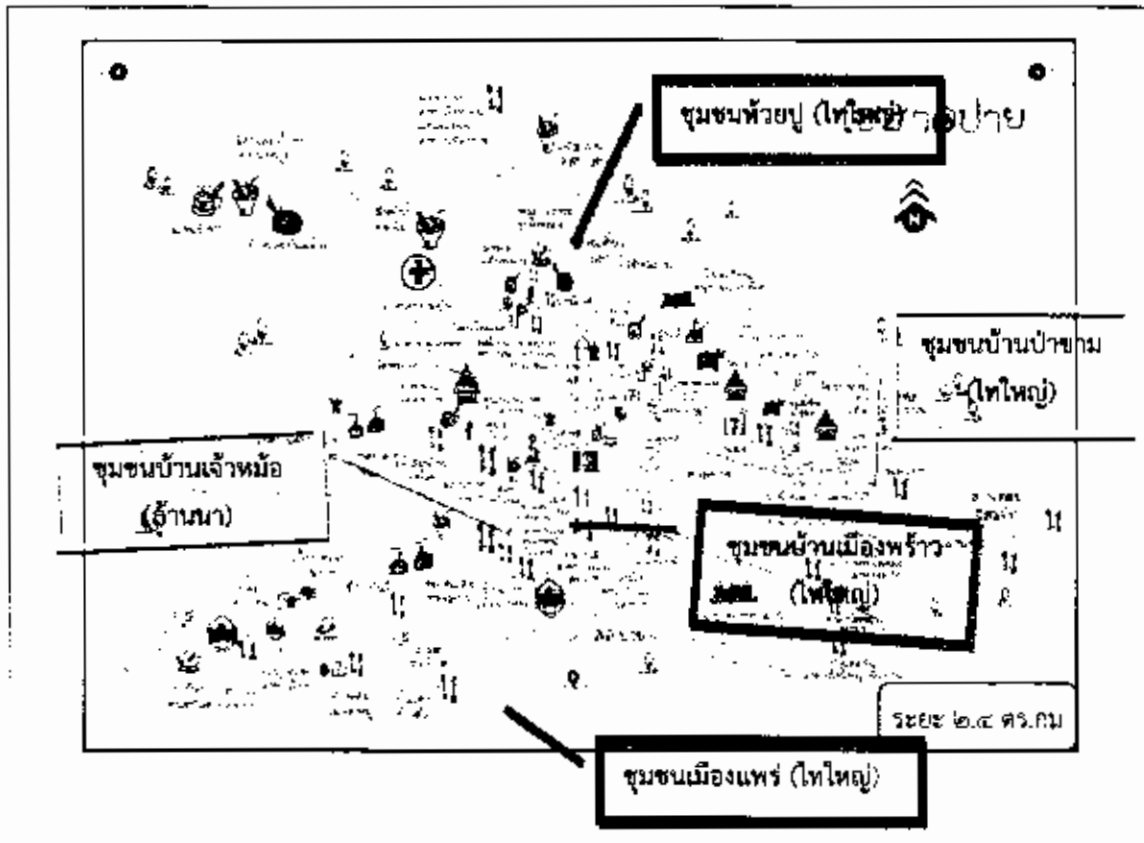
ตารางที่ ๓ จำนวนประชากรย้ายเข้า-ออกในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ลำดับที่	เดือน	จำนวน (คน)				รวม
		๒๕๕๒	๒๕๕๓	๒๕๕๔	๒๕๕๕	
ย้ายออก	มกราคม-ธันวาคม	๑๓๙	๑๕๖	๑๘๖	๒๔๐	๗๒๑
ย้ายเข้า	มกราคม-ธันวาคม	๓๗๗	๔๐๕	๕๕๓	๕๘๐	๑,๙๑๕
รวม		๕๑๖	๕๕๐	๗๓๙	๘๒๐	๒๖๓๕

ที่มา: เทศบาลตำบลปาย, ทะเบียนประชากรเทศบาลตำบลปาย (แม่ฮ่องสอน: ฝ่ายทะเบียน
เทศบาลตำบลปาย, ๒๕๕๕).

จากตารางที่ ๑-๓ เป็นตารางสรุปจำนวนประชากรในพื้นที่เขตเทศบาลปาย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน ที่จำแนกตามเพศ คร่าวเรือน และชาติพันธุ์ รวมถึงจำนวนของผู้ย้ายเข้าและย้ายออก
พบว่า การเจริญเติบโตของจำนวนประชากรในพื้นที่มีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี
พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๕

การตั้งถิ่นฐานในเขตเทศบาลตำบลปาย สามารถแบ่งเขตชุมชนตามแผนที่ได้ ดังนี้

ภาพที่ ๕ แผนที่วัฒนธรรมแสดงชุมชนทั้ง๕ของเขตเทศบาลปาย

ที่มา: การท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอน, แผนที่เมืองปาย (แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท. ๒๕๕๕).

ลักษณะภูมิประเทศ เศรษฐกิจ และสังคม

สภาพภูมิประเทศภายในเขตเทศบาลตำบลปายส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบเนินเขาเตี้ย ๆ ที่ตั้งชุมชนขนานไปตามลำน้ำปายในแนวเหนือ - ใต้ โดยมีภูเขาล้อมรอบทุกด้าน มีลำน้ำสายแคบ ๆ ที่เชื่อมโยงจากภูเขาไหลลงสู่แม่น้ำปาย ด้วยลักษณะภูมิประเทศดังกล่าว ทำให้ช่วงฤดูฝนเมื่อมีฝนตกจำนวนมาก น้ำจะไหลหลากลงมาตามแม่น้ำปายและแม่น้ำสาขาแล้วไหลล้นขึ้นท่วมพื้นที่ริมสองฝั่งฟากตลิ่งทุกปี หลังจากน้ำลดลงทำให้ดินบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ ในเขตชุมชนปายมีแม่น้ำสำคัญ 2 สาย คือ แม่น้ำปายไหลผ่านเข้ามาจากทิศเหนือบนแนวเขตเทศบาลด้านตะวันออกลงสู่ด้านทิศใต้ นอกจากนี้แล้วยังมีลำห้วยม่วงกอนที่ไหลมาจากภูเขาด้านทิศตะวันตกของชุมชนผ่านเข้ามาย่านธุรกิจการค้าของชุมชนตามแนวเขตเทศบาลทางด้านทิศใต้ แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปาย บริเวณพื้นที่ราบลุ่มในหุบเขามีแม่น้ำปายและแม่น้ำสายเล็ก ๆ ไหลผ่านมีการตั้งถิ่นฐานของคนไต

(ไทใหญ่) และคนเมือง เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์มีระบบการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบของเหมืองฝายที่มีประสิทธิภาพ มีการทำการเกษตร ปลูกข้าวเหนียว ข้าวเจ้า และถั่วเหลือง หลังการเก็บเกี่ยวข้าวมีการปลูกกระเทียม เขตเทศบาลปายมีพื้นที่ของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวอยู่มากมาย ทั้งป่า ภูเขา น้ำตกต่าง ๆ และ โบราณสถานทางพุทธศาสนา อันได้แก่ สรูปเจดีย์ วิหารต่าง ๆ

๑. สภาพทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของเทศบาลตำบลปายขึ้นอยู่กับการค้าและการท่องเที่ยว ด้านพาณิชย์กรรมและการค้า ในเขตเทศบาลตำบลปายมี ธนาคารพาณิชย์ ๗ แห่ง สถานีบริการน้ำมันเชื้อเพลิง ๒ แห่ง โรงฆ่าสัตว์ ๑ แห่ง ในเขตเทศบาลตำบลปายมีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ ๓๐๒ ไร่ จำนวนครัวเรือนในภาคเกษตรประมาณ ๖๕ ครัวเรือน ผลผลิตส่วนใหญ่เป็น ข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง กระหล่ำปลี มะเขือเทศ มันฝรั่ง มะเขือ พริก และผักชนิดต่าง ๆ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ได้แก่ วัว หมู ไก่ เป็นต้น ชุมชนท้องถิ่นนอกจากประกอบอาชีพทางการเกษตรและค้าขาย ยังมีผลิตภัณฑ์แปรรูปจากการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านในแต่ละชุมชน ผลิตภัณฑ์อาหาร ทอผ้าพื้นเมือง เช่น น้ำพริกคั่วทราย การผลิตถั่วเน่า แค็บ การผลิตน้ำมันงา น้ำพริกสาย รวมถึงการผลิตของที่ระลึก ปัจจุบันรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้อีกหนึ่งทางหนึ่งมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ถือว่าเป็นรายได้อันดับหนึ่งของพื้นที่^๕

ตารางที่ ๔ ระบบเกษตรกรรมในช่วง๑ปีของชุมชนเขตเทศบาลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การเกษตร	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าว												
กระเทียม												
ถั่วเหลือง												
ข้าวสาลี												
ผักพื้นบ้าน												
เลี้ยงสัตว์	เลี้ยงคชกู่/หมู						เลี้ยงในที่วาง					

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอปาย, การสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์ชุมชน ปีพ.ศ.๒๕๕๓ และ พ.ศ.๒๕๕๕ (แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๕๕), ๑๒

^๕ อำเภอปาย, บรรยายสรุปอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประจำปี ๒๕๕๔-๒๕๕๕ (แม่ฮ่องสอน: อำเภอปาย, ๒๕๕๖), ๑๕.

ตารางที่ ๕ ผลผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชนิดพืช	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย/ตัน/ปี
ข้าว	๕๐	๔๐
กระเทียม	๒๒	๒๐
ถั่วเหลือง	๑๕	๔๐
ข้าวสาลี	๑๓	๑๑
พืชและผักพื้นบ้าน	๒	๐.๕
รวม	๑๐๒	๑๑๑.๕

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอปาย, รายงานผลผลิตทางการเกษตร เขตเทศบาลปาย ของกรมส่งเสริมการเกษตร อำเภอปาย (แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ป., ๒๕๕๕), ๑๓

จากตารางที่ ๔ และ ๕ เป็นตารางที่แสดงถึงผลผลิตทางการเกษตรในอดีตที่สำคัญของเขตเทศบาลปายในระยะเวลา ๑ ปี โดยการสำรวจจากกรมส่งเสริมการเกษตร พบว่าในช่วงเดือนมิถุนายน-ธันวาคมเป็นช่วงเวลาของการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของพื้นที่ เช่น ข้าว กระเทียม และถั่วเหลือง

นอกจากนี้สภาพเศรษฐกิจของเทศบาลตำบลปายเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่สร้างรายได้ให้กับอำเภอปาย มีรายได้หลักจากธุรกิจทางการท่องเที่ยว ทั้งที่พัก ร้านอาหาร การค้าและบริการด้านต่าง ๆ ปัจจุบันรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรเป็นลักษณะของการผลิตเพื่อเอียงชีพอย่างพออยู่พอกินมากกว่าผลิตเพื่อการค้าทางการเกษตร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพตามการพัฒนาเมืองและการขยายเมืองเพื่อการท่องเที่ยว อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมทำให้ ชุมชนส่วนใหญ่หันเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจหลักและงานบริการมากขึ้น

๒. สภาพสังคม

เขตเทศบาลปายเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก็มีความหลากหลายทางความเชื่อและศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังนับถือศาสนาอิสลาม คริสต์ และนับถือผี(ผีตบ่น้ำ ผีป่า ผีบ้าน ผีเมือง และผีแมน รูปแบบของการดำรงชีวิตของประชากรในพื้นที่มีความหลากหลาย อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสังคมในเขตเทศบาลปายเกิดการเปลี่ยนแปลงปะทะและประสานกันทางวัฒนธรรมและสังคมตลอดเวลา เป็นผลมาจากความหลากหลายของกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ทั้งชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม คนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาอาศัยและเข้ามาสร้างธุรกิจทางการท่องเที่ยว และกลุ่มผู้มาเยือน (นักท่องเที่ยว)

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเขตเทศบาลตำบลปาย เกิดขึ้นหลังจากการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคทั้งการตัดถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และการพัฒนาระบบการศึกษา ทำให้เกิดการย้ายเข้าและออกของชุมชนท้องถิ่นและคนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาทำมาหากิน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ในอดีตการเดินทางมาอำเภอปายเป็นไปด้วยความลำบาก สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีการตัดถนนหลวงหมายเลข ๑๐๕๕ ทำให้เกิดการสร้างถนนสายต่าง ๆ ในเขตเทศบาลปาย หรือตำบลเวียงใต้ คือ ถนนราชดำรัง (หน้าอำเภอ) ถนนเขากลางคันคร (หน้าวัดหลวง) ถนนรังสิยานนท์ (เป็นแหล่งการค้าย่านตลาด) ถนนชัยสงคราม (ถนนคนเดิน) โดยชื่อถนนนั้นตั้งตามนามสกุลนายอำเภอในสมัยนั้น^๖ จากการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคและการจัดการท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมของพื้นที่อย่างประปรายทั้งเรื่อง ยาเสพติด การค้าประเวณี ที่มาตามกลุ่มคนนอก และวัฒนธรรมบริโภคนิยมของนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน

๓. ลักษณะภูมิอากาศและทรัพยากร

เขตเทศบาลปายมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนจัดและในฤดูหนาวอากาศหนาวจัด และฝนจะตกชุกในฤดูฝน นอกจากนี้ยังมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปีทั้งนี้มิสาเหตุเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาสูง มีพื้นที่อยู่บนที่สูงเหนือระดับน้ำทะเล ทำให้อุณหภูมิสูงในตอนกลางวันเนื่องจากถูกแสงแดด ตอนกลางคืนจะได้รับอิทธิพลจากลมภูเขา ทำให้อากาศเย็นลงอย่างรวดเร็ว เมื่อความร้อนในตอนกลางวันลอยตัวขึ้นปะทะกับความชื้นของอากาศ จึงทำให้เกิดหมอกปกคลุม โดยสามารถแบ่งสภาพภูมิอากาศได้เป็น ๓ ฤดูกาล

ฤดูร้อน อากาศจะร้อนมากในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-กลางเดือนพฤษภาคม และจะร้อนที่สุดในช่วงเดือนเมษายน มีอุณหภูมิสูงสุดประมาณ ๔๒ องศาเซลเซียส

ฤดูฝน จะมีฝนตกในช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์-กลางเดือนตุลาคม และมีฝนตกชุกในช่วงเดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มต้นในช่วงเดือนพฤศจิกายน-กลางเดือนกุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวและแห้งแล้งไปทั่วทั้งบริเวณ และมีหมอกหนาปกคลุมทั่วไปจะหนาวที่สุดในเดือนมกราคม อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยประมาณ ๒ องศาเซลเซียส

ปัจจุบันหน้าร้อนอากาศร้อนจัดในตอนกลางวัน ช่วงเช้าและช่วงเย็นมีอากาศเย็นสบาย ผืนดินแห้งแล้ง ช่วงเดือนกุมภาพันธ์มักจะมีไฟไหม้ป่า ส่วนระดับน้ำในแม่น้ำปาย แม่น้ำสายสำคัญต้นเขิน เป็นเนินดินสลับไปกับทางน้ำ ส่วนลำน้ำสาขาบางแห่งแห้งขอด ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๕ ชาวบ้านหลายพื้นที่ขาดแคลนน้ำใช้ โดยเฉพาะเขตเมือง เพราะย่านธุรกิจร้านค้าในเมืองมีการขยายตัวของ

^๖ สัมภาษณ์ มังกร ไร่ประโยชน์ศิลป์, อดีตประธารสภาวัฒนธรรม และข้าราชการ, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕.

ชุมชน หน้าร้อนชีวิตของคนปายดำเนินไปอย่างช้า ๆ จังหวะของเมืองสงบนิ่ง ร้านอาหาร ร้านค้าที่มีกลุ่มลูกค้าเป็นนักท่องเที่ยวก็จะปิดร้านชั่วคราว ชาวนาชาวไร่เริ่มเตรียมดินไว้เพาะปลูกข้าว ปลูกถั่วเหลือง รอหน้าฝนที่กำลังมา

ช่วงฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-กลางเดือนตุลาคม ต้นเดือนพฤศจิกายน มีฝนตกตลอดทั้งวัน อากาศเย็นสบาย ชุ่มชื้น พืชผลทางการเกษตรและแปลงนาเริ่มเป็นสีเขียวอ่อน ถือว่าเป็นฤดูกาลที่ให้ความสดชื่น วิถีชีวิตของคนปายเริ่มกลับมามีชีวิตชีวา ชาวนาชาวไร่เริ่มปลูกข้าว ปลูกผัก ผู้คนดำเนินชีวิตไปอย่างช้า ๆ ผู้ประกอบการร้านอาหารและที่พัก เริ่มมีการปรับปรุงซ่อมแซมเพื่อรองรับฤดูกาลท่องเที่ยว ในเขตเทศบาลปาย ช่วงเดือนกันยายน มักจะประสบปัญหาเรื่องน้ำป่าและน้ำท่วมเนื่องจากมีการรุกร้าพื้นที่หน้าน้ำและตัดไม้ทำลายป่ากันเยอะ ช่วงนี้ที่พักริมน้ำจะงดให้บริการ เพราะน้ำในแม่น้ำปายมีระดับสูงและเสี่ยงต่อน้ำท่วม^{๑๑}

ช่วงฤดูหนาวและหน้าแล้งเริ่มต้นกลางเดือนตุลาคม-เดือนกุมภาพันธ์ เป็นฤดูกาลแห่งการท่องเที่ยว ชาวบ้านผันตัวเองจากเกษตรกรมาเป็นผู้ให้บริการของอุตสาหกรรมทางการท่องเที่ยว ช่วงนี้เป็นช่วงปลายฝนต้นหนาว พืชผลทางการเกษตร เช่น ข้าวเริ่มออกรวง อากาศเย็นสบายช่วงกลางวัน และอากาศหนาวขึ้นช่วงเช้าและตอนกลางคืน ด้วยอากาศแบบนี้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสสความเป็นปาย ทำให้ปริมาณนักท่องเที่ยวในแต่ละปีมีเพิ่มจำนวนสูงขึ้นจนเกิดปรากฏการณ์ (๒๕๕๐-๒๕๕๕) แยกทั้งที่พัก ร้านอาหารและน้ำมัน^{๑๒}

เขตเทศบาลปาย เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปสัมผัสสภาพอากาศและวิถีชีวิตของผู้ในพื้นที่ได้ในทุกฤดูกาลซึ่งมีความต่างของการดำเนินชีวิต ๓ ช่วงที่ต่างกัน ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของความเป็นชุมชนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องอาหาร วัฒนธรรมอาหาร รวมถึงความรู้ความสามารถในการผลิตอาหารและภูมิปัญญาตลอดจนวิถีการบริโภคอาหารด้วย

สภาพภูมิอากาศและสภาพภูมิประเทศของเขตเทศบาลตำบลปาย และการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานมีความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตมีความรู้ความสามารถในการสรรหาทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อผลิตและการบริโภคอาหารจากป่าไม้และแหล่งน้ำเพื่อยังชีพ ทรัพยากรธรรมชาติของเทศบาลตำบลปายเป็นอยู่ช้ำอยู่น้ำขนาดใหญ่ของชุมชนท้องถิ่น

^{๑๑} สัมภาษณ์ มังกร ไร่ประโยชน์ศิลป์, อดีตประธานสภาวัฒนธรรม และข้าราชการ, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๑๒} สัมภาษณ์ ชัชชญา เหมะสุวรรณ, ค้าขาย อายุ ๔๓ ปี, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

๔. ทรัพยากรป่าไม้

ลักษณะทางภูมิประเทศของเขตเทศบาลตำบลปายที่ราบริมน้ำ สลับภูเขาที่มีลักษณะเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ทำให้พื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรป่าไม้หลากหลายพันธุ์กระจายอยู่บริเวณเทือกเขาที่เป็นรอยต่อระหว่างอำเภอปายกับอำเภอปางมะผ้า ภูเขาสูงทางตอนใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ลุ่มน้ำปาย ทรัพยากรป่าไม้ที่พบในพื้นที่เป็นป่าเบญจพรรณ โดยลักษณะดังนี้

ป่าเบญจพรรณหรือป่าโปร่งผสม (Mixed deciduous Forest) เป็นสังคมป่าที่ขึ้นปกคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอปาย พบตั้งแต่ที่ราบเชิงเขาหรือบริเวณที่มีระดับต่ำกว่าป่าเต็งรังลงมา ครอบคลุมพื้นที่ หน้าที่ดินลึกมีหินและกรวดน้อย ป่าชนิดนี้ปกติจะมีเรือนยอด ๓ ชั้น ความสูงของไม้ชั้นเรือนยอดประมาณ ๓๐-๓๕ เมตร ป่าเบญจพรรณหรือป่าโปร่งผสม แบ่งได้เป็น ๒ สังคมย่อย คือ ป่าโปร่งผสมที่มีไม้สักกับที่ไม่มีไม้สักขึ้น ที่มีไม้สักชั้นอยู่มักพบในพื้นที่ระดับต่ำกว่ามีความชุ่มชื้นและดินมีการระบายน้ำดีกว่าโดยเฉพาะบริเวณเชิงเขาหรือใกล้ห้วย ป่าเบญจพรรณหรือป่าโปร่ง เช่นเดียวกับป่าเต็งรัง ที่ดำรงอยู่ได้เพราะมีไฟป่าไหม้ทุกปี ทำให้พรรณไม้ต่าง ๆ มีโอกาสเบียดแทรกไม้ใหญ่เพื่อเติบโตได้ พรรณไม้ที่พบมากในป่านี้ได้แก่ ไม้สัก ไม้แดง ประดู่ รกฟ้า สมอไทย ตะเคียน ตีนนก มะกอกเกลื้อน ติ้ว ยอป่า และก่อกชนิดต่าง ๆ ป่าชนิดนี้ยังมีไม้ไผ่ขึ้นผสมอยู่หลายชนิดรวมทั้งมีกล้วยไม้ สกุหลาว ข้าง กุหลาบและเข็ม อีกทั้งยังมีพรรณไม้เกาะยึดหลายชนิดเสริมให้ป่ามีความน่าสนใจขึ้นไปอีก บางบริเวณพื้นที่ที่มีความชื้นสูงเช่น บริเวณดินล้าห้วยหรือตามร่องห้วยจะมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นเป็นพิเศษ อาจมีสภาพป่าคล้ายป่าดงดิบ มีเรือนยอดหนาแน่นทึบ เป็นแหล่งทรัพยากรอาหารที่มีทั้งพืช สัตว์และแมลงต่าง ๆ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่

๕. ทรัพยากรสัตว์ป่า

ทรัพยากรสัตว์ป่า มีสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ มากมายหลายประเภทของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่มีมากได้แก่ หมูป่า เก้ง ลิง ค่าง ชะนี และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่หายาก ได้แก่ หมี เสียงผา กวางผา กวาง เสือโคร่ง เป็นต้น สัตว์ฟันแทะ สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกชนิดต่าง ๆ สัตว์ป่าประเภทนก ได้แก่ ไก่ป่า นกเงือก และนกชนิดต่าง ๆ มากมาย ยังมีสัตว์ที่หายากประเภทนี้คือ นกยูง นกเงือกคอแดง บริเวณล้าห้วยมีสัตว์น้ำจำพวกปลาหลายชนิดเช่น ปลาไข่ออง ชิวควายพม่า หางเหลือง แก้มขาว มุงหมาย กุ้งและปูชนิดหายากโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทางน้ำที่ไหลผ่านพบปลาขนาดเล็กชนิดหายาก เป็นปลาไม่มีตา พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่าจะพบบริเวณรอยต่อระหว่างป่าเบญจพรรณกับป่าดิบเขา

ความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่การเกษตร และแหล่งน้ำพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลปายในอดีตถือว่าเป็น "ครัว" ของอำเภอปาย เป็นแหล่งผลิตทรัพยากรอาหารที่ค่อนข้างสมบูรณ์และหลากหลาย วัตถุประสงค์ที่นำมาใช้ในการเลี้ยงปากท้องของชุมชนท้องถิ่น สามารถแบ่งออกได้ ๓ แหล่งด้วยกัน

ตารางที่ ๖ แหล่งอาหารและทรัพยากรอาหาร เขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แหล่งอาหาร	พืช	สัตว์บก	สัตว์น้ำ
ป่า	ผักพ้อคำตีเมีย ผักบอนเต่า เห็ดถอบ เห็ดลม เห็ดไข่มุก เห็ดเหลือง เห็ดแดง ผักปุย่า ผักติ้ว ดอกครั้ง หน่อไม้ มะขาม มะม่วงจีว กระทือป่า กระทือจัน ขนุน มะเขือส้ม ผักขี้หูด	ไก่ป่า กระต่าย งูสิงห์ นก แล่น แย้ หนู ผึ้ง ไช้เม็ดแดง จักจั่น จิ้งหรีด หมูป่า เก้ง ลิง ค่าง ชะนี	-
ทุ่งนา	ผักขี้โง้ง ผักขี้เสียด ผักกาดนา ผักหนอก ผักปราบ ผักแว่น ผักบัว ผักกูด ผักบั้ง ผักหนาม กระเทียม ชะอม เต้า (ตะไคร่น้ำ)	แมงดา แมงอีนิ่ว แมงกั้นเหยี่ยว แมงเหนียง แมงมัน	หอย ปูนา เขียดแลว กบ
แม่น้ำ	บอน ผักหนาม ผักกูด ผักแว่น ผักหนาม	แมงดา แมงอีเหนียง	ปลาชิว ปลารากู ปลาไหล ปลาฮากกล้วย กุ้ง ปู

(การประมวลผลของผู้ศึกษาจากการสัมภาษณ์ ปี พ.ศ. ๒๕๕๕)

จากตารางข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของเขตเทศบาลปายที่มีแหล่งอาหารธรรมชาติทั้ง ป่าไม้ ทุ่งนา และแม่น้ำ ถือว่าเป็นครัวขนาดใหญ่ของประชาชนในพื้นที่ ที่มีทั้งผักต่าง ๆ เห็ด แมลง กุ้ง หอย ปู ปลา หรือเนื้อสัตว์จากป่าในพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศในพื้นที่ที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถนำมาตัดแปรงเป็นอาหารเพื่อยังชีพ (ดูภาพประกอบในภาคผนวก ข)

๖. การคมนาคมขนส่ง ระบบสาธารณูปโภค และการบริการสังคม

เส้นทางคมนาคมที่มุ่งสู่อำเภอปาย หรือโครงข่ายการเดินทางที่ใช้เชื่อมติดต่อกันระหว่างชุมชน โดยทั่วไปเป็นเส้นทางบก (ถนน) และเส้นทางน้ำ (แม่น้ำปาย) ส่วนใหญ่ทางน้ำจะใช้ดำเนินการท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ และทางอากาศนั้นในปัจจุบันได้ดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาท่าอากาศยานปาย สามารถนำเครื่องบินเล็กส่วนตัวหรือเช่าเหมาลำลงจอดได้ สำหรับเส้นทางบกสำคัญที่มุ่งสู่อำเภอปาย และชุมชนต่าง ๆ ในอำเภอปาย ประกอบด้วย ๕ เส้นทาง

๖.๑ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๙๕ จากเชียงใหม่ ผ่านอำเภอแม่แตง นักเดินทางให้ชื่อว่า "เส้นทางสายลัดฟ้า" ถนนสายนี้แล้วเสร็จปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ระยะทาง ๑๓๗ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง ๓-๔ ชั่วโมงในการเดินทางถึงอำเภอปาย โดยรถประจำทางเส้นทางสายเชียงใหม่-แม่มาลัย-ปาย

๖.๒ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๘ จากเชียงใหม่ ผ่านอำเภอฮอด อำเภอแม่สะเรียง อำเภอขุนยวม อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอปางมะผ้า นักเดินทางให้ชื่อว่า "เส้นทางสายคลาสสิก" เป็นเส้นทางที่คดโค้งขึ้น ๆ ลง ๆ ตามสันเขา ๑,๘๖๔ โค้ง ถนนสายนี้แล้วเสร็จปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ระยะทาง ๓๖๐ กิโลเมตร มีรถประจำทางให้บริการวันละ ๗ เที่ยว และจากแม่ฮ่องสอนถึงอำเภอปาย ระยะทาง ๑๑๑ กิโลเมตร

๖.๓ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒๖๕ เป็นเส้นทางจากบ้านเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ไปยังตำบลวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทาง ๕๕ กิโลเมตร ไม่มีรถประจำทาง

๖.๔ เส้นทางปาย - อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเส้นทางจากบ้านเมืองน้อย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ไปยังตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทาง ๖๗ กิโลเมตร ไม่มีรถประจำทาง

๖.๕ ถนนท้องถิ่น ซึ่งเป็นถนนเชื่อมติดต่อระหว่างชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ แล้วยังเป็นเส้นทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสะดวกและทั่วถึง เส้นทางสายสำคัญที่ตัดผ่านชุมชนเมืองปาย ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๙๕ ติดต่อกันระหว่าง จังหวัดเชียงใหม่กับตัวเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งถือว่าเป็นถนนสายหลักของชุมชนและเมื่อผ่านเข้ามาในเขตเทศบาลตำบลปาย กรมทางหลวงได้มอบให้เทศบาลตำบลปายเป็นผู้ดูแลและเปลี่ยนชื่อเป็นถนนเขตเทศบาลถนนสายรองเป็นถนนที่รองรับการจราจรจากถนนสายหลักเข้าสู่ถนนสายย่อย ในชุมชนปายมีถนนสายรองประกอบด้วย ถนนรังสิยานนท์ ถนนราษฎร์ดำรง ถนนชัยสงคราม ที่เหลือเป็นถนนสายย่อยที่ใช้ติดต่อภายในชุมชนต่าง ๆ

ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

เขตเทศบาลปาย มีระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ มีรายละเอียด ดังนี้.

๑. ไฟฟ้าในเขตเทศบาลตำบลปายทุกหมู่บ้านในชุมชนปายมีกระแสไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึงแต่มีปัญหากระแสไฟฟ้ายากและดับบ่อยครั้ง

๒. น้ำประปา ภายในเขตเทศบาลปาย มีการผลิตน้ำประปาบำบัดขบอบโดยเทศบาลตำบลปาย ผลิตน้ำประปาได้วันละ ๓,๐๐๐ ลูกบาศก์กิโลกรัม ปัจจุบันมีผู้ใช้ น้ำประปา ๗๓๑ รายแต่ไม่สามารถให้บริการครอบคลุมพื้นที่ทั้งเขตเทศบาล อีกทั้งปริมาณน้ำที่ผลิตได้ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำเนื่องจากการขยายตัวของเกสต์เฮ้าส์ ที่หิ่กต่าง ๆ และมีปัญหาน้ำขุ่นเนื่องจากผลิตไม่ทัน

๓. การสื่อสารและโทรคมนาคม ในตัวเมืองปายมีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ๑ แห่ง ระบบสื่อสารอื่น ๆ ได้แก่ วิทยุสื่อสารโทรศัพท์ระหว่างประเทศ โทรศัพท์มือถือในเขตชุมชนเมืองปาย สามารถรับได้ทุกระบบ และอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง ADSL

๔. การระบายและการบำบัดน้ำเสีย จะมีเฉพาะศูนย์กลางเทศบาลตำบลปาย และ กลางหมู่บ้านที่มีประชากรหนาแน่นจะมีท่อระบายน้ำริมสองฟากถนนสายหลัก พื้นที่ส่วนอื่น ๆ ยังไม่มีท่อระบายน้ำ และยังไม่มียังไม่มีระบบบำบัดน้ำเสีย

๕. การกำจัดขยะในเขตเทศบาล เทศบาลได้ดำเนินการโดยมีรถเก็บรวบรวมขยะ ๒ คันเป็นรถหลัก ๑ คัน จะเก็บรวบรวมขยะจากบ้านเรือนและกิจการร้านค้าที่อยู่ริมถนนใหญ่มีรถล้อ ๑ คัน จะเก็บรวบรวมขยะจากบ้านเรือนและกิจการที่ตั้งอยู่ริมถนนและซอยขนาดเล็ก มีปริมาณขยะวันละประมาณ ๗ ตัน และนำไปทำการกำจัดโดยการฝังกลบบนพื้นที่ของเทศบาลตำบลปาย ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปลาย

๖. สนามบินด่านเหนือ มีพื้นที่ประมาณ ๑๖ ไร่

การบริการสังคม

ภายในเขตเทศบาลตำบลปายนอกจากจะเป็นศูนย์กลางการค้า การปกครอง การท่องเที่ยวแล้วยังเป็นศูนย์กลางด้านสิ่งบริการสังคม ดังนี้

๑. สถานศึกษา ในเขตเทศบาลตำบลปายเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาคือ โรงเรียนปาย วิทยาคาร เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนอนุบาลปาย เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา ศูนย์โภชนาการเด็กบ้านเมืองพร้าว เป็นศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียนปัจจุบันได้รับการถ่ายโอนเป็นของเทศบาลตำบลปาย และโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกธรรมวัดหลวง

๒. การรักษาพยาบาล ในเขตเทศบาลตำบลปายมีโรงพยาบาลปายซึ่งเป็นโรงพยาบาลขนาด ๖๐ เตียง ๑ แห่ง มีสถานีอนามัย ๒ แห่ง สถานพยาบาลของเอกชน ๒ แห่ง ร้านขายยาแผนปัจจุบัน ๖ แห่ง อาสาสมัครสาธารณสุข ๓๖ คน

๓. การรักษาความปลอดภัย ในเขตเทศบาลตำบลปาย มีสถานีตำรวจอำเภอปาย มีกำลังพลทั้งหมด ๔๐ นาย ที่ทำการตำรวจท่องเที่ยว มีกำลังพล ๓ นาย และสมาชิก อส. ในแต่ละหมู่บ้าน

๔. ศาสนสถาน ในเขตเทศบาลตำบลปายมีศาสนสถานหมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๓ มีหมู่บ้านละ ๒ วัด หมู่ที่ ๔ ไม่มีวัด และในหมู่ที่ ๑ มีโบสถ์คริสต์ และมีลยิต อย่างละ ๑ แห่ง

๕. ตลาดสด ในเขตเทศบาลตำบลปายมีตลาดสด ๓ แห่ง คือ ตลาดสดเทศบาล (ตลาดเช้าและตลาดเย็น) ตลาดแสงทอง และตลาดนัดทุกวันพุธ (ภาคพุทธ)

๗. วัฒนธรรมและประเพณี

เขตเทศบาลปายนอกจากจะมีลักษณะภูมิประเทศที่มีความโดดเด่นสวยงามที่ทำให้เมืองปายเป็นเมืองที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวให้ความสนใจในการเข้ามาเที่ยวจำนวนมากแล้ว เมืองปายยังมี ประเพณี และวัฒนธรรมที่โดดเด่น ประชาชนที่มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอปายจึงมีลักษณะสังคมที่รวมตัวกันขึ้นมา มีการผสมผสานกันระหว่างคนที่อยู่ดั้งเดิมและคนที่อพยพมาจากที่อื่น ประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอาศัยอยู่ จึงเกิดเป็นสังคมใหม่ขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อที่ผสมผสานรวมกัน ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มคนไทใหญ่ (คนไต) และล้านนา(คนเมือง)ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่ตลอดจนชาวกลุ่มน้อยที่ได้เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสืบต่อกันมาเป็นเวลาร่วมสองร้อยปี ต่างมีวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง บางประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และประเพณีบ้านเมืองทั้งสองกลุ่มจะทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดบ้างเล็ก ๆ ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนที่ยังคงยึดถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากเขตเทศบาลตำบลปาย ประชากรที่อาศัยในพื้นที่เป็นชาวไทยใหญ่และคนเมือง ประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่จึงเป็นการผสมผสานระหว่าง ๒ ชาติพันธุ์ จึงแสดงออกผ่านประเพณี ๑๒ เดือน ดังนี้

ประเพณีของชาวไทยใหญ่

๑. **ประเพณีตานข้าวหย่ากู่** ประเพณีตานข้าวหย่ากู่เป็นประเพณีที่เกือบทุกหมู่บ้านในอำเภอปายจะทำพิธีตอนเช้าวันเพ็ญเดือนสาม นึ่งข้าวเหนียวให้สุกแล้วนำมาผสมกับน้ำอ้อยที่เคี่ยวจนละลายคลุกเคล้าให้เข้ากัน นำมะพร้าวขูด และถั่วลิสงโรยหน้า เพื่อนำไปทำบุญที่วัดและนำไปให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน

๒. **ประเพณีปอยส่างลองหรือปอยจางสอง** จัดในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม การจัดงานแต่ละครั้งจะจัด ๓-๕ วัน เป็นการบรรพชาสามเณร เพื่อศึกษาพุทธธรรมและเพื่อให้บิดามารดาได้บุญกุศลอีกด้วย ประเพณีนี้หลากหลายไปด้วยสีสันและการแสดงมากมาย เด็กชายจะต้องปลงผมและอาบน้ำ แต่งกายด้วยเครื่องประดับเพชรพลอยเต็มยศ แต่งหน้าแต่งตาสวยงาม เข้าตรูในวันแรกของประเพณีนี้ การเฉลิมฉลองจะเริ่มด้วยขบวนแห่ไปรอบ ๆ เมือง เพื่อไปเยี่ยมญาติ ๆ และผู้สูงอายุก็จะใช้ด้ายสีขาวผูกข้อมือให้ลูกแก้ว วันสุดท้ายจะเริ่มด้วยขบวนแห่ลูกแก้วไปยังวัด แล้วจึงเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นผ้ากาสาหวัดรีสีเหลืองเป็นสามเณร อย่างสมบูรณ์

^๑ โภทล กันธะรส, เมืองปาย: ชุมทางชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีต, ๗๘.

๓. **ประเพณีดับไฟเทียน** ประเพณีดับไฟเทียนเป็นของชาวไทใหญ่ทำกันหลังจากออกพรรษาได้แล้วเป็นการเฉลิมฉลองหลังจากพระพุทธเจ้าจำพรรษาบนสวรรค์แล้วเสด็จลงมาคณะศรัทธานำไม้เคียวหรือเกี้ยวมามัดรวมกันเป็นท่อนใหญ่แห่ไปถวายพระสงฆ์ที่วัด แล้วจุดบูชาในบริเวณวัด มักจะจัดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายน

๔. **ประเพณีแอนซอมโก่จา** เป็นประเพณีการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว มีขึ้นราวเดือนกันยายนก่อนออกพรรษาจะจัดเตรียมเครื่องไทยทาน อาหารคาวหวาน เครื่องใช้และเชิญแขกมาร่วมในพิธี

๕. **ประเพณีออกหว่า หรือออกพรรษา** มีการทำบุญ ตักบาตร ถิ่นตอ หรือขอขมาบูชาจองพาราหรือปราสาทพระ มีงานรื่นเริงสนุกสนานมีแห่โศก กิ่งกะหว่า

๖. **ประเพณีกาตหลู่** เกิดจากความปลื้มจิตของพี่น้องชาวอำเภอปาย ก่อนการทำบุญถวายทานของ ชาวไทใหญ่และไทยยวนในอดีต ในอำเภอปายมีกาตหลู่ ๓ กาตหลู่ คือ กาตหลู่เข้า พรรษา กาตหลู่ออกพรรษา และวันปีใหม่ เป็นที่พบปะผู้คนจากชุมชนต่าง ๆ ที่นำเอาสินค้ามาจำหน่าย บ้างก็มาเที่ยว กลายเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ก่อนเดินทางกลับไปเตรียมอาหารไว้สำหรับไปทำบุญที่วัด

ประเพณีของชาวล้านนา หรือไทยยวน

๑. **ประเพณีตานข้าวใหม่** ตรงกับวันเพ็ญเดือนสี่เหนือ มีการทำบุญตักบาตร จำศีลภาวนาที่วัดการตานข้าวใหม่คือ การที่ชาวบ้านนำข้าวใหม่หลังจากการทำมาเสร็จใหม่มาถวายพระ

๒. **ประเพณีปีใหม่เมือง** มีระหว่างวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายนของทุกปี ในอดีตก่อนวันปีใหม่ผู้ชายทั้งชาวไทยยวน และไทใหญ่ วันที่ ๑๓ เมษายนวันสงกรานต์ ชาวไทยยวนเรียกว่า วันสังขารล่อง ชาวไทใหญ่เรียกว่า วันซางจ่าบตก วันที่ ๑๔ ชาวไทยยวนเรียกวันเนา ชาวไทใหญ่เรียกวันแปก, ตู, โอ่ วันที่ ๑๕ วันพระยววัน ตอนเช้าไปทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรมอาณิสสงส์ปีใหม่ฟังธรรมอาณิสสงส์ก่อนเจดีย์ทราย เปลี่ยนผ้าครองของพระพุทธรูป ถวายตุง สรงน้ำขมิ้น ส้มป่อย ปลอ่ยนก ปลอ่ยปลา ตอนบ่าย ขอขมาคารวะ (สูมาคารวะ, ต้าหัว) เจ้าอาวาสในวัด และวัดอื่น ช่วงเย็นชาวบ้านทั้งหมด ขอขมาคารวะ ศาลเจ้าประจำเมือง และกู่เจ้าเมือง ส่วนในวันที่ ๑๖ เป็นวันปากปี ชาวบ้านโดยส่วนมากจะแกงขนุน ทำพิธีแปลงบ้าน จากนั้นจึงเริ่มทำพิธีดำน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ ที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน งานไหว้พระบาท วัดพระบาทตั้งอยู่ทางทิศเหนือบ้านเวียงเหนือ การทำบุญ จะทำหลังจากงานสงกรานต์ภายใน ๗ วันพระบาทนี้เชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธเจ้า ชาวไทยยวน และไทใหญ่ไปทำบุญทุกปี

๓. **ประเพณีตานก๋วยสลาก** ทำกันในช่วงระยะเวลาก่อนออกพรรษา ๑ เดือน ถึงหลังออกพรรษาไปแล้ว 1 เดือน มีการเตรียมอาหารคาวหวาน ขนม เครื่องใช้ในกวย หรือชะลอม นำไปรวมกันที่วัด กวยหรือชะลอม มีแผ่นป้ายชื่อที่เรียกว่า สลาก สลากนี้ทำจากใบลาน หรือใบตาล เขียนเป็นภาษาล้านนา ปัจจุบันสลากนี้เป็นกระดาษใช้ภาษาไทยภาคกลางเขียนชื่อในสลากเป็นส่วนมากแต่

ยังมีภาษาล้านนาบางส่วนอยู่บ้าง สลากนี้จะถูกนำไปรวมกันใบพระวิหาร หน้าพระพุทธรูปปนกันหมด คณะกรรมการวัด รวบรวมสลากแล้วประกาศว่า ปีนี้มีสลากทั้งหมดกี่เส้น นำสลากถวายพระสงฆ์ที่เส้น ถวายสามเณรที่เส้น และถวายไว้กับพระพุทธรูป ก็เส้น ก่อนถวายสลาก จะมีการพึงธรรมอันสงฆ์ สลาก หลังจากนั้นนำสลากที่คัดแยกไว้ไปถวายพระสงฆ์ สามเณร ตามจำนวนสลากที่คัดแยกไว้ พระสงฆ์ สามเณรก็จะไปรับถวายไทยทานตามชื่อที่กำหนดไว้ในสลาก ส่วนผู้มีชื่อในสลากได้กำหนดการ ตามถวายสลากครั้งนี้ ว่าต้องการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือ ต้องการอุทิศส่วนกุศลให้กับตัวเอง โดยเขียนคำว่า ถวายทานไว้ภายหลัง

๔. ประเพณีเป็ง ตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ มีการทำบุญ ตักบาตรอุทิศ พึงธรรมเวสสันดร ตอนกลางวันปล่อยโคมลอย (ว่าวลอย) กลางคืนจุดประทีปบริเวณบ้านเรือน วัด จุดบั้งไฟดอกบูชาพระพุทธเจ้า ปล่อยว่าวไฟ (ว่าวไฟ)

ตารางที่ ๗ ประเพณี ๑๒ เดือน ในเขตเทศบาลปาย

เดือน	ประเพณีชาวไทยใหญ่	ประเพณีชาวล้านนา
มกราคม	-	-
กุมภาพันธ์	ปอยหลูกองไหล ดานข้าวหย่ากู่	-
มีนาคม	-	ดานข้าวใหม่
เมษายน	ปอยสา่งลอง กันตอสงกรานต์	ปีใหม่เมือง
พฤษภาคม	-	-
มิถุนายน	เลี้ยงผีเจ้าที่ ผีน้ำ ผีฟ้า	-
กรกฎาคม	เข้าหว่า	-
สิงหาคม	-	-
กันยายน	แฮนซ่อมโกจา	ดานถวายสลาก
ตุลาคม	ออกหว่า	-
พฤศจิกายน	กาดหลู่ออกพรรษา ดับไฟเทียน	ยี่เป็ง
ธันวาคม	ปีใหม่	ปีใหม่

ที่มา: การท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอน, ปฏิทินการท่องเที่ยวอำเภอปาย (แม่ฮ่องสอน: สำนักงานเขตเทศบาลตำบลปาย, ๒๕๕๗).

จากตารางข้างต้น เป็นการแสดงถึงประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลา ๑ ปี ของชาวไทใหญ่และชาวล้านนาที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลปาย พบว่างานประเพณีส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นเป็นที่เกี่ยวกับศาสนา และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาทางความเชื่อมาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น รวมถึงเรื่องราวของวัฒนธรรมอาหารแสดงผ่านงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ข้าวหย่ากู่หรือข้าวยากู่ ในงานตานข้าวหย่ากู่ หรือ ลาบเนื้อ ในงานเลี้ยงผีเจ้าที่ เป็นต้น

การศึกษาลักษณะข้อมูลพื้นฐานของเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถสรุปได้ว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นเมืองที่มีคนมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และในสมัยประวัติศาสตร์ บริเวณที่ตั้งเมืองเป็นเมืองสำคัญของล้านนาในราชวงศ์มังราย เป็นชุมทางที่สำคัญเมืองหนึ่งบนเส้นทางระหว่างเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน ด้วยลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ลักษณะทางชีวภาพ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีความโดดเด่นมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีความน่าสนใจ ก่อให้เกิดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย พื้นที่ของชุมชนเขตเทศบาลตำบลปายได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

ปายกับการพัฒนาการ รูปแบบ สภาพวิถีชีวิตชุมชนก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว

เขตเทศบาลตำบลปายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับที่ต่างกันไปตามระยะเวลา กลุ่มคนและวัฒนธรรม เมื่อทำการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลตำบลปาย มีตัวเร่งสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ ๒ ปัจจัย คือ การพัฒนาเมืองและระบบสาธารณูปโภค และการพัฒนาจากการจัดการท่องเที่ยว โดยแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ

๑. ช่วงที่ ๑ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค (๒๕๑๐-๒๕๒๘) เป็นระยะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหมู่บ้าน สังคมเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ มาเป็นสังคมเชิงพาณิชย์

๒. ช่วงที่ ๒ การพัฒนาจากการจัดการท่องเที่ยว(๒๕๒๘-๒๕๕๖) เป็นระยะเปลี่ยนแปลงสังคมชนบท เมืองทางผ่าน เข้าสู่สังคมเมืองแห่งการท่องเที่ยว

ช่วงที่ ๑ การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมที่มาจากพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและการพัฒนาเมือง

ในอดีตเขตเทศบาลปายเป็นสังคมหมู่บ้านขนาดเล็ก ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขาที่ราบลุ่มแม่น้ำปายที่เต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติหิมะความสมบูรณ์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน มีความสงบสุขและเรียบง่าย ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐาน

พบว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตเทศบาลปาย มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งไทใหญ่ คนล้านนา คนจีนจากมณฑลยูนนาน ที่อยู่ร่วมกัน มีวิถีชีวิตดั้งเดิมและคงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้ ทั้งประเพณี วัฒนธรรม การแต่งกาย อาหาร เป็นที่ทราบกันว่าอุปสรรคในระยะแรกของการเป็นพื้นที่ที่เป็นเมืองปิด คือ การคมนาคม ทำให้เมืองปายเป็นเมืองเวิ้งและทุรกันดาร เข้าถึงยากจึงมีสถานะเพียงเป็นเมืองทางผ่านไปยังจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตามการพัฒนาเมืองของนโยบายภาครัฐด้านความมั่นคง นโยบายกลืนกลายวัฒนธรรม ด้วยการขยายระบบสาธารณูปโภคและพัฒนาเมืองทำให้สังคมและวัฒนธรรม วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ เมื่อมีการย้ายเข้ามาของคนนอกจากภาครัฐ (ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ) ได้นำเอาวัฒนธรรมของตนเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การบังคับเรื่องการแต่งกาย การตัดผม ภาษา ตลอดจนวิถีการกินอยู่

ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นยุคที่ประเทศไทยเองก็ได้มีการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาสร้างประเทศให้มีความเจริญมากขึ้น อำเภอปายหรือพื้นที่เขตเทศบาลปายได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในโครงการขยายระบบสาธารณูปโภคสู่เมืองทางผ่านไปยังหัวเมืองใหญ่ต่าง ๆ^{๓๖} ทั้งการสร้างถนนเพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางเพื่อไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทั้ง แม่ฮ่องสอน และ เชียงใหม่ จากนั้นเริ่มมีการนำเอาระบบสาธารณูปโภคด้านอื่น ๆ เข้ามาใช้ในพื้นที่ เช่น การปั่นไฟมาใช้ในพื้นที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเปิดโลกทัศน์มากขึ้น การศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในระยะต้นของอำเภอปาย แบ่งได้เป็น ๒ ระยะด้วยกัน

ระยะที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๖)

เป็นยุคที่มีการเริ่มขยายเส้นทางการเดินทางเพื่ออำนวยความสะดวกเส้นทางจากปายไปแม่ฮ่องสอน การสร้างถนนในระยะแรกเป็นถนนลูกรัง เมื่อมีเส้นทางที่ใช้ไปมาสู่กันได้ก็เริ่มมีการค้าขายต่างพื้นที่กันมากขึ้น เขตพื้นที่เทศบาลแต่เดิมประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นชาวไทใหญ่และคนล้านนาที่เข้ามาตั้งรกราก มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ค้าขายก็เพียงแต่คนในพื้นที่ หรือจะมีนัดใหญ่ ๆ เพียง ๒ ครั้งต่อปีเท่านั้น การตัดถนนครั้งนี้สร้างปรากฏการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเมืองปายจากหมู่บ้านเล็ก ๆ เริ่มเข้าสู่เมืองแหว่พักก่อนการเดินทางไปหัวเมืองเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในพื้นที่ พร้อมทั้งการเข้ามาของคนต่างถิ่นที่เริ่มย้ายเข้ามาทำกิน ทั้งค้าขายและเกษตรกรรม อีกทั้งเริ่มมีการย้ายเข้ามาของกลุ่มข้าราชการทั้ง พลเรือน ทหาร ตำรวจ ครูพยาบาล สาธารณสุขและตำรวจตระเวนชายแดน การเปลี่ยนแปลงในระยะต้นเป็นการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ เริ่มมีการเข้ามากลุ่มชาติพันธุ์อื่น โดยเฉพาะชาวจีนฮ่อที่มาจากมณฑลยูนนาน และคนจีนจาก

^{๓๖} มังกร ฐิติประโยชน์ศิลป์, “เรื่องเล่าเมืองปายในอดีต,” เอกสารประกอบสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย (แม่ฮ่องสอน: สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย, ๒๕๕๒), ๑๑-๑๕

ช่วงเวลา สังคมปายในขณะนั้นเริ่มมีการผสมผสานวัฒนธรรม ความเชื่อ ของกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาไว้หลากหลาย มีทั้งพุทธ คริสต์ และอิสลาม แต่กลับช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้เป็นอย่างดี

จันท์ อินทรสาร (ชาวไทใหญ่)^{๖๖} เล่าว่า วิถีชีวิตของคนท้องถิ่นเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง ในช่วงที่ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนการตัดถนน มีการกำหนดคณะกรรมการวิถีของคนในชุมชน บังคับให้เข้าศึกษา บังคับให้แต่งกายและตัดผมตามแบบสังคมเมือง วิถีชีวิตการกินอยู่ก็เริ่มปรับเปลี่ยน ในอดีต สังคมปายเป็นสังคมชนบท มีวิถีแบบพึ่งพาอาศัยกัน เพาะปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เพื่อยังชีพ หรือแลกเปลี่ยนกับครอบครัวอื่น เมื่อมีการตัดถนนการเดินทางมีความสะดวกสบาย มีคนต่างถิ่นเข้ามาเพื่อค้าขายและอยู่อาศัย จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น วิถีเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเริ่มเข้าเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ทำให้บางฤดูกาลผลผลิตมีไม่พอหรือไม่มีคุณภาพ ทำให้ต้องเข้าจากจังหวัดอื่น ๆ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน

การตัดถนน นำเอาความเจริญด้านอื่น ๆ ตามมา ทั้งการจัดตั้งโรงเรียน ไฟฟ้าด้วยปั่นไฟ โรงหนัง ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีวิถีคิดที่เปลี่ยนไป เปิดโลกทัศน์มากขึ้น ทั้งและรับข้อมูลข่าวสาร วัฒนธรรมต่าง ๆ จากภายนอกมามาก จึงทำให้วิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน สมถะ ปลูกข้าวพอกิน ให้ความสำคัญกับศาสนา วิถีชีวิตแบบเดิมก็เริ่มเลือนหายไป อย่างไรก็ตามด้วยสภาพภูมิประเทศและอากาศ ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมีช่วงชดเชย ในช่วงฤดูฝนการเดินทางค่อนข้างลำบาก เพราะถนนในยุคนั้นเป็นถนนลูกรัง ชุมชนท้องถิ่นจึงหันกลับมาใส่ใจวิถีการดำรงชีวิต และคนรอบตัวมากขึ้น พวกเขาและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ยังคงใส่ใจชุดประจำของตนเอง ถือว่าเป็นช่วงที่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ค่อนข้างชัดเจน การเปลี่ยนแปลงดำเนินไปอย่างช้า ๆ ตามวิถีของชุมชนท้องถิ่น

ช่วงปี พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นช่วงของการย้ายถิ่นฐาน เป็นระยะที่อัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้น การเข้ามาตั้งรกรากของคนต่างถิ่น เพื่อทำมาหากินทั้งเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรมเริ่มมีจำนวนสูงขึ้นการขยายตัวของเมืองทำให้สังคมและวัฒนธรรมของเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง การเข้ามาพ่อค้าต่างถิ่น การพักค้างแรมทำให้เริ่มการบริการด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่น โรงน้ำชา สถานบริการและหญิงขายบริการ เข้าสู่ยุคของการค้าขายกับคนต่างถิ่น ทำให้วัฒนธรรมต่างถิ่นเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนท้องถิ่น

ระยะที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๓๐)

เป็นของการเปลี่ยนแปลงจากหมู่บ้านขนาดเล็ก เริ่มเข้าสู่หมู่บ้านขนาดกลาง และวัฒนธรรมแบบสังคมเมือง การเดินทางสะดวกขึ้นโดยมีการตัดถนนทางหลวงหมายเลข ๑๐๙๕ เส้น แม่มาลัย-ปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน เป็นการสร้างถนนลาดยางเส้นแรก ที่นำเอาคนต่างถิ่นเข้าสู่เมืองปาย พร้อมทั้งนำเอาวัฒนธรรมของตนมากลืนวัฒนธรรมท้องถิ่น เริ่มมีการบริการรถประจำทาง

^{๖๖} สัมภาษณ์ จันท์ อินทรสาร, ประชาชนชาวบ้าน, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕.

เดินทางวันละหลายเที่ยวเอาคนต่างถิ่นทั้งไทยและต่างชาติเข้ามาทำให้เมืองปายเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงและเปิดโลกทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อการทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิม

จันทร์ โอมนัย (ชาวไทใหญ่)^{๑๖} เล่าว่า ครอบครัวของตนมาตั้งรกรากที่บ้านตั้งแต่สมัยพ่อ กับแม่ เห็นความเปลี่ยนแปลงกับพื้นที่ดังกล่าวค่อนข้างเยอะ ปัจจุบันบ้านป้าขาม เรียกกันว่า “อเมริกาบ้านป้าขาม” หรือถนนข้าวสาร เพราะการตัดถนนหมายเลข ๑๐๘๕ การเดินทางเข้าสู่เมืองปายมีความสะดวกสบาย ระยะแรกเป็นคนต่างถิ่นทั้ง คนไทย คนเมือง (ล้านนา) และคนจีน เข้ามาทำการค้า และแวะพักเพื่อไปยังจังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือจังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นเป็นคนต่างชาติที่เข้ามาเดินทางท่องเที่ยวและหาประสบการณ์ เมื่อมีคนต่างถิ่นเข้ามาเยอะขึ้นคนท้องถิ่นเริ่มปรับตัว ทำให้วิถีของคนปายเริ่มเปลี่ยน โดยเฉพาะการกินอยู่ ของที่เคยหาได้หรือซื้อขายกันได้ในราคาท้องถิ่นเริ่มมีราคาสูงขึ้น อาหารหรือของกินที่เคยหาได้ก็ไม่พอกับจำนวนคนที่เข้ามาในปาย

ในอดีตคนไทใหญ่ไม่กินเนื้อสัตว์ นิยมกินผักปลา เมื่อคนต่างชาติเข้ามาค้าทานเนื้อสัตว์ ชุมชนท้องถิ่นต้องปรับเปลี่ยนมาทานเนื้อสัตว์ เพราะปลาและผักหรือของป่าหาได้ไม่พอกับที่ต้องกินใช้ ช่วงนี้เป็นช่วงที่คนไทใหญ่ปรับตัวตามคนต่างถิ่น ชาวบ้านเริ่มขายที่ขายทางให้ทำโรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านค้าต่าง ๆ คนไทใหญ่ในอดีตเป็นมีคติความเชื่อหลายอย่าง เคารพปู่ย่าตายายและความเชื่อต่าง ๆ ตอนนี้เห็นความสำคัญของปากท้องมากกว่าความเชื่อและวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ เช่น อดีตที่ดินของปู่ย่าตายายก็เชื่อว่าห้ามขายใครขายก็จะห้ามค่าไม่ขึ้น ปัจจุบันอยู่กันไม่ได้เสียดัง ก็ขายหรือให้เช่าพื้นที่บ้างเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การเข้ามาของคนทำให้คนไทใหญ่เริ่มทำให้ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีความคิดที่เปลี่ยนไป ระบบเศรษฐกิจเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิต เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาแทนที่ความเชื่อ

เมื่อมีการขยายของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามามากขึ้นทำให้เมืองปาย สังคมของปายก็เปลี่ยนจากสังคมเกษตรเพื่อยังชีพ มาเป็นสังคมเกษตรเชิงพาณิชย์ ปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ของพื้นที่ จากที่เคยค้าขายในพื้นที่ ก็มีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิต อีกทั้งระบบเศรษฐกิจของเมืองปายมีอัตราเพิ่มขึ้น ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีความสามารถในการใช้จ่าย จึงเป็นตัวกระตุ้นให้นักลงทุนเข้ามาในพื้นที่ ด้วยความสมบูรณ์ทางด้านป่าไม้ภาครัฐจึงสนับสนุนให้มีการทำสัมปทานไม้ อีกทั้งสร้างแหล่งบันเทิงต่าง ๆ ให้กับคนต่างถิ่นที่เข้ามาในพื้นที่ มีโรงน้ำชา มีการดื่มเหล้าอย่างถูกกฎหมาย มีสัมปทานยาสูบ เกิดการแข่งขันทางเศรษฐกิจกันมากขึ้นจากสังคมการค้าในอดีตที่เป็นไปแบบเกื้อกูล หิงหาอาศัยและเชื่อใจซึ่งกันและกันก็เลือนหาย วัฒนธรรมแบบทุนนิยมเหล่านี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมของเมือง

^{๑๖} สัมภาษณ์ จันทร์ โอมนัย, ธุรกิจส่วนตัว, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕.

ปาย ส่งผลให้เสน่ห์ของเมืองปายเลือนหายไปอย่างน่าเสียดาย เหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างเร็ว คือ การเข้ามาคนแปลกหน้าที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น หนึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มีผลมาจากภาครัฐ ที่สนับสนุนให้กลุ่มนักลงทุนและเครือข่ายของตนเข้ามาสร้างอาณาจักรธุรกิจทางการเกษตรและการท่องเที่ยว

จากการพัฒนาตามนโยบายของภาครัฐช่วงที่ ๒ ของการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดถนนหลวงสาย ๑๐๙๕ พบว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สังคมชนบทก้าวเข้าสู่สังคมเมือง เมื่อทำการก่อสร้างแล้วเสร็จในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๐ เริ่มมีการเคลื่อนย้ายกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาในเมืองปาย ทั้งข้าราชการพลเรือน ทหาร ตำรวจ ครู พยาบาล มีพ่อค้ามารับซื้อพืชผล มีร้านค้าพาณิชย์ สถานบริการ คนต่างถิ่นเข้ามาทำธุรกิจขายของชำ ขายสินค้าต่าง ๆ ทั้งเครื่องใช้ไฟฟ้า ให้กับชุมชนท้องถิ่น (คนไทใหญ่และคนเมือง) ข้าราชการ ชาวเขา และคนเมืองในพื้นที่ ชาวเขาเริ่มเปลี่ยนจากการปลูกข้าวมาปลูกถั่วเหลือง กระทบกระเทือนปายเป็นกระเทือนพันธุ์ดี ขายได้ดี จึงเริ่มมีคนนอกเข้ามาหาซื้อกระเทียมปายถึงไร่ ชาวบ้านที่นี่ยุติกันดี พออยู่พอกิน ไม่มีลักข่วลักควาย คนปายติดต่อดำขายเลี้ยงตัวเองได้เป็นอย่างดี ในระยะนี้ก็เริ่มมีคนนอกเข้ามาทำธุรกิจท่องเที่ยว ที่ดินใบปายมีมูลค่าสูงมากขึ้น ชุมชนในตัวอำเภอปายจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วพร้อมทั้งความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มขึ้น

ชุมชนบ่ายเริ่มมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เป็นข้าราชการและพ่อค้าคนจีน บางส่วนก็มาตั้งรกรากอยู่ที่บ่าย ดังนั้นชุมชนที่อยู่ในเขตสุขาภิบาลปายในสมัยนั้น จึงเป็นชุมชนข้าราชการกับพ่อค้ามาอยู่ร่วมกันดั้งเดิมส่วนใหญ่ที่ปลูกข้าวทำสวน แต่เมื่อมีหน่วยงานข้าราชการเข้ามาตั้งที่ทำการในอำเภอปาย เริ่มมีการจ้างงานเกิดขึ้น ชาวบ้านพื้นถิ่นบางส่วนก็มาทำงานรับจ้าง เป็นลูกจ้างรายวัน ในสถานที่ราชการ รับจ้างซักผ้าอาชีพรักษาและบริการและการค้า คนสวน ขับรถสองแถวรับส่งนักท่องเที่ยว ซ่อมมอเตอร์ไซด์รับจ้าง โกดังท้องถิ่น ขายเนื้อขายผัก ขายขนม ผลไม้ กับข้าวในตลาด ทำเกษตรเฮ้าส์ เปิดบ้านให้เช่า เป็นนายหน้าขายที่ดิน เก็บผักขาย ทำอาหารขาย ลูกหลานชาวบ้านที่มีโอกาสเรียนต่อในระดับอนุปริญา และกลับมารับราชการในปาย

การเข้ามาของกลุ่มทุน หลังจากที่ดินหลวงสายหลักเสร็จ การเดินทางเข้าบ่ายสะดวกขึ้น ชุมชนปายเริ่มมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เป็นข้าราชการและพ่อค้าคนจีนบางส่วนก็ทยอยเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่บ่าย กลุ่มคนนอกเข้ามาทำธุรกิจท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนในตำบลเวียงใต้ที่เป็นศูนย์กลางของปายขยายตัวอย่างรวดเร็ว เมื่อปายกลายเป็น “เมืองท่องเที่ยว” ทำให้คนจากทั่วทุกภูมิภาคทั้งภาคใต้ อีสาน และกลาง เข้ามาทำมาหากิน เกิดความต่างทางชาติพันธุ์และชนชั้นทางสังคม ความต่างทางวัฒนธรรมจึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในและคนนอกเปรียบเสมือนน้ำกับน้ำมัน

ชาวบ้านเล่าว่า การสร้างตลาดแห่งแรกในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๘ ของพ่อค้าชาวจีน “ตลาดแสงทอง” เป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของปาย มีการนำพ่อค้าต่างถิ่นมาเปิดร้านค้าใน

ตลาด และทำตลาดกลางเพื่อรับซื้อกระเทียมจากชาวบ้าน เมื่อถนนทางหลวงเสร็จมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้น ก็เปิดตลาดแห่งที่๒ เป็นย่านการค้าแห่งใหม่ เป็นการเข้าสู่ยุคของการแข่งขันของร้านค้าในเขตเทศบาลปาย ทำให้ท้องถิ่นปรับตัวไม่ทัน จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเปลี่ยนโดยสิ้นเชิง

นโยบายการสร้างระบบสาธารณูปโภคทั้ง ถนน ไฟฟ้า สื่อทีวี นโยบายภาครัฐแปลงสินทรัพย์เป็นทุน นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเริ่มรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และมีคนต่างถิ่นเข้ามาทำกินในเขตเทศบาลปายมากขึ้น สังคมของคนเวียงใต้เริ่มเปลี่ยนมาเป็นสังคมค้าขาย มีหน่วยงานราชการเพิ่มขึ้น เป็นระยะที่สังคมหมู่บ้านเริ่มขยายสู่สังคมเมืองขนาดเล็ก มีร้านค้าคนต่างถิ่นมาแทนที่ร้านค้าคนไต คนท้องถิ่นเริ่มปรับเปลี่ยนค่านิยมในการใช้ชีวิตแบบคนเมือง

ช่วงที่ ๒ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มาจากการพัฒนาจากการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๒๘-๒๕๕๖)

เป็นระยะเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมปายชนบทหรือเมืองหางผ่าน เข้าสู่สังคมเมืองแห่งการท่องเที่ยว ในปีพ.ศ.๒๕๒๘-๒๕๓๐ ภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตามโครงการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ยกให้เป็นปี Visit Thailand year พร้อมทั้งเป็นการเปิดตัวเมืองปายสู่สายตาคนภายนอก การเดินทางเข้าออกเมืองปายมีความสะดวกมากขึ้น หลังจากที่มีการตัดถนนทางหลวงหมายเลข ๑๐๘๕ กล่าวได้ว่า ถนนเป็นตัวนำความเจริญและความหายนะเข้าสู่เมืองปาย เป็นจุดเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลปาย

ในขณะนี้เราจะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของปายที่รวดเร็วและรุนแรง ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเมืองท้องถิ่น นโยบายเปิดเสรีการค้า นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขยายตัวในปายแบบไร้ขีดจำกัด รวมถึงภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นปัจจัยภายนอกและภายในที่มากระทบเมืองบาย ที่ส่งผลต่อคนท้องถิ่น โดยที่คนท้องถิ่นตั้งรับไม่ทัน

การพัฒนาทางด้านกรท่องเที่ยวในระยะนี้ เป็นยุคที่คนท้องถิ่นต้องปรับตัวและปรับบูรณาการกิจ วิถีชีวิต เพื่อให้อยู่รอด เป็นยุคที่สิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง มีการก่อสร้างร้านค้าที่ดิน ตูดิน ตูดทราย ตัดไม้ขายและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการขอทางเพศ ขยายกัญชาพื้นดิบและยาเสพติด ปัญหายาเสพติดเพิ่มและขาดน้ำเพื่อสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน มีการเข้ามาของร้านสะดวกซื้อมีผลต่อร้านค้าดั้งเดิม เป็นผลให้เขตเทศบาลปายขยายตัวจากสังคมหมู่บ้านสู่สังคมเมือง

ความต่อเนื่องของการดำเนินนโยบายรัฐที่เน้นการพัฒนาสาธารณูปโภค และการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบหวังผลระยะสั้น มีคนนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาหากินในปายมากขึ้นและหลากหลายรูปแบบ ทำให้ปายเปลี่ยนแปลงเร็วมาก คนท้องถิ่นเริ่มขายที่ดินกันมากขึ้น ปีพ.ศ.๒๕๔๗ ผลกระทบจากเหตุการณ์สึนามิ ทำให้ผู้ประกอบการทางใต้เข้ามาซื้อที่ดินลงทุนทำธุรกิจ นำเอาประสบการณ์หรือสิ่งที่คุ้นชินเข้ามาทำธุรกิจในปาย เช่น เปิดกิจการบาร์เบียร์ จัดฟูลมูนปาร์ตี้ สิ่งเหล่านี้เข้ามาเปลี่ยนโฉมหน้าของเขตเทศบาลปาย บ้านป่าขามกลายเป็นเมืองที่ฝรั่ง เข้ามาทำกิจกรรม และธุรกิจท่องเที่ยวบริการคล้ายกับ “ถนนข้าวสาร” สร้างปัญหาให้กับชุมชนท้องถิ่น

หลังจากที่เมืองปายได้รับความนิยมนักท่องเที่ยว ก็มีคนไทยและต่างชาติเข้ามาหากินในเมืองปายเพิ่มขึ้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีรายได้โดยตรงจากการท่องเที่ยว ทั้งธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร กิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ จากการขายสินค้าเกษตรและสินค้าหัตถกรรม อีกด้านหนึ่งชาวบ้านบางส่วนต้องอดทนกับปัญหาเรื่องเสียงดังที่เกิดจากการให้บริการนักท่องเที่ยวของธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร ร้านเหล้า การเปลี่ยนแปลงในเขตเทศบาลปายส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ต่างกัน ตามระยะของการพัฒนา

การพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปาย (พ.ศ.๒๕๒๔-๒๕๕๖)

การท่องเที่ยวในปายเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๔ นับจากนักท่องเที่ยวฝรั่งสะพายเป้ที่ต้องการพบธรรมชาติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมชาวเขาหลากหลายชาติพันธุ์ ธุรกิจการท่องเที่ยวของปายในระยะต้นมีการพัฒนาอย่างเป็นธรรมชาติ ที่เริ่มต้นจากผู้ประกอบการที่เป็นคนในท้องถิ่นพัฒนาธุรกิจไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยว และจัดการธุรกิจแบบเครือญาติ แต่ในปัจจุบัน มีนักลงทุนรายใหญ่และรายย่อยเข้ามาทำธุรกิจท่องเที่ยว โดยเฉพาะธุรกิจที่พักในปายมีการขยายตัวมากถึง ๑๕๐ แห่ง^{๑๖} มีเพียง๑ใน๓ที่เป็นธุรกิจของคนท้องถิ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๒ เมืองปายเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ผ่านสื่อต่าง ๆ ทำให้การท่องเที่ยวของปายเติบโตอย่างรวดเร็วและกลายเป็นเมืองท่องเที่ยว โดยที่ชุมชนท้องถิ่นเองก็คาดไม่ถึง ในเรื่องของ การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว

การพัฒนาการท่องเที่ยวของเขตเทศบาลปาย แบ่งได้ออกเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะที่๑ ยุคเริ่มต้นของธุรกิจชุมชน (ปี พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๒) ระยะที่๒ ยุคการขยายตัวของธุรกิจชุมชนและการเข้ามาของนักลงทุนรายย่อย (ปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๔๒) และระยะที่๓ ยุคของนักลงทุนรายใหญ่จัดการแบบมืออาชีพ (ปี พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๕๖) การศึกษาพบว่า การจัดการท่องเที่ยวทั้ง๓ระยะสามารถอธิบาย

^{๑๖} เทศบาลตำบลปาย, รายงานพัฒนาการท่องเที่ยวและธุรกิจโรงแรมที่พักในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (แม่ฮ่องสอน: เขตเทศบาลตำบลปาย, ๒๕๕๒).

ปรากฏการณ์ทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น ี เป็นข้อมูลเชื่อมโยงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ดังนี้

ช่วงที่ ๑ **ระยะเริ่มต้นของธุรกิจชุมชน ปี พ.ศ.๒๕๒๔-๒๕๓๔** เป็นยุคทองของชุมชนท้องถิ่น ที่นำเอาทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น มาจัดการตามกระบวนการของการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างรายได้และความมั่นคงทางอาชีพแทนที่การทำอาชีพผิดกฎหมาย การจัดการดังกล่าวเป็นลักษณะอิงเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นจึงสามารถแสดงออกถึงและสื่อถึงอัตลักษณ์ของตนได้ชัดเจน และยังให้ความสำคัญของคุณค่าของการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างดี ในยุคแรกวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งการผลิตและการบริโภคอาหารยังเป็นในระดับที่สัมพันธ์กันระหว่างสภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นผลิตเพื่อบริโภคในชีวิตประจำวัน เพื่อศาสนาและความเชื่อ

ช่วงที่ ๒ **ระยะของการขยายตัวและการเข้ามาของนักลงทุนรายย่อย ปี พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๔๒** เป็นยุคการเข้ามาของคนนอกที่ให้ความสนใจและเข้าใจอัตลักษณ์ของพื้นที่ เข้าทำลงทุนทำที่พักและร้านอาหารกึ่งพำนักซึ่งที่เข้าร่วมกันระหว่างชุมชนและคนนอก เป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางกายภาพและสภาพวัฒนธรรม เป็นยุคที่แพร่กระจายทางวัฒนธรรม เกิดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติมากขึ้น แต่ยังคงอยู่ในระดับที่ชุมชนท้องถิ่นยังคงมีส่วนรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ยุคนี้เป็นยุควัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นต้องพึ่งพาวัฒนธรรมบริโภคแบบคนเมืองหรือคนนอก เพราะเมื่อเกิดการขยายตัวของชุมชน วัตถุประสงค์ของการผลิตอาหาร เวลา หรือการเปิดรับสิ่งใหม่ ๆ จากคนนอกทำให้อาหารท้องถิ่น เริ่มลดบทบาทลงเพราะไม่เป็นที่ตอบสนองของรสนิยมการบริโภคของคนนอก แต่ยังคงอยู่ในวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น

ช่วงที่ ๓ **ระยะของการลงทุนแบบทุนนิยม ปี พ.ศ.๒๕๔๒-ปัจจุบัน** นักลงทุนมีอาชีพเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อำเภอย่อยเองเปลี่ยนสถานะ เมืองชายขอบ สู่ “เมืองแห่งการท่องเที่ยว” เป็นยุคเสื่อมล้ำทางฐานะและวัฒนธรรม ทำให้ปายอยู่ในฐานะ “คนป่วย” การท่องเที่ยวอิงวัฒนธรรมคนนอกทั้งแบบตะวันตกและคนเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรในท้องถิ่นถูกใช้ไปอย่างรวดเร็ว ในแง่ของวัฒนธรรมอาหารถือได้ว่าเป็นยุคที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุด การผลิตและการบริโภคน้อยลงไม่ใช่สิ่งสำคัญในการดำรงชีพอีกต่อไป วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นถูกกลืนด้วยวัฒนธรรมอาหารเมือง อาหารท้องถิ่นกลับถูกไปจัดอยู่ในอาหารท่องเที่ยวประเพณีหรือทางศาสนามากกว่าบริโภคในชีวิตประจำวัน อีกทั้งแหล่งผลิตวัตถุดิบในการผลิตอาหารและผู้บริโภคน้อยลงจึงทำให้วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นมีแนวโน้มที่หายไปจากพื้นที่ ทั้งนี้สังเกตได้จากแหล่งอาหารของชุมชน ทั้งตลาดและร้านอาหาร ขณะเดียวกันเมื่อเกิดการสร้างที่พักและร้านอาหารเพิ่มขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว มีการถางป่า รุกกล้าพื้นที่ลำน้ำปายซึ่งทำให้

เกิดอุทกภัยขนาดใหญ่ในช่วงปี ๒๕๔๘ ถือว่าก่อให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระยะนี้เช่นกัน

เห็นได้ว่าการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวในอำเภอปาย มีจุดเริ่มต้นและแนวทางการจัดที่ค่อนข้างมีระบบและเน้นการมีส่วนร่วมพร้อมทั้งอิงทรัพยากรต่างในชุมชนเป็นหลัก แต่ด้วยกระแสของระบบทุนนิยมที่ก้าวล่วงเข้ามาในพื้นที่ทำให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ มากมาย เป็นเหตุให้อัตลักษณ์และวิถีชีวิตของท้องถิ่นเปลี่ยนไป “วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น” เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปตามสภาพสังคม ความเชื่อ และกลุ่มคน ที่เข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญของการจัดการท่องเที่ยว

การเพิ่มจำนวนของนักท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วทำให้มีกลุ่มคนเข้ามาประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว ชุมชนในเขตเทศบาลปายขยายตัวมากขึ้นพร้อม ๆ กับความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้มีตลาด ร้านค้าเกิดขึ้นมากมายหลายลักษณะ ตามความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคหรือผู้มาเยือน

สังคมปายมีการปะทะประสานทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ภายหลังจากที่ปายมี “ถนน” ตัดผ่านการย้ายเข้ามาของคนจีน มุสลิม คนไทยจากทุกภาคเข้าตั้งรกรากและทำมาหากินและอยู่ร่วมกันจนเกิดสำนึกร่วมของชุมชนขึ้น เมื่อปายกลายเป็น “เมืองท่องเที่ยว” ซึ่งเกิดการปะทะประสานของชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ที่เป็นนักท่องเที่ยวซึ่งมีภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกันและหลากหลาย ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน ไปจนถึงการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างชาวต่างชาติและชาวเขา เกิดการเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมและสถานภาพทางสังคมของชาวเขาที่มักถูกมองว่าเป็นเพียงคนชายขอบ ที่สำคัญ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา

เขตเทศบาลปาย เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายและซับซ้อนทางวัฒนธรรมมากขึ้นกว่าแต่ก่อนและยังคงกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ถูกแสวงหาขึ้นใหม่เพื่อสนองรสนิยมการบริโภคของนักท่องเที่ยว กลุ่มคนที่โยยหาความเป็นปายในอดีต เสน่ห์ของปายในสายตาของคนบางกลุ่มคือ ความเป็นปายที่เป็นชนบท มีความเงียบสงบ คงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้คนที่ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย การพัฒนาการท่องเที่ยวในช่วงที่ ๑ และช่วงที่ ๒ เป็นแนวการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ดังนั้นแนวทางการจัดการของผู้ประกอบธุรกิจทางการท่องเที่ยวจะให้คุณค่าวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่ามูลค่า มีความตั้งใจที่จะรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติและความเป็นอยู่ของคนท้องถิ่น หรือสร้างความเป็นปายขึ้นมาใหม่ด้วยการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยฐานของวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่น

ขณะที่การจัดการท่องเที่ยวในช่วงที่ ๓ เป็นการจัดการของกระบวนการนักลงทุนทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ ดังนั้นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวจึงเน้นความทันสมัย สร้างปายให้เป็นฉากของการจัดการท่องเที่ยวกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ก็เน้นตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวแบบบริโภคนิยมมากกว่าการจัดการเพื่อชุมชนมีส่วนร่วมอย่างที่แล้วมา การจัดการท่องเที่ยวในยุคที่ ๓ เป็น

การท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มคนโหยหาความทันสมัย ต้องการเสพ “ความเจริญ” ทางวัตถุ ความสะดวกสบาย เสพวัฒนธรรมร่วมสมัยที่เป็นสากล นักท่องเที่ยวที่คุ้นชินกับการบริโภควัตถุ สถานที่ท่องเที่ยวที่มีสิ่งอำนวยความสะดวก อาคารก่อสร้างขนาดใหญ่ มีแหล่งช้อปปิ้ง ผู้ประกอบธุรกิจกลุ่มนี้สร้างวัฒนธรรมบริโภครูปแบบใหม่ที่มองข้ามวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสร้างความแปลกใหม่ให้กับท้องถิ่น และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรม กายภาพและสิ่งแวดล้อม ที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในระยะนี้ชุมชนท้องถิ่นท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนบทบาทจากเจ้าของพื้นที่และเกษตรกร เป็นลูกจ้างหรือผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว การซื้อขายที่ดินค่อนข้างสูง ราคาของที่ดินมีมูลค่าสูงขึ้น การแปรสภาพพื้นที่เกษตรกรรม การถางป่าลักลอบตัดไม้ รุกล้ำหน้าป่า การขุดดินในแม่น้ำมาขาย เพื่อสร้างที่พักและธุรกิจทางการท่องเที่ยว ทำให้ทรัพยากรอาหารที่เคยหาได้ในแหล่งดังกล่าวลดน้อยลง

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ จากการรุกรานทรัพยากรทางธรรมชาติในพื้นที่ทำให้เขตเทศบาลตำบลปายประสบปัญหาด้านภัยธรรมชาติ ในปีนี้เกิดอุทกภัยขนาดใหญ่ น้ำป่าที่หลังไหลเข้ามาในพื้นที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับความเสียหายอย่างหนัก ทั้งที่อยู่อาศัย พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่ธุรกิจการค้าต่าง ๆ รวมถึงธุรกิจทางการท่องเที่ยว จากภัยธรรมชาติครั้งนี้ทำให้ประชากรส่วนใหญ่เริ่มย้ายออกนอกพื้นที่ ขายพื้นที่ให้แก่ภายนอก เช่น ในชุมชนป่าขามและเมืองแพร์ จากการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้ภาครัฐเริ่มสนับสนุนกิจกรรมทางการท่องเที่ยวมากขึ้น การจัดกิจกรรมและเทศกาลต่าง ๆ ทั้ง งานปีใหม่ งานวันคริสมาสต์ งานวันแห่งความรัก (Love @ PA.) หรือการใช้สื่อต่าง ๆ ในการประชาสัมพันธ์ ทั้งการถ่ายภาพยนตร์ การให้ข้อมูลประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจการค้า และการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ พร้อมทั้งรื้อฟื้น ประดิษฐ์ประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่น ทั้งงานเทศกาลและงานบุญต่าง ๆ เช่น ปอยส่างลอง งานกาตหลู้ออกหว้า รวมถึงอาหารท้องถิ่นและการละเล่นต่าง ๆ ที่เริ่มสูญหายไป กระบวนการเหล่านี้เป็นฉนวนสำคัญของการเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่มีผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้น ปัญหาภายในท้องถิ่นเองยังมีการปะทะประสานกันระหว่างชุมชนท้องถิ่น คนต่างถิ่นและนักท่องเที่ยวที่มีหลากหลายภาษา เชื้อชาติและวัฒนธรรม ทำให้ปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นพัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ของการพัฒนาเมือง ระบบสาธารณูปโภค การจัดการท่องเที่ยวและภัยธรรมชาติสามารถสรุปได้ดังนี้

ลำดับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๕๕

ปี พ.ศ.	ลำดับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๕๕ (จากการประมวลของผู้ศึกษาจากเอกสารเมืองปายและการสัมภาษณ์ ปีพ.ศ ๒๕๕๔)
๒๕๕๕	เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง
๒๕๕๕	- ภัยพิบัติประเพณี และจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวมากขึ้น
๒๕๕๐	- กาท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้เขตเทศบาลปายมากที่สุด พื้นที่ทางการเกษตรลดลง เกิดปรากฏการณ์นักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น
๒๕๕๔	- คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาทำธุรกิจและตั้งรกรากเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งการเปิดโอกาสของภาครัฐด้วยการท่องเที่ยว มีบริการประชาสัมพันธ์ วิทยุชุมชน และกิจกรรมทางการท่องเที่ยว, ทีวี, วิทยุกระจาย, ทำภาพยนตร์ และจัดคอนเสิร์ต
๒๕๔๘	- เกิดอุทกภัย เมืองเกิดความเสียหาย ทั้งพื้นที่ธุรกิจและพื้นที่ทางการเกษตร ชุมชนท้องถิ่นย้ายออก
๒๕๕๕	- ยกฐานะสู่มืองท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว
๒๕๕๒	- การท่องเที่ยวขยายตัว นักลงทุนขนาดใหญ่ จำนวนที่ตก โรงแรมและร้านอาหารเพิ่มมากขึ้น
๒๕๔๐	- พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่ป่า แหล่งน้ำลดน้อยลง หรือภัยกรอาหารขาดแคลน มีการนำเข้าจากพื้นที่อื่น ค่าครองชีพสูงขึ้น อาหารไทย อาหารฝรั่งเริ่มเข้ามามีบทบาท
๒๕๓๕	- ชุมชนท้องถิ่นเริ่มขายที่ดินต่างถิ่น ค่าครองชีพเริ่มสูงขึ้น จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น
๒๕๓๔	- กาท่องเที่ยวขยายตัวมีนักลงทุนย้ายออกจากภายนอก
๒๕๓๒	- สังคมชนบทเข้าสู่สังคมเมือง ที่ดินมีมูลค่า เริ่มการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ มีระบบตลาดที่พึ่งพาเม็ดเงิน เข้ามาค้าขายและตั้งรกราก ชุมชนเริ่มเปลี่ยนวิถี ชีวิต ยาเสพติด การกินอยู่ รวม ถึงงานประเพณีต่าง ๆ
๒๕๓๐	- ถนนหลวง ๑๐๙๕ แล้วเสร็จ การค้าและการท่องเที่ยวเริ่มเติบโตด้วยการสนับสนุนจากรัฐ
๒๕๒๖	- ตัดถนนทางหลวงหมายเลข ๑๐๙๕ (เชียงใหม่-ปาย-ปางมะผ้า-แม่อิงสอม) และการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้าและประปา
๒๕๒๕	- รัฐและชุมชนสนับสนุนให้จัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเพื่อเปิดบ้านของเมืองปาย สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และเริ่มขจัดยาเสพติด
๒๕๒๐	- เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหาร ทางการแลกเปลี่ยนและค้าขาย
๒๕๑๖	- วัฒนธรรมดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลง มีสถานบริการต่าง ๆ เปลี่ยนจากสังคมเกษตรพอเพียงสู่พาณิชย์
๒๕๑๕	- การสร้างสถานบริการ สกนพบาล โรงเรียนและการเข้ามาของข้าราชการทหารและพลเรือน
๒๕๑๒	- การย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่นเพื่อค้าขาย
๒๕๑๐	- ตัดถนนหมายเลข ๑๐๘ (ปาย-แม่อิงสอม) และพัฒนาระบบสาธารณูปโภค

จากปฏิทินลำดับเหตุการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลปายตั้งแต่การขยายเมืองตามนโยบายภาครัฐ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคทั้ง การตัดถนน ไฟฟ้า ระบบประปา การศึกษา การเข้ามาของการท่องเที่ยว ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญหลังจากเกิดอุทกภัย จึงทำให้เกิดการสร้างเมืองใหม่ เปิดรับการท่องเที่ยวและนักลงทุนต่างถิ่นเข้าไปในพื้นที่ซึ่งส่งผลกระทบต่อต่าง ๆ ทั้งด้านบวกและลบในพื้นที่

การเปลี่ยนแปลงสภาพวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว

ปัจจุบันในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้รับผลทั้งมิติบวกและลบจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นการจัดการท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรม ครึ่งนี้ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบภาวะก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว จากการศึกษาเก็บข้อมูลทางเอกสารและการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรตัวอย่างในพื้นที่เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ยุคก่อนเกิดจัดการท่องเที่ยว และยุคส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

๑. การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพถือได้ว่ามีความสำคัญยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากอดีตที่ผ่านมาชุมชนแห่งนี้ได้พึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ขณะเดียวด้วยความมั่งคั่งทางธรรมชาติของพื้นที่ยังเป็นปัจจัยที่ดึงดูดการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ในการศึกษาค้นคว้าสภาพแวดล้อม คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนท้องถิ่น เช่น การใช้ที่ดิน อาคารสิ่งปลูกสร้าง

อาคารสิ่งปลูกสร้างและการใช้ที่ดิน

ช่วงแรกก่อนการเข้ามาของการท่องเที่ยว(ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๐) ลักษณะอาคารสิ่งปลูกสร้างและโบราณสถานในเขตเทศบาลตำบลปาย ได้ถูกสร้างไว้อย่างเป็นระเบียบตั้งแต่สมัยพม่ากษัตริย์เป็นเจ้าฟ้าเมืองปายได้มีการปรับปรุงเมืองโดยจัดทำถนนขนาดใหญ่ ๔ สาย มีรูปร่างเป็นตาราง โบราณสถานเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางศาสนาสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ เช่น ศาลาการเปรียญในวัดป่าขาม อุโบสถในวัดกลาง เป็นอาคารที่สร้างด้วยไม้หลังคามีสลักฉลุหลายชั้นและมี "ปานตอง" และ "ปานชอย" ทำด้วยโลหะนำมาแกะสลักฉลุลายติดตั้งไว้ตามแนวชายคาอาคารและเจดีย์วัดหลวงสร้างด้วยก่ออิฐถือปูน ที่สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ยังพอมิให้เห็นอยู่ทั่วไปตามชุมชนต่าง ๆ วัสดุที่นำมาก่อสร้างส่วนใหญ่จะเป็นวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นเช่น ไม้ไผ่ ไบตองตึงหรือไบพลวง ไม้ชนิดต่าง ๆ ลักษณะของบ้านจะมีความแตกต่างกันตามฐานะของเจ้าของบ้านในแต่ละชุมชน เริ่มจากหมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว ชุมชนบริเวณนี้เป็นที่อยู่ของผู้มีฐานะของ

เมืองปาย บ้านเก่าหลังใหญ่หลายหลังริมถนนใหญ่เป็นบ้านของเศรษฐีเก่าเมืองปายที่มีอาชีพพ่อค้าช้าง มีลักษณะเป็นบ้านไม้สักสองชั้นหลังคามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์โบราณ ชุมชนแห่งนี้ยังเป็นย่านการค้าที่มีอยู่เพียงกลุ่มเดียวตั้งอยู่บนถนนรังสิยานนท์ใกล้กับตลาดสายหยุด ลักษณะของอาคารร้านค้าที่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักสร้างด้วยไม้หลังคามุงด้วยสังกะสี หรือกระเบื้องซีเมนต์ ส่วนบ้านเรือนของชาวบ้านที่ค่อนข้างมีฐานะจะเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูง ใกล้กับท่าจอดรถภายในชุมชนบ้านป่าขาม มีเกสต์เฮ้าส์ ร้านค้า ร้านอาหาร และร้านให้เช่าจักรยาน เป็นการดำเนินการของชาวบ้านเพียงกลุ่มเดียวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในขณะนั้น ลักษณะสิ่งปลูกสร้างส่วนใหญ่ยังเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวสร้างด้วยไม้หลังคามุงด้วย

สำหรับบ้านเรือนของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูงหลังคามุงด้วยใบตองตึงหรือใบพลวง สภาพถนนในขณะนั้นจะลาดยางเฉพาะถนนสายหลักในเขตสุขาภิบาลปายและถนนมุ่งสู่หมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอปาย ถนนต่าง ๆ ในตัวเมืองปายสองข้างทางจะม้วนขึ้นไปด้วยต้นไม้ เช่น ต้นหางนกยูง ตะแบก กัลปพฤกษ์ประตูทางเข้าบ้านแต่ละหลังจะเป็นซุ้มไม้เลื้อย เช่น พวงแสด บานบุรี เฟื่องฟ้า เล็บมือนาง ถนน ซอยต่าง ๆ ภายในชุมชนยังคงเป็นถนนดินเล็ก ๆ ที่ม้วนขึ้นไปด้วยแมกไม้มา ๆ พันธุ์ ชาวบ้านนิยมปลูกพืชที่สามารถเก็บมาทำอาหารได้ไว้ตามรั้วภายในหมู่บ้านจะมีทางเดินเท้าเล็ก ๆ ที่สามารถเดินลัดเลาะไปมาหาสู่กันได้เกือบทุกหลังคาเรือน

การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปาย ซึ่งในขณะนั้นยังมีฐานะเป็นสุขาภิบาลปายอยู่ จากข้อมูลของเทศบาลพบว่าในช่วงปี ๒๕๒๔-๒๕๔๐ ลักษณะการใช้ที่ดินสามารถจำแนกได้ 7 ประเภทการใช้ที่ดินส่วนใหญ่มีการใช้ที่ดินทางด้านเกษตรกรรมมากที่สุดจำนวน ๑๕๔ ไร่ รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินทางด้านสิ่งปลูกสร้าง ๔๐.๐๒ ไร่ สวน ๒๒.๗๙ ไร่ และเป็นทีโล่งว่าง แหล่งน้ำ มีพื้นที่การใช้ที่ดินใกล้เคียงกัน การใช้ที่ดินที่เป็นถนนมีการใช้ที่ดินน้อยที่สุด จำนวน ๘.๕๙ ไร่เห็นได้ว่า การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปายช่วงก่อนการจัดการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมและสิ่งปลูกสร้างประเภทที่อยู่อาศัยพาณิชยกรรม ในขณะนั้นอาคารสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในชุมชนเขตเทศบาลยังไม่หนาแน่นและบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปายยังไม่มีสิ่งปลูกสร้างมากนัก

ตารางที่ ๘ การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปาย ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๐ ระยะวีเริ่มการจัดการ
ท่องเที่ยว

ประเภทการใช้ที่ดิน	ไร่
ถนน	๘.๕๙
ที่โล่งว่าง	๑๓.๓๕
พื้นที่เกษตรกรรม	๑๕๔.๗๑
สวน	๒๒.๗๙
สิ่งปลูกสร้าง	๔๐.๐๒
แหล่งน้ำ	๑๒.๖๔
รวม	๒๕๓.๐๐

ที่มา: สำนักงานเขตเทศบาลตำบลปาย, การใช้ที่ดินเขตเทศบาลปาย (แม่ฮ่องสอน: สำนักงานเขตเทศบาลปาย, ๒๕๔๐).

ระยะหลังส่งเสริมการท่องเที่ยวตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๖ อาคารสิ่งปลูกสร้างและโบราณสถานถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลและยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และด้านพัฒนาเมืองการค้าชายแดน ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการเชื่อมโยงเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน นับตั้งแต่ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๓๙ อำเภอปาย ได้มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการให้ทันสมัยโดยเฉพาะหลังจากได้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมสาย ๑๐๙๕ เป็นต้นมา อำเภอปายได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นโดยผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคือ เทศบาลตำบลปาย ซึ่งได้ยกฐานะจากสุขาภิบาลปาย ในปีพ.ศ.๒๕๔๔ ได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ภายในเขตเทศบาลตำบลปายโดยเฉพาะงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยว ทำให้ถนนสายหลักและถนนซอยต่าง ๆ ในเขตเทศบาลได้รับการปรับปรุงให้เป็นถนนลาดยางและคอนกรีตเกือบครบทุกพื้นที่ มีระบบน้ำประปาและมีรางระบายน้ำตามถนนสายหลักของเทศบาล มีการปรับปรุงระบบสื่อสารโทรคมนาคมในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เองการท่องเที่ยวปายกำลังได้รับความนิยมอย่างมาก มีนักท่องเที่ยวจากภายนอกหลั่งไหลเข้ามาขอซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพื่อก่อสร้างที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนที่อยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ในช่วงกว่า ๑๐ ปีที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของชุมชนอย่างรวดเร็ว มีอาคารสิ่งปลูกสร้างใหม่เกิดขึ้นมามากมาย ทั้งรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมและวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างที่แตกต่างกันไปจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ไม้ทองตั้ง และไม้ชนิดต่าง ๆ ถูกแทนที่ด้วยวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ที่นำเข้ามาจากที่อื่น หลังคามุงด้วยกระเบื้องชนิดต่าง ๆ เนื่องจากทางเทศบาลตำบลปายได้ออกระเบียบข้อบังคับไม่ให้ใช้ไม้ทองตั้งหรือไม้พลวงในการมุงหลังคาอาคารบ้านเรือนเพราะเป็นวัสดุที่ติดไฟได้ง่ายภายในเขตเทศบาล เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาการเกิดอัคคีภัย ทำให้ชาวบ้านที่เคยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นต้องเปลี่ยนมาใช้สังกะสีหรือกระเบื้องแทนการใช้ไม้ทองตั้ง ส่วนอาคารสถานที่ราชการ เช่น อาคารที่ทำการเทศบาลตำบลปายที่ว่าการอำเภอปาย เป็นอาคารที่สร้างขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ยังคงได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น

ในขณะที่สำหรับอาคารบ้านเรือนเก่าแก่ในอดีตที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้างส่วนใหญ่จะอยู่ใน หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว โดยเฉพาะถนนรังสิยานนท์และถนนชนะสงคราม ซึ่งเป็นที่อยู่ของคนมีฐานะและเป็นย่านการค้าเก่าแก่ของเมืองปายตั้งแต่ในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปบ้าง หลังจากที่ดินลาดสดยามเช้าหรือชาวบ้านเรียกว่า ตลาดสายหยุดซึ่งเป็นตลาดสดเก่าแก่ของชุมชนได้ปิดตัวลงเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๔๗ เพราะมีนายทุนซื้อไปเพื่อสร้างเป็นไนท์บาร์ซาร์สำหรับนักท่องเที่ยวแต่ก็ต้องล้มเลิกโครงการไปในที่สุด มีส่วนทำให้อาคารร้านค้าเก่าแก่ของชาวจีนและชาวไทยใหญ่ในย่านนี้ที่เคยเป็นร้านค้าหลาย ๆ ร้านในย่านนี้ถูกเปลี่ยนไปเป็นร้านสะดวกซื้อ มินิมาร์ ร้านอาหาร เกสต์เฮ้าส์ และธนาคาร

อย่างไรก็ตามถึงแม้ตลาดสดยามเช้าจะปิดตัวไปแล้วถนนสายนี้ก็ยังคงมีความสำคัญด้านธุรกิจการค้าของเมืองปาย ซึ่งในปัจจุบันอาคารร้านค้าและบ้านเรือนเก่าแก่ที่ยังพอมิให้เห็นบ้างในย่านนี้ส่วนใหญ่จะเป็นของชาวไทยมุสลิมที่มาตั้งถิ่นฐานค้าขายอยู่บริเวณนี้มานานแล้ว ส่วนบ้านเรือนเก่าที่เป็นของชาวไทยใหญ่ดั้งเดิมที่พอเหลืออยู่บ้างไม่กี่หลังกระจัดกระจายไปตามชุมชนต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพทรุดโทรมหรือถูกตัดแปลงไปเป็นร้านค้าสำหรับให้เช่า จากการสังเกต พบว่า ชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพมากที่สุด คือ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม หลังจากการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้ตลอดถนนชัยสงครามซึ่งเป็นถนนสายหลักของชุมชนแทบไม่เหลือสภาพของชุมชนเก่าแก่ให้เห็นตลอดสองฟากถนนเต็มไปด้วยที่พักและสถานประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นมาใหม่อย่างหนาแน่นบริเวณนี้จะมีคนในท้องถิ่นที่ดำเนินกิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ต้นเท่านั้นที่ยังคงหลงเหลืออยู่ลึกเข้าไปในซอยต่าง ๆ ยังคงมีสภาพของหมู่บ้านดั้งเดิมของชุมชนบ้านป่าขามให้เห็นอยู่บ้างแต่สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านตามชนบทได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปเกือบทั้งหมดแล้วด้วยสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ภายในบริเวณบ้านหลายหลัง พบว่า มีการต่อเติมเพื่อทำเป็นห้องพักให้เช่าหรือร้านค้า ภายในหมู่บ้านยังคงมีทางเดินแคบสำหรับใช้เดินเท้าไปมาหาสู่กันระหว่างคนภายในหมู่บ้าน

แบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ภายในชุมชน ส่วนบริเวณที่ลุ่มริมแม่น้ำปายทางด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านป่าขาม ซึ่งเคยเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชผักของหมู่บ้าน พบสิ่งปลูกสร้างเกิดขึ้นมากมายส่วนใหญ่จะเป็นเกสต์เฮ้าส์ และรีสอร์ทขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ ร้านอาหารหลากหลายสไตล์ส่วนใหญ่เป็นบาร์เบียร์ วัดและโบราณสถานภายในชุมชน ได้เปลี่ยนไปจากเดิมจากที่เคยเป็นสถานที่เจียบสงบของชุมชน หลังจากการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้ชุมชนบริเวณนี้จากที่เคยเป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนชาวไทยใหญ่ได้เปลี่ยนไปเป็นย่านการท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวจากภายนอกเข้ามาประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวตลอดถนนชัยสงครามทำให้บริเวณหน้าวัดในช่วงเวลาหัวค่ำจนถึงกลางคืนจะมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ บริเวณวัด และยังพบว่า มีการปลูกสร้างอาคารหลายประเภทที่มีความสูงและหลากหลายรูปแบบ เช่น เกสต์เฮ้าส์ ร้านอาหาร บาร์เบียร์ ร้านค้าใกล้ ๆ วัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญของชุมชน คือ วัดกลาง และวัดป่าขาม นอกจากนี้บริเวณใต้ถุนของศาลาการเปรียญในวัดป่าขาม ภายในวัดรอบ ๆ โบราณสถานยังเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวนำรถยนต์เข้ามาจอดบริเวณดังกล่าวจนเต็มพื้นที่

การใช้ที่ดินในช่วงหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีลักษณะการใช้ที่ดินของเขตเทศบาลปายสามารถจำแนกได้ 7 ประเภท เช่นเดียวกับยุคริเริ่มการท่องเที่ยว การใช้ที่ดินประเภทสิ่งปลูกสร้างเพิ่มขนาดมากขึ้นและเป็นส่วนใหญ่ของการใช้ที่ดินในปัจจุบัน จำนวน ๑๑๐.๒๕ ไร่ รองลงมาคือการใช้ที่ดินด้านการเกษตรกรรมจำนวน ๑๐๒ ไร่ ที่โล่งว่าง ๘.๓๕ ไร่ สวน จำนวน ๔.๐๔ ไร่ และใช้ที่ดินที่เป็นถนน จำนวน ๑๑.๕๗ ไร่ จะเห็นได้ว่าการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปายมีการเพิ่มขนาดพื้นที่ของสิ่งปลูกสร้างสูงมากขึ้น ส่วนพื้นที่ทางเกษตรกรรมลดลง ชุมชนท้องถิ่นมีอาชีพทางการค้าและธุรกิจทางการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งการจ้างงานและการผันตัวมาเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหารและที่พัก โดยแบ่งเป็น

ที่พักและเกสต์เฮ้าส์จำนวน ๘๕ แห่ง

ร้านอาหาร ๙๕ แห่ง

ร้านกาแฟและเบเกอรี่ ๒๕ แห่ง ผับบาร์ ๑๒ แห่ง

ร้านค้าและร้านขายของที่ระลึก ๓๕ แห่ง

ร้านสะดวกซื้อ ๔ แห่ง

ตารางที่ ๕ การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลตำบลปายช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๕ ระยะหลังส่งเสริมการท่องเที่ยว

ประเภทการใช้ที่ดิน	ไร่
ถนน	๓๓.๕๗
ที่โล่งว่าง	๘.๓๕
พื้นที่เกษตรกรรม	๑๐๒
สวน	๔.๐๔
สิ่งปลูกสร้าง	๑๑๐.๒๕
แหล่งน้ำ	๑๕.๖๓
รวม	๒๕๒.๐๐

ที่มา: สำนักงานเขตเทศบาลตำบลปาย, การใช้ที่ดินเขตเทศบาลปาย (แม่ฮ่องสอน: สำนักงานเขตเทศบาลปาย, ๒๕๕๐).

ภาพที่ ๖ การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลปายในปัจจุบัน

ที่มา: เทศบาลปาย, การใช้ที่ดิน, เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก <http://eservices.dpt.go.th/edocument/data/urban/u006/u006.pdf>

จากตารางที่ ๘ และ ๙ เมื่อเปรียบเทียบการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลปาย ช่วงก่อนและหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวพบว่า การใช้ที่ดินประเภทสิ่งปลูกสร้างมีการขยายตัวมากที่สุด พื้นที่เกษตรกรรมลดลง โดยมีทิศทางการขยายตัวของชุมชนไปทางด้านทิศใต้ไปสู่บ้านแม่ฮี^{๑๔} และมีการขยายตัวไปตามถนนสายหลักไปทางทิศเหนือไปสู่บ้านห้วยปูลุ มีการเติบโตของชุมชนในลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉพาะจุดโดยเฉพาะหมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม ซึ่งเป็นย่านการท่องเที่ยว มีการรุกกล้าเข้าไปใช้ที่ดินสาธารณประโยชน์ บริเวณด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านป่าขามและชุมชนบ้านเมืองแพร์ เป็นพื้นที่ติดกับแม่น้ำปายพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมถึง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเป็นประจำทุกปี ทำให้ดินบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับเพาะปลูกของชาวบ้านในหมู่บ้านป่าขามและบ้านเมืองแพร์ หลังจากการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้ที่ดินบริเวณนี้เป็นที่ต้องการของนักลงทุนเพราะสามารถมองเห็นทิวทัศน์ตามธรรมชาติของแม่น้ำปาย นักลงทุนได้เข้ามาขอซื้อที่ดินจากชาวบ้านที่มีที่ดินอยู่ติดกับที่ดินสาธารณะที่อยู่ติดกับลำน้ำปายเพื่อสร้างเป็นรีสอร์ท เกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร บาร์เบียร์ เริ่มมีการบุกกรุกลงเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ริมน้ำส่วนใหญ่จะสร้างเป็นที่พักแบบง่าย ๆ ในลักษณะเป็นกระท่อมเล็ก ๆ เป็นจำนวนมากสร้างด้วยวัสดุไม้ถาวร เช่น ไม้จริง ไม้ไผ่ มุงด้วยใบตองตั้งเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ส่วนชุมชนอื่น ๆ นั้นมีการรุกกล้าเข้าไปตลอดสองฝากของลำห้วยม่วงก่อนบริเวณชุมชนบ้านเจ้าหม้อ ชุมชนบ้านเมืองแพร์^{๑๕} อีกทั้งการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวและที่พักต่าง ๆ ทำให้เกิดมลภาวะทั้งทางอากาศ เสียงและทางน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางน้ำ ทรัพยากรอาหารต่าง ๆ หรือน้ำดื่มที่ชุมชนท้องถิ่นเคยหาได้หรือได้พึ่งพาแหล่งน้ำธรรมชาติกลับไม่สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีพได้ดังเดิม เห็นได้ว่าการเปลี่ยนทางสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ด้วยกัน

^{๑๔} อุดร วงษ์ทับทิม, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕), ๑๕๗; ธวัชชัย มานิตย์, “ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น:กรณีศึกษา ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), ๑๖๓.

^{๑๕} โสภาร เจริญชัย, “ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของประชาชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองท่องเที่ยวในชนบท: กรณีศึกษาเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), ๓๔.

๒. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการจัดการท่องเที่ยวจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงการดำเนินชีวิตเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทกับการวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

ในอดีตเมืองปายถือได้ว่าเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกล และยากต่อการเข้าถึงในสายตาของประชาชนทั่วไป ด้วยสภาพแวดล้อมที่ถูกล้อมรอบไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารทำให้ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักผลผลิตที่ได้เพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ถ้ามีมากพอจึงจะนำไปขายยังตลาดหรือแลกเปลี่ยนกันในชุมชน พืชหลักที่มีการเพาะปลูกคือ ข้าว กระเทียม ยาสูบ และพืชผักชนิดต่าง ๆ ถึงแม้ว่าพื้นที่ในการเพาะปลูกจะมีจำกัดแต่ผลผลิตที่ได้ก็เพียงพอกับจำนวนประชากรในขณะนั้น อาชีพของชาวปาย ในอดีตก่อนหน้านั้นมีด้วยกันหลายอาชีพคือ อาชีพรับจ้างเป็นคนงานทำไม้ให้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษได้เข้ามาขอรับสัมปทานทำไม้ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน อาชีพรับจ้างเป็นคนงานเหมืองแร่ ในเขตอำเภอปายมีบริษัทเหมืองแร่ที่ได้รับสัมประทานทำเหมืองแร่ฟลูออไรท์ 5 แห่ง^{๑๖} แต่ในระยะต่อมาราคาแร่ตกต่ำลง และเพราะการขนส่งแร่จากเหมืองสู่ตลาดราคาสูงมากทำให้ฐานะการทำเหมืองตกต่ำลงเหมืองแร่จึงปิดตัวลงในเวลาต่อมา หลังจากนั้นอีกไม่นานได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมจากเชียงใหม่สู่อำเภอปาย ผ่านอำเภอปางมะผ้า อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จนได้รับความสะดวกในการเดินทางมากยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้มีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้นมีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนต่าง ๆ เริ่มมีการลงทุนจากคนภายนอกบ้างแต่ไม่มากนักการดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นกิจการภายในครอบครัว การดำเนินการเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ขณะเดียวกันเริ่มมีการเปิดตัวด้านการท่องเที่ยวประเภททัวร์ป่าบนเส้นทางสายนี้ไปด้วยทำให้ชุมชนต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้น มีการส่งเสริมทางด้านอาชีพ การส่งเสริมการเกษตรมีการปลูกพืชเพื่อการค้าและการทำปุ๋ยสัตว์มากขึ้นนอกเหนือจากการปลูกข้าว และพืชผักต่าง ๆ ไว้เพื่อการบริโภคเท่านั้นพืชที่ได้รับการส่งเสริมได้แก่ กระเทียม ถั่วเหลือง ข้าวสาลี ข้าวบาเลย์

การประกอบอาชีพและการจ้างงานในชุมชนจะมีความแตกต่างกันบางเล็กน้อยตามลักษณะทำเลที่ตั้งและพื้นฐานในการประกอบอาชีพแต่ดั้งเดิมของคนในชุมชน เริ่มจาก หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว ด้วยลักษณะทำเลที่ตั้งของชุมชนเป็นที่ตั้งของเวียงเก่าตั้งแต่สมัยขุนส่างป่ายได้

^{๑๖} ธวัชชัย มานิตย์, “ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น:กรณีศึกษาตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), ๑๑๑.

ย้ายจากเวียงเหนือมาตั้งเวียงใหม่ในบริเวณทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปาย เพราะเป็นที่ราบกว้างขวาง มีทำเลดีเหมาะแก่การเพาะปลูกประชากรส่วนใหญ่จะเป็นคนไทใหญ่ผสมกับคนเมือง มีอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ต่อมาชุมชนแห่งนี้ได้กลายเป็นย่านการค้า และที่ตั้งของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น ที่ว่าการอำเภอปาย สำนักงานเกษตรอำเภอ โรงพยาบาล ตลาดสด เป็นต้น ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณแห่งนี้นอกจากจะมีอาชีพทางการเกษตรแล้วยังมีอาชีพค้าขาย และรับราชการ ชุมชนเมืองพร้าว นอกจากจะเป็นแหล่งที่อยู่ของชาวไทใหญ่และคนเมืองแล้วยังมีชาวจีนและชาวไทยมุสลิมที่อพยพเข้ามาอยู่ประชากรกลุ่มนี้จะประกอบอาชีพค้าขายกันเป็นส่วนใหญ่

หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเจ้าหม้อ เดิมทีชุมชนแห่งนี้ มีประชากรอยู่ไม่มากนักพื้นที่ส่วนใหญ่ จะใช้ในการเพาะปลูกโดยอาศัยน้ำจากลำห้วยม่วงกอนที่อยู่ติดกับหมู่บ้าน ต่อมามีคนจากบ้านหม้อซึ่งมีอาชีพปั้นหม้อขายได้อพยพมาอยู่ในชุมชนแห่งนี้และได้ประกอบอาชีพปั้นหม้อขายทำให้ชุมชนแห่งนี้ กลายเป็นชุมชนเจ้าหม้อ หลังจากนั้นไม่นานเมื่อการคมนาคมได้รับการพัฒนาจนได้รับความสะดวกมีการติดต่อค้าขายกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ทำให้อาชีพปั้นหม้อค่อย ๆ หายไป คนในชุมชนหันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม เป็นชุมชนเก่าแก่ของชาวไทใหญ่อีกชุมชนหนึ่ง ด้วยทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านติดกับแม่น้ำปายทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับเพาะปลูกพืชผัก ทำให้ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป ผลผลิตที่ได้จะนำมาบริโภคภายในหมู่บ้านและนำไปขายยังตลาดสายหยุด ต่อมาเมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ได้มีชาวบ้านเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่เริ่มดำเนินกิจการด้านการบริการ นักท่องเที่ยวอยู่ไม่เกิน ๑๕ ราย ได้แก่ ร้านอาหาร เกสต์เฮ้าส์ ร้านเช่าพาหนะ ส่วนชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าขามจะรับจ้างเป็นไกด์นำเที่ยว และต่อแพไม้ไผ่ ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามาทำงานเป็นรายได้เสริมตามร้านอาหาร เกสต์เฮ้าส์ และรับจ้างทั่วไปเมื่อมีบริษัทนำเที่ยวมาว่าจ้างเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวจะมีนักท่องเที่ยวจะเข้ามาจำนวนมาก

หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเมืองแพร่เป็นคนไทใหญ่เคยไปอยู่เมืองแพร่ เมืองน่าน แล้วอพยพกลับมาตั้งรกรากที่มีผสมกับคนไทใหญ่ที่เคยเป็นญาติพี่น้องกัน ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม รับจ้างทั่วไป และค้าขาย เนื่องจากชุมชนเป็นที่ตั้งของสถานีตำรวจและโรงเรียนมัธยม หมู่ที่ ๖ ชุมชนบ้านห้วยปู ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวทุกชุมชนยังคงจะประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก สำหรับโอกาสการจ้างงานในชุมชนจะมีด้วยกันหลายลักษณะทั้งตอบแทนด้วยเงินและสิ่งของที่จำเป็นต่อการครองชีพ การช่วยเหลือกันในลักษณะการเอามือหรือตอบมือกันยังคงมีอยู่ การจ้างงานจะเกิดขึ้นในภาคเกษตรกรรมจะเป็นในลักษณะผู้ที่มีที่ดินทำการเกษตรจำนวนมากก็จะมีหิ้งการตอบมือและจ้างแรงงานชาวบ้านที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไปซึ่งชาวบ้านในชุมชนจะเป็นที่ทราบกันดี เพราะชาวบ้านบาง

ครัวเรือนมีแรงงานมากแต่มีที่ทำกินน้อยหรือไม่มีที่ดินทำกิน จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้าง, กิจ, ข้าว, ปลาหม่อม, เก็บเกี่ยวหม่อม เป็นลูกจ้างตามร้านค้า หากมีฝีมือทางช่างหรือชาวบ้านเรียก สล่าแบ่งบ้าน รับสร้างบ้านในชุมชน

ช่วงยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปาย ชุมชนต่าง ๆ ในเขตเทศบาลได้มีการขยายตัวทางด้านธุรกิจการท่องเที่ยวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการค้า และการลงทุนภายในชุมชน มี เนื่องจากการท่องเที่ยวปายได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังจากภาครัฐและเอกชน จะเห็นได้ว่าการลงทุนทั้งที่เกี่ยวกับกิจการท่องเที่ยวโดยตรงและโดยอ้อมภายในชุมชนบ้านป่าขาม ชุมชนบ้านเมืองพร้าว ชุมชนบ้านเมืองแพร่มากที่สุด มีนักลงทุนจากต่างถิ่นหลั่งไหลเข้ามาลงทุนในชุมชนเพิ่มขึ้น มีการเข้าลงทุนในกิจการต่าง ๆ ภายในชุมชนตั้งแต่กิจการขนาดเล็กจนถึงกิจการขนาดใหญ่ กิจการที่นักลงทุนนิยมเข้ามาลงทุนมากที่สุด ได้แก่ เกสต์เฮ้าส์, โรงแรม, รีสอร์ท, ร้านอาหาร, คาเฟ่, บาร์, เบียร์, บริษัทนำเที่ยว, ร้านขายของหัตถ์, ร้านอินเทอร์เน็ต, ร้านนวดแผนโบราณ, ร้านเช่ายานพาหนะ เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นเล็กเข้าไปในซอยต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านมีการลงทุนของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นกิจการเล็ก ๆ ภายในครอบครัวมีทั้งเกสต์เฮ้าส์, ห้องเช่า, ห้องแถว, นวดแผนโบราณ, ร้านค้า ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นตัวกระตุ้นให้มีการขยายตัวด้านการลงทุนภายในชุมชนมากขึ้น แต่สำหรับชุมชนท้องถิ่นพบว่า การลงทุนของชาวบ้านเป็นการลงทุนในกิจการเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ร้านค้าทั่วไป, ร้านอาหารตามสั่ง, ร้านซักอบรีด, ร้านนวดแผนโบราณ, ร้านเช่าพาหนะ, ร้านอินเทอร์เน็ต, ร้านเช่าหนังสือ ส่วนกิจการที่พิกมีตั้งแต่แบ่งห้องให้เช่า, บ้านเช่า และเกสต์เฮ้าส์ขนาดเล็กที่มีจำนวนห้องพิกไม่มากนักนอกจากการลงทุนแล้วได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโอกาสและทางเลือกในการประกอบอาชีพเนื่องจากหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวทำให้มีลงทุนต่างถิ่นเข้ามาทำธุรกิจการท่องเที่ยวทำให้เกิดการจ้างงานในธุรกิจบริการการท่องเที่ยวมากขึ้น การดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการธุรกิจการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเริ่มเรียนรู้แล้วว่าเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาก็สามารถหารายได้หรือทำธุรกิจจากการท่องเที่ยวได้ จึงเริ่มหันเข้าสู่ธุรกิจของการท่องเที่ยว ส่วนอาชีพทางการเกษตรมิได้เป็นอาชีพหลักของครอบครัวอีกต่อไป

การปรับตัวของธุรกิจทางการท่องเที่ยวที่มากขึ้นทำให้วิถีชีวิตและศาคครองชีพของชุมชนท้องถิ่นสูงขึ้น อีกทั้งอาชีพหรือพื้นที่ทางการเกษตรที่มีอัตราการผลิตค่อนข้างสูง ทรัพยากรอาหาร ผลผลิตที่เคยหาได้ในท้องถิ่นมีปริมาณลดลง ทำให้ไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากรในพื้นที่ จึงต้องนำเข้ามาจากพื้นที่อื่นจึงทำให้มีราคาสูงขึ้น ในอดีตชุมชนท้องถิ่นต้องพึ่งพาตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ก่อนการพัฒนาสาธารณูปโภคนั้นชุมชนแทบจะไม่มีรายได้เลย วิถีชีวิตของชุมชนปายต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งอาหาร, ข้าวของเครื่องใช้ และปัจจัยในการดำรงชีวิตต่าง ๆ ชาวบ้านจะหาได้เอง หากเป็นของที่จำเป็นหาไม่ได้ในท้องถิ่นก็จะใช้การแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ไม้สัก

หรือของป่าแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นในอดีตนั้น จึงไม่มีความจำเป็นในการใช้จ่ายเงินทองมากนัก หลังจากได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคเกิดการติดต่อกับสังคมภายนอกทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเริ่มลดน้อยลง เช่นป่าไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่า ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอกมากยิ่งขึ้นได้รับความสะดวกสบายในการขนส่งคมนาคมทำให้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยมากขึ้น เกิดการใช้จ่ายในด้านการศึกษามากขึ้นในการส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนยังจังหวัดเชียงใหม่ การรับรู้ข่าวสารจากสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ ได้กระตุ้นให้ชาวบ้านมีรายได้และรายจ่ายของแต่ละชุมชนนั้นจะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย

หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว นอกจากจะมีรายได้จากการขายพืชผลทางการเกษตรแล้ว รายได้หลักของชุมชนอีกทางหนึ่ง คือ การติดต่อค้าขายกับบุคคลภายนอกเพราะชุมชนเป็นย่านการค้าของเมืองปาย ส่วนชุมชนอื่น ๆ นั้น จะมีรายได้จากการขายพืชผลทางการเกษตร เป็นรายได้หลักของชุมชนซึ่งได้แก่ หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเจ้าหม้อ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเมืองแพร่ และหมู่ ๖ ชุมชนบ้านห้วยปู ส่วนหมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าวผลผลิตด้านการเกษตรนั้นส่วนใหญ่จะเพื่อการยังชีพมากกว่าการนำไปขาย ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ แต่ต้องอยู่ด้วยค่าครองชีพที่สูง ทั้งนี้เป็นเพราะสินค้าส่วนใหญ่ต้องนำมาจากเชียงใหม่ทั้งหมดทำให้สินค้าอุปโภค บริโภคมีราคาแพงด้วยอุปสรรคในการคมนาคมขนส่งที่ยากลำบาก ยกเว้นสินค้าที่เป็นผลผลิตด้านการเกษตรที่ผลิตเองในชุมชน และพอส่งไปขายยังอำเภอต่าง ๆ ได้แก่ กระเทียม ข้าว ยาสูบ และพืชผักที่ปลูกเองเท่านั้นที่มีราคาถูก พืชที่ชาวบ้านนิยมปลูกหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จคือกระเทียมชาวบ้านจะปล่อยน้ำเขื่อนาทิ้งไว้สักระยะให้ดินชุ่มชื้นแล้วเอากระเทียมลงปลูกประมาณเดือนพฤศจิกายน หลังจากนั้นอีกประมาณ ๓ เดือนก็เก็บผลผลิตได้ จะมีพ่อค้ามาจากเชียงใหม่มาซื้อเหมาปั่นไร่ นับเป็นรายได้อันดับหนึ่งของผลผลิตทางเกษตรกรรมและมากกว่าข้าว เพราะกระเทียมของอำเภอปาย สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอปายด้วยคุณภาพดีกว่าที่อื่น แต่ด้วยสภาพบางพื้นที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกได้มีการส่งเสริมในการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ วัว ควายเพื่อบริโภคในชุมชน ส่วนรายได้จากการท่องเที่ยวมีเพียงชาวบ้านในหมู่บ้านป่าขามเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่มีกิจการร้านอาหารและที่พักให้เช่า ดังนั้นรายได้จากการท่องเที่ยวจึงมีไม่มากนักจากรายได้จากการท่องเที่ยวในระยะแรกนี้เป็นเพียงรายได้เสริมของครอบครัวเท่านั้น เพราะนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในอำเภอปายมากที่สุดในช่วงฤดูหนาวเท่านั้น

ปัจจุบันยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปายชุมชนในเขตเทศบาลตำบลปายต่างมีความตื่นตัวในเรื่องของรายได้ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่มาจากการท่องเที่ยวเนื่องมาจากหลังจากมีการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวมีโอกาสการมีงานทำและทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น ที่มาของรายได้มาส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างทั่วไป จากการสัมภาษณ์พบว่า รายได้ของชุมชนในปัจจุบันมีความไม่แน่นอนนัก

ขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจของชุมชนเป็นหลัก ช่วงตั้งแต่เดือนสิงหาคมจนถึงเดือนเมษายนเป็นช่วงที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในอำเภอปายเป็นจำนวนมาก ชุมชนท้องถิ่นจะมีรายได้จากการค้าขายและรับจ้างทำงานตามสถานประกอบการ ซึ่งมีความหลากหลายในการหารายได้ที่แตกต่างกันไป เนื่องจากชาวบ้านยังไม่มีรายได้ที่แน่นอนจึงหันมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นรายได้หลัก เพราะมีความอิสระที่จะสามารถหารายได้หลาย ๆ ช่องทางส่วนรายได้ที่รองลงไปจากการทำธุรกิจค้าขาย อาจเนื่องมาจากชุมชนเป็นศูนย์กลางทางด้านการค้าและบริการอยู่ก่อนแล้วดังนั้นรายได้หลักของชุมชนที่ผ่านมามีคือ รายได้จากการค้าขาย เมื่อมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่จำนวนมากรวมถึงนักท่องเที่ยวทำให้ ชุมชนท้องถิ่นสามารถหารายได้จากการค้าขายได้ง่ายกว่าการหารายได้อื่นๆ เมื่อชุมชนท้องถิ่นได้เปิดตัวสู่สังคมภายนอกเกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ มีความสะดวกสบายในการเดินทางติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการเข้ามาของนักท่องเที่ยวทำให้มีความต้องการสินค้าในการอุปโภค บริโภคมากขึ้น ชุมชนท้องถิ่นมีความสะดวกสบายในการซื้อหาสินค้าได้ง่ายและมีสินค้าให้เลือกมากยิ่งขึ้น หลังจากการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ชาวบ้านต่างซื้อหาสินค้าสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้นอกเหนือจากสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการครองชีพ จากการสังเกตการณ์ พบว่า ภายในบ้านแต่ละครัวเรือนจะมีเครื่องใช้ไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ส่วนชาวบ้านที่หันมาลงทุนในกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะกู้เงินจากสถาบันการเงินมาลงทุน ด้านราคาสินค้าอุปโภค บริโภคถือว่าปายเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น ชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในย่านการท่องเที่ยวทำให้ราคาสินค้าอุปโภค บริโภค ต่าง ๆ ซึ่งมีราคาแพงกว่าปกติอยู่แล้วเพราะต้องบวกกับค่าขนส่งเข้าไปด้วยต่างมีราคาแพงตามสินค้าอื่น ๆ นอกเหนือจากสินค้าอุปโภค บริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพ ทำให้ราคาสินค้าในย่านการท่องเที่ยวมีราคาแพงเพราะร้านค้าต่างมุ่งขายไปยังกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นหลัก

จากการสังเกตราคาสินค้าอุปโภค บริโภคในตลาดสดของชาวบ้านในช่วงเย็น พบว่า ราคาสินค้าที่เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการครองชีพมีราคาแพงกว่าปกติทั่วไปไม่มากนัก มีเพียงราคาพืชผลทางการเกษตรบางชนิดที่เป็นของท้องถิ่นเท่านั้นที่มีราคาถูก สำหรับราคาอาหารตามร้านอาหารทั่วไปในเขตเทศบาลตำบลปายส่วนใหญ่จะมีราคาแพงกว่าปกติเล็กน้อยส่วนร้านอาหารที่เน้นให้บริการสำหรับนักท่องเที่ยวนั้นจะมีราคาแพงมาก จากการเก็บข้อมูลพบว่าปัจจุบันในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลปาย ชุมชนท้องถิ่นประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๐ การประกอบอาชีพของประชากรในเขตเทศบาลปาย

อาชีพ	ร้อยละ
เกษตรกรรม	๖.๙๐
ค้าขาย	๒๘.๙๐
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๑๔.๑๐
ประกอบธุรกิจส่วนตัว	๑๕.๕๐
รับจ้าง	๒๓.๗๐
อื่น ๆ	๑๐.๘๐
รวม	๑๐๐.๐๐

ที่มา: กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, ข้อมูลจำนวนประชากร เขตเทศบาลตำบลปาย ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ (กรุงเทพฯ: ข้อมูลจำนวนประชากรสำนักบริหารการทะเบียน, ๒๕๕๕).

จากตารางที่ ๑๐ แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์หลังการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นทั้ง การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ และค่าครองชีพ ส่งผลต่อวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านของการดำรงชีวิต ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้ทรัพยากรอาหารมีปริมาณลดน้อยลง มีราคาสูง ชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ การผลิตอาหารและการบริโภคได้เปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงที่มีการท่องเที่ยวและระบบเศรษฐกิจมาตัวเร่งที่สำคัญ ที่ทำปฏิกิริยาในทุก ๆ ด้าน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นเองก็ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๓. การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางด้านสังคมของชุมชนท้องถิ่น ในเขตเทศบาลตำบลปาย เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งการพัฒนาของโครงสร้างประชากร ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับคนต่างถิ่น โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ทราบถึงเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของแต่ละชุมชน

โครงสร้างประชากรและความสัมพันธ์ทางสังคม

ในอดีตชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาลตำบลปายมีบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ผสมผสานกันอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ กระจายกันไปตามหมู่บ้านในเขตเทศบาล

ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเขตเทศบาลตำบลปายแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ชาวไทใหญ่ และชาวไทยยวน หรือคนเมือง ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย ประชากรดั้งเดิมเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทใหญ่ ๓ หมู่บ้านคือ บ้านหลวง บ้านกลาง บ้านป่าขาม และมีชาวกลุ่มน้อยปะปนอยู่บ้าง จากข้อมูลจำนวนประชากรสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย รายงานระหว่างปี ๒๕๓๒-๒๕๔๒ ประชากรในพื้นที่ที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และคาดว่า การขยายตัวของประชากรจะยังคงมีลักษณะคงที่ โดยมีอัตราการเพิ่มของประชากรร้อยละ ๑ ถึง ๑.๕ ต่อปี ประชากรอยู่ในวัยแรงงานร้อยละ ๔๐ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตร ร้อยละ ๗๕.๕ รองลงมาคืออาชีพรับจ้างและค้าขาย ตามลำดับจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ก่อนที่การท่องเที่ยวจะ เข้ามายังชุมชนประชากรในขณะนั้น มีการตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ทุกคนใน หมู่บ้านจะรู้จักกันหมดมีคนแปลกหน้าเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านบ้างแต่ก็รู้จักกันในเวลาต่อมา การอพยพ ย้ายถิ่นของคนในหมู่บ้านแทบไม่มีนอกจากจะแยกย้ายออกไปตามครอบครัว ทำงาน และศึกษาเล่าเรียนแต่ก็มีไม่มากนัก การจ้างงานและแรงงานในชุมชนท้องถิ่นไม่นิยมออกไปทำงานไกล ๆ เนื่องจาก ในอดีตการคมนาคมที่ยากลำบากจะออกไปรับจ้างบ้างเฉพาะช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวพืชผล เช่น ไป รับจ้างเก็บลำไยในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน

ปัจจุบันยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปายการอพยพย้ายถิ่นของประชากร ภายในชุมชนเนื่องจากปัจจุบันพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลปายเป็นศูนย์กลางของการบริการด้านการ ท่องเที่ยวทั้งที่พัก ร้านอาหาร บริการนำเที่ยว ทั้งยังเป็นศูนย์กลางการค้า การปกครอง และการ บริการสังคมจึงทำให้ประชากรในเขตเทศบาล มีอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนเทศบาลตำบลปายและผู้นำชุมชน พบว่า ปัจจุบันประชากรในเขตเทศบาล ตำบลปายมีอัตราการเพิ่มประชากรเฉลี่ยร้อยละ ๒.๖๑ ต่อปี การเพิ่มขึ้นของประชากรมีอยู่ด้วยกัน หลายประเภทได้แก่ ๑. ประชากรในพื้นที่ซึ่งอยู่อาศัยถาวรและมีชื่ออยู่ในทะเบียนราษฎร์ส่วนใหญ่จะเป็นคนในท้องถิ่นที่เกิดที่นี่หรือย้ายเข้ามาอาศัยอยู่เป็นเวลานานแล้ว ๒. ประชากรซึ่งอยู่อาศัยถาวร โดยไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎร์ประชากรกลุ่มนี้จะเป็นผู้ประกอบการที่เข้ามาทำธุรกิจการท่องเที่ยวหรือ มาทำงานในพื้นที่ นอกจากนี้แล้วประชากรซึ่งอาศัยในพื้นที่มานานแล้วแต่ไม่อยู่ในสถานภาพที่จะมีชื่อ ในระบบทะเบียนราษฎร์ ทั้งนี้จากการสำรวจของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอปาย พบว่า ผู้ไม่มีชื่ออยู่ ในระบบทะเบียนราษฎร์ ส่วนใหญ่จะเป็นประชากรผู้อพยพหลบหนีเข้าเมือง และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประชากรแฝงในพื้นที่ ๓. ประชากรนักท่องเที่ยว ซึ่งจากการสำรวจของการท่องเที่ยว แห่งประเทศไทย ปี พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕ รายงานว่ามีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเขตอำเภอปาย ๕๐๐,๐๐๐-๑,๐๐๐,๐๐๐ คนต่อปี ประชากรนักท่องเที่ยวนี้ถือได้ว่าเป็นประชากรแฝงส่วนหนึ่งใน พื้นที่ สำหรับการย้ายเข้าออกของประชากรในทะเบียนราษฎร์ในเขตเทศบาลตำบลปาย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๕ พบว่า การย้ายเข้าของประชากรเพิ่มขึ้นจากอดีต โดยเฉพาะในช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา

เกือบทุกหมู่บ้านมีประชากรเพิ่มขึ้น มีทั้งผู้ที่ย้ายเข้ามาในทะเบียนราษฎรทั้งเป็นคนต่างถิ่นและเป็นคนในพื้นที่ใกล้เคียงที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ รวมไปถึงผู้ที่หลบหนีเข้าเมืองและกลุ่มชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่เข้ามาหางานทำส่วนใหญ่ประชากรกลุ่มนี้จะเป็นประชากรวัยแรงงานที่เข้ามาทำงานรับจ้างทั่วไป ทั้งในภาคเกษตรกรรมและธุรกิจการท่องเที่ยว ในปัจจุบันพบว่าแรงงานกลุ่มนี้จะเข้ามาทำงานในภาคเกษตรกรรมเนื่องจากคนในท้องถิ่นต่างหันมาทำงานด้านธุรกิจท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทำให้เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวต้องจ้างแรงงานอพยพเหล่านี้เข้ามาทดแทนแรงงานท้องถิ่น ส่วนสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรย้ายออกเพิ่มขึ้นนั้น เนื่องจากปัจจุบันชาวบ้านนิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนหรือไปทำงานต่างจังหวัดมากขึ้นกว่าแต่ก่อนเพราะในปัจจุบันการคมนาคมมีความสะดวกสบายในการเดินทางและส่วนหนึ่งมีการย้ายออกของชาวบ้านในเขตเทศบาลจากการขายที่ดินแล้วย้ายออกไปยังพื้นที่ใกล้เคียง เมื่อพิจารณาจากข้อมูลสำรวจการจ้างงานและแรงงานในเขตเทศบาลตำบลปายพบว่า ผู้ประกอบการเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาจากจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย ถึงร้อยละ ๕๖ และการจ้างงานในธุรกิจท่องเที่ยว ร้อยละ ๖๒ ใช้แรงงานครัวเรือนผสมแรงงานภายนอก จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หลังการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนทำให้ประชากรในเขตเทศบาลตำบลปายมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเนื่องจากนโยบายและแผนงานพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ได้ระบุถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอปายให้เป็นแหล่งบริการการท่องเที่ยว

อัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรในเขตเทศบาลตำบลปายที่สูงขึ้น เป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของในชุมชนท้องถิ่นมีแนวโน้มที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ในอดีตชุมชนปายมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นตั้งแต่ในอดีต ด้วยอุปสรรคที่สำคัญในเรื่องการคมนาคมที่ยากลำบากในการเดินทางมายังเมืองปายบางครั้งต้องถูกตัดขาดจากโลกภายนอกโดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน ทำให้ชุมชนแห่งนี้ต้องอยู่ด้วยการพึ่งพาตัวเองเป็นหลัก ประชาชนในชุมชนต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันเหมือนญาติพี่น้องด้วยการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือนในลักษณะการช่วยเหลือ การเอามือและการตอบมือ ถึงแม้ว่าลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนปาย ผู้คนที่เข้ามาอาศัยยังชุมชนปายมีความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ แต่กลับมีความผสมผสานกันอย่างกลมกลืนทั้งชาวไทยใหญ่ ไทยยวน ชาวไทยมุสลิม ชาวจีน หรือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามป่าเขารอบ ๆ เมืองปาย ต่างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเมืองปายนั้นมีลักษณะของชุมชนชนบทที่มีความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ ไม่เจริญทางด้านวัตถุ ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันบ้างทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต แต่ก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการอยู่ร่วมกันแต่อย่างใดมีการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมระหว่างกันจนเกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมีความรักใคร่ปรองดอง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนญาติพี่น้อง อาจเนื่องมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ เป็นตัวกำหนดสภาพของสังคมวัฒนธรรม ความห่างไกลยากลำบากในการเข้าถึงของชุมชนภายนอกทำให้

ชุมชนแห่งนี้มีการรวมตัวกันตั้งเป็นหมู่บ้านที่ต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอดมาโดยตลอด รวมทั้งประชากรส่วนใหญ่ยังนับถือศาสนาพุทธเมื่อมาอาศัยอยู่ร่วมกันแล้วลักษณะการเข้าร่วมทาง ประเพณี ความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีร่วมกันได้ทำให้คนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ ระหว่างกัน และในความสัมพันธ์นี้จึงทำให้สังคมภายในชุมชนท้องถิ่นมีบรรทัดฐานและสถานภาพใน การกำหนดให้คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติกันมาที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เกิดความผูกพัน ความมี น้ำใจต่อกันของคนในชุมชนได้แสดงออกมาในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในลักษณะการช่วยเหลือกัน การแบ่งปันอาหาร หรือการแบ่งปันสิ่งของให้แก่กันเป็นเรื่องปกติ การเยี่ยมเยียนและหาอาหารที่มี ประโยชน์หรือยาสมุนไพรมาให้เพื่อนบ้านเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนภายในมีความสัมพันธ์ กันอย่างแน่นแฟ้น เมื่อมีการพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีความเจริญ ทางด้านวัตถุชุมชนมีความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้นมีความสะดวกสบายในการเดินทางติดต่อกับชุมชน ภายนอกทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกมากขึ้นจนเกิดการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชุมชนภายในกับภายนอกชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจาก หน่วยงานราชการ พ่อค้า และนายทุน จากเดิมที่เป็นสังคมชนบทที่เคยมีระบบการผลิตด้านการ เกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาตัวเองโดยอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก เมื่อได้รับการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพิงตลาดภายนอกชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะสินค้า อุปโภค- บริโภคที่เข้ามาสู่ชุมชนนอกเหนือจากสิ่งที่จำเป็นในต่อการครองชีพ ชุมชนได้ปรับตัวที่จะมี ความสัมพันธ์กับภายนอกเพื่อสร้างเครือข่ายทางการค้าและทางสังคม พยายามเรียนรู้ความต้องการ และความเป็นไปของสังคมภายนอก เพื่อให้ตัวเองสามารถอยู่รอดในสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ถึงแม้จะ มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์บ้างด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ แต่การให้ความช่วยเหลือซึ่งกัน และกันของคนในชุมชนด้วยการเอามือหรือการตอบมือยังคงมีอยู่

ช่วงยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปายความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ แต่เนื่องจาก รากฐานทางสังคมของคนในชุมชนที่ยังคงเหนียวแน่นอยู่มีการร่วมทำกิจกรรม พิธีกรรมร่วมกันทำให้มี ความรู้สึกถึงการเป็นพวกเดียวกันยังคงอยู่ ทำให้คนภายในชุมชนยังคงความสัมพันธ์กันเหมือนเดิม สวนความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกนั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนใน ชุมชนกับคนนอกชุมชนมากขึ้น นอกจากชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ราชการ พ่อค้า และ นายทุนแล้ว เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้ชุมชนต้องมีความสัมพันธ์กับผู้ประกอบการท่องเที่ยว และ นักท่องเที่ยวโดยความสัมพันธ์ในลักษณะนายจ้างและลูกจ้าง ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่จะต้อง พึ่งพิงรายได้จากการรับจ้าง เรื่องของการช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนท้องถิ่นพบว่า การช่วยเหลือเกื้อกูล กันแบบการเอามือหรือตอบมือนั้นเปลี่ยนไปเป็นการจ้างแรงงานด้วยระบบเงินตรามากขึ้น ในปัจจุบัน งานบางอย่างจะเริ่มเปลี่ยนเป็นการจ้างงาน เช่นงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานศพ จะเริ่มใช้

การจ้างเหมาบ้างเพื่อความสะดวกของเจ้าภาพแต่งงานบางอย่างก็ยังคงเป็นการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกันอยู่จากการสังเกตการณ์ พบว่าชาวบ้านยังคงช่วยเหลือกันอยู่ด้วยการช่วยซ่อมแซมบ้านเรือน การร่วมวงงานพิธีต่าง ๆ อาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้างเช่น การแบ่งปันอาหารให้แก่กันมีน้อยลง การเอามือหรือตบมือลดลง เนื่องจากเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพจากอาชีพเกษตรกรรมมาสู่อาชีพค้าขายทำให้มีเวลาว่างน้อยลง แต่หลังจากเสร็จจากภารกิจประจำวันช่วงเย็น ๆ ชาวบ้านยังคงไปมาหาสู่กันเพื่อพบปะพูดคุยกันมีการเยี่ยมเยียนกันระหว่างเพื่อนบ้านด้วยกัน

การร่วมกิจกรรมทางสังคม

ในอดีตชุมชนชาวห้องถิ่นมีการร่วมกิจกรรมทางสังคมกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว การร่วมกิจกรรมทางสังคมของคนในชุมชนซึ่งประกอบด้วยกลุ่มเชื้อชาติ ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ ชาวไทใหญ่ และ ชาวไทยยวนหรือคนเมือง และกลุ่มคนที่อพยพมาจากที่อื่นมาตั้งรกรากอยู่ในชุมชน กิจกรรมทางสังคมของแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยตามเชื้อชาติของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนใหญ่การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมจะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีตามเชื้อชาติของตนเอง บางประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา ยังมีความแตกต่างในประเพณีของตนอยู่ การเข้าร่วมกิจกรรมของเพื่อนบ้านนั้นได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านทุกคนจะให้ความสำคัญที่จะต้องร่วมแรงร่วมใจกันส่วนหนึ่งเกิดจากความรู้สึกผูกพันกันของสมาชิกภายในหมู่บ้านและการหวงแหนชุมชนที่เป็นบ้านเกิดของตนนั้นเองทำให้กิจกรรมใด ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านชาวบ้านจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งนี้ไม่เพียงแต่กิจกรรมของชุมชนเท่านั้นกิจกรรมส่วนบุคคลของคนในหมู่บ้านชาวบ้านจะให้ความสำคัญเข้าร่วมกิจกรรมการช่วยเหลือกันนี้ก็เนื่องจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความใกล้ชิดที่มีความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดร่วมกันร่วมกันมาโดยตลอดจะเห็นได้จากการช่วยกันทำงานด้วยการเอามือหรือตบมือ เป็นการช่วยเหลือกันทำงานของชาวบ้านด้วยการมาช่วยกันทำงานหลาย ๆ คนให้กับคนใดคนหนึ่งเมื่อมาช่วยงานคนนั้นแล้วคนที่ถูกช่วยทำงานต้องไปทำงานใช้ให้กับคนที่มาช่วยทำงานตามจำนวนวันที่คนอื่นมาช่วยก่อนหน้านั้นโดยไม่คิดค่าตอบแทน การช่วยเหลือกันด้วยการตบมือของชาวบ้านในชุมชน เช่น บลูกข้าว เกี่ยวข้าว หาบข้าว กองข้าว นวดข้าว ถอนกระเทียม สร้างบ้านก่อสร้างวัด กิจกรรมทางสังคมที่ชาวชุมชนพายให้ความสำคัญมากมาทำร่วมกันคือ งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวชบอยสำอาง โดยเฉพาะงานศพชาวบ้านจะให้ความสำคัญในการเข้าร่วมมากหากครอบครัวใดมีงานแม่ไม่ได้มีการบอกกล่าวชาวบ้านจะเข้ามาช่วยเหลือกันอย่างแข็งขันจนกว่างานจะเสร็จสิ้น เมื่อชุมชนได้รับการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคทำให้ชุมชนได้รับสิ่งบริการสังคมจากภาครัฐร่วมไปถึงมีการพัฒนาความรู้ในด้านต่าง ๆ ทำให้กิจกรรมทางสังคมของชุมชนมีเพิ่มขึ้นโดยกิจกรรมที่สำคัญนอกเหนือจากกิจกรรมที่มีอยู่เดิมคือ กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อทำงานด้านต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์

ยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาหมู่บ้านมากขึ้นร่วมไปถึงการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายของทางจังหวัดที่ต้องการให้อำเภอปายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญโดยการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้นมาหลายกิจกรรมด้วยกัน คือ กิจกรรมถนนคนเดิน การฟื้นฟูประเพณีภาคฤดู หรือการส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านพัฒนาผลิตภัณฑ์ของแต่ละชุมชนขึ้นมาเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้สร้างอาชีพให้กับชุมชน ในช่วงดังกล่าวนี้การร่วมกิจกรรมทางสังคมเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นโดยการเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงมีความแตกต่างจากในอดีตที่การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมเกิดจากการมีจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนมาเป็นการร่วมกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ที่มีการกำหนดไว้ในการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมา ถึงแม้ว่าชาวบ้านในชุมชนจะยังคงให้ความร่วมมือในการร่วมกิจกรรมกันอย่างเข้มแข็ง แต่พบว่าในระยะต่อมาการร่วมกิจกรรมของกลุ่มได้ลดความเข้มแข็งลงหลาย ๆ กิจกรรมจะเหลือผู้ที่ทำกิจกรรมอย่างจริงจังเพียงไม่กี่คนโดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้นำและคณะกรรมการของกลุ่มนั้น ๆ ที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามตำแหน่งส่วนสมาชิกคนอื่น ๆ ที่ไม่ค่อยมีบทบาทมากนักได้ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมน้อยลงทำให้กลุ่มจัดตั้งบางกลุ่มไม่ได้รับความร่วมมือในการร่วมกิจกรรมเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการร่วมกิจกรรมทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตหรือเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีตามเชื้อชาติของตนเองอยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นงานประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา งานเช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบวชปอยสา่งลอง หรือการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในหมู่บ้านช่วงปีใหม่เมือง ชาวบ้านยังคงให้ความร่วมมือไม่แตกต่างจากไปจากในอดีตมากนัก ถึงแม้ว่าการเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม อาจเนื่องมาจากเหตุผลทางเศรษฐกิจทำให้ผู้ร่วมกิจกรรมสังคมส่วนใหญ่มีเพียงผู้สูงอายุส่วนคนในวัยแรงงานมีน้อยลง ถึงแม้ว่าชาวบ้านยังคงให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมทางสังคมเป็นอย่างดีก็พบว่า การเข้าร่วมจะมีเวลาที่จำกัดมากขึ้นเพราะชาวบ้านต้องแบ่งเวลาในการหารายได้หรือดูแลกิจการของตนเอง ซึ่งเป็นการปรับตัวของชุมชนต่อเงื่อนไขทางสังคมที่ชุมชนไม่อาจแปลกแยกออกจากสังคมที่ตนเองอยู่ได้ เนื่องจากยังมีความผูกพันอยู่กับกลุ่มเกรงว่าการไม่ยอมรับจากกลุ่มและขณะเดียวกันชาวบ้านยังต้องดิ้นรนในการหารายได้เลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวด้วย

ปัญหาสังคม

ในอดีตสภาพสังคมของชุมชนท้องถิ่นตามปกติจะอยู่ร่วมกันภายในหมู่บ้านเป็นสังคมที่มีความสันโดษต่างคนต่างอยู่ไม่ยุ่งเรื่องของครอบครัวอื่นอยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย รักษาหน้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้คนที่นี่อาศัยในชุมชนอยู่ร่วมกันเหมือนญาติพี่น้องต่างรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ไม่มีการทะเลาะหรือด่าทอกัน เมื่อมีปัญหาหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นภายในชุมชนหรือมีคนแปลกหน้าเข้ามาในชุมชน คนในชุมชนจะรู้และช่วยกันดูแลสอดส่องให้การต้อนรับเป็นอย่างดี หรือถ้าเกิดเหตุการณ์

หรือปัญหาขึ้นภายในชุมชนคนในชุมชนจะรบกวนกันทั้งหมู่บ้าน ในอดีตคติต่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนใหญ่จะจับกุมผู้กระทำความผิดในข้อหาอาชญากรรมมากที่สุด รองลงมาจะเป็นปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยไปจนถึง วิวาห์ ควาย แต่เกิดไม่บ่อยนัก เมื่อมีการลักขโมยจับปล้นวิวาห์ ควาย ก็จะสามารถตามกลับคืนมาได้ เพราะจะเป็นที่รู้ของชาวบ้านว่าใครเป็นผู้ขโมย จึงสามารถตามจับขโมยได้ ส่วนปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านจะมีบ้างในเรื่องการจัดระบบน้ำเข้าบ้าน ก็จะมีการจัดระบบเหมืองฝาย โดยจะมีการประชุมชาวบ้านเพื่อเลือกแก่เหมืองหรือแก่ฝาย เพื่อทำหน้าที่ ดูแลการตีฝาย ดูแลการขุดลอกเหมือง ดูแลเหมืองและฝาย เพื่อทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยแบ่งปันน้ำให้กับชาวบ้าน เนื่องจากบางปีมีน้ำน้อย ผู้ที่อยู่ปลายน้ำจะไม่ได้รับน้ำทั่วถึงอาจมีการทะเลาะวิวาทแย่งกันใช้น้ำ แก่เหมืองจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้เข้าใจกันระหว่างผู้ที่อยู่ต้นน้ำกับผู้ที่อยู่ปลายน้ำ หากมีการลงโทษปรับใหม่ เมื่อมีผู้ใช้น้ำบางคนขโมยน้ำเข้านาของตัวเอง จะมีการไกล่เกลี่ยกันด้วยแก่เหมือง ส่วนปัญหาอาชญากรรมในชุมชนนั้น ถึงแม้ว่าอำเภอป่าจะมีปัญหาเรื่องยาเสพติดมาโดยตลอดเพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าหลายหมู่บ้านชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามภูเขาสูงในเขตอำเภอป่ายังมีการปลูกฝิ่นกันอยู่จึงทำให้อำเภอป่าเป็นแหล่งผลิตยาเสพติดและยังเป็นเส้นทางลำเลียงยาเสพติดจากประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย ทำให้อำเภอป่าถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องยาเสพติดมาโดยตลอด สำหรับชุมชนป่าจนถึงแม้จะปัญหาเรื่องยาเสพติดในชุมชนอยู่บ้างแต่ชาวบ้านในชุมชนต่างทราบกันดีถึงโทษภัยของเสพติดต่างให้ความร่วมมือป้องกันไม่ให้ยาเสพติดเข้ามาสู่หมู่บ้านโดยเฉพาะคนในครอบครัวของตนเอง ชาวบ้านในชุมชนจะช่วยกันดูแลสอดส่องคนในหมู่บ้านเพราะทุกคนในหมู่บ้านต่างมีความสนิทสนมกันเหมือนญาติพี่น้อง หากมีใครเสพยาเสพติดในหมู่บ้านชาวบ้านจะทราบกันทั้งหมู่บ้านว่ามีใครบ้างในชุมชนที่ติดยา หรือมีใครเป็นผู้นำยาเสพติดเข้ามาในหมู่บ้านชาวบ้านจะช่วยกันดูแลแจ้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เพื่อหาทางป้องกันแก้ไขการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชนส่วนผู้ที่เสพยาจะไม่มีใครเข้าไปยุ่งด้วยหรือให้ความช่วยเหลือใดจนกว่าจะได้รับการบำบัดจนเลิกยาเสพติด^{๓๗}

ยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยว สภาพปัญหาสังคมเริ่มมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ความขัดแย้งภายในชุมชนเริ่มมีปัญหาคความขัดแย้งเกิดขึ้นบ่อย ๆ ทั้งจากระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเองและคนในชุมชนกับคนภายนอกชุมชนจนในบางครั้งไม่สามารถไกล่เกลี่ยกันได้ เนื่องจากสภาพสังคมของชุมชนป่าเริ่มมีความคิดที่แตกต่างกันมากขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

^{๓๗} อุดร วงษ์ทับทิม, "รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน," ๕๖; ธวัชชัย มานิตย์, "ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น:กรณีศึกษา ตำบลเรียงใต้ อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน," ๑๒๒.

อย่างรวดเร็วทั้งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ โดยปกติแล้วสังคมชาวปายจะอยู่ร่วมกันภายในหมู่บ้านเป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในชุมชนจะค่อย ๆ พุดจาไกลเกลี่ยกันได้ด้วยดี ในปัจจุบันมีคนภายนอกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมากขึ้นทั้งผู้ใช้แรงงานต่างถิ่น ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว มีลักษณะการอยู่แบบสังคมเมือง คือ ต่างคนต่างอยู่ ทำให้เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นไม่สามารถไกลเกลี่ยตกลงกันได้เพราะไม่รู้จักมักคุ้นกันมาก่อนหรือมีความสัมพันธ์กันเหมือนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ด้วยกันมาเป็นเวลานานต่างช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันมา โดยตลอด ที่ผ่านมามีการปราบปรามยาเสพติดอย่างจริงจังทำให้ปัญหา ยาเสพติดลดลงไปมากถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวและกลุ่มเยาวชนยังคงเป็นเป้าหมายสำคัญของขบวนการค้ายาเสพติดเพราะพื้นที่อำเภอปายมีภูเขาสลับซับซ้อนยังคงเป็นแหล่งผลิตยาเสพติดและอำเภอปายยังมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งเป็นเส้นทางลำเลียงยาเสพติดจากประเทศเพื่อนบ้านมาสิ้นสุดที่อำเภอปายเพราะเป็นปลายทางของการปล่อยยาเสพติดไปยังพื้นที่อื่น ๆ ถึงแม้จะมีปราบปรามอย่างจริงจังแต่ก็มีการจับกุมคดีเกี่ยวกับยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเข้ามาของบุคคลจากภายนอกที่ไม่รู้จักคุ้นเคยเข้ามาในชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากทำให้เจ้าหน้าที่และชาวบ้านที่เคยสอดส่องดูแลซึ่งกันไม่สามารถดูแลกันได้อย่างทั่วถึงเหมือนเช่นในอดีตทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน พบว่าภายในชุมชนเริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับคดี ลักทรัพย์และทะเลาะวิวาทเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันมีความยากลำบากในการการดูแลสอดส่องมากยิ่งขึ้นเพราะผู้กระทำความผิดได้แอบแฝงเข้ามาในลักษณะแรงงานอพยพ ผู้ประกอบการจากภายนอกและนักท่องเที่ยว หรือคนในพื้นที่เอง จากสภาพปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนแสดงให้เห็นว่าหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปายทำให้สภาพสังคมชุมชนปายมีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินน้อยลงถึงแม้ว่าในปัจจุบันได้มีการเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ สมาชิก อาสา และร่วมกับหน่วยกำลังในพื้นที่จัดตั้งชุมชนเข้มแข็ง ขึ้นมาแล้วก็ตาม

๔. การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลปาย สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้และมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งสิ่งที่แยกสังคมหนึ่งว่าแตกต่างออกจากอีกสังคมหนึ่งก็คือวัฒนธรรมในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงสร้างสังคมคงอยู่ ดังนั้นการเข้ามาของการท่องเที่ยวสู่แหล่งท่องเที่ยวอำเภอปายย่อมนำเอาวัฒนธรรมของตนเองเข้ามาด้วย ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดจากสังคมของตนเข้าสู่ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งและการรับเอาวัฒนธรรมอื่นมานับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง

การดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตของชาวปายในอดีตนั้นเป็นไปในลักษณะชุมชนชนบทที่มีพื้นฐานทางด้านเกษตรกรรม ชาวปายมีหน้าตาอึดแอ้มแจ่มใส มีสภาพความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย รักสงบ พอใจในสิ่งที่มีอยู่ ชอบสันโดษและไม่ชอบทำกิจการอะไรใหญ่โต ชาวปายมีความสัมพันธ์กันเหมือนญาติพี่น้อง มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาจะเห็นได้จากมีวัดเก่าแก่มากมายในชุมชนเมืองปาย มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด เมื่อมีงานบุญหรือประเพณีต่าง ๆ ชาวบ้านจะออกมาช่วยกันทำกิจกรรมของชุมชน การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวปายนั้นหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะปลูกไร่หอมและกระเทียม ซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ขึ้นชื่อของอำเภอปาย ในแต่ละชุมชนชาวปายจะมีการทอผ้าใช้กันเองในหมู่บ้าน ผ้ายที่นำมาทอเป็นเสื้อผ้านั้นเป็นผ้ายที่ปลูกกันเองตามเรียกสวนไร่นาบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปาย เมื่อเสร็จสิ้นจากงานประจำวันแล้วสิ่งบันเทิงที่มีในสมัยนั้นมีเพียงวิทยุทรานซิสเตอร์ หรือไม่กี่ใบตุนหนังที่มีอยู่สองโรงคือ สุขสิริรามมา และเจริญปายรามมา ซึ่งต้องเตรียมร่วเวลาหน้าฝนและห่มผ้าดูในหน้าหนาว ส่วนชีวิตกลางคืนของคนเมืองปายประมาณหุ่มนึงก็เห็นเพียงแสงไฟตามบ้านเรือนไม่มีใครออกมาเดินตามถนนหนทาง พอสามทุ่มเมืองเล็ก ๆ แห่งนี้จะตกอยู่ในความมืดสนิทเพื่อเตรียมตัวเข้านอน ชีวิตของคนที่นี่เริ่มต้นขึ้นอีกครั้งในตอนตีสี่เพื่อออกไปเรียกสวนไร่นา หรือไม่ก็จะไปยังตลาดสดยามเช้าพอเจ็ดโมงตลาดก็จะปิดตัวลงจึงเรียกว่าตลาดสายหยุด เมื่อมีการพัฒนาด้านเส้นทางคมนาคมให้มีความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้นทำให้ชาวปายได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกมากยิ่งขึ้นมีการติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนต่าง ๆ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานั้นสภาพการดำเนินชีวิตของชาวปายยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย รักสงบ เพราะทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือทำให้ชาวบ้านในชุมชนไม่ต้องดิ้นรนแข่งขันมีความเป็นอยู่แบบพอกมีพอกกิน มีกิจการการค้าขายบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ มีการดำเนินการในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

ช่วงยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลปาย กิจกรรมการท่องเที่ยวเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมากขึ้นจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้านรวมถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งการท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าจนถึงเข้านอนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากชีวิตที่เรียบง่าย กิจการการค้าเริ่มมีการแข่งขันกันมากขึ้นต้องจัดสรรเวลาในการทำงานทั้งงานประจำที่ทำอยู่ก่อนหน้านี้ การท่องเที่ยวเริ่มเข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนมากขึ้นมีแข่งขันการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวและนับวันเริ่มลดน้อยลงไป ชุมชนท้องถิ่นเริ่มให้ความสำคัญกับงานประจำที่ทำอยู่น้อยลง โดยหันมาให้ความสำคัญกับรายได้ที่เกิดจากการให้บริการนักท่องเที่ยวในลักษณะต่าง ๆ ถึงแม้จะมีรายได้ไม่มากนักก็ตาม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านโดยไม่รู้ตัว โดยเฉพาะผู้ที่ต้องเข้ามาทำงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรงได้มีการ

ปรับตัวเองให้สามารถแข่งขันกันในเชิงธุรกิจ รับเอาวิธีการทำงานที่มีระเบียบแบบแผนมากขึ้นเพื่อความอยู่รอดของตัวเองและการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนและการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชุมชน เริ่มตั้งแต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนเคยปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การเปลี่ยนแปลงเวลาเสียงตามสายในทุกวันพระของวัดในตอนเช้ามีตุงก่อกวนให้สายขึ้น หรือเสียงจากการทำกิจกรรมในตอนเช้าของโรงเรียนในชุมชน หลังถูกนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการร้องเรียนว่าไปรบกวนเวลาพักผ่อนของนักท่องเที่ยวในตอนเช้าเพราะนักท่องเที่ยวต้องการพักผ่อนในตอนเช้าหลังจากท่องเที่ยวในตอนกลางคืนจนตึก

ค่านิยม และความเชื่อ

สำหรับค่านิยมและความเชื่อของคนในชุมชนอำเภอปายนั้น มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ในอดีตชาวปายมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาชาวบ้านนิยมไปทำบุญสม่ำเสมอทุกวันพระมีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดงานประเพณีต่าง ๆ ภายในชุมชนมีความเรียบง่าย เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นดั้งเดิม มีการแสดงพื้นถิ่นมีโห่โหม่โกลนมากนักมีความเหมาะสมกับชุมชน มีความเชื่อในบุญบาปอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านจะไม่ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตโดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย ในตลาดจึงไม่มีเขียงขายเนื้อสัตว์หรือในวันพระร้านค้าและประชาชนจะหยุดงานเพื่อให้คนได้ไปทำบุญที่วัด เพื่อเป็นการละเว้นไม่ให้เกิดการผิดศีลในวันพระ เมื่อเกิดเหตุร้ายหรือเจ็บป่วยขึ้นภายในครอบครัวจะต้องมีพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อให้พ้นเคราะห์จากการเจ็บป่วยหรือเหตุร้ายต่าง ๆ นี้จะเกิดขึ้น ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องการคลอดบุตรแม่จะต้องอยู่เดือนหลังจากคลอดบุตรโดยปฏิบัติตามข้อห้ามต่าง ๆ ที่เคยสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัดเพื่อให้แม่มีร่างกายแข็งแรงไม่เจ็บป่วยหลังจากการคลอดบุตร นอกจากนี้แล้วชุมชนท้องถิ่นยังให้ความสำคัญนับถือผู้อาวุโสทั้งในระดับครอบครัวญาติพี่น้องจนถึงระดับชุมชน ผู้อาวุโสยังคงมีบทบาทค่อนข้างสูงในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ทั้งภายในครอบครัวและภายในชุมชน จะมีผู้อาวุโสเข้าไปร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การให้ความสำคัญนับถือยังแสดงออกทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน เช่น งานประเพณีปีใหม่เมืองจะมีพิธีรดน้ำดำหัวขอผู้มาคารวะตั้งแต่เจ้าอาวาสตามวัดต่าง ๆ ศาลประจำเมือง หรือเสี้ยวเมือง กูเจ้าเมือง และผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชนที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครูบาอาจารย์ และให้ความสำคัญบุคคลที่รับเป็นเจ้าของภาพวชิระปอยส่องลงให้บุตรหลานของตน ซึ่งถือได้ว่าบุคคลผู้นั้นมีพระคุณอย่างสูงเปรียบเสมือนพ่อแม่ก็ว่าได้ นอกจากนี้ชุมชนท้องถิ่นยังให้ความสำคัญซึ่งกันและกันด้วยอัธยาศัยไมตรีที่มีต่อกันโดยการแสดงออกด้วยการทักทายกันในขณะที่พบปะกันระหว่างเดินทางไปทำงานหรือทำกิจวัตรประจำวันในหมู่บ้านด้วยความสนิทชิดเชื้อเหมือนญาติพี่น้องนอกจากนี้ชาวปายยังให้การต้อนรับแก่ผู้มาเยือนที่มาจากภายนอกด้วยมิตรไมตรีด้วยรอยยิ้มและการทักทายเป็นอย่างดี

ช่วงยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปาย สังคมเปิดมากขึ้นทำให้ชุมชนรับเอา ค่านิยมใหม่ ๆ ที่เข้ามาพร้อมกับคนภายนอกและจากนักท่องเที่ยวทำให้ค่านิยมและความเชื่อ บางอย่างที่บ้านเคยยึดถือปฏิบัติกันมาค่อย ๆ ลดการเคร่งครัดลงไป บางอย่างยังคงปฏิบัติกันอยู่ อย่างเคร่งครัดและบางอย่างค่อยลดลงไป โดยเฉพาะชุมชนที่เข้าไปคลุกคลีกับคนภายนอกและ นักท่องเที่ยวเริ่มรับเอาค่านิยมบางอย่างเข้ามาอย่างไม่รู้ตัวเป็นไปตามกระแสค่านิยมของสังคม ภายนอกจะเห็นได้จากกิจกรรมบางอย่างที่ชุมชนท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติกันมา การไปทำบุญในวันพระ หรือการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนมา ตั้งแต่ดั้งเดิมจะให้ความสำคัญในการทำบุญในวันพระกันอยู่ โดยเฉพาะวันสำคัญทางพุทธศาสนาหรือ งานทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนชาวบ้านยังให้ความสำคัญเข้าร่วมงานตามประเพณีกันอยู่ อย่างต่อเนื่อง ส่วนคนหนุ่มสาวไปทำบุญ และให้ความสนใจสืบทอดภูมิ ปัญญาท้องถิ่นลดลง นอกจากนี้อย่าง พบว่า งานประเพณีต่าง ๆ ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากเดิมมีกิจกรรมมากขึ้นการ จัดงานใหญ่ขึ้นเนื่องจากทางหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนเพื่อต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวไป ด้วย ด้วยการนำการแสดงที่เป็นวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาร่วมในงานร่วมเฉลิมฉลองในงาน ประเพณี เช่น หมอรำ รำซิ่ง ทำให้พิธีกรรมตามประเพณีตามแบบดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติกันมาเปลี่ยนแปลง ไปจากเดิมทั้งทางด้านรูปแบบและกิจกรรมโดยเน้นความสนุกสนานรื่นเริงเป็นส่วนใหญ่ การให้ความสำคัญ เคารพนับถือผู้อาวุโส ชุมชนท้องถิ่นยังคงมีความเคารพนับถือผู้อาวุโสอยู่จะเห็นได้จากการให้ ความสำคัญในการขอคำปรึกษาหารือในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัวและในหมู่บ้าน ผู้ อาวุโสยังคงมีบทบาทในการร่วมการประชุมกรรมการหมู่บ้าน ด้านวัฒนธรรมประเพณีปีใหม่เมืองของ ชุมชนชาวบ้านยังคงเข้าร่วมพิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสของชุมชน ชาวบ้านยังคงทักทายด้วยอ้อฮายไมตรี ระหว่างกันอยู่ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันมีคนเข้ามาในชุมชนเพิ่มขึ้นแต่ชาวปายก็ยังคงให้การต้อนรับแก่ผู้มา เยือนที่มาจากภายนอกด้วยมิตรไมตรีด้วยรอยยิ้มและการทักทายถึงแม้ลดลงไปบ้างเนื่องจากเริ่มรู้สึก วิตกกังวลกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว

การสูญเสียทางวัฒนธรรม และการรับวัฒนธรรมใหม่

ชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาลตำบลปายประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ กลุ่มคนส่วนใหญ่เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวไทใหญ่ หรือเจียว และไทยยวน หรือคนเมือง ซึ่งเป็น ประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่ มีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีกันมาช้านาน เช่น ด้าน วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร ภาษาพื้นถิ่น และวัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวปายบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก ส่วนกับข้าวนั้นนำมาจากธรรมชาติพวกผักพื้นบ้านตามฤดูกาลที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นหรือเป็นผักที่ ชาวบ้านปลูกไว้ทานเอง จะซื้อหาอาหารของใช้ที่จำเป็นต่อการครองชีพเท่านั้น เช่น พริก เกลือ กระปิ น้ำปลา เนื้อสัตว์ พืชผักหรือของป่าที่ชุมชนต่าง ๆ ในอำเภอปายนำมาขายที่ตลาดเท่านั้น การใช้ภาษา

ในท้องถิ่นนั้นถือได้ว่า ชุมชนปายมีวัฒนธรรมภาษาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเองถึงแม้จะมีหลายภาษา ที่ใช้กันตามเชื้อชาติของแต่ละชนเผ่า ภาษาที่ใช้พูดติดต่อกันส่วนใหญ่ในชุมชนจะใช้ภาษาไทยใหญ่ และคำเมือง ที่ใช้กันในภาคเหนือ ส่วนภาษาราชการใช้ภาษาไทยภาคกลาง ชุมชนปายมีวัฒนธรรมการแต่งกายของแต่ละเชื้อชาติที่แตกต่างกันไป สำหรับชาวไทใหญ่ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมของท้องถิ่น ในอดีตนั้นมีลักษณะการแต่งกายคล้ายพม่า ผู้ชายนุ่งกางเกงแบบจีนใส่เสื้อแบบพม่ามีผ้าโพกศีรษะ หญิงนุ่งซิ่นยาวกรอมเท้า ใส่เสื้อทรงกระบอกสั้นแค่อว ผมเกล้าเป็นมวยไว้ด้านหลัง หลังจากได้มีการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ เข้ามา ทำให้วัฒนธรรมการแต่งกายเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ชาวบ้านในชุมชนก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมการแต่งกายเอาไว้ด้วยการนุ่งกางเกงตามแบบไทใหญ่ในการเข้าร่วมงานทำบุญหรืองานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนการแต่งกายในชีวิตประจำวันนั้นชาวบ้านจะแต่งกายด้วยความเรียบง่ายด้วยการใส่ถุงซิ่นใส่เสื้อ

ปัจจุบัน ยุคหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองปาย ชุมชนปายเริ่มเปิดกว้างสู่สังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้สังคมชาวปายเริ่มรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกเข้ามาจากสื่อต่าง ๆ หรือการเข้ามาโดยตรงจากบุคคลภายนอก ผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว ได้นำเอาวัฒนธรรมของตนเองเข้ามา ทำให้ชุมชนปายเกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ของเก่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ ลักษณะการบริโภค ความแตกต่างกันทางด้านการค้าเงินชีวิต ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม ลักษณะการบริโภคครสนิยม ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้านในชุมชน เมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาต่างนำวัฒนธรรมเหล่านั้นตามเข้ามาด้วย ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความเคร่งครัดในการปฏิบัติตามแบบดั้งเดิมของคนในชุมชนเกิดการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมใหม่กับวัฒนธรรมเก่า จะเห็นได้จากเริ่มมีการในระยหลังนี้มีผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นคนจากต่างถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ต่างก็ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ด้วยการเปิดร้านอาหารต่างชาติเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้องสั่งสินค้าอุปโภค บริโภคจากเชียงใหม่หรือจากต่างประเทศเข้ามาเห็นได้จากร้านสะดวกซื้อที่เกิดขึ้นหลายร้านในชุมชนมีการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศโดยตรง ซึ่งอาจมีส่วนทำให้วัฒนธรรมการบริโภคอาจเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงบริโภคอาหารพื้นบ้านอยู่ จากการสังเกตและสอบถาม พบว่า ชาวบ้านนิยมไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาดสดในช่วงเย็น เนื่องจากมีความสะดวกและมีสินค้าให้เลือกมาราคาไม่แพงนัก สินค้าส่วนใหญ่นำเข้าจากจังหวัดเชียงใหม่ มีพืชผักที่เป็นของพื้นบ้านไม่มากนัก การใช้เสื้อผ้าตามรูปแบบสมัยใหม่มากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นหันมาแต่งกายตามกระแสแฟชั่น เกิดการเลียนแบบการแต่งกายตามแบบนักท่องเที่ยวประกอบกับในปัจจุบันมีความสะดวกในการหาได้ง่ายเพราะมีพ่อค้านำเสื้อผ้าสำเร็จรูปเข้ามาขายในตลาดนัดที่จัดเป็นประจำทุกวันศุกร์ของเดือน ส่วนชาวบ้านในชุมชนตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไปนั้นยังคงแต่งกายเรียบง่ายตามแบบดั้งเดิม ส่วนการแต่งกายตามแบบไทใหญ่นั้นยังคงมีให้เห็นในการแต่งกายเข้าร่วมกิจกรรมงานทำบุญหรือ

งานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามที่จะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเห็นได้จากการร่วมกลุ่มจัดตั้งสภาวัฒนธรรมอำเภอมาขึ้นมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ถึงแม้การดำเนินงานที่ผ่านมาส่วนใหญ่ตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไปยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนอยู่อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเนื่องมาจากในช่วงหลัง ๆ เมื่อชุมชนได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้เยาวชนได้ให้ความสนใจด้านอาชีพมากกว่า เช่น สนใจเรียนภาษา หรือการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้มีเยาวชนสนใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ห้างทางด้านสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม พบว่า การท่องเที่ยวเป็นเฟื่องขนาดใหญ่ที่กระตุ้นก่อให้เกิดความหลากหลายมิติทั้งด้านบวกและด้านลบ จากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นวงล้อภายในพื้นที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงสามารถสรุปแสดงตารางการเปลี่ยนแปลงได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๑ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของกรท่องเที่ยว และช่วงหลังสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน

ประเด็นการศึกษา	ยุคก่อนการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๒๔-๒๕๕๐)	ยุคหลังการสนับสนุนการท่องเที่ยว (๒๕๕๐-ปัจจุบัน)
ระบบโครงสร้างพื้นฐาน	๑. ระบบโครงสร้างพื้นฐานเริ่มได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นตามนโยบายรัฐบาลเช่น การตัดถนนทางหลวง ไฟฟ้าและประปา	๑. ระบบโครงสร้างพื้นฐานภายในชุมชนมีการพัฒนาให้ดีขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น ตัดถนนเชื่อมระหว่างตำบล พัฒนาระบบไฟฟ้า ประปา และการสื่อสาร
อาคารสิ่งปลูกสร้างและการใช้ที่ค้ำภายในชุมชน	๑. อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น สภาพอาคารบ้านเรือนกระจัดกระจายกันไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ๒. วัตถุประสงค์ทางสังคมมีความสงบเรียบร้อยเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของชาวบ้านชุมชนคุณค่าทางสถาปัตยกรรม	๑. รูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและวัสดุที่ก่อสร้างแบบเก่าเริ่มสูญหายไปสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นใหม่มีรูปแบบความหลากหลาย โดยเฉพาะพื้นที่ริมน้ำป่าชายและภายในชุมชน ๒. วัตถุประสงค์ทางสถาปัตยกรรมรอบ ๆ บริเวณวัดและโบราณสถานมีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นจำนวนมากมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นรอบ ๆ บริเวณวัด
	๓. การใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นทางการเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในชุมชนเขตเทศบาลยังไม่หนาแน่นมากนัก ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินสาธารณะ บริเวณใกล้ ๆ กับชุมชนในการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ และจับ สัตว์น้ำ	๓. ชุมชนมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วมีความต้องการใช้ที่ดินด้านที่อยู่อาศัยและการพาณิชยกรรมพื้นที่เกษตรกรรมลดลงการเติบโตของชุมชนมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉพาะจุดและตามถนนสายหลักที่ดินสาธารณะประโยชน์ถูกผู้ประกอบการและชาวบ้านบุกรุกเข้าไปใช้เพื่อก่อสร้างที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว

ตารางที่ ๑๓ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของการท่องเที่ยว และช่วงหลังต้นสนุนการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ)

ประเภทการศึกษา	ยุคก่อนการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๒๔-๒๕๕๐)	ยุคหลังการสนับสนุนการท่องเที่ยว (๒๕๕๐-ปัจจุบัน)
<p>มทการะและการกำจัด</p> <p>ของเสียภายในชุมชน</p>	<p>๑. มีปริมาณขยะมีไม่มากนักขยะตามบ้านเรือนชาวบ้านจะกำจัดขยะได้ด้วยตัวเองเพราะขยะส่วนใหญ่เป็นขยะที่สามารถย่อยสลายได้เองตามธรรมชาติ</p> <p>๒. น้ำดื่มมาจากแหล่งน้ำใต้ดินและประปาภูเขามีปัญหาบ้างเฉพาะช่วงหน้าแล้ง น้ำใช้มาจากแม่წყาย ลำห้วยม่วง กอบและแหล่งน้ำตามธรรมชาติมีความใสสะอาด</p> <p>๓. มีปริมาณน้ำเสียน้อยมากน้ำเสียครัวเรือนส่วนใหญ่ปล่อยไหลลงซึมลงสู่ดินโดยตรงชาติ</p>	<p>๑. ปริมาณขยะเพิ่มขึ้นมากลักษณะขยะเปลี่ยนไปจากเดิมเกือบครึ่งหนึ่งเป็นขยะที่ไม่สามารถย่อยสลายได้เองตามธรรมชาติ กำการกำจัดขยะ</p> <p>๒. น้ำดื่มส่วนใหญ่จะซื้อจากผู้ผลิตน้ำดื่มและแหล่งน้ำใต้ดินน้ำใช้มาจากน้ำประปาของเทศบาลตำบลพาย น้ำใช้ตำการเกษตรใช้น้ำจากแม่น้ำพายลำห้วยม่วงกอบ แหล่งน้ำตามธรรมชาติ</p> <p>๓. มีปริมาณน้ำเสียเพิ่มขึ้นมากส่วนใหญ่มาจากสถานประกอบการและอาคารบ้านเรือนที่เพิ่มขึ้นจำนวนมากปล่อยลงสู่สร้างระบายน้ำ สาธารณะของเทศบาลตำบลพายไหลลงสู่แหล่งแม่წყายและลำห้วยม่วงกอบ</p>
	<p>๔. มีปริมาณหมอกควันบ้างในช่วงหน้าแล้งโดยทั่วไปอากาศจะเย็นสบายตลอดทั้งปีไม่มีมลภาวะทางอากาศฝุ่นควัน</p>	<p>๔. มีปริมาณหมอกควัน ฝุ่นละอองเพิ่มขึ้นจากปริมาณการจราจรที่เพิ่มขึ้น และหมอกควันจากการเผาป่าในช่วงหน้าแล้ง</p>
	<p>๕. ปริมาณรถมีมากกับส่วนใหญ่ใช้การเติบเท้า จักรยาน จักรยานยนต์ และเกอียัน</p>	<p>๕. มีปริมาณรถเพิ่มขึ้นมากส่วนใหญ่หันมาใช้จักรยานยนต์และรถยนต์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะถนนสายหลักของชุมชน</p>
	<p>๖. ชุมชนมีความสงบเรียบร้อยไม่มีสถานที่หรือกิจกรรมที่กีดเลียงตั้งรกรากบนโดยเฉพาะในช่วงเวลากลางคืน</p>	<p>๖. มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นมีสถานที่ขม ฝัย ร้านอาหาร บาร์เบียร์ สบูกเกอร์ มีรถวิ่งตามถนนทั้งกลางวันและกลางคืน</p>

ตารางที่ ๑๑ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการท่องเที่ยว และช่วงหลังสมัยอนุกรมการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	ยุคก่อนการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๒๕-๒๕๔๐)	ยุคหลังการสนับสนุนการท่องเที่ยว (๒๕๔๐-ปัจจุบัน)
<p>ด้านเศรษฐกิจ</p> <p>การค้าและการลงทุน</p>	<p>๑. มีการลงทุนจากคนภายนอกไม่มากนัก มีกิจการการค้าปลีก ๆ น้อย ๆ ส่วนใหญ่เป็นของคนของชุมชน</p>	<p>๑. มีการลงทุนมากขึ้นโดยเฉพาะนักลงทุนจากภายนอกเข้ามาลงทุนเกี่ยวกับบริการท่องเที่ยวชาวบ้านต่างหันมาลงทุนในกิจการเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมากขึ้น</p>
<p>โอกาสและทางเลือกใน</p> <p>การประกอบอาชีพ</p>	<p>๑. โอกาสการจ้างงานมีน้อยงานส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคเกษตรกรรม งานทั่วไปจะเป็นในลักษณะการช่วยเหลือกันด้วยการเอามือหรือต่อมือ</p> <p>๒. มีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อยมาก โดยมีอาชีพหลัก เกษตรกรรม ปลุกข้าว กระจงเทียม ถั่วเหลือง และพืชผักเพื่อการบริโภคที่เหลือจากการบริโภคจึงนำไปขายอาชีพหรือรับจ้างทั่วไปและค้าขาย</p>	<p>๑. มีโอกาสในการทำงานมากขึ้นโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว มีการจ้างงานทางการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว และการค้าขาย</p> <p>๒. มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น อาชีพค้าขาย กลายเป็นอาชีพหลักของชุมชนชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพรองเนื่องจากไม่ต้องใช้ความรู้ความสามารถมากนัก</p>
<p>รายได้และรายจ่าย</p>	<p>๑. รายได้หลักมาจากการขายพืชผลทางการเกษตร และการค้าขายรายได้เสริมจากการรับจ้างทั่วไป</p>	<p>๑. รายได้เพิ่มขึ้นจากการรับจ้างและรายได้รองมาจากการค้าขาย</p>
	<p>๒. การซื้อขายที่ดินมีไม่มากนักราคาที่ดินไม่สูงมาก</p>	<p>๒. มีการซื้อขายที่ดินมากขึ้นราคาที่ดินสูงขึ้นมากโดยเฉพาะบริเวณริมน้ำป่าและถนนสายของชุมชน</p>

ตารางที่ ๑๑ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของการท่องเที่ยว และช่วงหลังต้นยุคของการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	ยุคก่อนการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๒๕-๒๕๔๐)	ยุคหลังการสนับสนุนการท่องเที่ยว (๒๕๔๐-ปัจจุบัน)
	<p>๓. ไม่มีรายจ่ายมากนัก ง่าย ๆ เกิดจากการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพเท่านั้นไม่มีสินค้าให้เลือกมากนัก มีหนี้นับล้านบ้างแต่ไม่มากนัก</p>	<p>๓. มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นมีความต้องการซื้อสินค้าบริโภคสินค้าอุปโภคบริโภคบริโภคนอกเหนือไปจากสิ่งจำเป็นพื้นฐาน มีความสะดวกในการซื้อสินค้า ๆ มีให้เลือกมากขึ้น มีหนี้นับล้านเพิ่มขึ้นจากการซื้อสินค้าอุปโภคและภาครู้อุปโภคมาลงทุนในกิจการต่าง ๆ</p>
ด้านสังคม	<p>๔. ราคาสินค้าอุปโภค บริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพ มีราคาแพงเพราะต้องบวกกับค่าขนส่งเข้าไปด้วย ส่วนที่ขผลทางการเกษตรที่ผลิตได้เองมีราคาไม่แพง</p>	<p>๔. ราคาสินค้ามีราคาแพงโดยเฉพาะในด้านการท่องเที่ยวราคาสินค้าอุปโภค-บริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพมีราคาสูงขึ้น</p>
โครงสร้างประชากร	<p>๑. การขยายตัวของประชากรยังคงมีลักษณะคงที่ ประชากรมีการอพยพย้ายถิ่นไม่มากนัก แรงงานไม่นิยมย้ายถิ่นไปทำงานไกล ๆ นอกพื้นที่เนื่องจากการเดินทางที่ยากลำบากจะออกไปรับจ้างบ้างเฉพาะช่วงฤดูการเก็บเกี่ยว ประชากรในพื้นที่ยังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ไทใหญ่และชาวล้านนา</p>	<p>๑. มีประชากรย้ายเข้าออกเพิ่มขึ้นภายในชุมชนมีการย้ายเข้าเพิ่มขึ้นทั้งประชากรในพะเยาเป็นราษฎรและนอกพะเยาเป็นราษฎรผู้ประกอบการ แรงงานอพยพหลบหนีเข้าเมือง และนักท่องเที่ยว</p>
	<p>๒. มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นช่วยเหลือกันเหมือนญาติพี่น้อง ชาวบ้านภายในชุมชนจะรู้จักกันทั้งหมู่บ้าน</p>	<p>๒. ยังคงมีความสัมพันธ์กันเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ด้วยกันในชุมชนมาตั้งแต่ในอดีตแต่การไปมาหาสู่กันของชาวบ้านลดลง</p>

ตารางที่ ๑๑ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของการท่องเที่ยว และช่วงหลังสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	ยุคก่อนการจัดการการท่องเที่ยว (๒๕๒๔-๒๕๔๐)	ยุคหลังการสนับสนุนการท่องเที่ยว (๒๕๔๐-ปัจจุบัน)
	<p>๓. ชาวบ้านมีความสามัคคีกันภายในชุมชน มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันในลักษณะการเอาใจหรือตอบม้อมีการแบ่งปันอาหาร ข้าวของ เครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการครองชีพ</p>	<p>๓. ความสามัคคีภายในชุมชนลดลงความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันยังคงมีอยู่ตามเวลาและโอกาสจะเลือนหายด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจเพราะต้องทำงานเสี่ยงดูครอบครัวตัวเองการตอบมือและการแบ่งปันอาหารข้าวของเครื่องใช้ลดลงการหางานเปลี่ยนไปด้วยการว่างด้วยเงินตรา</p>
<p>ความร่วมมือในการทำกิจกรรมภายในชุมชน</p>	<p>๑. ให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมอย่างสม่ำเสมอโดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนาของชุมชน</p>	<p>๑. ให้ความร่วมมือในกลุ่มชาวบ้านที่ไม่มีกิจการเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมากับกลุ่มชาวบ้านที่มีกิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว จะเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมลดลง</p>
	<p>๒. รับรู้ข่าวสารภายในชุมชนและชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง การรับข้อมูลข่าวสารจากสังคมภายนอกมีความล่าช้า เหตุการณ์</p>	<p>๒. ชาวบ้านสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสังคมภายนอกได้ดีขึ้น มีความสะดวกรวดเร็ว</p>
	<p>๓. มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดประเภทฝิ่น เฮโรอีน เนื่องจากในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตยาเสพติด และเป็นเส้นทางลำเลียงของกลุ่มพ่อค้ายาเสพติด</p>	<p>๓. ปัญหายาเสพติดนั้นยอลงมีการปราบปรามยาเสพติดอย่างจริงจังภายในชุมชนมีการเฝ้าระวังโดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวและเยาวชนในชุมชน</p>

ตารางที่ ๑๑ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกของยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของการท่องเที่ยว และช่วงหลังถึงขั้นบูรณาการกิจการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	ยุคก่อนการจัดกิจการท่องเที่ยว (๒๕๒๕-๒๕๕๐)	ยุคหลังการสนับสนุนกิจการท่องเที่ยว (๒๕๕๐-ปัจจุบัน)
สภาพปัญหาสังคม	๑. ความขัดแย้งมีน้อยมากอยู่ด้วย กันเหมือนญาติพี่น้องสามารถไปเล่นกีฬากันได้ภายในชุมชน ๒. มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชาวบ้านไม่ชุมชนรู้จักกันเป็นอย่างดีเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นภายในชุมชน ชาวบ้านจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	๑. มีความขัดแย้งกันเกิดขึ้นบ่อย ๆ ทั้งจากคนภายในชุมชนกับเองคนภายนอก และนักท่องเที่ยว ๒. มีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมากขึ้น เกิดเหตุลักทรัพย์บ่อย ๆ ชาวบ้านเริ่มรู้สึกถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินลดลง
ทัศนวิสัยธรรม การดำเนินชีวิต	๑. ชาวบ้านใช้ชีวิตเรียบง่ายใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำมาหากินทำไร่ ทำป่า ค่าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และรวมกิจกรรม ทางสังคมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ๒. การลงทุนเป็นกิจการภายในครอบครัวมีการดำเนินงานลักษณะค่อยเป็นค่อยไป	๑. ชาวบ้านยังใช้ชีวิตเรียบง่ายบางส่วนเริ่มมีการปรับตัวการใช้ชีวิตมีระเบียบแบบแผนมากขึ้นตามกระแสสมัยมากขึ้น ๒. ชาวบ้านเริ่มมีการลงทุนเริ่มรู้ธุรกิจการค้ามากขึ้นมีการแข่งขันกันด้านธุรกิจ
ค่านิยมและค่านิยมเชื้อ ตั้งเดิม	๑. มีความเชื่อในศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า รักษา ค่านิยมและค่านิยมแบบดั้งเดิม	๑. ผู้สูงอายุยังคงมีค่านิยมและค่านิยมแบบดั้งเดิมโดยเฉพาะความเชื่อในศรัทธาในพุทธศาสนา ส่วนคนหนุ่มสาวมีค่านิยมและความเชื่อที่ลดลง
	๒. ไม่ทำบุญสม่ำเสมอทุกวันพระมีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น	๒. ผู้สูงอายุยังคงไปทำบุญสม่ำเสมอคนหนุ่มสาวไปทำบุญและให้ความสนใจสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นลดลง

ตารางที่ ๑๑ การเปลี่ยนแปลงช่วงแรกก่อนยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของการท่องเที่ยว และช่วงหลังสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยว จนถึงปัจจุบัน (ต่อ)

ประเด็นการศึกษา	ยุคก่อนการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๒๔-๒๕๔๐)	ยุคหลังการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยว (๒๕๔๐-ปัจจุบัน)
การพัฒนาและสร้างวัฒนธรรมใหม่	<p>๓. ให้ความสำคัญเพื่อผู้ใหญ่ พ่อแม่ ผู้อาวุโส ครู อาจารย์ และผู้ที่เคยมาเรียนมาก่อน</p> <p>๑. บริโภคข้าวเจ้าเป็นหลักอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาลที่หาได้จากธรรมชาติในท้องถิ่นเช่น ผักพื้นบ้านหรือพืชผักสวนครัวที่ปลูกเองภายในชุมชน</p>	<p>๓. ให้ความสำคัญเพื่อผู้ใหญ่ พ่อ แม่ ผู้อาวุโส ครู อาจารย์ และผู้ที่เคยมาเรียนมาก่อนแต่ผู้อาวุโสเริ่มมีบทบาทน้อยลงไป</p> <p>๑. ผู้สูงอายุบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลักชาวบ้านยังคงนิยมบริโภคอาหารพื้นบ้าน คนหนุ่มสาวเริ่มหันไปบริโภคอาหารจากท้องถิ่นอื่นที่มีความสะดวกสามารถหาได้ง่ายจากอาหารสำเร็จรูปมีอาหารจานด่วนมากขึ้น</p>
	<p>๒. ใช้ภาษาท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นภาษาไทย ที่เหลือจะใช้ภาษาของแต่ละชนเผ่า</p>	<p>๒. ใช้ภาษาไทยเฉพาะคนในท้องถิ่น มีการใช้ภาษาอื่น ๆ มากขึ้นเช่น ภาษาไทยภาคกลางและภาษาอังกฤษ</p>
	<p>๓. การแต่งกายเรียบง่ายตามแบบชาวไทใหญ่ผู้หญิงใส่เสื้อผ้าส่วนใหญ่มหาจากการทอใช้กับเองภายในชุมชน หรือเสื้อผ้าที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น</p>	<p>๓. ในผู้สูงอายุการแต่งกายยังคงเรียบง่าย การแต่งกายพื้นถิ่นยังคงมีให้เห็นในการร่วมงานประเพณีของชุมชนการแต่งกายในหมู่วัยรุ่นขึ้นไปตามสมัยนิยม</p>
	<p>๔. การจัดงานประเพณีต่าง ๆ ภายในชุมชนมีความเรียบง่ายตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นดั้งเดิม มีการแสดงพื้นถิ่นในใหญ่โตมากับความเหมาะสมของชุมชน</p>	<p>๔. งานประเพณีต่าง ๆ มีกิจกรรมมากขึ้นจัดงานใหญ่ขึ้นเนื่องจากต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยว รูปแบบงานเปลี่ยนแปลงไปมีการแสดงต่างถิ่นเข้ามามีความสนุกสนานรื่นเริงเป็น</p>

(การประมวลของผู้ศึกษาเรื่องผลกระทบจากการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปาย ปี พ.ศ ๒๕๕๕)

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้ง สภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลถึงวิถีชีวิต การกินอยู่ ภาษาท้องถิ่นของชุมชนท้องถิ่น

จำนวนและลักษณะของนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวของอำเภอปายเริ่มได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากเมื่อไม่นานนัก เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาการเข้ามาของนักท่องเที่ยวยังมีจำนวนไม่มาก จะมีเฉพาะในช่วงฤดูหนาวเท่านั้น จึงทำให้ที่ผ่านมายังไม่ได้มีการสำรวจจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังอำเภอปายแต่อย่างใดจะมีการสำรวจเฉพาะจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเท่านั้น เมื่อพิจารณาจากรายงานการสำรวจและการศึกษา ภาวะการท่องเที่ยวภายในประเทศที่ดำเนินการโดยสำนักงานที่ปรึกษาด้านวิจัยนานาชาติแคนเวอร์ (Research Consultant International of Canwer LP)^{๑๑๑} ที่จัดทำไว้ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ รายชื่อจังหวัดที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเที่ยว พบว่า รายชื่อ ๒๐ ลำดับแรก ไม่มีจังหวัดแม่ฮ่องสอนเลย และรายชื่อ ๒๐ อันดับแรกของจังหวัดที่นักท่องเที่ยวอยากไป ก็ไม่มีจังหวัดแม่ฮ่องสอนเช่นกัน จากรายงานการสำรวจนี้สะท้อนให้เห็นว่าก่อนหน้าปี พ.ศ.๒๕๒๖ สถานการณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมไปถึงอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนน่าจะอยู่ในภาวะที่สงบมากเพราะไม่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยว หลังจากนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เริ่มทำการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งผลการศึกษาพบว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๕,๐๐๐ คน แต่ส่วนมากจะมาเดินทางมาในช่วงฤดูหนาว หลังจากปีพ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นปีการท่องเที่ยวไทย นักท่องเที่ยวได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะผลจากการแนะนำจังหวัดในงานส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย โดยในปี พ.ศ.๒๕๓๑ มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนถึง ๓๕,๐๐๐ คน และปี พ.ศ.๒๕๓๒ มีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็น ๕๖,๐๐๐ คน หลังจากนั้นเป็นต้นมาการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้งในระดับนโยบายของชาติ และของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเอง จากรายงานการสำรวจจำนวนนักท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอนทั้งชาวไทยและต่างประเทศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๓ เป็นต้นมา พบว่าช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๓๕ จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีการขยายตัวของนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยมีอัตราเพิ่มสูงสุดของตลาดการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน และอัตรการเพิ่มปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๕ ร้อยละ ๗๑.๙๙ ซึ่งเป็นอัตราเพิ่มที่สูงมาก ทั้งนี้เนื่องจากปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๕ เป็นช่วงเวลาที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีการพัฒนาบริการด้านการ

^{๑๑๑} การท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอน, รายงานการสำรวจและการศึกษาภาวะการท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี พ.ศ.๒๕๕๖ (แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๓๐).

ท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ประกอบกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เพิ่งเปิดใหม่นับตั้งแต่หลังปี พ.ศ. ๒๕๓๐ จึงทำให้อัตราเพิ่มของนักท่องเที่ยวสูงมากเป็นจำนวนมาก

ช่วงฤดูกาลของนักท่องเที่ยวชาวไทยหรือช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมเดินทางเข้ามาเยือนอำเภอป่าายมากที่สุด ได้แก่เดือน ตุลาคม - มกราคม และเดือนเมษายนของลงมา คือ เดือน กุมภาพันธ์ - มีนาคม และเดือนพฤษภาคม ส่วนในช่วงฤดูฝน คือ เดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายน จะเป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางเข้ามาเที่ยวยังอำเภอป่าายลดลง

นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศนิยมเดินทางมาเที่ยวอำเภอป่าาย มากที่สุดได้แก่ เดือนสิงหาคม - กุมภาพันธ์ รองลงมา คือ เดือนมีนาคม - เมษายน ส่วนเดือนพฤษภาคม - กรกฎาคม เป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาเที่ยวอำเภอป่าายน้อยที่สุด สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๒ ฤดูกาลที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเขตเทศบาลป่าาย อำเภอป่าาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเภท นักท่องเที่ยว	เดือน											
	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
ชาวไทย	ปานกลาง				น้อยที่สุด					มากที่สุด		
ชาวต่างชาติ	มากที่สุด		ปานกลาง		น้อยที่สุด			มากที่สุด				

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, รายงานสรุปนักท่องเที่ยว ปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๒ (แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๕๕).

จากตารางที่ ๑๒ พบว่า การเข้ามาของนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติมีช่วงของการเข้ามาท่องเที่ยวที่ต่างกัน นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่จะนิยมมาเที่ยวในช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม เพราะเป็นช่วงที่มีอากาศเย็นสบาย มีสภาพแวดล้อมต้นไม้ ดอกไม้ต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ในขณะที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินิยมมาท่องเที่ยวป่าายในช่วงเดือนสิงหาคม-กุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นช่วงวันหยุดพักผ่อนและมีอากาศในประเทศค่อนข้างหนาว เมืองป่าายจึงกลายเป็นจุดหมายในการมาพักผ่อน

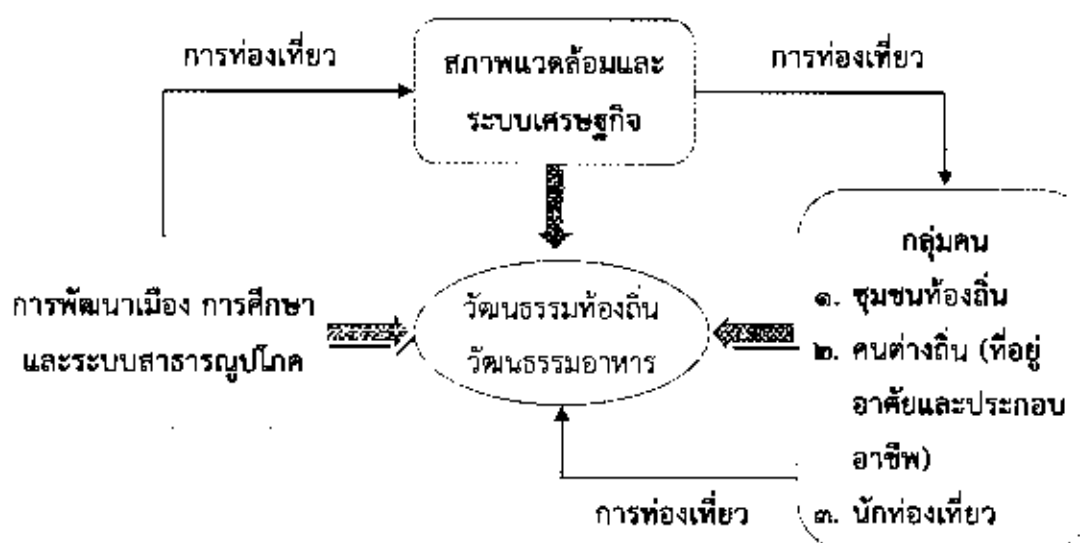
ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า พัฒนาการการท่องเที่ยวอำเภอป่าาย สภาพวิถีชีวิตชุมชนก่อนและหลังการเข้ามาของการท่องเที่ยว ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่าง ๆ ทั้งนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่เน้นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเพิ่มบทบาทการค้าชายแดน เมื่อพิจารณา

เปรียบเทียบให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทางด้านกายภาพนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลโดยตรงมาจากการพัฒนา ตามนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลและยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ส่วนกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนมาก ทางด้านเศรษฐกิจนั้น ถือได้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน มากที่สุด ทั้งด้านโอกาสการจ้างงาน การประกอบอาชีพ การลงทุน รวมไปถึงความสะดวกในการ จับจ่ายเลือกซื้อสินค้าอุปโภค บริโภค และด้านราคาสินค้า สำหรับทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังไม่อาจสรุปได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากกิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่เป็นตัวเร่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแส สังคมภายนอกที่เริ่มเข้ามาสู่สังคมปายมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น จะไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมของชุมชนโดยตรงแต่กระแสวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามากับการ ท่องเที่ยวอาจมีส่วนทำให้สังคมและวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนปายมีการเปลี่ยนแปลงไป อย่างรวดเร็ว จากข้อมูลการเปลี่ยนแปลงและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัด แม่ฮ่องสอน พบว่าปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจและ วัฒนธรรม มีหลากหลายปัจจัยทั้ง รูปแบบการพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุข โภค และการศึกษา สภาพ ของสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและกลุ่มคน ที่มีกรท่องเที่ยวมาเป็นตัวกระตุ้นและแรงที่สำคัญของ การสลายตัวของวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในบริบทของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่เกิดการเปลี่ยนแปลง และ เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ตามกลไก ทั้งสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจสังคม และ วัฒนธรรมโดยมีกลุ่มคนหรือบุคคล เป็นตัวเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรม กล่าวคือ ชุมชนท้องถิ่น ผู้อาศัยและนักท่องเที่ยว

ในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นของเขต เทศบาลปาย ส่งผลให้ปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นและคนต่างถิ่นที่เข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่ เริ่มตระหนักถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่นเองมีการจัดกิจกรรมในเรื่อง วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น การประกวดทำอาหารคาวหวาน งานมหกรรมอาหารไทใหญ่ หรือกระทั่ง การรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่น ทั้งงานปอยต่าง ๆ ประเพณีปอยสา่งลอง งานกันตอ หรืองานกาตหลู่ ขึ้น เพื่อสืบสานวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ต้องยอมรับว่าบทบาทของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นก็ยังเป็น อาหารเฉพาะกลุ่ม ยังจำกัดอยู่ในวงแคบ เพราะรสชาติของอาหารเองก็ไม่ได้ตอบสนองของกลุ่มบุคคล อื่น ๆ ทั้ง ชุมชนท้องถิ่น คนต่างถิ่นและนักท่องเที่ยว อีกทั้งวัตถุดิบในการผลิตอาหาร ภูมิปัญญาใน การผลิตอาหาร และรสนิยมในการบริโภคอาหารท้องถิ่นลดลง รวมไปถึงปัจจัยการพัฒนาขั้นต้นทั้ง ระบบสาธารณสุข โภค และการศึกษา จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่ การ

ท่องเที่ยวเร่งและตัวขับเคลื่อนที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเป็นลำดับดังสรุปไว้ในแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๓ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นและอาหารท้องถิ่น
(การประมวลผลของผู้ศึกษา ปีพ.ศ ๒๕๕๔)

พายุกับวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

อาหาร เป็นอีกหนึ่งในปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และสร้างสุขภาวะให้แก่มนุษย์ “อาหาร” ถือเป็นอีกหนึ่งทรัพยากรวัฒนธรรมที่อาศัยพื้นฐานจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่สร้างสรรค์กระบวนการในการผลิตอาหารเพื่อตอบสนองความต้องการของร่างกาย ซึ่งอาหารในแต่ละพื้นที่ แต่ละภูมิภาค มีความแตกต่างกัน เพื่อกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ดังคำว่า “อยู่ต่างถิ่น มีกินต่างกัน” ผ่านการถ่ายทอด การเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต ในการเลือกสรรหรือสรรหา สำหรับการผลิตและการบริโภคที่แสดงวัฒนธรรมอาหารในแต่ละท้องถิ่น

ในวัฒนธรรมอาหารเมื่อก้าวถึง การผลิตหรือการบริโภคอาหาร มีนัยยะต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ ทั้งเรื่องราวของ สังคม วัฒนธรรม เพศ ความรู้ ตลอดจนนัยยะทางด้านการเมือง ประเพณี ความเชื่อ และฤดูกาล การศึกษาเรื่องพายุกับวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย เป็นการศึกษาเรื่องความเป็นมาของอาหารในท้องถิ่นทั้งจากการเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้รู้และ ชุมชนท้องถิ่น ในเขตเทศบาลปาย เพื่อมาใช้ในการวิเคราะห์ในเรื่องผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

บริบทของพื้นที่และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่พื้นที่ พบว่า เขตเทศบาลปายเป็นพื้นที่ที่มีประชากรเชื้อสายไทใหญ่และล้านนาอาศัยอยู่ในพื้นที่จำนวนมาก ซึ่งยังคงเห็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนดังกล่าวผ่านประเพณี วัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้าง ทั้งบ้านเรือนและศาสนสถาน การแต่งกาย การกินอยู่ วัตถุประสงค์การผลิตอาหารต่าง ๆ ในพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ผู้อาศัย การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นในภาคเหนือตอนบนมีความหลากหลายทั้งชาติพันธุ์และสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ พื้นที่เทศบาลตำบลปายเป็นพื้นที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำ มีความอุดมสมบูรณ์จึงให้ทั้งผลผลิตทางธรรมชาติทั้ง ผักพื้นบ้านตามทุ่งนา เห็ดหลากหลายชนิดจากป่า สัตว์น้ำและผักนานาชนิด รวมถึงอาหารจากท้องทุ่งนา เช่น แมลง กบ เขียด กลายเป็นวัตถุดิบของการผลิตอาหารและเพื่อบริโภค ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงทำการศึกษาวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลปายทั้ง ๕ ชุมชน คือ กลุ่มที่ ๑ ไทใหญ่ และกลุ่มที่ ๒ คือ ชาวไทยล้านนา หรือคนเมือง เพื่อให้ทราบถึงวัฒนธรรมอาหารของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ชาวไทใหญ่ :หรือ “ไต”

เป็นชนชาติหนึ่งที่มีชื่อเรียกกันหลายชื่อ เช่น คนไทยล้านนา เรียกว่า “เงี้ยว” คนพม่าเรียก “ฉาน หรือชาน” นักเขียนจีนใช้คำว่า “ไต” นักวิชาการฝรั่งเศสเรียกว่า “ไท”(Tai หรือ T'ai) ส่วนคนไทยภาคกลางเรียกว่า “ไทใหญ่” แต่ชนชาวไต หัวใจไปในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและที่อยู่ในดินแดนตอนเหนือของพม่าชอบให้เรียก พวกตนว่า “ไต” มากกว่า “เงี้ยว” เพราะคล้ายกับเป็นคำที่ดูถูกเหยียดหยาม ในอดีตพบว่าชาวไตหรือไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสามารถด้านการเดินทางทางบก หาของป่า และทำการเกษตรกรรม บทบาทที่สำคัญที่สุดของการดำรงชีพ คือ การค้าขายสินค้า โดยส่วนมากจะเป็นสินค้าจำพวกอาหารการกิน เครื่องปรุงรสต่าง ๆ ทั้ง เกลือ กะปิ น้ำปลา เป็นต้น

การเข้ามาของชาวไทใหญ่ในประเทศไทย เริ่มขึ้นในช่วงปีพ.ศ.๒๔๒๖-๒๔๓๐ โดยการอพยพเพื่อหนีสงครามกลางเมือง เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองปาย พร้อมทั้งครอบครัวและสัตว์เลี้ยง^{๑๖} ทำมาประกอบอาชีพหลัก คือการค้าขาย เพาะปลูก หาของป่า รับราชการและรับจ้างดูแลกิจการป่าสักและทำสัมปทานไม้ของชาวอังกฤษ

ลักษณะนิสัยของชาวไทใหญ่ เป็นกลุ่มคนที่มีนิสัยเรียบง่าย รักสันโดษ ให้ความสำคัญกับเรื่องราวทางศาสนาและประเพณีความเชื่อ มีคำกล่าวถึงความศรัทธาทางด้านพุทธศาสนาของชาวไทใหญ่ว่า “กินอย่างมัน ดานอย่างเงี้ยว” คือ คนพม่าถือเรื่องการกินอยู่เป็นสำคัญ แต่ชาวไทใหญ่นั้นถือ

^{๑๖} นุชกางค์ ชุมดี และ สิริวรรณ สิริวนิชย์, “ผงซุรส การเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงสัญลักษณ์ จากสารปรุงแต่ง สุวีดิศวรไต (ไทใหญ่),” ปาก-ท้องและของกิน (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๒), ๘๘๗-๙๐๕.

เรื่องทำบุญทำทานเป็นสำคัญ^{๕๐} และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิต ยึดหลักจริยธรรมและคุณธรรมตามคำสอนของพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น และให้การเคารพ ยกย่องผู้อาวุโส ครูบาอาจารย์ บิดามารดา และมีผู้มีพระคุณ จึงมีประเพณีและพิธีกรรมต่างเพื่อบุคคลเหล่านี้ ในการประกอบอาหารภายในชีวิตประจำวันบุคคลที่รับโอกาสในการรับประทานอาหารเป็นคนแรก คือ บิดามารดา^{๕๑}

วิถีชีวิตของชาวไทใหญ่เดินไปตามครรลองของประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ สังกัตลัทธิที่นำมาสู่ความผูกพันระหว่าง คน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงวิถีการเกษตรที่แสดงออกทางพิธีกรรมและปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน^{๕๒} เช่น งานเลี้ยงเจ้าเมือง ต่างก็ยกขอมต่อ (การเซ่นไหว้เทวดา ผีสาว และการบูชาสถานที่สำคัญภายในบ้าน) ประเพณีปอยส่างลอง(บวชลูกแก้ว) ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีกันตอ เป็นต้น จากพิธีกรรมและประเพณีต่างที่จัดขึ้นพบว่าคนไทใหญ่ให้ความสำคัญกับอาหาร เพื่อบริโภคและพิธีกรรมมากมาย มีอาหารทั้งคาวและหวานที่ต่างกัน

ชาวไทใหญ่ถือว่าเป็นอีกหนึ่งชาติพันธุ์ที่มีความสามารถในการปรุงอาหารและการถนอมอาหาร สำหรับเก็บไว้บริโภค วัตถุประสงค์นำมาประกอบอาหารทั้งคาวหวาน นั้นมักหาได้ง่ายตามท้องถิ่น ส่วนใหญ่สามารถผลิตและปลูกตามบ้านเรือนของตน จับจ่ายใช้สอยบ้างในกรณีที่อาหารดังกล่าวจะไปถวายพระ หรือใช้ในงานพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้นำชุมชนและคนไทใหญ่ในเขตเทศบาลกล่าวว่า วัฒนธรรมของชาวไทใหญ่มาจากรากฐานของการนับถือศาสนาพุทธและความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อเรื่องผี เจ้าเมือง ผีบรรพบุรุษ วิถีชีวิตของชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พึ่งพาธรรมชาติและความเชื่อในเรื่องผีและพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีพ และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของคนไทใหญ่ ด้านวัฒนธรรมอาหาร(อาหารไทใหญ่) ก็เช่นกัน การผลิตหรือการบริโภคอาหารของชาวไทใหญ่ยังคงสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทางธรรมชาติที่สรรหาได้จากแหล่งอาหารต่าง ๆ ทั้งป่า ลำน้ำลำห้วยและท้องทุ่ง เป็นต้น การหาวัตถุดิบในการนำมาผลิตอาหารส่วนใหญ่หาได้ในพื้นที่ ผักพื้นบ้านต่าง ๆ เห็ดนานาชนิด แมลงหรือสัตว์ต่าง ๆ สามารถหาได้จากแหล่งอาหารข้างต้น ในการปรุงอาหารที่บริโภคประจำวัน คนไทใหญ่นิยมทานผักที่สามารถหาได้ตามฤดูกาล อาหารไท

^{๕๐} ดวงใจ หล่อธนวนิชย์, “จากปางมะผ้าสู่ปายะบนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว”, ใน พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ ๙-๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๙).

^{๕๑} สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ, “วิเคราะห์ชาวไต: กรณีศึกษาชาวบ้านไต อำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๒๘), ๕๗-๕๘.

^{๕๒} นิพัทธ์พร เฝิงแก้ว, “๑๒ เดือนชาวนาไทใหญ่,” สารคดี ๒๕, ๒๙๗ (พฤศจิกายน ๒๕๕๒): ๑๓๐-๑๓๙.

ใหญ่เน้นรสชาติที่อิงธรรมชาติ ไม่นิยมทานเนื้อสัตว์ เพราะตามความเชื่อหลักจริยวัตรทางศาสนา ส่วนใหญ่แล้วเนื้อสัตว์จะใช้สำหรับทำอาหารในงานประเพณีทางศาสนามากกว่า ปกติผู้หญิงจะเป็นผู้ประกอบอาหารเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีอาหารคาวหวานบางประเภท ที่ต้องให้ผู้ชายเป็นผู้ทำ วิถีชีวิตในครอบครัวของคนไทใหญ่ค่อนข้างแน่นแฟ้น ให้เกียรติผู้อาวุโสก่อนเสมอ อาหารส่วนใหญ่จะเป็นพริก ยำ แกงและน้ำพริกต่าง ๆ มีเครื่องปรุงหลัก คือถั่วเน่า ใส้กะปิ และเกลือบ้าง น้ำปลาจะใช้น้อย เพราะมีราคาสูง”^{๒๑}

อาหารไทใหญ่ถือว่าเป็นอาหารที่เอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์เฉพาะตัว อดีตอาหารไทใหญ่เป็นอีกหนึ่งอัตลักษณ์ของเขตเทศบาลปาย และแม่ฮ่องสอน อัตลักษณ์อาหารไทใหญ่มีลักษณะเด่นอยู่ที่ตรงความเรียบง่าย มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากและซับซ้อน เครื่องประกอบอาหารส่วนใหญ่มักใช้ผักพื้นบ้านหรือตามฤดูกาล เช่น แกงผักเสี้ยว แกงผักหละ แกงถั่วแปบ ส้มแขกไก่ ส้มขี้ไก่ ผักกาดส้ม เป็นต้น ด้วยคนไทใหญ่ไม่นิยมทานเนื้อสัตว์ แต่มักจะใช้ปลาเนื้ออ่อน ไม้กึ่งแห้ง

การทำอาหารไทใหญ่มีกรรมวิธีในการทำครัวที่หลากหลาย เช่น

“ไก่” คือ การยำที่ต้องให้ผักสุกก่อน อย่างถั่วฝักยาวต้มก่อนแล้วนำมายำ

“โค่ว” คือ การคั่วแบบผัดแห้ง

“อุ๊บ” คือ การอบที่ใช้ น้ำขลุกขลิก แต่ใช้น้ำมันเยอะ ๆ เช่น อุ๊บไก่

“หุง” คือ การแกงที่ใส่น้ำและเครื่องแกง เช่น แกงหุงหนิง (แกงหนิงควาย)

“ซ่า” คือ การยำผักสด ๆ เช่น ผักเหนาะซ่า

“แกง” คือ คล้ายแกงแคของอาหารล้านนา ส่วนใหญ่เป็นแกงผัก ใส้ถั่วเน่าปิ้งแล้วนำมาโขลกก่อนปรุงรส สีสริก เกลือ กะปิ เท่านั้น

การประกอบอาหารคาวของคนไทใหญ่ มีเครื่องปรุงที่สำคัญ คือ ถั่วเน่าและเกลือ เรียกได้ว่าเป็นเครื่องปรุงประจำอาหารไทใหญ่ที่ทุกครัวเรือนจะต้องมี ถั่วเน่า คือ ถั่วเหลืองที่ต้มจนเปื่อย แล้วนำมาหมักในก๋วยและห่อใบตอง จากนั้นนำมาตั้งไว้กลางแจ้ง หรือไม่ก็เอาไปตั้งไว้ข้างเตาไฟ หมักประมาณ ๒-๓วัน แล้วนำมาตำให้แหลก และแผ่เป็นแผ่นกลมแบน เรียกว่า “ถั่วเน่าแผ่น หรือถั่วเน่าเค็บ” ใช้ในปรุงอาหารไทใหญ่ในหลากหลายชนิด ก่อนใช้นำมาปิ้งหรือทอด แล้วโขลกรวมกับเครื่องปรุงอื่น ๆ เช่น พริก เกลือ

ด้วยนิสัยของชาวไทใหญ่นิยม รับประทานผัก การประกอบอาหารแต่ละครั้งต้องมีน้ำพริก น้ำพริกของชาวไทใหญ่นั้นมีหลากหลายชนิด เช่น น้ำพริกน็อค(เนาะ) น้ำพริกอุ๊บ น้ำพริกมะเขือส้ม (มะเขือเทศ) น้ำพริกอ่อง น้ำพริกผักอีหสัน น้ำพริกคั่ว น้ำพริกผงและน้ำพริกคั่วทราย

^{๒๑} สัมภาษณ์ มังกร รั่วประโยชน์ศิลป์, อดีตประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๔.

สำหรับอาหารของชาวไทใหญ่มีได้มีเพียงแต่อาหารคาวเพียงเท่านั้น ยังมีอาหารหวานหรือขนมต่าง ๆ ที่ใช้วัตถุดิบในการผลิตมาจาก น้ำตาลอ้อย แป้งข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เกลือ และกะทิ มีกรรมวิธีที่ค่อนข้างง่ายไม่ซับซ้อน เช่น นึ่ง ปิ้ง เป็นต้น ขนมของชาวไทใหญ่ ค่อนข้างง่าย มีรสชาติหวานจากน้ำตาลอ้อยขนมบางชนิดมีรสชาติเค็มมาจากเกลือ อาทิ อะละหว่า อะละหว่าจุง แปม้ง ส่วยหมิล ข้าวแต่น ฆมนห่อ ฆมนจ็อก ข้าวปึกงา ข้าวโคป ข้าวปองต่อ ข้าวยากู (ข้าวยาคุ) เป็นต้น

วัฒนธรรมอาหารคาวหวานของชาวไทใหญ่ เป็นวัฒนธรรมอาหารที่ค่อนข้างเรียบง่าย ใช้วัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่มาประกอบอาหาร ที่บริโภคในชีวิตประจำวัน อีกทั้งอาหารคาวหวานต่าง ๆ ยังถูกนำไปใช้ในงานประเพณี และพิธีกรรมของชาวไทใหญ่ เช่น ปอยสายล่อง กันต่อสงกรานต์ เป็นต้น

ชาวไทใหญ่ดั้งเดิมนิยมรับประทานข้าวเจ้า ไม่นิยมรับประทานข้าวเหนียวเหมือนชาวล้านนา เพราะข้าวเหนียวนั้นนิยมนำมาทำเป็นขนม ส่วนวิธีการปรุงอาหารนั้นไม่สลับซับซ้อน มีประเภท แกง ยำ ทอด อบหรืออูบ อูบ คือการนำส่วนผสมมาใส่รวมกันแล้วตั้งไฟอบ หรืออูบไว้ เครื่องปรุงจะประกอบด้วยสิ่งที่ได้จากธรรมชาติ เช่น พริก เกลือ หัวหอม กระเทียม ข่า ตะไคร้ ฯลฯ และที่ขาดไม่ได้ คือถั่วเน่า (ถั่วเหลืองแผ่น) ซึ่งใช้แทนกะปิ อาหารแบบง่าย ๆ ที่สุดคือ น้ำพริกซึ่งปรุงด้วย พริก เกลือ ถั่วเน่า ปลาแห้ง โขลกรวมกัน จิ้มด้วยผักสดนานาชนิด

ในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีการบริโภคอาหารของแต่ละฤดูกาลที่ต่างกันไปหึ่งนี้ขึ้นจากผลของการผลิตผลหรือวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตอาหารจึงแบ่งวัตถุดิบตามฤดูกาลและอาหารคาวหวานดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๓ อาหารคาวหวานของชาวไทใหญ่ตามฤดูกาล

ฤดูกาล	อาหารคาว	อาหารหวาน
ฤดูร้อน (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม)	แกงหุงหนัง (แกงหนังกวาย) แกงจำส่วน (จับเส้นใส่หยวก) มะม่วงสะนาบ ถั่วเน่าซา ส้มปี้โก้ (ยำยอดส้มจี) ถั่วพุดหัว (คล้ายผัดเต้าหู้ใส่ชะอม) ยำยอดมะขาม	ขนมมูนช่วย (ขนมวง) อาละหว่าจุง ขนมมูนกล้วย ข้าวแต่น ข้าวปองต่อ ส่วยทะมิน ขนมแปม้ง ข้าวควบ ขนมมูนจ็อก
ฤดูฝน (พฤษภาคม-ตุลาคม)	หมาก-ลางหุง (แกงขบูน) หมากเขอต้า(ตำมะเขือ) มะขี้อูบ หน่อไก่(ยำหน่อไม้) หมากตั้งจ้อ (แกงกระเจียบเขียว) ผักกูดจ้อ ส้ม ตำขบูน น้ำพริกมะเขือส้ม น้ำพริกน็อค น้ำเงี้ยว น้ำพริกถั่วเน่ามาะ	ขนมมูนช่วย อาละหว่า ส่วยทะมิน ขนมแปม้ง ข้าวควบ ข้าวมูนจ็อก ข้าวมูนเกลือ

ตารางที่ ๑๓ อาหารคาวหวานของชาวไทใหญ่ตามฤดูกาล (ต่อ)

ฤดูกาล	อาหารคาว	อาหารหวาน
ฤดูหนาว (พฤศจิกายน-กุมภาพันธ์)	เนื้อลุง ผักจ๊อก(ข้าวกะหล่ำปลี) แกงผัก เขี้ยว อู๋อะสีย่านไก(อู๋บไก)อู๋บเครื่องใน ไซ้อู๋บ ข้าวกันจิ้น แกงฮังเล น้ำเงี้ยว น้ำพริกน้ำผัก	ขนมสาละพู ส่วยพะมิน ขนมแป้ม้ง ข้าวควบ ข้าว มูนจ๊อก ข้าวปุกงา ข้าวหลามมูล

(การประมวลผลของผู้ศึกษาจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปีพ.ศ.๒๕๕๔)

จากตารางข้างบนแสดงให้เห็นว่าอาหารไทใหญ่ นิยมนำเอาวัตถุดิบตามฤดูกาลมาประกอบอาหาร โดยเฉพาะอาหารคาว ที่นำผักและพืชพื้นบ้านมาบริโภค รวมถึงปลาและเนื้อสัตว์ต่าง ๆ อาหารหวานของชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่ประกอบด้วย แป้งข้าวเจ้า แป้งข้าวเหนียว แป้งสาลิ น้ำตาลอ้อย เกลือ มะพร้าว กะทิ กล้วยและข้าว จึงทำให้อาหารหวานจึงสามารถบริโภคได้เกือบทุกฤดูกาล อาหารไทใหญ่เป็นอีกหนึ่งอาหารของกลุ่มชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาลตำบลปาย ที่เป็นอัตลักษณ์ของการดำรงชีพนอกจากเรื่อง การแต่งกาย หรือภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (ดูภาพในภาคผนวก ข)

กลุ่มที่ ๒ “คนไทยยวน” หรือ ชาวล้านนา

เป็นกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แพร่ พะเยา น่าน โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเมืองในเขตเทศบาลตำบลปายในช่วงเดียวกับกลุ่มไทใหญ่หลังจากที่มีการเปิดเมืองปาย โดยตั้งรกรากกระจายไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้ง โดยมีประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ ๕๐ อยู่ในเขตบ้านเจ้าหม้อ คนล้านนา คนเมืองหรือไทยยวน เป็นอีกหนึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตเทศบาลตำบลปายที่มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน ชาวล้านนามีลักษณะนิสัยความเชื่อ และการดำรงชีพที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกับชาวไทใหญ่ โดยมีลักษณะนิสัยที่รักความสงบ เรียบง่าย สุภาพ อ่อนโยน มีความสามารถในการใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและวิถีการดำรงชีพของกลุ่มนั้น ๆ

วัฒนธรรมอาหารเป็นหนึ่งวัฒนธรรมที่สามารถถึงนัยยะต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มคนนั้น ๆ เพื่อให้ทราบถึงเรื่องราวการดำรงชีวิต และอัตลักษณ์ วัฒนธรรมไทยยวนหรือวัฒนธรรมอาหารล้านนาเป็นวัฒนธรรมที่ค่อนข้างผสมผสานและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ด้วยในอดีตเคยมีการถ่ายโอนรูปลักษณะทางวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ พม่า ลาว สิบสองปันนา และแคว้นไทใหญ่

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลปาย ที่อาณาเขตติดกับประเทศพม่า ลักษณะของวัฒนธรรมล้านนาจึงคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมไทใหญ่ ต่างกันตรงความนิยมในการบริโภค สภาพภูมิอากาศ ความเชื่อ และวัตถุดิบในการปรุงอาหาร

ชาวล้านนาหรือคนเมือง มีวิถีการกินอยู่ตามลักษณะของการดำรงชีพที่เรียบง่าย นิสัยรักสงบ สุขภาพอ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ นับถือพุทธศาสนาและนับถือผี เกษตรกรรมถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของชาวล้านนา วิถีชีวิตของผู้คนตลอดทั้งปีจึงมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเกษตรอย่างแน่นแฟ้น อาชีพหลักของชาวล้านนาในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลปาย คือ เกษตรกร โดยทำการปลูกข้าวเหนียว หอม กระเทียม และยาสูบ^{๒๕} นอกจากนี้ยังมีความสามารถหัตถกรรมต่าง ๆ ทั้งทอผ้า ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในชุมชนเขตบ้านเจ้าหม้อ เขตเทศบาลตำบลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการผลิตหม้อดินเผามาใช้ในชีวิตประจำวัน และเครื่องครัวต่าง ๆ ถือว่าเป็นสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน จนกลายมาเป็นชื่อของชุมชนล้านนาในอดีต

ด้วยอุปนิสัย สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การหล่อหลอมทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และการประกอบอาชีพของชาวล้านนา ทำให้อาหารท้องถิ่นแบบล้านนามีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างจากชาวไทใหญ่ตรงที่นิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก และนิยมอาหารประเภทเนื้อสัตว์มาใช้ในการประกอบอาหารประเภท แกงต่าง ๆ ลาบ ลู๋ ไส้อั่ว จิ้นนึ่ง แคบหมู นอกจากนี้ชาวล้านนายังนิยมรับประทานน้ำพริกและผักต่าง ๆ ทั้ง ผักสดและผักนึ่ง เช่น น้ำพริกอ่อง น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกน้ำจู้ อาหารบางประเภทของชาวล้านนาและชาวไทใหญ่ใหญ่ค่อนข้างคล้ายกันต่างกันตรงกรรมวิธีในการปรุงแตกต่างกันออกไปบ้างเล็กน้อยทำให้รสชาติอาหารแตกต่างกันไปจากอาหารประเภทเดียวกัน ชาวล้านนานิยมรับประทานพืชและผักต่าง ๆ ที่หาได้ในพื้นที่ตั้งเช่นชาวไทใหญ่ แต่นิยมทานเนื้อสัตว์ต่าง ๆ ตามฤดูกาล ในช่วงฤดูหนาวเพื่อให้ร่างกายอบอุ่นจะรับประทานอาหารที่มีไขมันมาก อาหารประเภทเนื้อสัตว์เป็นอาหารในชีวิตประจำวันที่สามารถหาทานได้ทั้ง ๓ มื้อมิใช่เพียงงานบุญ งานประเพณีดังเช่นชาวไทใหญ่ เนื้อสัตว์ที่นิยมรับประทาน เนื้อหมู เพราะหาง่ายและราคาถูก นอกจากนั้นเป็นเนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อไก่ นก และแมลงต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนด้านรสชาติของอาหารล้านนาโดยทั่วไปมักมีรสเค็มเล็กน้อยนำหน้า ตามด้วยเผ็ดร้อนแบบบาง ๆ แหบไม่มีรสเปรี้ยวและรสหวาน เพราะไม่ชอบปรุงรสด้วยน้ำตาล ความเค็มของอาหารได้มาจากเครื่องปรุงรส คือ น้ำปูซึ่งทำจากปูนา และเกลือที่ใช้แทนกะปิและน้ำปลา^{๒๖} จากการรสนิยมทางด้านการปรุงอาหารที่ใช้เครื่องปรุงต่าง ๆ มีคำ

^{๒๕} สนิท สมัครการ, "สังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือ ประเทศไทย," เอกสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐).

^{๒๖} ชนัญ วังษ์วิภาศ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น (นนทบุรี: เอ็มพันธ์, ๒๕๔๘), ๑๕๘-๑๖๐.

กล่าวถึงการปรุงอาหารของชาวล้านนาว่า “พริกมีบ้านเหนือ เกลือมีบ้านใต้”^{๒๖} ที่แสดงให้เห็นถึงรสชาติและการปรุงอาหารของชาวล้านนา อีกทั้งยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของชาวล้านนาในอดีต กรรมวิธีของการประกอบอาหารของชาวล้านนามีความหลากหลายทั้งอาหารคาวและหวาน มีวิธีการประกอบอาหารดังต่อไปนี้

“แกง” หรือ แกง คือ การปรุงอาหารประเภทน้ำ ที่มีเครื่องแกงจากพริก หอมแดง กระเทียม เกลือ กะปิ ตะไคร้ ขมิ้น เช่น แกงอ่อมไก่ แกงอ่อมผัก เป็นต้น

“ข้าว” หรือ ข้าว คือ การผัดที่ใช้ น้ำมันเพียงเล็กน้อย นิยมใช้น้ำมันกระเทียมเจียวเพื่อให้มีกลิ่นหอม เช่น การข้าวลาบ

“จ้อ” คือ การปรุงอาหารประเภทผักที่เป็นลักษณะคล้ายการต้มแบบแกง ปรุงรสด้วยน้ำมะขามสดและมะขามเปียก คล้ายแกงที่มีรสเปรี้ยว เช่น จ้อผักกาด จ้อผักโขม

“เจียว” หรือ เจียว คือ การปรุงอาหารคล้ายต้มจืด มีเครื่องปรุงสำคัญคือ กะปิ เกลือ กระเทียม หอมหัวเล็ก พริกสด เช่น เจียวผักโขม เจียวไข่มดแดง

“ตำ” หรือ ตำ คือ การปรุงอาหารที่มีลักษณะคล้ายยำ นำมาส่วนผสมมาคลุกเคล้าในครก เช่น ตำบ้านขุน(ตำขบถ)

“มอบ” คือ การปรุงอาหารที่นำปูนามาโขลกให้ละเอียด คั้นเอาแต่น้ำ ใส่กระเทียม ตั้งไฟอ่อน ๆ เคี่ยวจนหอม ปรุงน้ำพริก ผักที่เป็นส่วนผสม เป็นผักชนิดเดียวกับแกงแค ใส่ข้าวคั่วและไข่ลงไปและมีกลิ่นหอมของปู เช่น มอบปู

“ล้า” คือ วิธีการปรุงอาหารที่นำเอาเครื่องปรุงเช่น เนื้อปลา พริกสด หอมแดง กระเทียม มาอย่างไร้ให้สุกก่อนโขลกเครื่องปรุงทั้งหมดให้เข้ากัน เติมน้ำปลาร้าที่ต้มเตรียมไว้ นำมาคลุกเคล้ากับผักสดที่ล้างเตรียมไว้แล้ว เช่น ล้าผักแพะ ล้ายอดมะม่วง จะปรุงรสให้เปรี้ยวด้วยมะกอกป่า หรือมะนาว

“อ็อก” คือ การปรุงอาหารโดยนำอาหารห่อใบตอง นำใส่หม้อหรือกระทะ เติมน้ำลงไปเล็กน้อย หรือนำเอาอาหารพร้อมเครื่องปรุงใส่ในหม้อ เติมน้ำเล็กน้อยยกตั้งไฟ นิยมทำกับอาหารที่สุกเร็ว เช่น ไข่ ปลา มะเขือยาว เรียกชื่ออาหารตามชนิดของส่วนผสม เช่น อ็อกปลา อ็อกไข่ (ไข่ข่ามหรือป้ามไข่) อ็อกบ่าเขือ (อ็อกมะเขือ)

“แอ็บ” คือ การปรุงอาหารมาคลุกเคล้ากับเครื่องปรุงก่อน ปรุงเสร็จแล้วนำมาห่อด้วยใบตอง นำไปปิ้ง หรือนึ่ง เช่น แอ็บปลา แอ็บกุ้ง แอ็บอีฮวก

^{๒๖} ฉลาดชาย รมิตานนท์, *น้ำพริกล้านนา* (กรุงเทพฯ: ครัวบ้านและสวน, ๒๕๕๕), ๗, นิรมล ยูวนบุญ และคณะ, *น้ำพริก: ฐานทรัพยากรอาหาร วิถีชุมชน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์* (นนทบุรี: แผนงานทรัพยากรอาหาร มูลนิธิชีววิถี, ๒๕๕๐), ๑๑-๑๒.

กรรมวิธีการปรุงอาหารต่าง ๆ ข้างต้น เป็นการปรุงอาหารคาวแบบชาวล้านนา จะเห็นได้ว่าอาหารคาวของชาวล้านนาประกอบไปด้วยเนื้อสัตว์ พืช ผัก และผลไม้ต่าง ๆ ความหวานของอาหารล้านนาได้จากผักและผลไม้ นอกจากนี้ยังปรุงรสด้วย พริกและเกลือ ไม่นิยมใช้น้ำตาลในการประกอบอาหารคาว ในส่วนการอาหารหวานของชาวล้านนามีลักษณะคล้ายกับอาหารหวานของชาวไทใหญ่ อาหารหวานค่อนข้างเรียบง่ายวัตถุดิบในการทำขนมทำได้ในพื้นที่

กรรมวิธีการทำอาหารหวานไม่ซับซ้อน เป็นลักษณะของการประกอบอาหารโดยการใช้วิธี “นึ่ง หรือ ปิ้ง” โดยส่วนใหญ่อาหารหวานมักนำไปใช้ในงานประเพณี หรืองานบุญต่าง ๆ เท่านั้นไม่มีรับประทานในชีวิตประจำวัน วัตถุดิบในการทำอาหารหวาน มาจาก กะทิ น้ำตาลหรือน้ำอ้อย แป้งข้าวเหนียว กล้วยและมันบางชนิด เช่น ขนมข้าวต้มหัวหงอก ขนมลิ้นหมา ขนมกล้วย ขนมวง และข้าวแต๋น อาหารหวานของชาวล้านนาจึงสามารถรับประทานได้ทุกฤดู

ในเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนอาหารล้านนาที่พบในพื้นที่ดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ พบว่า อาหารล้านนาในพื้นที่ค่อนข้างน้อยทั้งนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากกลุ่มจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นวัฒนธรรมอาหารล้านนาส่วนใหญ่จะผสมผสานกับอาหารไทใหญ่ อีกทั้งเรื่องของวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่ก็เป็นส่วนสำคัญเช่นกันชาวล้านนาที่อาศัยในพื้นที่เขตเทศบาลปายมีวัฒนธรรมการบริโภคอาหารที่ปรับเปลี่ยนไปตามฤดูกาล งานประเพณี งานบุญ และวัตถุดิบที่หาได้ จึงสรุปออกมาเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ ๑๔ อาหารคาวหวานของชาวล้านนาตามฤดูกาล

ฤดูกาล	อาหารคาว	อาหารหวาน
ฤดูร้อน (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม)	เจียวไข่มตแดง แกงแค หลามฮีสวก (ลูกฮีส) น้ำพริกหนุ่ม แกงหยวก หลามปลา น้ำพริกอ่อง แอ็บปลา แอ็บกุ้ง แกงผักหวาน	ขนมกล้วย ข้าวต้ม มันต้ม ข้าวโพดต้ม ขนมวง ข้าวแคบ ข้าวต้มหัวหงอก(คล้ายข้าวต้มมัด)
ฤดูฝน (พฤษภาคม-ตุลาคม)	แกงหน่อ น้ำพริกเห็ด แกงเห็ดถอบ คั่วเห็ดถอบ ยำเตา(ยำตะไคร่น้ำ) น้ำพริกกบ แกงบอน แกงอ่อมไก่ จอผักหนาม น้ำพริกน้ำปู คั่วแมงมัน ตำบะหนูน (ตำขนน) น้ำพริกจิ้งหรีด	ขนมมันสำปะหลัง ข้าวคอบ ข้าววิทู ขนมศิลาอ่อน

ตารางที่ ๑๔ อาหารคาวหวานของชาวล้านนาตามฤดูกาล (ต่อ)

ฤดูกาล	อาหารคาว	อาหารหวาน
ฤดูหนาว (พฤศจิกายน-กุมภาพันธ์)	น้ำพริกปลาป่น ข้าวซอย จีน แกงโอะ แกงฮังเล แกงเห็ดลม ป๋ามไข่ ลาบต่าง ๆ แกง กระต้าง ส้าฝักรวม	ขนมล้นหมา ถั่วต้มอ้อย ข้าว หนุงงา ขนมกล้วย ขนมวง

(การประมวลผลของผู้ศึกษาจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปีพ.ศ.๒๕๕๔)

จากข้อมูลอาหารล้านนาในตารางแสดงให้เห็นว่าอาหารของชาวล้านนามีความหลากหลายทั้ง แกง ยำ และน้ำพริกต่าง ๆ โดยวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารมีทั้ง ผัก พืช และเนื้อสัตว์ที่มีและเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ส่วนอาหารหวานค่อนข้างเหมือนชาวไทใหญ่มีส่วนประกอบหลักมาจาก แป้งข้าวเหนียว แป้งข้าวเจ้า น้ำตาลหรือน้ำอ้อย มะพร้าว กล้วย มันสำปะหลัง และงา ม่อน อาหารหวานบางชนิดสามารถหารับประทานได้ทุกฤดูกาล แต่บางชนิดผลิตขึ้นมาเพื่องานประเพณีเท่านั้น (ดูภาพในภาคผนวก ข)

ชุมชนล้านนาในเขตเทศบาลปาย กล่าวว่า อาหารล้านนาในพื้นที่ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับอาหารไทใหญ่ทั้งนี้เพราะจำนวนประชากรและวัตถุดิบ อาหารข้างต้น(ในตาราง)เป็นอาหารที่ชาวล้านนาในพื้นที่สามารถหารับประทานหรือหารับประทานได้ตลาด แต่ต้องปรับเปลี่ยนวัตถุดิบและรสชาติเล็กน้อยเพื่อให้เข้าพื้นที่ เมื่อก้าวถึงอาหารล้านนาที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารประเภทแกง เช่น แกงแค แกงฮังเล แกงโอะ แกงเห็ดถอบ แกงอ่อม และข้าวซอย อาหารบางชนิดมักหารับประทานภายในครัวเรือน เช่น แกงฮิววก ข้าวแมงมัน หรือแอ็บต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความต้องการบริโภคและวัตถุดิบที่หาได้ อาหารบางชนิดไม่สามารถหารับประทานได้

อาหารล้านนาถือว่าเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่สำคัญในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลปายที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยเฉพาะปัจจุบันอาหารล้านนาบางชนิดถูกจัดเป็นอาหารแนะนำและอาหารเพื่อการท่องเที่ยว เช่น ข้าวซอย ไข่ป๋าม น้ำพริกหนุ่ม เป็นต้น อย่างไรก็ตามการเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลให้อาหารล้านนาเป็นอีกหนึ่งอาหารท้องถิ่นที่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

ครัวของอู๋

“ครัวของอู๋” คือ การบอกเล่าเรื่องราววัฒนธรรมการกินของชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาล ตำบลบาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์ โดยชุมชนท้องถิ่นและผู้รู้ ทั้ง ๕ ท่าน ทั้ง พ่อจันท์ อินทสาร แม่จันทน์ โอมนัย อาจารย์มังกร ประโยชน์ศิลป์ ชัชชญา เอมะสุวรรณ และเจ้าหน้าที่วัฒนธรรมอำเภอ เพื่อให้ทราบถึงวิถีการกินอยู่ของชุมชนท้องถิ่น ทั้งการกินอยู่แบบชาวไทใหญ่และล้านนาในอดีต

การดำเนินชีวิตของทั้งสองกลุ่มเปรียบเสมือนวิถีทั่วไปของคนที่อยู่ภาคเหนือของประเทศไทย ที่นิยมรับประทานผัก พืช ปลาและแมลงต่าง ๆ ที่หาได้ตามฤดูกาล ข้าวถือเป็นอาหารหลักของกลุ่มคนทั้งสองกลุ่มต่างกันรสนิยมในการเลือกบริโภคที่มีพื้นฐานมาจากการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ชาวไทใหญ่บริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก ในขณะที่ชาวล้านนาบริโภคข้าวเหนียว ในการจัดสำรับในการรับประทานแต่ละมื้อ จะมีกับข้าวหรือ “ของกิน” เป็นอาหารจานรองที่ทานควบคู่กัน ๒-๓ อย่างแล้ว แบ่งออกเป็นแกง ๑ อย่าง ยำ ๑ อย่าง ของทอดหรือของปิ้ง๑อย่าง น้ำพริกและผักแนม เป็นต้น

ครัวของอู๋ : ไทใหญ่

ในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวไทใหญ่ นอกจากมีข้าวเจ้าเป็นอาหารจานหลักแล้ว กับข้าวของชาวไทใหญ่มักจะไปประกอบด้วยผัก พืช เห็ดนานาชนิด ปลา กุ้ง เชียดแลวหรือแมลงต่าง ๆ ไม่นิยมรับประทานเนื้อสัตว์ใหญ่ จำพวกหมู เนื้อ หรือควาย ด้วยความเชื่อทางหลักจริยวัตรของพุทธศาสนาที่ไม่นิยมค้าสัตว์มาบริโภคในชีวิตประจำวัน การนำเนื้อสัตว์มาใช้จะเป็นการประกอบอาหารมักจะมาในโอกาสงานประเพณี งานบุญ หรืองานเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงความเชื่อ การให้ความสำคัญกับเรื่องราวของพุทธศาสนา การเคารพบรรพบุรุษ รวมไปถึงการแสดงถึงความสำคัญและฐานะของผู้เป็นเจ้าของงานนั้น เช่น งานปอยสาบลอง งานแต่งงาน หรืองานศพ อาหารในสำหรับส่วนใหญ่มักมีผักเป็นตัวชูโรงมากกว่าเนื้อสัตว์ เช่นแกงผัก แกงหน่อไม้ ยำยอดผักต่าง อู๋ไข่ หรือไก่ อู๋ปลา อีกสิ่งที่คู่กันสำหรับของวิถีชีวิตของเกษตรกร คือ น้ำพริกและผักแนม เช่น ถั่วเน่าชา น้ำพริกถั่วเน่าแซบ น้ำพริกถั่วเน่าเมาะ ถือเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ในมื้ออาหารของชาวไทใหญ่

ในขณะที่อาหารของชาวล้านนามีลักษณะของอาหารไม่ต่างจากชาวไทใหญ่มากเท่าใดนัก นิยมรับประทานผัก พืช แมลง แต่ชาวล้านนานิยมรับประทานเนื้อสัตว์ในมื้ออาหารชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างความอบอุ่นให้กับร่างกาย เพราะเดิมชาวล้านนามักตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่มีอากาศเย็นในช่วงฤดูหนาว อาหารของชาวล้านนานอกจากข้าวเหนียวแล้วยังมีแกงเนื้อสัตว์ต่าง ๆ เช่น แกงอ่อม แกงโตะ ไล่อั่ว จิ้นย่าง และน้ำพริกต่าง ๆ เช่น น้ำพริกอ่อม น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกปลา เป็นต้น เรื่องวัฒนธรรมการกินของชาวล้านนาถือว่าเป็นจุดเด่นของการจัดสำรับมีการผสมผสานอาหารต่าง ๆ เข้าด้วยกันทั้งผัก เนื้อสัตว์ ได้อย่างลงตัวตามสภาพอากาศ สิ่งที่ขาดไม่ได้ในสำรับของชาวล้านนา คือ

น้ำพริกและผักแนม โดยมีทั้งผักสด และผักนึ่งแล้วแต่น้ำพริกแต่ละชนิด แต่น้ำพริกของชาวล้านนา นิยมใส่เนื้อสัตว์ลงไป เช่น น้ำพริกอ่อง น้ำพริกลาบ ในบางโอกาสหรืองานประเพณีชาวล้านนานิยมจัด สำหรับตัวอาหารที่มีเนื้อสัตว์ เช่น ลาบ ลู่ เป็นต้น

ในการรังสรรค์อาหารแต่ละมื้อแม่บ้านหรือผู้หญิงมักจะเป็นผู้ประกอบอาหาร ดังเช่นธรรมเนียมการครองเรือนทั่วไป นอกจากอาหารบางชนิดอาจจะต้องใช้แรงผู้ชายในการทำ เช่น การลาบ การทำขนมปึกงา ในอดีตคนปายสามารถหาวัตถุดิบที่นำมาปรุงอาหารได้จากแหล่งอาหารทางธรรมชาติต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ พุงนา หอนง บึง ป่าหรือริมรั้วบ้าน ในขณะที่ปัจจุบันได้มาจากตลาดที่สำคัญในพื้นที่ ทั้ง ๔ แห่ง คือตลาดแสงทอง ตลาดเทศบาล(กาดเช้า) ตลาดหน้าเทศบาล(กาดเย็น)และตลาดวันพุธ (กาดพุธ) สินค้าที่พบมีทั้งจากพื้นที่ และนอกพื้นที่ทั้งจาก ปางมะผ้า เชียงใหม่ จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสในการเลือกซื้อสินค้ามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุดิบจำพวกเนื้อสัตว์

ในการบริโภคอาหารในชีวิตประจำวันของชาวไทใหญ่และชาวล้านนาประกอบด้วยกัน ๓ มื้อ คือ มื้อเช้า มื้อกลางวันและมื้อเย็น ในวัฒนธรรมการบริโภคของชาวไทใหญ่นอกจากข้าวเจ้า อาหารคาวแล้วยังมีอาหารหวานที่มีมาจากแปงจากข้าวต่าง ๆ ทั้ง แปงข้าวเหนียว แปงข้าวเจ้า น้ำตาลอ้อย งา ด้วยเพราะอาหารข้าวคาวที่รับประทานในแต่ละมื้อประกอบด้วยเนื้อสัตว์ค่อนข้างน้อยของหวานหรืออาหารหวานจึงเป็นอาหารที่ให้พลังงานค่อนข้างสูงที่เข้ามาช่วยปรับสมดุลย์ ด้วยอาชีพของชาวไทใหญ่ในอดีต มักจะเป็นอาชีพที่แรงงานค่อนข้างเยอะ เช่น เกษตรกร ลูกจ้างแรงงานต่าง ๆ เป็นต้น การรับประทานอาหารของชาวไทใหญ่ในชีวิตประจำวันประกอบไปด้วยอาหารดังต่อไปนี้

มื้อเช้า หลังจากการตื่นนอนและเตรียมอุปกรณ์การทำงาน ก่อนออกไปลงแรงในไร่นา มื้อเช้าถือว่าเป็นมื้อสำคัญในการเริ่มดับใหม่และเตรียมพร้อมสู่การทำงาน มื้อเช้าของชาวไทใหญ่มีข้าวเจ้าเป็นหลักในสำหรับประกอบไปด้วย น้ำพริกผักเขียว น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกกุ้ง(แล้วแต่ฤดูกาล)และผักแนมเป็นส่วนสำคัญ ชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการบริโภคผักเพื่อรักษาสมดุลย์ของร่างกาย นอกจากนี้ยังมีแกงผักต่าง ๆ ๑ อย่าง เช่น แกงกระเจี๊ยบเขียว แกงผักเสี้ยวกับเขียดแลว หรือคั่วเขียดแลว และตำหรือยำต่างแล้วแต่ฤดูกาล หรือความต้องการของสมาชิกในครอบครัว เช่น ย้ายอตมะขามในช่วงหน้าร้อน ธิูปไก่หรือเครื่องในในหน้าหนาว

มื้อกลางวัน ด้วยลักษณะของอาชีพและการทำงานกลางแจ้ง อาหารมื้อกลางวันมักจะเน้นหนักไปทางข้าวเจ้าหลักเพราะต้องให้อยู่ท้อง อาหารที่นำติดตัวไปจึงเป็นลักษณะของอาหารแห้ง ไม่นำน้ำมากนัก เช่น น้ำพริกถั่วเน่าเมาะ คั่วถั่วเน่าชา แกงจ่าล้าน(คล้ายผัดวุ้นเส้นใส่หยวก) หมากเขียดตำ(ตำมะเขือ)หรือบางมื้อแม่บ้านมักจะทำเตรียมเป็นข้าวกันจิ้นและผักแนมต่าง ๆ ที่หาได้ตามพุงนา หอนงน้ำ เช่น ผักกูด ผักแว่น ผักบุง ผักกาดนานา มื้อกลางวันเป็นมื้อที่ต้องการความหวานและเพิ่มพลังงานจึงมักจะมีอาหารหวานติดมา เช่น เข้ามูนจือก ขนมน้ำอ้อย ขนมแปม้ง ส่วยหะมับ เป็นต้น

มือเย็น เป็นมือที่ครอบครัวเสร็จสิ้นจากภารกิจของตน สำหรับอาหารในมือเย็นค่อนข้างหลากหลาย ทั้งน้ำพริก แกง อุบ ผัด ข้าวหรือยำต่าง ๆ ในช่วงฤดูหนาว ช่วงงานประเพณี หรือที่สามารถหาเนื้อสัตว์มาได้มักนิยมทำแกงอั้งเล อุบปลา เนื้อสุง หรือน้ำพริกอ่อง ข้าวถั่วพู(คล้ายผัดเต้าหู้ใส่สา) เป็นต้น อาหารหวาน ขนมแปม้ง ข้าวมูนกล้วย บางครอบครัวไม่นิยมรับประทานของหวานในมือเย็นอาจจะเป็นผลไม้ที่สามารถหาได้

ในการปรุงอาหารของชาวไทใหญ่ สิ่งที่เขาไม่ได้ในทุกครัวเรือน ทุกมื้ออาหาร หรือทุกจานอาหาร คือ “ถั่วเน่า” เป็นเครื่องปรุงที่รสให้ความเค็มที่เป็นธรรมชาติ ถือว่าเป็นเคล็ดลับตัวชูโรงในการประกอบอาหารของชาวไทใหญ่ เห็นได้ว่าอาหารของชาวไทใหญ่นิยมพืช ผัก สัตว์น้ำมากกว่าสัตว์ใหญ่ แต่ยังเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการผลิตและการบริโภคในเรื่องการเลือกสรรค้ออาหารแต่ละมื้อให้สมดุลย์กัน

อาหารที่ขึ้นชื่อบางชนิดและเป็นอัตลักษณ์ในปัจจุบันไม่ได้จัดอยู่ในมืออาหารของชีวิตประจำวัน เพราะถือว่าเป็นอาหารพิเศษที่จะทำในงานประเพณี หรือโอกาสพิเศษ เช่น ขนมจีนน้ำเงี้ยว แกงหุงหนัง แกงอั้งเล ข้าวปุกงา ขนมสาละพู โดยผู้ประกอบอาหารจะเลือกประกอบอาหารตามความเชื่อและงานนั้น ๆ

ครัวของอุย : ล้านนา

การย้ายเข้ามาของชาวล้านนาในเขตเทศบาลปาย ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเช่นเดียวกับชาวไทใหญ่ ชาวล้านนานิยมปลูกข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า ด้วยนิยมนบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก อาหารของชาวล้านนามักจะเป็นอาหารที่ให้พลังงานค่อนข้างสูง จึงนิยมรับประทานเนื้อสัตว์ จำพวกหมู วัว และควายเป็นพิเศษ เพราะต้องใช้แรงและเสริมสร้างพลังงานในการทำงาน ชาวล้านนามีความสามารถในการถนอมอาหารและแปรรูปอาหารประเภทเนื้อสัตว์ เช่น แคนหมู ไล่ฮั่ว แหนม สำหรับของชาวล้านนามักจะประกอบไปด้วยอาหารเหล่านี้ อาจจะเป็นงานหลัก งานรองหรือเครื่องแนม แล้วแต่โอกาสและอาหารที่จัดขึ้นสำหรับ ในการรับประทานอาหารแต่ละมื้อของชาวล้านนามีหลากหลายทั้ง พืช ผัก ปลา แมง และเนื้อสัตว์ ชาวล้านนาในเขตเทศบาลปายบริโภคอาหารในชีวิตประจำวันดังต่อไปนี้

มือเช้า เริ่มต้นอาหารมื้อแรกของชาวล้านนากระตุ้นร่างกายเพื่อเริ่มต้นการทำงานด้วยสำหรับหลัก คือ ข้าวเหนียว น้ำพริกและผักแนมทั้งสดและนึ่ง จอผักกาดหมู จิ้นย่าง ไล่ฮั่ว เพื่อสร้างความอบอุ่นให้แก่ร่างกาย และความพร้อมในการทำงานในสวน ไร่ นา

มือกลางวัน หลังการทำงานอย่างหนัก การรับประทานอาหารกลางวันถือเป็นช่วงพักและสร้างความสำราญให้แก่ร่างกายด้วยอาหาร อาหารในมือนี้อาจจะตระเตรียมมาจากบ้านทั้ง ทั้งน้ำพริกของทอดของย่างที่ให้พลังงาน เช่น เนื้อย่าง แคนหมู ไล่ฮั่ว ในช่วงฤดูฝนแมงต่าง ๆ เริ่มเข้ามามี

บพบาท อาจจะเป็นคั่วแฉงมัน น้ำพริกจิ้งกุ้ง น้ำพริกน้ำปู แกงฮังวัก หลามปลา ลาบปลาล่า กู๋ หรืออาหารจานเดียวอย่างเช่น ข้าวซอย ข้าวก้นจีน เป็นต้น บางครอบครัวไม่เตรียมอาหารก็หาวัตถุดิบและปรุงอาหารได้ตามท้องไรท์องนา เช่น ยำเตา น้ำพริกกบ

มือเย็น นิยมรับประทานอาหารที่ค่อนข้างเบาคว่ำมือเช้าและมือกลางวัน สำหรับอาหารเย็น จะมีผักเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากเป็นเครื่องแนมหวานกับน้ำพริกที่หลากหลายแล้วแต่ฤดูกาล เช่น น้ำพริกอ่อน น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกแคบหมู น้ำพริกตาแดง โดยทานกับผักนึ่ง อาทิ ฟักทอง บวบ ตำลึง มะระ ชื่นก น้ำเต้า มะเขือส้มม่วง ผักกาด นอกจากนี้พริก สำหรับยังมีแกง เช่น แกงแค แกงบอน แกงขยูน แกงฮังเล ไข่ปาม แอ็บปลา แอ็บหมู เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าอาหารทั้ง ๓ มือ ในชีวิตประจำวันของชาวล้านนาจะไม่มีอาหารหวาน เพราะขนมหรืออาหารหวานจะเป็นสิ่งที่เฉพาะงานประเพณี งานบุญ งานรื่นเริงมากกว่านำมารับประทานหลังมืออาหาร ดังเช่นชาวไทยใหญ่ที่ต้องการอาหารหวานเพื่อสร้างพลังงาน

อนึ่ง สำหรับชาวไทยใหญ่และชาวล้านนาที่ได้กล่าวมา อาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามฤดูกาล สภาพอากาศของครอบครัว โอกาส งานประเพณีหรืองานบุญต่าง ๆ ดังนั้นในการบริโภคอาหารแต่ละวันหรือแต่ละมือไม่ได้จำกัดไว้ตายตัว ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้บริโภค การจัดสำหรับข้างต้นเป็นการจัดเพื่อให้เห็นลักษณะของอาหารที่ทั้ง ๒ กลุ่มบริโภคเท่านั้น

วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาเรื่องของการเปลี่ยนแปลงกับวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้ง อาหารไทใหญ่และอาหารล้านนา แบ่งออก ๒ระยะ คือ ช่วงริเริ่มการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ.๒๕๒๔-๒๕๔๐)และ ช่วงหลังการส่งเสริมท่องเที่ยว(ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๖) เพื่อให้ทราบถึงการวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งอาหารไทใหญ่และอาหารล้านนา ในเรื่องของแหล่งทรัพยากรอาหาร การผลิตหรือการประกอบอาหาร และการบริโภคอาหารท้องถิ่น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว

แหล่งทรัพยากรอาหาร

ในเรื่องของแหล่งทรัพยากรอาหารของเขตเทศบาลตำบลปายที่มีพื้นที่ครอบคลุมโดยรอบ ๒.๕ ตารางกิโลเมตร อาณาเขตที่ตั้งล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าเบญจพรรณ พื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำปาย และทุ่งนา หนองบึงต่าง ๆ ถือว่าตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ ทั้งสัตว์ป่า แมลง พืชผักต่าง ๆ ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการพัฒนาเมืองและการเข้ามาของการท่องเที่ยวที่เป็นปัจจัยเร่งให้พื้นที่ดังกล่าวเปลี่ยนสภาพจากเมืองเกษตรกรรม เข้าสู่เมืองแห่งการท่องเที่ยวอย่างเต็มตัว

ในอดีตเขตเทศบาลปายช่วงก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ.๒๕๒๔-๒๕๔๐) จัดได้ว่าเป็น “อยู่ข้าวอยู่น้ำ หรือ คริวขนาดใหญ่” ของชุมชนที่อาศัยอยู่บนที่ ด้วยการเลือกชัยภูมิในการตั้งเมืองทำให้ชุมชนมีค่อนข้างมีความมั่งคั่งในการเลือกสรรวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารตามฤดูกาล และพื้นที่ที่ต่างกัน แหล่งทรัพยากรอาหารชั้นเลิศของชุมชนท้องถิ่นในอดีตมาจากแหล่งทางธรรมชาติที่หาจาก แม่น้ำ หุ่นา ห้วยหนองบึง พื้นที่ป่าโดยรอบและริมรั้ว ด้วยวัฒนธรรมการผลิตและการบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่นผลิตผลที่นำมาประกอบอาหารเพื่อบริโภคส่วนใหญ่นอกจากอาหารหลักประเภทข้าวทั้ง ข้าวเจ้าและข้าวเหนียว มักจะเป็นพืช ผักพื้นบ้าน ปลา แมลงต่าง ๆ เช่น ผักกูด เห็ดตอบ เห็ดต่าง ๆ ผักพ้อคำตีเมียว ผักบอนเต่า ผักขี้หูด ผักแว่น ผักกาดนา ปลารากกล้วย ปลาชิว ปลาไหล หอย กุ้ง ปูนา กบ เขียดแลว จิ้งหรีด จักจั่น แมงมัน ลูกอีตด ไช้เม็ดแดง เป็นต้น วิถีชีวิตของชุมชนในช่วงก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยว ชุมชนมีความสามารถในการหาวัตถุดิบที่นำประกอบอาหารจากสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติโดยไม่ต้องซื้อหา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การประกอบอาชีพทำหน้าที่สอนให้ชุมชนเรียนรู้ปรับเปลี่ยน ดัดแปลงวัตถุดิบต่าง ๆ ให้เป็นอาหารที่รับประทานในชีวิตประจำวัน เพื่องานบุญ งานเทศกาลหรือประเพณีต่าง ๆ ธรรมชาติเป็นห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่มีทรัพยากรอาหารเพียงพอต่อจำนวนประชากรในชุมชน เมื่อเหลือก็สามารถนำไปแจกจ่ายค้าขายเพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและรายได้ให้แก่ครัวเรือน นอกจากนี้วัตถุดิบหลักที่สามารถหาได้ตามธรรมชาติแล้ว เครื่องปรุงรสเป็นอีกหนึ่งส่วนสำคัญในการประกอบอาหาร บางชนิดสามารถทำใช้เองภายในครัวเรือนบางชนิดสามารถหาได้ตามร้านค้าในชุมชนเนื่องจากเป็นเครื่องปรุงรสจากพื้นที่อื่น ๆ เช่น เกลือ น้ำปลา กะปิ หรือพริกไทยส่วนเครื่องปรุงหลักของอาหารท้องถิ่นทั้งถั่วเน่าของชาวไทใหญ่ หรือ น้ำปูของชาวล้านนา เป็นสิ่งที่ทำใช้ได้ในครัวเรือน วิถีชีวิตของชุมชนเน้นการพึ่งพาสิ่งแวดล้อมภายในอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีการขยายเมือง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและการศึกษา การเข้ามาของคนต่างถิ่นทั้งข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ทหารและพ่อค้าเป็นการเริ่มต้นของจุดเปลี่ยนในพื้นที่เขตเทศบาลปาย การเข้ามาของคนต่างถิ่นและการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ เปรียบเสมือนการเปิดโลกทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน ในเรื่องการค้าขายพืชผลทางการเกษตร มีการสนับสนุนให้ปลูกพืชเศรษฐกิจแทนพืชผักพื้นบ้าน การขยายเมืองมีการตัดถนนไปในชุมชนต่าง ๆ ทำให้แหล่งอาหารไปปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทางการค้า ร้านค้าต่าง ๆ และตลาด ในช่วงนี้มีการจัดตั้งตลาดแสงทอง เป็นตลาดขนาดใหญ่ที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรในเขตชุมชนบ้านเมืองแพร่ ชุมชนท้องถิ่นต้นตัวกับรายได้ที่เกิดขึ้น มีรายได้การจ้างงานเกิดขึ้น จึงทำให้แหล่งอาหารจากธรรมชาติเปลี่ยนมาอยู่ในพื้นที่ของร้านค้าและตลาด ชุมชนที่เริ่มได้รับผลจากการพัฒนาดังกล่าวเห็นได้ชัดใน ๓ ชุมชน คือ หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านเมืองพร้าว เต็มพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ทางการเกษตรที่เพาะปลูกข้าว กระเทียม และผักพื้นบ้านต่าง ๆ กลายเป็นศูนย์กลางทางราชการ ตลาดและร้านค้า ชุมชนที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม ชุมชนที่ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำปาย มีแหล่งอาหารสำคัญจาก แม่น้ำปาย ห้วย หนองบึงและผืนป่า

ใกล้เคียง เมื่อมีการตัดถนนทำให้พื้นที่ทางธรรมชาติและระบบนิเวศได้ถูกทำลายอาหารที่เคยหาได้ลดน้อยลง ต้องพึ่งพาร้านค้าและตลาด เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ และหมู่ที่ ๔ชุมชนบ้านเมืองแพร่ เป็นชุมชนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงก่อนชุมชนอื่น ๆ เพราะเป็นศูนย์กลางของเมือง มีการปรับพื้นที่ทางการเกษตรให้เป็นพื้นที่ค้าขายและตลาดที่สำคัญ คือ ตลาดแสงทอง ชุมชนเริ่มมีการขยายตัว และมีรายได้จากการค้าขาย ในช่วงปี ๒๕๒๘ เมื่อการเดินทางความสะดวกสบายการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เริ่มเกิดขึ้น การท่องเที่ยวเริ่มเข้ามาทำความรู้จักและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ในช่วงแรกของการจัดการท่องเที่ยวยังคงมีชุมชนเป็นดูแลแต่ก็เป็นตัวกระตุ้นหรือการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวและคนต่างถิ่นเข้ามาท่องเที่ยวและตั้งรกรากอยู่ในเมืองปายมากขึ้นจึงทำให้เกิดการสร้างธุรกิจทางการท่องเที่ยว รายได้ของชุมชนเริ่มมีมากขึ้น แต่อาชีพดั้งเดิมและแหล่งอาหารของชุมชนเริ่มหายไป ชุมชนเริ่มพึ่งพาแหล่งอาหารจากธรรมชาติได้น้อยลง เพราะการสูญเสียทางระบบนิเวศ อย่างไรก็ตามในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหารหรือแหล่งทรัพยากรอาหารค่อยเป็นค่อยไปอย่างมีระบบเพราะชุมชนท้องถิ่นยังตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่สูงสุดในช่วงหลังการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ช่วงหลังของการส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๖) เป็นช่วงที่ชุมชนท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงสภาพของเมืองชนบทสู่เมืองแห่งการท่องเที่ยว เป็นการเปิดตัวที่สร้างรายได้หลักแก่ชุมชนจากธุรกิจทางการท่องเที่ยว ทั้งที่พักและโรงแรม ร้านค้าร้านอาหาร หรือกิจกรรมจากการท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการศึกษามากขึ้นและรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ๆ จากภายนอกมากขึ้น ชุมชนละทิ้งอาชีพทางการเกษตรไปสู่การจ้างงานทางการท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้พื้นที่ทางธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารทั้ง ป่าไม้ แม่น้ำ ที่ดินตติริมน้ำปาย พื้นที่ทางเกษตรต่าง ๆ เริ่มแปรสภาพเป็นพื้นที่ของธุรกิจทางการท่องเที่ยวที่มีกลุ่มทุนขนาดใหญ่เป็นเจ้าของกิจการ การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ การขยายเมืองและภัยธรรมชาติในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เนื่องการบุกทำลายป่าไม้และรุกล้ำพื้นที่ทำให้สภาพของเมือง พื้นที่ทางเกษตรถูกทำลายจึงมีการสร้างเมืองขึ้นใหม่ ชุมชนเริ่มหวาดกลัวภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเริ่มขายที่ทางให้กับเจ้าของกิจการหรือกลุ่มนายทุนเข้ามาทำธุรกิจทางการท่องเที่ยว ช่วงนี้จึงเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงเต็มขั้นทั้งกลุ่มคนี่อาศัย พื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งอาหารของชุมชน การเข้ามาของนักท่องเที่ยวและนักลงทุนได้นำเอาวัฒนธรรมสมัยนิยมในเรื่องการจับจ่ายใช้สอยในแหล่งการค้าเข้ามามีบทบาทสำคัญ แหล่งอาหารที่สำคัญในปัจจุบันไม่ได้พึ่งพิงตามธรรมชาติดังเช่นอดีต กลับกลายเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่มีทั้ง ๓ ตลาดร้านอาหาร และร้านสะดวกซื้อ ชุมชนเริ่มหันมาบริโภคอาหารจากร้านค้าและร้านอาหารที่มีในพื้นที่ มีกำลังซื้อมากขึ้น และระสนิยมในการเลือกสรรอาหารเพื่อบริโภค จึงทำให้วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนไปซึ่งส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เนื่องจากสภาพแวดล้อม กลุ่มคนและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการกินอยู่ของชุมชนท้องถิ่น ในยุคนี้ชุมชนที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงชัดเจน คือ

หมู่ที่ ๓ บ้านป่าขาม เป็นชุมชนที่เรียกได้ว่าเป็น อเมริกันทาวน์ หรือ ถนนข้าวสารแห่งเมืองปาย หลังจากเกิดภัยธรรมชาติ ชุมชนไทใหญ่เริ่มขยายไปอยู่รอบนอกเมืองและขายพื้นที่ให้กับกลุ่มนักลงทุน ปัจจุบันประชากรที่อาศัยในพื้นที่ เป็นคนจากภาคอื่น ๆ และชาวต่างชาติแหล่งอาหารแห่งนี้จึงกลายเป็นสถานบันเทิงของเมือง ชุมชนที่ ๒ ที่ได้รับผลกระทบ คือ หมู่ที่ ๔ ชุมชนเมืองแพร์ในอดีตเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพราะเป็นศูนย์ทางการค้า ปัจจุบันนอกจากพื้นที่ทางการค้า ชุมชนเมืองแพร์ยังเป็นพื้นที่ของกลุ่มที่พัก โรงแรมและร้านอาหาร เป็นอีกหนึ่งแหล่งอาหารที่ชุมชนสามารถซื้อหาได้จากตลาด หรือร้านสะดวกซื้อที่มีอยู่ในพื้นที่

การเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารที่เกิดขึ้นเป็นผลให้วิถีการอยู่ของชุมชนท้องถิ่นทั้งเรื่องของการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวัตถุดิบที่หาได้ จึงทำให้อาหารบางชนิดสูญหายไปซึ่งส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เช่น ขนมสาละพู แกงหุงหนัง เป็นต้น

การผลิตอาหารท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงหลังการจัดการท่องเที่ยว

การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปายพบว่า เจเนอซของวัฒนธรรมอาหารนอกจากเรื่องของแหล่งทรัพยากรอาหารหรือวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่ยังต้องขึ้นอยู่กับกลุ่มประชากรอีกด้วย เพราะผู้ผลิตและผู้บริโภคคือ กลุ่มประชากรดังกล่าว ในเขตเทศบาลปายกลุ่มวัฒนธรรมขนาดใหญ่ที่พบได้ในพื้นที่แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือชาวไทใหญ่และชาวล้านนาตั้งนั้นอาหารท้องถิ่นที่กล่าวถึงในการศึกษาครั้งนี้ คือ เรื่องราวของอาหารไทใหญ่และล้านนา

ในอดีตช่วงก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว(ปีพ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๐)อำเภอปายยังถือว่าเป็นเมืองปิดการเดินทางไปมาหาสู่มีความยากลำบาก ชุมชนดำเนินชีวิตอิงธรรมชาติไปตามการเปลี่ยนไปตามฤดูกาลเป็นการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ในการอยู่รอดโดยการนำเอาพืชผักแมลง หรือสัตว์ที่หาได้มาประกอบอาหารเพื่อบริโภค จากแหล่งอาหารในเขตพื้นที่ปาย ทั้งป่าเบญจพรรณ แม่น้ำสายต่าง ๆ หุงนา เป็นครัวขนาดใหญ่ที่ชุมชนสามารถนำเอาวัตถุดิบต่าง ๆ มาประกอบอาหาร การประกอบอาหารของชุมชนเป็นไปอย่างเรียบง่ายไม่ซับซ้อน วัตถุดิบหลักส่วนใหญ่จะเป็นพืช ผักพื้นบ้าน เห็ดต่าง ๆ กุ้ง ปลา แมลงต่าง ๆ และเนื้อสัตว์แล้วแต่ตามโอกาสไม่ว่าจะเป็นในงานบุญ งานประเพณี หรือฤดูกาล กรรมวิธีในการประกอบอาหารจะเป็นแบบง่าย เช่น การทำแกง หรือหุง ข้าว ยำ ปิ้ง ย่าง นึ่งและทอด การบำรุงรสนิยมปรุงด้วย เครื่องปรุงที่ผลิตได้ในท้องถิ่น เช่น ถั่วเหลือง ที่มาเป็นถั่วเน่าเครื่องปรุงรสเค็มแทนเกลือของชาวไทใหญ่ หรือน้ำบู(น้ำปู) ของชาวล้านนา รสชาติของอาหารส่วนใหญ่มีรสเค็ม น้ำ เฝ็ดตามมา ไม่นิยมปรุงอาหารด้วยน้ำตาล รสเปรี้ยวในอาหารบางชนิดได้มาจากยอดมะขามหรือน้ำมะขาม เช่น การจิ้มผักกาด ในการประกอบอาหารส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง อาหารบางชนิดเล่น ลาบหรือลุ่มักจะเป็นผู้ชายเป็นคนทำโยมีเรื่องราวมาจากความเชื่อ การประกอบอาหารในอดีตมิได้มีเพียงแต่วัตถุดิบเท่านั้นที่เป็นตัวกำหนดว่าควรจะทำแบบใด ยังได้มาจากฤดูกาล ประเพณี

ความเชื่อ และสุขภาพ เช่น งานศพ จะไม่นิยมทำขนมจีน หรือ ข้าวปึกงา มาจัดเลี้ยงเพราะเป็นอาหารที่มีความเหนียว เปรียบเสมือน การยึดติด จะทำให้วิญญาณ มีห่วงไม่จากไปสู่สุคติ ทางตรงกันข้าม ทั้งสองอย่างกลับนำมาใช้เลี้ยงแขกในงานบุญ งานแต่ง เพราะมีความหมายที่ดี และยืนยาว

หรืออาหารท้องถิ่นแต่ละอย่างและแต่ละชนิด เป็นอาหารที่ใช้งานพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากชีวิตประจำวัน บางชนิดมีข้อห้ามในบางประเพณีและบางชนิดมักจะใช้ในงานประเพณี เพื่อเป็นสิริมงคล และแสดงถึงเกียรติยศของเจ้าของงานหรือเจ้าของบ้าน เช่น แกงฮังเลเนื้อหรือหมู การเลี้ยงหรือบริโภคอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์ เป็นการแสดงถึงความมั่งคั่งของเจ้าของงานหรือเจ้าของบ้าน หรือ ข้าวปึกงา เป็นอาหารที่นิยม รับประทานกันในหน้าหนาว ก่อนรับประทานต้องนำมาปิ้งและทานกับน้ำอ้อย(น้ำตาลอ้อย) บริโภคเพื่อสร้างความอบอุ่นในร่างกาย ทางด้านงานประเพณีมักใช้ในงานสิริมงคล งานแต่ง งานบุญ หรือชาวล้านนานิยมผลิตอาหารจากเนื้อสัตว์ในช่วงฤดูหนาวเพื่อสร้างความอบอุ่นให้ร่างกายในขณะที่ ชาวไทใหญ่จะทำอาหารด้วยเนื้อสัตว์เฉพาะในงานประเพณี งานเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นต้น

การผลิตที่ส่งผลต่อการบริโภคของชุมชนท้องถิ่นก่อนมีการจัดการท่องเที่ยว ยังคงยึดถือทั้งเรื่องราวทางธรรมชาติ วัตถุประสงค์ตามฤดูกาล ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการบริโภค ความเชื่อที่เกี่ยวพันกับศาสนาและประเพณี ตลอดจนคนผลิตและคนบริโภคนยังคงมีความต้องการต่ออาหารท้องถิ่น ยังคงมีการผลิตอาหารท้องถิ่นเพื่อบริโภคในชีวิตประจำวันทั้ง ๓ มื้ออย่างต่อเนื่อง การเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ยังถูกจำกัด การกินอยู่จึงยังเป็นไปตามธรรมชาติ

ในขณะที่ช่วงการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๖)วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลมาจากการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมไปถึงมีการจัดการท่องเที่ยวมาตัวแรงที่สำคัญ ก่อให้เกิดการหลั่งไหลของคนจากภายนอกและวัฒนธรรมเมืองเข้ามา วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ก็ต้องปรับเปลี่ยนเพื่อเข้ากับกระแสของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การเปลี่ยนถ่ายและการเผยแพร่วัฒนธรรมแบบสมัยนิยมเข้ามา วัตถุประสงค์จากแหล่งอาหารที่เคยหาได้จากธรรมชาติ กลายมาเป็นจากตลาด ร้านค้าหรือร้านสะดวกซื้อ มีสินค้าหรือวัตถุดิบใหม่เข้ามาให้เลือกสรรในการประกอบอาหาร ทำให้กรรมวิธีการประกอบเริ่มมีการปรับตัวเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้บริโภคและวัตถุดิบ ในช่วงนี้เป็นช่วงที่รสชาติของอาหารท้องถิ่นหรือบทบาทของอาหารท้องถิ่นเริ่มลดน้อยลงจากอาหารที่สามารถผลิตและบริโภคได้ในชีวิตประจำวันก็เริ่มเป็นผลิตเพื่องานประเพณี หรือเพื่อกิจกรรมทางการท่องเที่ยว

วัตถุดิบทางธรรมชาติที่เคยหาได้หรือมีทุกครัวเรือนถูกเข้ามาแทนที่ด้วยวัตถุดิบจากภายนอก เช่น ในอดีตมีน้ำปูหรือถั่วเน่ามาเป็นเครื่องปรุงรส ปัจจุบันมีการใช้ปรุงรสหรือผงชูรสมาใช้ในการประกอบอาหารมากขึ้นเพื่อเพิ่มความกลมกล่อมให้แก่ผู้บริโภค ดังนั้นกล่าวโดยสรุปได้ว่าช่วงนี้การผลิตอาหารท้องถิ่นเริ่มสู่ภาวะของการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องการกรรมวิธีการผลิต คนผลิต รสชาติ

อาหาร วัตถุประสงค์ หรือความเชื่อในการประกอบอาหารนั้นถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสมัยนิยมมากขึ้นมีความหลากหลายมากขึ้น เป็นช่วงที่การผลิตอาหารไม่ใช่เพียงเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว งานประเพณี แต่เริ่มมีการผลิตเพื่อการค้า และเพื่อการท่องเที่ยว เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน แต่อย่างไรก็ตามส่งผลให้ความสำคัญของอาหารท้องถิ่นเริ่มมีภาวะที่ถูกกดให้ต่ำลง เพราะชุมชนเริ่มหันไปประกอบอาหารประเภทอื่น ๆ มากขึ้น เช่น อาหารไทย อาหารฝรั่ง เป็นต้น เช่น การทำน้ำพริกอ่องใช้เนื้อสัตว์ต่างมากผสมรวมกับมะเขือส้ม(คล้ายมะเขือเทศลูกเล็ก)กับพริกแห้ง แต่ในปัจจุบันไม่สามารถหามะเขือส้มได้จึงแทนที่ด้วยมะเขือเทศ หรือกรรมวิธีในการทำอาหารบางชนิดปรับเปลี่ยนไป เช่น การทำขนมส่วยหะมินต้องมาไฟมาจีเพื่อให้ขนมมีหน้าใหม่ ในปัจจุบันใช้การอบจากเตาอบ เป็นต้น อย่างไรก็ตามนอกจากเรื่องของวัตถุประสงค์ รสชาติ ความเชื่อ กรรมวิธีของการผลิต การศึกษา แล้วนั้น การประกอบอาชีพก็เป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมการผลิตอาหารท้องถิ่น เนื่องจากปัจจุบันประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่ต่างไปจากเดิม ทั้งการค้าขาย รับราชการ ลูกจ้างหรือธุรกิจทางการท่องเที่ยว ทำให้เวลาในการผลิตอาหารน้อยลงกรรมวิธีในการผลิตอาหารของชุมชนจึงมีแนวโน้มที่ลดลงไปด้วย

สำหรับเรื่องวัฒนธรรมการผลิตท้องถิ่นกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นมีปัจจัยหลักมาจากการพัฒนาที่มีตัวเร่งสำคัญคือการท่องเที่ยว ทำให้วัฒนธรรมการผลิตอาหารจึงต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสมัยนิยม ทำให้การผลิตอาหารท้องถิ่นเพื่อบริโภคลดลง แต่ในทางตรงกันข้ามกับถูกปรับหรือตัดแปลงสูตร หรือกรรมวิธีมาผลิตอาหารเพื่อการท่องเที่ยวซึ่งอาจจะต้องปรับรูปแบบหรือรสชาติแต่ก็ยังเป็นผลดีต่ออาหารท้องถิ่น

วัฒนธรรมการบริโภคหรือพฤติกรรมการอาหารท้องถิ่น

เรื่องของการบริโภคมีผู้กล่าวไว้เกี่ยวเรื่องการบริโภคอาหารว่า “วัฒนธรรมการบริโภคหรือพฤติกรรมการบริโภคจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต” เช่น การกินอยู่ของชาวนาดั้งอยู่บนพื้นฐานของเกษตรกรรมการกินอยู่ของชาวนวจึงขึ้นอยู่กับธรรมชาติ เช่นเดียวกับการกินอยู่ของชุมชนในเขตเทศบาลปายในอดีต

ปีพ.ศ ๒๕๒๔-๒๕๔๐ ยุคก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยวอำเภอปาย ถือได้ว่าเป็นเมืองเกษตรกรรมและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีหิ้งป่า ภูเขา ลำน้ำสายต่าง ๆ สภาพแวดล้อมสอนให้ชุมชนเรียนรู้ที่นำสิ่งต่าง ๆ มาผลิตอย่างไร และบริโภคเพื่ออะไร เมื่อไหร่ ในโอกาสใด ในอดีตการบริโภคอาหารเขตเทศบาลปายจึงเป็นอิงธรรมชาติ นิยมบริโภคข้าว พืชและผักพื้นบ้านเป็นหลักไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์มากนักแต่จะรับประทานในช่วงงานประเพณีหรือฤดูหนาว อาหารที่บริโภคไม่ได้รับการปรุงแต่งมากนัก รสชาติของอาหารคาวจะเน้นไปทางเค็ม ส่วนอาหารหวานค่อนข้างที่จะหวานจัด

และให้พลังงานสูง มีความเป็นธรรมชาติค่อนข้างสูง ชุมชนท้องถิ่นยังมีความต้องการบริโภคอาหารของตนเพราะตัวเลือกของอาหารในอดีตค่อนข้างน้อย อีกทั้งเรื่องราวของความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติและศาสนาต่าง ๆ ยังเป็นตัวกำหนด อีกทั้งวัตถุดิบที่สามารถนำมาประกอบอาหารยังคงเป็นสิ่งที่ได้มาจากพื้นที่ เมื่อมีการพัฒนาระบบสาธารณสุขโลก มีการตัดถนนสายสำคัญ วัฒนธรรมต่างเมืองได้เข้าสู่พื้นที่ ชุมชนท้องถิ่นเริ่มปรับตัวและตื่นตัวที่รับเอาวัฒนธรรมการกินอย่างคนภายนอกเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ที่ ๑ ชุมชนเมืองพร้าวและหมู่ที่ ๔ ชุมชนเมืองแพร่ ที่เป็นย่านการค้าและศูนย์ราชการ แต่การเปลี่ยนแปลงยังเป็นไปในระดับต้นเนื่องจากกลุ่มคนจากภายนอกที่เข้ามาส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน เช่น พ่อค้าจากแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงการบริโภคของชุมชนเริ่มยกระดับขึ้นในช่วงปี ๒๕๒๘-๒๕๓๐ เป็นช่วงที่เปิดตัวเมืองปายสู่การท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวมีกำลังการจับจ่ายมากขึ้น การเข้ามาของคนต่างถิ่นมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมากขึ้น ชุมชนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นและอาหารสูงสุดในขณะนั้นคือ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านป่าขาม เพราะเป็นศูนย์การค้าของที่พัก เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าจึงเกิดการแลกเปลี่ยน การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงยกระดับจนเข้าในปี ๒๕๔๐ มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเมืองปายมากขึ้นยุคหลังการจัดการท่องเที่ยวจึงเป็นดังนี้

ช่วงของการส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๖) เป็นยุคที่ชุมชนท้องถิ่นก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงและการรับเอาวัฒนธรรมสมัยนิยมเข้ามา ในเรื่องของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ชุมชนหันมาบริโภคอาหารอื่นมากขึ้น ละทิ้งบริโภคอาหารท้องถิ่นเริ่มมองว่าการบริโภคอาหารท้องถิ่นล้าสมัย อีกทั้งความต้องการพัฒนาตนเองให้เท่าเทียมกับคนภายนอกเป็นอีกส่วนหนึ่ง

จากการหลังไหลเข้ามาของผู้มาเยือนหรือนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติทำให้ร้านอาหาร ตลาด และร้านค้าต่าง ๆ ปรับตัวเพื่อรองรับความต้องการของผู้มาเยือนทั้งหลาย อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ยังคงมีให้เห็นจากการประกอบอาหารในวิถีชีวิตประจำวันและตลาดของชุมชนท้องถิ่น เช่น กาดพุด หรือกาดเย็น หากแต่เมื่อเทียบปริมาณกับอาหารอื่นทั้งอาหารไทย อาหารฝรั่ง หรืออาหารอื่น พบว่าระดับของอาหารท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่มีค่อนข้างน้อย ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ทั้งแหล่งของการผลิตวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารลดน้อยลง ไม่สามารถหาเองได้อย่างเช่นในอดีต อุณหภูมิของอากาศที่เปลี่ยนไปทำให้พืชผักบ้านไม่มีผลผลิต ชุมชนท้องถิ่นเอง ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลง เพราะชุมชนเองอยากที่จะลองรับและเรียนรู้วัฒนธรรมอาหารอื่น ๆ เพื่อสร้างความหลากหลายและความต้องการตามสมัยนิยม โดยเข้าใจว่าเป็นยกระดับคุณภาพชีวิตของตน ด้านบริบทของการผลิตเองก็เป็นส่วนสำคัญเนื่องจากปัจจัยด้านเวลา เพราะปัจจุบันนี้ผู้หญิงมีความรู้ มีการศึกษาและมีความสามารถในการทำงานและสร้างรายได้ ในกับครอบครัวมิใช่มีหน้าที่แม่บ้านหรือประกอบอาหารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ดังนั้นเวลาทั้งหมด

ไปกับการทำงาน กลุ่มจึงมักเลือกรับประทานอาหารที่หาได้ง่าย จากปัจจัยต่าง ๆ มีผลให้ปัจจุบันร้านค้าที่ขายอาหารท้องถิ่นเหลือเพียง ๓ ร้านในตลาดเทศบาล และ ๑ ร้าน บ้านป่าขาม รสชาติอาหารก็ปรับให้เข้ากับคนเมืองหรือคนต่างถิ่น

เมื่อกล่าวถึงความนิยมในการผลิตและบริโภคอาหารท้องถิ่น คนทุกรุ่นก็ยังรับประทานและมีการถ่ายทอดการทำอาหารท้องถิ่นกันภายในครอบครัว แต่อยู่ในระดับที่น้อยลงทั้งนี้มีผลมาจากการปัจจัยของเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น กลุ่มคนวัยทำงานให้ความเห็นว่า ในปัจจุบันวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นมีภาวะที่ลดลงและเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิม ทั้งนี้มีผลมาจากการหาวัตถุดิบในการปรุงอาหารค่อนข้างหายากและมีราคาสูง และเวลาหลักหมดไปกับการทำงานเวลาในการประกอบอาหารรับประทาน รวมไปถึงรสชาติของอาหารท้องถิ่น ดังนั้นการเลือกรับประทานอาหารหรือการปรุงอาหารจึงอาศัยความสะดวกที่สามารถหาได้ในแหล่งอาหารทั้งตลาด ร้านค้าและร้านอาหารต่าง ๆ อีกทั้งเชื่อว่าการเรียนรู้และการรับเอาวัฒนธรรมใหม่จากคนต่างถิ่นเป็นกระบวนการของการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ ในปัจจุบันแม้จะมีการกระตุ้นและการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์และรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ไม่สามารถสู่กระแสการท่องเที่ยว

พ่อจันทร์ อินทสาร บ्राชญ์ชาวบ้าน กล่าวว่

วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงตามสภาพของคนที่อยู่ คนเปลี่ยนมากเท่าไร ความเป็นท้องถิ่นของคนก็ลดน้อยลง ปัจจุบันนอกจากเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริโภค การผลิตอาหาร ยังเปลี่ยนรูปแบบการผลิต เช่น การใช้ผงชูรสปรุงอาหารแทนถั่วเน่า การรับประทานเนื้อสัตว์ หากตั้งคำถามว่าอะไรที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ชุมชนน่าจะเป็นจุดเ้าสำคัญที่สุด^{๒๑}

เพราะวัฒนธรรมการบริโภคเป็นการแสดงถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนนั้น ๆ อาศัยการรูปแบบการดำเนินชีวิตเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมการกินของคนในพื้นที่ เช่นเดียวกับมังกร ฐ์ประโยชน์ศิลป์^{๒๒} ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรมอาหารของปายได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมทั้งรสชาติกรรมวิธีการผลิตและผู้บริโภค ตัดสินไม่ได้ว่าเกิดจากฝ่ายใด ทั้งการท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่น หรือนักท่องเที่ยว ต้องทำความเข้าใจว่าชุมชนปายมีความหลากหลายดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นได้ง่าย”

^{๒๑} สัมภาษณ์ พ่อจันทร์ อินทสาร, บราชญ์ชาวบ้าน, ๑๕ เมษายน ๒๕๕๔.

^{๒๒} สัมภาษณ์ มังกร ฐ์ประโยชน์ศิลป์, อดีตประธารสภาวัฒนธรรม และข้าราชการ, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕.

จากการศึกษาการกินอยู่ทั้งก่อนการจัดการท่องเที่ยวและหลังการจัดการท่องเที่ยว พบว่า ปัจจุบันการกินอยู่ของชุมชนท้องถิ่น เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการผลิตและการบริโภค ค่านิยม ความเชื่อ หรืออาหารที่เกี่ยวกับประเพณี งานบุญต่าง ๆ เริ่มถูกแทนที่ด้วยอาหารในวัฒนธรรมใหม่ อาทิ อาหารไทย อาหารฝรั่ง หรืออาหารต่าง ๆ ที่มีความสามารถในการผลิตที่ค่อนข้างง่าย หรือ สามารถเลือกซื้อได้ง่าย เพื่อลดเวลาในการผลิตอาหาร อีกทั้งเรื่องของรสชาติ ที่คนหนุ่มสาวปัจจุบันมี โอกาสที่เลือกบริโภคอาหารต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าในอดีต อีกทั้งการหาวัตถุดิบที่นำมาผลิตอาหารค่อนข้าง หาได้ยาก หรือมีราคาสูง บางชนิดต้องนำมาจากนอกพื้นที่ จึงทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ทั้งนี้เป็นผล มาจากพื้นที่ทางการเกษตรถูกปรับเปลี่ยนเพื่อธุรกิจทางการท่องเที่ยวทั้ง โรงแรม ร้านอาหาร บาร์ ร้านของที่ระลึก เป็นต้น

ในการศึกษาข้างต้นเป็นศึกษาโดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้ทราบถึงผลการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากเอกสาร การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์เชิงลึกการเข้า ร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานประเพณีและอาหารในพื้นที่ ในส่วนที่ ๒ ผู้ศึกษาได้ใช้การวิจัยเชิง ปริมาณ โดยใช้ชุดคำถามมาเป็นเครื่องมือเพื่อให้ทราบถึงความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่ออาหาร ท้องถิ่นและการจัดการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น มาใช้เป็นฐาน สันนิษฐานข้อมูลข้างต้น ได้ใช้วิธีวิเคราะห์แด้มคะแนนโดยให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ ปัจจัยต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ด้วยการแปลค่าคะแนนระดับการเปลี่ยนแปลงเป็นค่า คะแนนเพื่อให้ง่ายต่อการนำข้อมูลมาวิเคราะห์และแสดงผล แล้วนำเอาผลของกลุ่มตัวอย่างที่เห็นถึง ความเปลี่ยนแปลงคู่กับค่าคะแนนตามที่กำหนดไว้ จากนั้นนำค่าคะแนนที่ได้มาบวกกัน ซึ่งผลลัพธ์ที่ ได้จะเป็นค่าคะแนนระดับของการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยข้อมูลและค่าคะแนนที่มีความแตกต่างกันไป ซึ่งสามารถแปลผลได้ดังนี้

**การศึกษาทัศนคติการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาล ความคิดเห็นเรื่องผลกระทบ
ทางการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของชุมชนท้องถิ่น
และทัศนคติของการนักท่องเที่ยวต่อการจัดการท่องเที่ยวและอาหาร**

การศึกษาทัศนคติการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบล เวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และความคิดเห็นเรื่องผลกระทบทางการท่องเที่ยวต่อการ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ของชุมชนท้องถิ่น และส่วนสุดท้ายเป็นทัศนคติของการ นักท่องเที่ยวต่อการจัดการท่องเที่ยวและอาหารท้องถิ่น ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่น

๑. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนท้องถิ่น

ในส่วนนี้เป็นการประมวลจากชุมชนท้องถิ่นจำนวน ๖๕ คน เพื่อทราบข้อมูลทั่วไปของกลุ่มที่สัมภาษณ์เชิงลึก จำแนกตามเพศ อายุ ชาติพันธุ์ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ สามารถสรุปได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

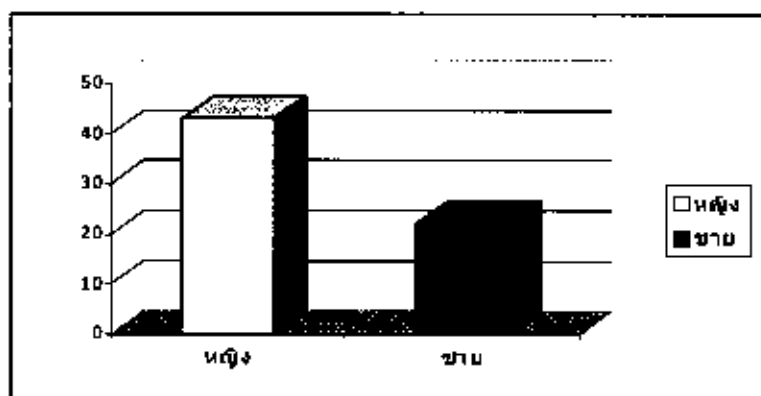
๑.๑ เพศของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๑๕ จำนวนและร้อยละของการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่นเชิงลึก จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
หญิง	๔๓	๖๖.๑๕
ชาย	๒๒	๓๓.๘๕
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางที่ ๑๕ กลุ่มนักเรียนตัวอย่างจำแนกตามเพศ พบว่า มีผู้ให้สัมภาษณ์เพศหญิงจำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๑๕ และเป็นเพศชายจำนวน ๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕ ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ผู้ร่วมให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง เพราะมีความถนัดในการประกอบอาหารมากกว่าเพศชาย ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๔

แผนภูมิที่ ๔ จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จำแนกตามเพศ

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

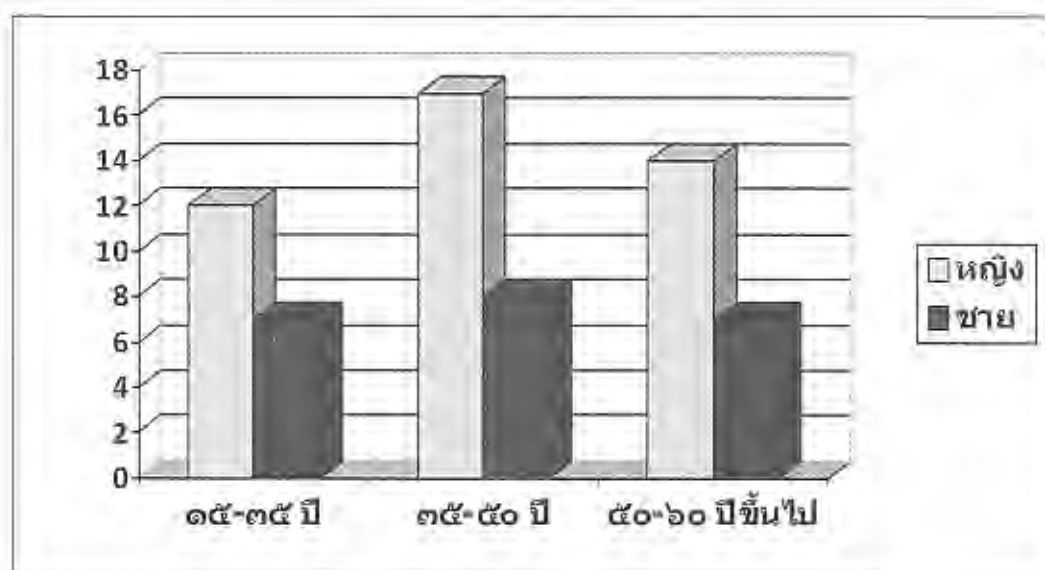
๑.๒ กลุ่มอายุของผู้ที่ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น ซึ่งผู้ศึกษาได้จัดไว้เป็นช่วงอายุ ดังนี้

ตารางที่ ๑๖ จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

ช่วงอายุ	เพศหญิง	เพศชาย	รวม	ร้อยละ
๑๕ - ๓๕ ปี	๑๒	๗	๑๙	๒๙.๒๓
๓๕ - ๕๐ ปี	๑๗	๘	๒๕	๓๘.๔๖
๕๐ - ๖๐ ปีขึ้นไป	๑๔	๗	๒๑	๓๒.๓๓
รวม	๔๓	๒๒	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง ๖๕ คน ได้แบ่งเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ในช่วงที่ ๑ อายุ ๑๕-๓๕ ปี แบ่งเป็นเพศหญิงจำนวน ๑๒ คน และเพศชาย จำนวน ๗ คน รวม ๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ ช่วงที่ ๒ อายุ ๓๕-๕๐ ปี แบ่งเป็นเพศหญิงจำนวน ๑๗ คน เพศชาย ๘ คน รวม ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ ช่วงที่ ๓ เพศหญิง ๑๔ คน เพศชาย ๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๓๓ โดยผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ ๓๕-๕๐ ปี ช่วงอายุของวัยทำงานสรุปเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๕ ช่วงอายุผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

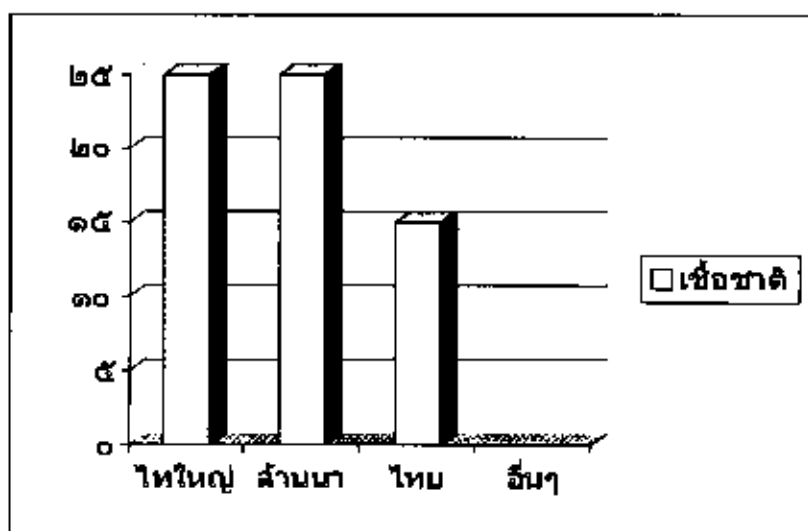
๑.๓ กลุ่มเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

ตารางที่ ๑๗ จำนวนเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

เชื้อชาติ/ชาติพันธุ์	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไทใหญ่	๒๕	๓๘.๔๖
คนเมือง (ล้านนา)	๒๕	๓๘.๔๖
ไทย	๑๕	๒๓.๐๘
อื่น ๆ	๐	๐.๐๐
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นสรุปได้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๓ ชาติพันธุ์ แบ่งออกเป็น กลุ่มที่ ๑ ชาวไทใหญ่ ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ กลุ่มที่ ๒ คนเมืองหรือชาวล้านนา ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๓๖ และกลุ่มที่ ๓ คนไทยจากภาคอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐๘ พบว่า ประชากรที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น สรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๖ จำนวนเชื้อชาติของผู้ให้สัมภาษณ์

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

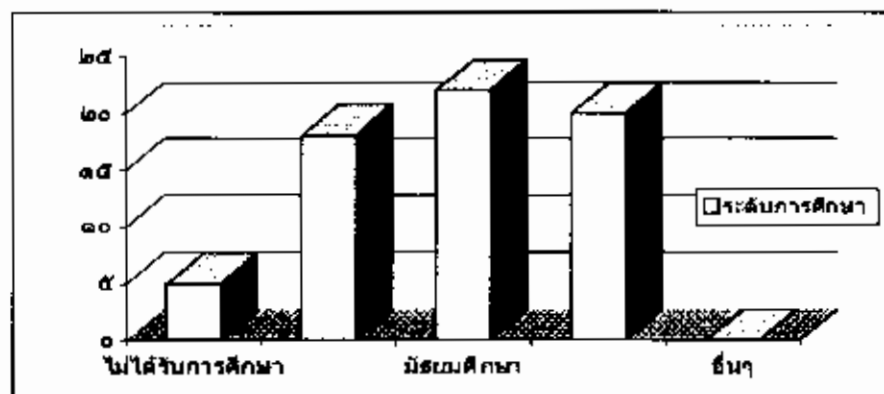
๑.๔ ระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

ตารางที่ ๑๘ จำนวนระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ประถมศึกษา	๑๘	๒๗.๖๙
มัธยมศึกษา	๒๒	๓๓.๘๕
อุดมศึกษา	๒๐	๓๐.๗๗
อื่น ๆ	๐	๐.๐๐
ไม่ได้รับการศึกษา	๕	๗.๖๙
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นสามารถสรุประดับการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นได้เป็น ๔ ระดับ คือระดับที่ ๑ ไม่ได้รับการศึกษา จำนวน ๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๖๙ ระดับที่ ๒ ประถมศึกษา จำนวน ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๖๙ ระดับที่ ๓ มัธยมศึกษา จำนวน ๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕ และสุดท้ายระดับที่ ๔ อุดมศึกษาจำนวน ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๗๗ จะเห็นได้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์มีระดับการศึกษาอยู่ระหว่างมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๖๒ จากจำนวนของผู้ให้สัมภาษณ์ สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๗ จำนวนระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

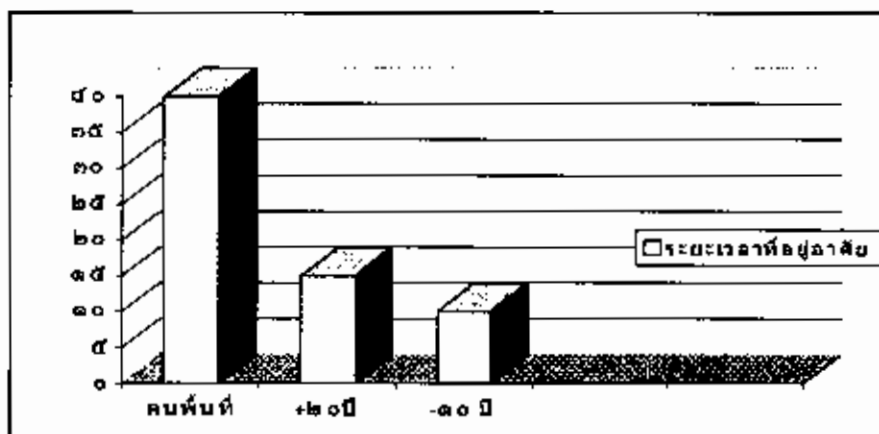
๑.๕ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

ตารางที่ ๑๙ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

ระยะเวลาผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกิดและเติบโตในพื้นที่	๔๐	๖๑.๕๔
อยู่มากกว่า ๒๐ ปี	๑๕	๒๓.๐๘
น้อยกว่า ๑๐ ปี	๑๐	๑๕.๓๘
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางที่ ๑๙ แสดงให้เห็นถึงระยะเวลาที่อยู่ของผู้ให้สัมภาษณ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนด้วยระยะเวลาการอาศัยเป็นตารางสี่เหลี่ยมเพื่อให้ทราบถึงการเข้าใจในวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของแต่ละกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์สามารถสรุปได้ดังนี้ กลุ่มที่ ๑ เกิดและเติบโตในพื้นที่ จำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๕๔ กลุ่มที่ ๒ อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า ๒๐ ปี จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐๘ และกลุ่มสุดท้าย คือ อาศัยอยู่ในพื้นที่น้อยกว่า ๑๐ ปี จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓๘ พบว่ากลุ่มที่ ๑ และกลุ่มที่ ๒ มีความสามารถในการบ่งชี้ของการให้ข้อมูลด้านอาหารท้องถิ่นได้มากกว่ากลุ่มที่ ๓ แสดงออกมาเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

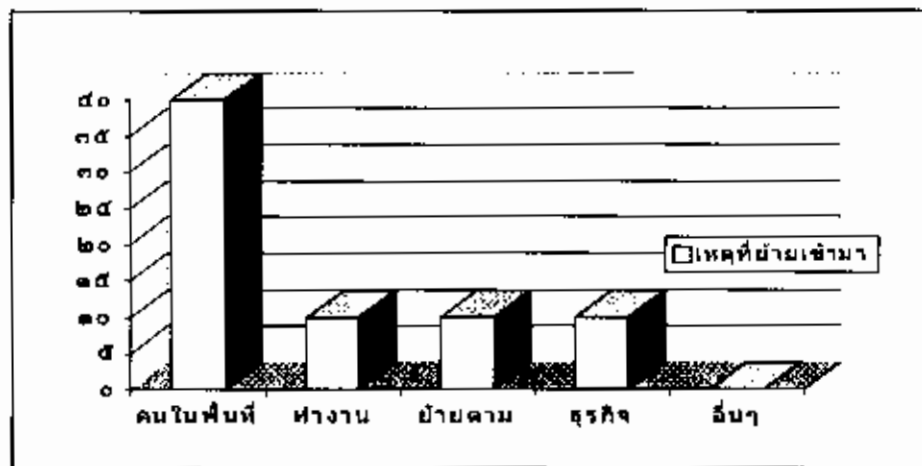
๑.๖ สาเหตุของการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของผู้ให้สัมภาษณ์

ตารางที่ ๒๐ สาเหตุของการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของผู้ให้สัมภาษณ์

สาเหตุ	จำนวน (คน)
เกิดและเติบโตในพื้นที่	๔๐
ทำงาน	๑๐
ย้ายตามครอบครัว	๑๐
เพื่อประกอบธุรกิจ	๑๐
อื่น ๆ	๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นพบได้ว่ากลุ่มให้ผู้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่อาศัยชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่เกิด ส่วนที่เหลือได้เข้ามาภายหลังซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงความรู้ด้านวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่นำมาเป็นตัวแปรสำคัญในการวัดค่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๙ สาเหตุของการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

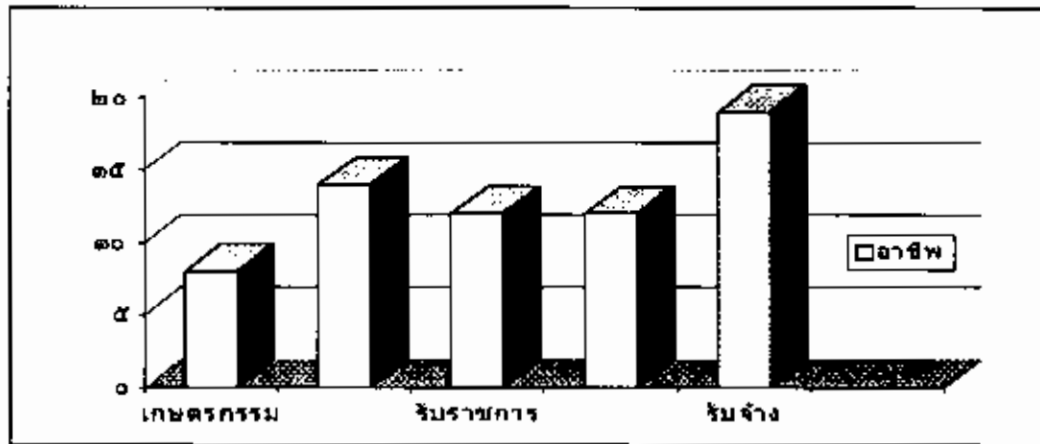
๑.๗ การประกอบอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์

ตารางที่ ๒๑ จำนวนอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

อาชีพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกษตรกรกรรม	๘	๑๒.๓๑
ค้าขาย	๑๔	๒๑.๕๔
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๑๒	๑๘.๔๖
ธุรกิจส่วนตัว	๑๒	๑๘.๔๖
รับจ้าง	๑๙	๒๙.๒๓
อื่น ๆ	๐	๐.๐๐
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางที่ ๒๑ เป็นการแสดงกลุ่มอาชีพที่ผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบอาชีพในพื้นที่จากการประกอบอาชีพข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสถานะทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นที่เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น โดยแบ่งกลุ่มอาชีพออกเป็น ๕ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ เกษตรกรรม จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๓๑ กลุ่มที่ ๒ ค้าขาย จำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๕๔ กลุ่มที่ ๓ ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๖ กลุ่มที่ ๔ ประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๖ และสุดท้ายกลุ่มที่ ๕ รับจ้าง จำนวน ๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ จะเห็นได้ว่าอาชีพของชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้นเมื่อเทียบกับอดีตอาชีพหลักในพื้นที่ คือเกษตรกร ซึ่งเป็นอีกหนึ่งตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สามารถสรุปเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๑๐ จำนวนอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น
(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

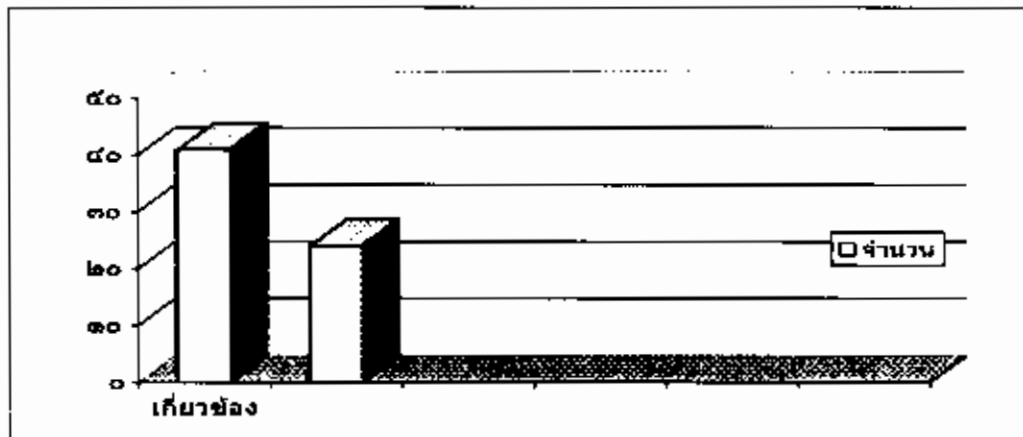
๑.๘ อาชีพที่กล่าวมานั้นมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือไม่

ตารางที่ ๒๒ จำนวนของอาชีพที่กล่าวมานั้นมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือไม่

รายการ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกี่ยวข้องกัน	๔๑	๖๓.๐๘
ไม่เกี่ยวข้อง	๒๔	๓๖.๙๒
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางที่ ๒๒ เป็นการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์กับการท่องเที่ยว เพื่อให้ทราบถึงจำนวนของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพื่อให้เห็นถึงมิติของวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป สรุปได้ดังนี้ มีผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจำนวน ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๓.๐๘ และผู้ที่มีอาชีพไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน ๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๙๒ เห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเข้ามาบทบาทในวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ดังแผนภูมิข้างล่าง

แผนภูมิที่ ๑๑ จำนวนของอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓)

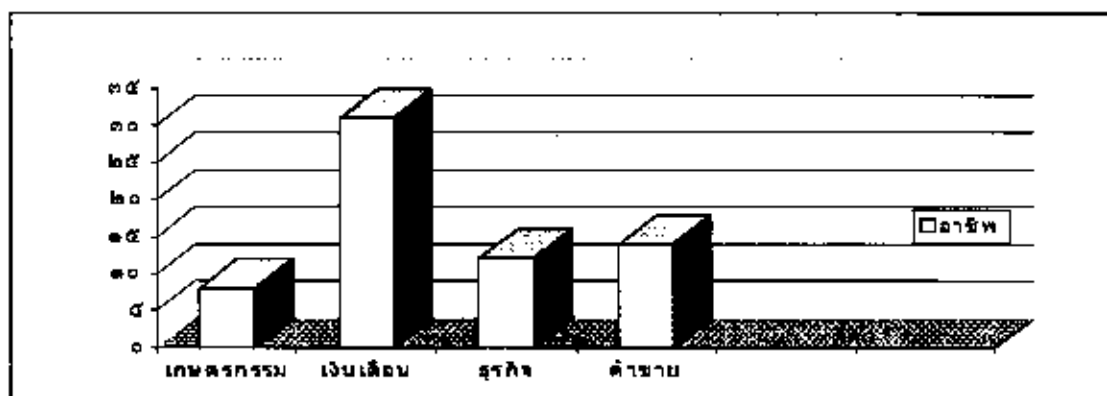
๑.๙ รายได้หลักของผู้ให้สัมภาษณ์

ตารางที่ ๒๓ รายได้หลักของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น

รายได้หลักมาจาก	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกษตรกรรม	๘	๑๒.๓๐
เงินเดือนประจำ	๓๑	๔๗.๗๐
ธุรกิจ	๑๒	๑๘.๔๖
อื่น ๆ (ค้าขาย)	๑๔	๒๑.๕๔
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างบนเป็นการสรุปการได้มาของรายได้จากผู้ให้สัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า รายได้หลักของประชากรส่วนใหญ่มาจากรายได้ประจำ จำนวน ๓๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๗๐ รองลงมา คือ ค้าขาย จำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๕๔ และการประกอบธุรกิจ จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๖ สุดท้ายเกษตรกรรม จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๓๐ จากรายได้หลักของชุมชนเป็นอีกหนึ่งตัวบ่งชี้ของทัศนคติด้านการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นที่เป็นอีกหนึ่งปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง

แผนภูมิที่ ๑๒ รายได้หลักของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่น
(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลการผลิตและการบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่น

๑. การประกอบอาหารรับประทานของผู้ให้สัมภาษณ์จากท้องถิ่น

ตารางที่ ๒๕ จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จากท้องถิ่นประกอบอาหารรับประทาน

ประกอบอาหารรับประทานเอง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ประกอบอาหารรับประทาน	๔๒	๖๔.๖๒
ไม่ประกอบอาหารรับประทาน	๒๓	๓๕.๓๘
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นพบว่าจากผู้ให้สัมภาษณ์ ๖๕ คน มีผู้ประกอบอาหารรับประทานจำนวน ๔๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๖๒ มีจำนวนเกินกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ไม่ประกอบอาหารจำนวน ๒๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓๘ เมื่อเทียบเคียงกับกันชี้ให้เห็นว่าชุมชนยังให้ความสำคัญกับการประกอบอาหารรับประทานในชีวิตประจำวัน

แหล่งที่มาวัตถุดิบในการประกอบอาหารและประเภทของอาหาร (สำหรับผู้ที่ทำอาหารเอง)

๒. แหล่งที่มาของวัตถุดิบในการประกอบอาหาร

ตารางที่ ๒๕ จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์จากท้องถิ่นในการหาวัตถุดิบในการประกอบอาหาร

แหล่งวัตถุดิบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
บ้าน	๑๒	๒๘.๕๗
ตลาดและร้านสะดวกซื้อ	๒๓	๕๔.๗๖
ทุ่งนา	๗	๑๖.๖๗
แม่น้ำ	๐	๐.๐๐
ป่า	๐	๐.๐๐
รวม	๔๒	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นเป็นการสนับสนุนข้อมูลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของแหล่งอาหารพื้นที่ พบว่าปัจจุบันแหล่งอาหารที่สำคัญในพื้นที่ คือ ตลาดและร้านสะดวกซื้อ รองลงมาคือผลผลิตที่ได้จากบ้าน และสุดท้ายคือทุ่งนา แหล่งอาหารธรรมชาติในอดีตทั้งแม่น้ำและป่าไม้ไม่ได้เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของอาหารท้องถิ่นอีกต่อไป ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

วัตถุดิบในการประกอบอาหาร

ตารางที่ ๒๖ วัตถุดิบในการประกอบอาหาร

ประเภท	จำนวน (คน)	ร้อยละ
พืชและผัก	๑๙	๔๕.๒๔
เนื้อสัตว์/ปลา/กุ้ง	๑๒	๒๘.๕๗
แมลง	๑๑	๒๖.๑๙
ผลไม้	๐	๐.๐๐
รวม	๔๒	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้น ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ประกอบอาหารรับประทานจำนวน ๔๒ คน มีผู้เลือกผักเป็นวัตถุดิบหลักในการประกอบอาหาร คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๒๔ สอดคล้องกับวัฒนธรรมการบริโภคของชุมชนท้องถิ่น รองลงมาเป็น เนื้อสัตว์/ปลา/กุ้ง คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๕๗ สุดท้ายนมสด คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๙ ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า การประกอบอาหารแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับฤดูกาล

๓. วัตถุประสงค์ในการประกอบอาหารท้องถิ่นของผู้ให้สัมภาษณ์

ตารางที่ ๒๗ วัตถุประสงค์ในการประกอบอาหารท้องถิ่น

วัตถุประสงค์	จำนวน (คน)	ร้อยละ
บริโภคเอง	๒๒	๕๒.๓๘
งานประเพณี	๑๑	๒๖.๑๙
ค้าขาย	๙	๒๑.๔๓
รวม	๔๒	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากข้อมูลในตารางสามารถจำแนกได้ว่าในการประกอบอาหารส่วนใหญ่ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ประกอบอาหารจำนวน ๔๒ คนมีวัตถุประสงค์ในการประกอบอาหารเพื่อบริโภคเองคิดเป็นร้อยละ ๕๒.๓๘ รองลงมาเพื่องานบุญหรืองานประเพณี คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๙ และสุดท้ายเพื่อค้าขาย คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๔๓ เห็นได้ว่าการประกอบอาหารท้องถิ่นเพื่อรับประทานในชีวิตประจำวัน ยังคงมีความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น

๔. ประเภทของอาหารที่ประกอบอาหารเพื่อรับประทาน

ตารางที่ ๒๘ ประเภทของอาหารที่ผลิตเพื่อรับประทาน

ประเภทของอาหาร	จำนวน (คน)
อาหารท้องถิ่น	๒๒
อาหารไทย (อีสาน/ใต้)	๒๕
อาหารต่างชาติ	๕
อื่น ๆ	๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

ข้อมูลจากตารางข้างต้นเป็นการนำเสนอประเภทของอาหารที่ผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบอาหารรับประทาน อาหารประเภทที่ ๑ อาหารไทย ประเภทที่ ๒ อาหารท้องถิ่น และประเภทที่ ๓ อาหารต่างชาติ การเลือกประเภทอาหารในการประกอบอาหารเพื่อรับประทานแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเลือกผลิตและบริโภคอาหารของคนในท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่น

ในกรณีที่ไม่ได้ประกอบอาหารเอง เลือกซื้ออาหารจากแหล่งใด และนิยมรับประทานอาหารประเภทใด, เพราะเหตุใด(สำหรับคนที่ไม่ได้ประกอบอาหาร) จากผู้ให้สัมภาษณ์ ๖๕ คน มีผู้ไม่ประกอบอาหารเพื่อรับประทานจำนวน ๒๓ คน ข้อมูลสรุปจากตารางข้างล่าง, เพื่อให้เห็นถึงแหล่งที่ซื้ออาหาร อาหารที่เลือกบริโภค และเหตุผลของการเลือกบริโภค

๕ สถานที่ที่ซื้ออาหารมาบริโภค

ตารางที่ ๒๙ สถานที่ที่ซื้ออาหาร

สถานที่	จำนวน (คน)
ตลาด	๓
ร้านค้าและร้านอาหาร	๑๕
ร้านสะดวกซื้อ	๕
รวม	๒๓

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

สำหรับผู้ที่ไม่ประกอบอาหารรับประทานเลือกซื้ออาหารส่วนใหญ่จากร้านค้าและร้านอาหารที่อยู่ในพื้นที่ รองลงมาเป็นร้านสะดวกซื้อและตลาด จากจุดนี้เป็นตัวบ่งชี้ของการเลือกสถานที่ที่ผู้ให้สัมภาษณ์เลือกซื้ออาหารมาเพื่อรับประทาน รวมถึงเป็นตัวบ่งชี้สำคัญในการเลือกรับบริโภคของชุมชนท้องถิ่น

๖. ประเภทของอาหารที่เลือกซื้อของผู้ที่ไม่ประกอบอาหารรับประทาน

ตารางที่ ๓๐ ประเภทของอาหารที่เลือกซื้อ สาเหตุของการเลือกซื้อ

ประเภท	จำนวน (คน)	ร้อยละ
อาหารท้องถิ่นรสชาติและราคาถูก	๓	๑๓.๐๔
อาหารไทย (อีสาน/ใต้) ๑. ความหลากหลายของร้านอาหาร ๒. ความหลากหลายของอาหาร	๑๗	๗๓.๙๒
อาหารต่างชาติ ๑. รสชาติและร่วมสมัย	๓	๑๓.๐๔
อื่น ๆ	๐	๐.๐๐
รวม	๒๓	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างบนแสดงข้อมูลของผู้ที่ไม่ประกอบอาหารรับประทาน สามารถจำแนกประเภทอาหารและสาเหตุของการรับประทานอาหารแต่ละประเภทได้ดังนี้ กลุ่มที่ ๑ จำนวน ๑๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๙๒ นิยมบริโภคอาหารไทย เพราะมีร้านค้าที่สามารถเลือกซื้อได้ค่อนข้างหลากหลาย กลุ่มที่ ๒ นิยมอาหารท้องถิ่น จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๐๔ เพราะคุ้นเคยกับรสชาติและราคาถูก กลุ่มที่ ๓ นิยมบริโภคอาหารต่างชาติ จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๐๔ เพราะชื่นชอบรสชาติและรู้สึกร่วมสมัย จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอาหารไทยที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

ความคิดเห็นต่อการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่น จากผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน

๖๕ คน

๑๑. สาเหตุของผู้ที่ไม่นิยมผลิตและรับประทานอาหารท้องถิ่น จำนวนเพื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ๖๕ คน มีผู้ที่ไม่ชื่นชอบอาหารท้องถิ่นจำนวน ๒๒ คน (สามารถเลือกตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

ตารางที่ ๓๕ สาเหตุของความไม่นิยมผลิตและรับประทานอาหารท้องถิ่น

สาเหตุ	จำนวน (คน)
ไม่ชื่นชอบรสชาติอาหารท้องถิ่น	๒๒
ไม่มีเวลาในประกอบอาหาร	๑๗
วัตถุดิบไม่น่าสนใจ/ขาดแคลน	๒๐
ไม่มีความรู้ในการประกอบอาหารท้องถิ่น	๑๗

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่าผู้ที่ไม่นิยมผลิตและบริโภคอาหารท้องถิ่นมีสาเหตุหลักคือ ไม่ชื่นชอบในรสชาติของอาหาร รองลงมาคือ ตัววัตถุดิบที่ไม่น่าสนใจและบางชนิดหายาก ราคาสูง รวมถึงการไม่มีเวลาในการประกอบอาหาร สุดท้ายคือ ไม่มีความรู้และความสามารถในการผลิตอาหารท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถเลือกตอบได้หลายเหตุผล

ส่วนที่ ๓ การสำรวจทัศนคติการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่นจำนวน ๖๕ คน ได้แสดงทัศนะต่อการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมดังนี้

๑. ทัศนคติเห็นต่อการเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

ตารางที่ ๓๖ ทัศนคติเห็นต่อการเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

ความคิดเห็น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น	๕๐	๗๖.๙๒
ไม่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น	๑๕	๒๓.๐๘
รวม	๖๕	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางที่ ๓๕ ผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่นได้แสดงความคิดเห็นต่อผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ว่าร้อยละ ๗๖.๙๒ เห็นว่าการจัดการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในขณะที่ ร้อยละ ๒๓.๐๘ เห็นว่าการท่องเที่ยวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

๒. ความคิดเห็นต่อการท่องเที่ยวส่งผลกระทบด้านใดต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

ตารางที่ ๓๗ ความคิดเห็นต่อการท่องเที่ยวส่งผลกระทบด้านใดต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

ประเภทของผลกระทบ และสาเหตุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ด้านบวก	๒๒	๔๑.๕๔
๑. การรื้อฟื้นและการอนุรักษ์		
๒. การประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมอาหารในพื้นที่		
ด้านลบ	๒๘	๕๔.๔๖
๑. แหล่งอาหารลดน้อยลง		
๒. รูปแบบและรสชาติอาหารเปลี่ยนไป		
๓. ค่าครองชีพสูงขึ้น		
รวม	๕๐	๑๐๐.๐๐

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากตารางข้างต้นชี้ให้เห็นถึงทัศนคติที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวว่าส่งผลกระทบด้านใดต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น โดยแบ่งเป็นผลกระทบด้านบวก ๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๔ ให้ความเห็นว่าจัดการท่องเที่ยวสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการรื้อฟื้นอาหารที่หายไปจากการจัดงานประเพณี นักท่องเที่ยวรู้จักอาหารท้องถิ่นมากขึ้น ถือเป็นการสร้างมูลค่าให้อาหารท้องถิ่น รวมถึงเป็นการอนุรักษ์อาหารท้องถิ่น ในขณะที่ ๒๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๔๖ เห็นว่าการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อด้านลบที่ทำให้แหล่งอาหารน้อยลง ผู้นิยมบริโภคอาหารท้องถิ่นน้อยลง รูปแบบและรสชาติอาหารเปลี่ยนไป ราคาของวัตถุดิบราคาสูงขึ้น

ทัศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์จากชุมชนท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น หลังการเข้ามาของการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น มากที่สุด	ให้คะแนน = ๕
การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น มาก	ให้คะแนน = ๔
การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ปานกลาง	ให้คะแนน = ๓
การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น น้อย	ให้คะแนน = ๒
การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น น้อยที่สุด	ให้คะแนน = ๑
การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ไม่เปลี่ยนแปลง	ให้คะแนน = ๐

ตารางที่ ๓๘ การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

การเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อ วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นอย่างไร	ระดับการเปลี่ยนแปลง					
	๕	๔	๓	๒	๑	๐
ด้านการผลิต						
วัตถุดิบในการประกอบอาหาร	๑๖	๒๒	๗	๕	-	๑๕
แหล่งวัตถุดิบสำหรับการประกอบอาหาร	๑๒	๓๐	๖	๒	-	๑๕
ความรู้และความสามารถในการประกอบอาหาร	๖	๔๐	๔	-	-	๑๕
ความต้องการของการประกอบอาหาร	๑๒	๓๘	-	-	-	๑๕
การถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาหาร	๑๒	๓๘	-	-	-	๑๕
รสชาติอาหาร	๗	๔๐	-	๓	-	๑๕
กรรมวิธีการผลิตอาหาร	๗	๔๐	-	๓	-	๑๕
โอกาสในการผลิตอาหาร (ชีวิตประจำวัน, งานบุญ)	๘	๓๘	๕	-	-	๑๕
กลุ่มผู้ผลิต	๑๒	๓๘	-	-	-	๑๕
ด้านการบริโภค						
รสชาติของอาหาร	๗	๓๘	๕	-	-	๑๕
รูปแบบของอาหาร	๗	๓๘	๕	-	-	๑๕
แหล่งอาหาร	๑๐	๒๕	๑๐	๕	-	๑๕
ความต้องการบริโภคอาหาร	๒๘	๑๕	๕	๒	-	๑๕
โอกาสในการบริโภคอาหาร (ชีวิตประจำวัน, งานบุญ)	๒๓	๒๒	-	๕	-	๑๕
กลุ่มผู้บริโภค	๒๓	๑๕	๗	๕	-	๑๕

จากตารางข้างต้นสรุปค่าของความเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นได้ดังนี้
 ๕ = มากที่สุด ๔ = มาก ๓ = ปานกลาง ๒ = น้อย ๑ = น้อยที่สุด ๐ = ไม่เปลี่ยนแปลง

ระดับ	ความหมาย
๔.๕๑ - ๕.๐๐	มากที่สุด
๓.๕๑ - ๔.๕๐	มาก
๒.๕๑ - ๓.๕๐	ปานกลาง
๑.๕๑ - ๒.๕๐	น้อย
๑.๐๐ - ๑.๕๐	น้อยที่สุด
๐.๐๐	ไม่เปลี่ยนแปลง

ตารางที่ ๓๙ ระดับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งการผลิตและการบริโภคอาหาร

การเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผล กระทบต่อวัฒนธรรมอาหาร ท้องถิ่นอย่างไร	การเปลี่ยนแปลงระดับ					N	Mean	S.D.	แปลข้อมูล	
	๕	๔	๓	๒	๑					๐
ด้านการผลิต										
วัตถุดิบในการประกอบอาหาร	๑๖	๒๒	๗	๕		๑๕	๖๕	๓.๒๙	๑.๕๐	ปานกลาง
แหล่งวัตถุดิบสำหรับการประกอบ อาหาร	๑๒	๓๐	๖	๒		๑๕	๖๕	๓.๓๔	๑.๔๓	ปานกลาง
ความรู้และความสามารถในการ ประกอบอาหาร	๖	๔๐	๔	๐		๑๕	๖๕	๓.๓๔	๑.๓๔	ปานกลาง
ความต้องการของการประกอบอาหาร	๑๒	๓๘	๐	๐		๑๕	๖๕	๓.๔๙	๑.๔๒	ปานกลาง
การถ่ายทอดความรู้ในการประกอบ อาหาร	๑๒	๓๘	๐	๐	๑๕		๖๕	๓.๔๙	๑.๔๒	ปานกลาง
รสชาติอาหาร	๗	๔๐	๐	๓	๑๕		๖๕	๓.๓๒	๑.๓๘	ปานกลาง
กรรมวิธีการผลิตอาหาร	๗	๔๐	๐	๓	๑๕		๖๕	๓.๓๒	๑.๓๘	ปานกลาง
โอกาสในการผลิตอาหาร (ชีวิตประจำวัน,งานบุญ)	๘	๓๘	๔	๐	๑๕		๖๕	๓.๓๗	๑.๓๗	ปานกลาง
กลุ่มผู้ผลิต	๑๒	๓๘	๐	๐	๑๕		๖๕	๓.๔๙	๑.๔๒	ปานกลาง

ตารางที่ ๓๙ ระดับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งการผลิตและการบริโภคอาหาร
(ต่อ)

การเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผล กระทบต่อวัฒนธรรมอาหาร ท้องถิ่นอย่างไร	การเปลี่ยนแปลงระดับ						N	Mean	S.D.	แปลข้อมูล
	๕	๔	๓	๒	๑	๐				
ด้านการบริโภค										
รสชาติของอาหาร	๗	๓๘	๕	๐	๑๕		๖๕	๓.๓๔	๑.๓๕	ปานกลาง
รูปแบบของอาหาร	๗	๓๘	๕	๐	๑๕		๖๕	๓.๓๔	๑.๓๕	ปานกลาง
แหล่งอาหาร	๑๐	๒๕	๑๐	๕	๑๕		๖๕	๓.๑๕	๑.๔๑	ปานกลาง
ความต้องการบริโภคอาหาร	๒๘	๑๕	๕	๒	๑๕		๖๕	๓.๖๐	๑.๖๐	มาก
โอกาสในการบริโภคอาหาร (ชีวิตประจำวัน, งานบุญ)	๒๓	๒๒	๐	๕	๑๕		๖๕	๓.๕๑	๑.๕๘	มาก
กลุ่มผู้บริโภค	๒๓	๑๕	๗	๕	๑๕		๖๕	๓.๔๐	๑.๕๘	ปานกลาง

(การประมวลผลจากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น ปี พ.ศ.๒๕๕๓)

จากข้อมูลข้างต้นในเรื่องของระดับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งการผลิตและการบริโภคอาหาร พบว่า ในทัศนคติของผู้บริโภคในเรื่องของความต้องการในการบริโภคและโอกาสในการบริโภคอาหารท้องถิ่น มีความเปลี่ยนแปลงค่าเฉลี่ยระดับ ๓.๕๑-๔.๕๐ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอยู่ในระดับมาก ในขณะที่ด้านอื่น เช่น วัตถุประสงค์ แหล่งวัตถุดิบ ความรู้และความสามารถในการประกอบอาหาร ความต้องการในการผลิต รสชาติ โอกาสในการผลิตหรือประกอบอาหาร รสชาติของอาหาร รูปแบบอาหาร อยู่ในระดับปานกลางที่ค่าเฉลี่ยประมาณ ๒.๕๑-๓.๕๐ แสดงให้เห็นว่าค่าของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดแนวโน้มที่ระดับของผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งมิติของการผลิตและการบริโภค โดยมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดทัศนคติมีความต่างกันทั้งในเรื่องอายุ การศึกษาและอาชีพ รวมถึงวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ในเกณฑ์การประเมินค่าครั้งนี้วัดระดับการเปลี่ยนแปลงเป็นค่าระดับกลางทั้งที่ข้อมูลข้างต้นเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งนี้เป็นเพราะข้อจำกัดของผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งหมด ๖๕ คน มีผู้แสดงความเห็นต่อผลกระทบการท่องเที่ยว ๕๐ คน ในขณะที่ผู้ให้สัมภาษณ์ให้ ๑๕ คน ไม่ได้แสดงความคิดเห็นใน

นี้ ซึ่งกลายเป็นค่าตัวแปรสำคัญของการวัดผลครั้งนี้ ทั้งนี้ผู้ศึกษาไม่สามารถตัดกลุ่มที่ไม่เสนอแนะความคิดเห็นออกไปได้เนื่องเป็นจำนวนที่มีความสำคัญต่อการประเมินผลในครั้งนี้

จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามจากชุมชนท้องถิ่น ทั้งจากผู้รู้ หัวหน้าชุมชน เจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชน กลุ่มตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่และผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่พบว่า การจัดการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ทั้งนี้มีหลากหลายปัจจัยเข้ามาตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง ทั้ง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การตัดถนน ไฟฟ้า ประปา การสื่อสาร เมื่อมีความเจริญเข้ามาสู่พื้นที่ทำให้เกิดการขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจ ตัวเมือง เป็นการเปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวเข้ามาสู่ในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมทั้งแบบวกและลบในปัจจุบันที่ต่างกันไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่น

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น : กรณีศึกษาเขตเทศบาลตำบลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร สังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่น สามารถนำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น อาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน แบ่งได้เป็น ๒ วัฒนธรรม สามารถแบ่งวัฒนธรรมอาหารได้เป็น ๒ วัฒนธรรม ตามกลุ่มประชากร วัฒนธรรมท้องถิ่นและรูปแบบในการดำรงชีวิตที่ปรากฏในพื้นที่ คือ วัฒนธรรมอาหารไทใหญ่และอาหารล้านนา จากการสัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่นยอมรับว่าวัฒนธรรมการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ด้วยสาเหตุจากวิถีวัฒนธรรม กลไกความเจริญและปัจจัยด้านการท่องเที่ยวที่เข้ามาทำให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

พัทธา สายหู และยศ สันตสมบัติ ^{๑๑}ได้กล่าวว่า “อาหารเป็นส่วนหนึ่งในทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีความเป็นพลวัต เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยมีปัจจัยรอบด้านทั้งสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมและกลุ่มคนมาเป็นตัวแปรให้เกิดเงื่อนไขในการเปลี่ยนแปลงดังเช่นวัฒนธรรมอื่น ๆ”

^{๑๑} พัทธา สายหู, ลักษณะชุมชนกับวัฒนธรรมอาหารในโภชนาการศึกษาเพื่อชุมชน, หน่วยที่ ๑-๗ (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒); ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๒).

นิรมล ยูวนบุญย์ และคณะ^{๕๐} ศึกษาวิจัยการผลิตและการบริโภคน้ำพริกของชาวล้านนา ไบเขตภาคเหนือตอนบน พบว่าบริบททางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงส่งผลให้ชาวล้านนานิยมผลิตและบริโภคน้ำพริกน้อยลง กรรมวิธีการผลิต การปรุงรส รวมถึงการบริโภคที่อิงธรรมชาติตามแบบแผนที่ยึดถือกันมาในอดีตได้ถูกปรับและเปลี่ยนไปจากเดิม บทบาทของน้ำพริกถูกลดบทบาทเป็นอาหารของคนจน และในด้านวัฒนธรรมด้านการผลิต ผู้ศึกษาพบว่าแบบแผนการผลิตอาหารในเขตเทศบาลปายก็มีพลวัตเช่นเดียวกันกับกรณีศึกษาข้างต้น ด้วยบริบทด้านสภาพแวดล้อม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ และการเข้าของกรรท่งเที่ยวทำให้แหล่งอาหารทางธรรมชาติถูกคุกคามและลดบทบาทลงจึงขาดแคลนวัตถุดิบมาใช้ในการผลิตอาหารเพื่อบริโภค ในขณะที่เดียวกันบทบาทของอาหารท้องถิ่นถูกลดบทบาทเป็นอาหารชาติพันธุ์หรืออาหารของคนชั้นล่าง ซึ่งกลายเป็นการสร้างเงื่อนไขในการผลิตและการบริโภค

บุชนางค์ ชุมดี และสิริวรรณ สิริวณิชย์^{๕๑} ศึกษาวิจัยถึงการเปลี่ยนแปลงของการผลิตอาหาร(การปรุงรส)ของชาวไทใหญ่ ในอำเภอขุนยวมพบว่าในการเข้ามาของความเจริญในพื้นที่ทำให้การปรุงรสอาหารจากถั่วเน่าที่เป็นของคู่ครัวถูกแทนที่ด้วยผงชูรสหรือผงปรุงรส ผู้ศึกษาพบปรากฏการณ์นี้เช่นเดียวกันในพื้นที่ศึกษาที่นำวัตถุดิบสมัยใหม่มาใช้ในการประกอบอาหาร

ธวัชชัย มานิตย์^{๕๒} ศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นในอำเภอปาย พบว่าการจัดการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้วิถีการบริโภคของชุมชนท้องถิ่นมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไป กลุ่มคนหนุ่มสาวหันไปบริโภคอาหารตามสมัยนิยมมากกว่าอาหารท้องถิ่น ผู้ศึกษาพบว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวน่าจะมีความเป็นสากลเพราะพบการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในพื้นที่ที่การศึกษาเช่นกัน ทั้งนี้มีผลมาจากความเจริญในพื้นที่ สภาพแวดล้อมและการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งการผลิตและการบริโภคทั้งเรื่องรูปแบบการผลิตและการบริโภค รสชาติ ตลอดจนบทบาทของอาหาร ทำให้วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

^{๕๐} นิรมล ยูวนบุญย์ และคณะ, **น้ำพริก:ฐานทรัพยากรอาหาร วิถีชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์**, ๒๕๕๑.

^{๕๑} บุชนางค์ ชุมดี และสิริวรรณ สิริวณิชย์, “ผงชูรส การเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงสัญลักษณ์ จากสารปรุงแต่ง สุวีถิศร์วไท (ไทใหญ่),” **ปาก-ท้องและของกิน**, ๔๘๗-๔๐๕.

^{๕๒} ธวัชชัย มานิตย์, “ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น:กรณีศึกษาตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔).

เมื่อกล่าวถึงการท่องเที่ยวผู้ศึกษาพบว่าคงต้องมามองบริบทของความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่มีกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเช่นเดียว เปลี่ยนไปในระดับที่ต่างกัน ตามทรัพยากร สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมมี “กลุ่มคน” เป็นแกนสำคัญของการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวของเขตเทศบาลปายเป็นวัฒนธรรมอาหารตามแบบสมัยนิยม เพื่อตอบรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นหันมาบริโภคอาหารเมืองมากขึ้นด้วยวัตถุดิบของการผลิต ผู้ผลิตวัตถุดิบหรืออาหารน้อยลง กระนั้นผู้คนในท้องถิ่นยังคงมีความนิยมประกอบอาหารแบบพื้นเมืองเพื่อบริโภคในชีวิตประจำวัน พฤติกรรมการบริโภคตามแบบนักท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปายและพื้นที่ชุมชนรอบข้าง จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงบางส่วนเท่านั้น

อย่างไรก็ดีพบว่าอาหารท้องถิ่นถึงแม้ว่าจะมีน้อยลงในวิถีชีวิตประจำวัน แต่ในงานประเพณีต่าง ๆ ทั้งงานปอยสังข์ลอง กั้นตอสงกรานต์ ออกพรรษา งานเลี้ยงผีปู่ย่า งานศพ หรืออื่น ๆ ยังคงมีอาหารท้องถิ่นให้เห็นอยู่ตลอดเวลา อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นอาจมีผลกระทบในระดับของชีวิตประจำวัน แต่ระดับของวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ยังคงมีให้เห็นอยู่มากและวัฒนธรรมอาหารมิได้เลือนหายไป เพียงแต่ถูกบทบาทของความสำคัญลงไปจากเดิม ทั้งนี้ยศ สันตสมบัติ^{๓๓๓} กล่าวว่า สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่พลวัต คือมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลาเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาอันเนื่องมาจากความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้และสื่อสารด้วยระบบสัญลักษณ์ อันเป็นภาษาซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์สังคมอื่น ๆ ในพื้นที่ภพนี้มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้และสร้างภาษาสัญลักษณ์ทำให้มนุษย์ มีความสามารถคิดอะไรใหม่ ๆ ทางวัฒนธรรมได้เสมอ ผลที่ตามมาจะทำให้วัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จะเกิดจากความจำเป็น ความคิด และการค้นพบอะไรใหม่ ๆ ของในกลุ่ม หรือแม้กระทั่งการติดต่อและรับมาจากคนกลุ่มอื่น ซึ่งได้ผลบวกและลบ ทั้งนี้ผลบวก คือ คนในสังคมปรับตัวเองเข้ากับวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นของใหม่ได้ โดยไม่มีความขัดแย้งภายใน ขณะที่ด้านลบ คือ การปรับตัวไม่ได้ เกิดความขัดแย้งนำไปสู่ความล่มสลายทางศีลธรรม และความเป็นมนุษย์จากสังคมและวัฒนธรรม

ปัจจุบันอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปายยังคงมีเห็นอยู่บ้างในย่านการค้า อาทิ ถนนคนเดิน ตลาดต่าง ๆ หรือจากงานประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยว แต่พบว่าอาหารท้องถิ่นต้องปรับเปลี่ยนกรรมวิธีการผลิตและการบริโภคเพื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมการกินแบบแฟชั่นหรือสมัยนิยม จึงทำให้บทบาทของอาหารท้องถิ่นถูกลดบทบาทเป็นเพียงอาหารของชาติพันธุ์

^{๓๓๓} ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, ๒๒-๒๓.

หรือคนระดับล่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวการเข้ามาของผู้ประกอบการต่างถิ่น ทำให้คนท้องถิ่นกลับถูกกันให้ออกจากพื้นที่และสร้างความแตกแยกให้กับชุมชนและคนต่างถิ่น

การศึกษาครั้งนี้ พบว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคก่อนและหลังการท่องเที่ยวทำให้เห็นวิวัฒนาการของผลกระทบที่มีแนวโน้มที่สูงขึ้น ถึงแม้ว่าที่ผ่านมากระบวนการในการจัดการท่องเที่ยวนิยมนำทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นจุดขาย ทั้งการรื้อฟื้น การประดิษฐ์และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยได้การสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชนกลับไม่สามารถบรรลุเป้าหมาย กระนั้นถือเป็นที่น่าสงสัยว่าการจัดการข้างต้นจะนำไปสู่ความยั่งยืนหรือไม่ เนื่องมาจากขาดความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนท้องถิ่น ผู้ศึกษามีความเห็นว่าแนวทางดังกล่าวต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจึงจะสำเร็จได้ ดังเช่นการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นชุมชน และมีการจัดการท่องเที่ยวโดยอาศัยกระบวนการของการจัดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นทำให้การท่องเที่ยวเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ดีการเปิดตัวเมืองปายเข้าสู่ “เมืองแห่งการท่องเที่ยว” กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับต้น ๆ ของประเทศ อีกทั้งยังส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของอำเภอปาย จึงนำเอาวัฒนธรรมท้องถิ่น และอาหารท้องถิ่นมาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยว อาหารบางชนิดที่หายไปได้นำกลับมาผลิตใหม่ และปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับความต้องการของผู้บริโภค โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว เช่น ข้าวปุกงา อดีตที่เคยทานกับน้ำอ้อย ก็เปลี่ยนมาทานกับนมข้นหวาน อุบไก่ที่อยู่ในสำหรับมาเป็น “ข้าวเหลืองไก่อุบ” หรือ ขนมแปม้งกับไอศกรีม การปรับเปลี่ยนอาหารหรือรสชาติอาหารอาจทำให้วัฒนธรรมด้านการผลิตหรือความหมายของอาหารชนิดนั้นลดลงแต่ในทางกลับกัน เป็นส่วนที่สามารถปรับเอาความทันสมัยหรือการดำเนินชีวิตของกลุ่มที่ผ่านมาเยือนปายมาปรับกับอาหารท้องถิ่น ถือว่าการสร้างมูลค่าให้กับอาหารท้องถิ่นเช่นกัน ดังภาพที่แสดงในหน้าต่อไป

ดังที่ได้ยกตัวอย่างของท้องถิ่นอาหารทั้งคาวและหวานข้างต้น เช่น ข้าวปุกงา ที่ในอดีตจะหารับประทานได้เฉพาะช่วงหน้าหนาว กรรมวิธีการตำข้าวให้มีความเหนียวต้องใช้แรงผู้ชายเพื่อแสดงให้เห็นถึงความแข็งแรงของผู้ชาย ปัจจุบันขนมดังกล่าวสามารถหารับประทานได้ตลอดทั้งปีกลายเป็นขนมที่เป็นอัตลักษณ์ของเมืองปาย กรรมวิธีการผลิตก็เปลี่ยนไป การบริโภคในอดีตรับประทานกับน้ำตาลอ้อย ปัจจุบันทานด้วยนมข้นหวานเป็นการชูรสให้ขนมอีกรูปแบบหนึ่ง รวมถึงเป็นการเพิ่มมูลค่าและสร้างอาชีพให้แก่ชุมชน หรือ ขนมแปม้งกับไอศกรีม ราคาของขนมแปม้งที่พบได้ในตลาดทั่วไปราคาประมาณ ชิ้นละ ๕ บาท แต่เมื่อร้านfruit factory นำมาประยุกต์และปรับรูปแบบการรับประทานสามารถสร้างมูลค่าให้แก่ขนมในชุดละ ๕๕ บาท เป็นต้น

อาหารท้องถิ่นที่ปรับเปลี่ยนในปัจจุบัน

ภาพที่ ๗ ข้าวปุกงานมชั้น

ภาพที่ ๘ ข้าวเหลืองอุ๊ปไก่จากร้านดวง

ภาพที่ ๙ ขนมแปม้งกับไอศกรีมร้าน Fruit Factory

ในปัจจุบันสังคมเขตเทศบาลปายเข้าสู่สังคมเมือง ด้วยบริบททางการจัดการท่องเที่ยว สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นการในพื้นที่ คือ การปรับตัวจากของชุมชนท้องถิ่นที่เกิดจากเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่เกิดการปรับตัวโดยชุมชนท้องถิ่นเอง ทั้งนี้การนำวัฒนธรรมอาหารแบบสมัยนิยมมาทำให้เกิดการปะทะทางอัตลักษณ์ และเกิดการขาดการปลูกฝังวัฒนธรรมท้องถิ่น ขาดการเรียนรู้ จากชุมชนท้องถิ่นเอง

บริบทของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในปัจจุบันเป็นเพียงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะที่ไม่ได้มีการถ่ายทอด เรียนรู้และปลูกฝัง ในเรื่องการผลิตและการบริโภคให้กับกลุ่มคนอื่น ๆ อาทิ คนนอกที่เป็นผู้อยู่อาศัย หรือนักท่องเที่ยว จึงทำให้วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของพื้นที่มีแนวโน้มที่ลดลง ดังนั้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดหรือการปลูกฝังวัฒนธรรม ต้องอาศัยฐานจากชุมชนท้องถิ่นและคนนอกมาเป็นกระบอกเสียงของการจัดการครั้งนี้ กระบวนการของการจัดทรัพยากรวัฒนธรรม กล่าวได้ว่า บริบทของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จำเป็นต้องคำนึงถึงคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมมาเป็นอันดับต้น ๆ เมื่อก้าวถึงทรัพยากรอาหาร แสดงออกถึงนัยยะคุณค่าและความหมายได้ในหลากหลายมิติ ทั้งทางวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจที่ผ่านมาจากระบวนการการถ่ายทอด เรียนรู้ โดยอาศัยกิจกรรมทางท่องเที่ยว ทั้งนี้ปัจจุบันอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปายได้ลดคุณค่าและความสำคัญลงไป การผลิตและการบริโภคมีปัจจัยทางด้านฐานทรัพยากรอาหารเข้ามาเป็นตัวกำหนด ตลอดจนรสนิยมผู้บริโภคทำให้วัฒนธรรมอาหารไทใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลง

ผลจากการศึกษาด้านกระบวนการทางการจัดการทรัพยากรอาหารในพื้นที่ เรื่องของการสร้างมูลค่าและรื้อฟื้นด้านอัตลักษณ์อาหารท้องถิ่น นอกจากการหาวัตถุดิบในการประกอบอาหารที่ค่อนข้างมีน้อยและจำกัด แล้วยังมีเรื่องของการเรียนรู้ การถ่ายทอดการประกอบอาหารท้องถิ่น การนำไปใช้หรือการสร้างมูลค่าจากอาหารท้องถิ่นนั้น ยังเป็นบมปัญหาที่สำคัญในพื้นที่ เนื่องจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม การไหลเข้าของกลุ่มคนจากภายนอก หรือชุมชนท้องถิ่นเอง การรับเอาวัฒนธรรมแบบสมัยนิยมเข้ามาทำให้ เกิดการทอนคุณค่าของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นว่าเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเฉพาะชาติพันธุ์มากกว่า อาหารของคนในพื้นที่ อีกทั้งการถ่ายทอดการปรุง ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอาหารสู่กลุ่มคนหนุ่มสาวก็ไม่ได้ได้รับความนิยม การปลูกฝังทางวัฒนธรรมท้องถิ่นกลับถูกเพิกเฉยและแทนที่ด้วยวัฒนธรรมอาหารเมือง คือ อาหารฝรั่ง อาหารไทย หรืออาหารแบบสมัยนิยม กลับได้รับความนิยมมากกว่า อีกทั้งยังเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของผู้บริโภคในการหาความหลากหลายของการบริโภคอาหาร ถึงแม้ว่ากระบวนการศึกษาต่างทั้งเรื่องของผลกระทบหรือ แนวทางการจัดการ สิ่งที่เกิดกับสังคมของปาย พบว่าสิ่งสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรมคือ การละเลยการปลูกฝังวัฒนธรรม (cultivation) หรือกระบวนการศึกษาทางสังคมและวัฒนธรรมที่ขาดไป

จากการอภิปรายข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปว่า แม้ว่าปัจจุบันในเขตเทศบาลปาย วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวทั้งแง่บวกและลบ ถึงแม้ว่าจะปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต การบริโภค หรือความเชื่อต่าง ๆ แต่วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นยังสามารถคงอยู่ต่อไป มีผู้ผลิตและผู้บริโภค การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับอาหารท้องถิ่นทั้งแหล่งอาหาร วัฒนธรรมการผลิต และการบริโภคเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นพลวัตไม่หยุดนิ่งซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะของวัฒนธรรม โดยมีปัจจัยต่าง ๆ ทั้ง การพัฒนาระบบสาธารณสุขบริโภค การสนับสนุนการศึกษา และการขยายเมืองเข้าสู่เมืองท่องเที่ยวชั้นนำ ซึ่งมี “การท่องเที่ยว” เป็นฟันเฟืองหลักที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้พบว่าการท่องเที่ยวเป็นกลไกของการเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรมในภาพพลวัตที่ปรากฏอยู่นั้นจึงมีทั้งส่วนที่เปลี่ยนแปลงและสิ่งที่ยังคงสืบเนื่องอยู่

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องผลกระทบการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เขตเทศบาลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นกรณีวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นศึกษาเรื่องผลของพัฒนาการทางการท่องเที่ยว สภาพวิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ผลกระทบทางการท่องเที่ยว ทั้งก่อนและหลังการจัดการท่องเที่ยว เพื่อแสวงหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมเพื่อให้อาหารท้องถิ่นเป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว การเก็บและรวบรวมข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ได้เริ่มศึกษาข้อมูลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจข้อมูลภาคสนาม ได้ใช้วิธีหลากหลายวิธี ตามความเหมาะสม ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากชุดคำถาม การสัมภาษณ์ปากเปล่าบุคคลที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ จากประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕๐ คน การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ เช่น ประเพณีปอยส่างลอง งานปีใหม่เมือง และงานกัณฑ์ตงสงกรานต์ การศึกษาคั้งนี้ได้กำหนดเวลาของการศึกษาออกเป็น ๒ ระยะ คือ ช่วงแรก ยุคริเริ่มหรือก่อนการจัดการท่องเที่ยว (ก่อน พ.ศ. ๒๕๕๐) และช่วงที่สอง ยุคส่งเสริมการท่องเที่ยว (หลัง พ.ศ.๒๕๕๐ - ปัจจุบัน) ผู้ศึกษาได้สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษา โดยมีลำดับการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๑. วัตถุประสงค์ของการศึกษา
๒. สรุปผลการศึกษา
๓. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลตำบลปาย
๒. เพื่อศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลตำบลปาย ทั้งมิติการผลิตและการบริโภคอาหาร

สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ในเขตเทศบาลตำบลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน สรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

๑. ลักษณะวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย

ชุมชนในเขตเทศบาลปายเป็นชุมชนเก่าแก่ จากหลักฐานทางโบราณคดี เอกสารทางประวัติศาสตร์และข้อมูลประชากรทำให้ทราบว่าประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่แบ่งเป็น ๒ กลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรม กล่าวคือ กลุ่มที่ ๑ ชาวไทใหญ่ กลุ่มที่ ๒ ชาวล้านนา ทั้งสองกลุ่มเป็นกลุ่มที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นทั้งในเรื่องประเพณี ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและวิถีในการดำรงชีวิต ทำให้ชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจหลากหลาย โดยเฉพาะเรื่องราวของการกินการอยู่ที่เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อบอกเล่าถึงวิถีชีวิตและความเป็นตัวตนของคนในชุมชน อาหารท้องถิ่นจึงในพื้นที่จึงแบ่งออกเป็นอาหารไทใหญ่และอาหารล้านนา โดยมีลักษณะของการผลิตและการบริโภคดังนี้

๑.๑ อาหารไทใหญ่

อาหารไทใหญ่ เป็นอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไตหรือไทใหญ่ที่มีวิถีการผลิตและการบริโภคที่อิงกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และมีฐานของวิถีชีวิตของชุมชนเป็นตัวกำหนดแนวทางหรืออาหารที่นำมาบริโภค อาหารของไทใหญ่มีการปรุงที่ไม่ซับซ้อน บ้าง ย่าง นึ่ง ต้ม แกง เป็นต้น รสชาติของอาหารเน้นรสเค็มและเผ็ด มีเครื่องปรุงรสคือ ถั่วเน่า เป็นของคู่ครัว ชาวไทใหญ่นิยมทานข้าวเจ้าเป็นหลัก กับข้าวในสำหรับในชีวิตมักจะเป็นอาหารจำพวกพืช ผักพื้นบ้าน ยกตัวอย่างเช่น แกงผักเขียว ยำขุนุน อุ๋บไก่หรือน้ำพริกและผักแฉกตามฤดูกาล ในชีวิตประจำวันของชาวไทใหญ่ไม่นิยมประกอบอาหารด้วยเนื้อสัตว์ ยกเว้นในงานประเพณี งานบุญ เช่น งานเลี้ยงผีปู่ย่า งานปอยสังข์ล่อง นอกจากจะเป็นการให้เกียรติแก่ผู้มาร่วมงาน บรรพบุรุษ ยังถือเป็นอาหารที่แสดงอำนาจและฐานะของเจ้าของงานด้วย อาหารของชาวไทใหญ่มีทั้งอาหารคาวและหวานแตกต่างกันไปตามฤดูกาล

๑.๒ อาหารล้านนา

อาหารล้านนา เป็นอีกหนึ่งอาหารชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเทศบาลตำบลปาย ที่เรียกว่า ไทยวนหรือคนเมือง ลักษณะของอาหารล้านนาไม่ต่างกับชาวไทใหญ่มากนัก อาหารที่รับประทานมักจะเรียบง่ายตามรูปแบบของการดำเนินชีวิตด้วยพื้นฐานอยู่กับกิจกรรมทางการเกษตรอาหารล้านนาจึงเน้นที่รับประทานผักต่าง ๆ ที่หาได้ตามแหล่งอาหารในธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ แม่น้ำ ชุงนา เป็นต้น กรรมวิธีในการปรุงเรียบง่ายแบบชาวไทใหญ่ ต้ม แกง ยำ บ้างนึ่ง การปรุงอาหารมักใช้น้ำปูหรือ น้ำปูมาปรุงรสอาหารเพื่อให้มีรสชาติเค็ม มีรสชาติเผ็ดตามเล็กน้อย นิยมบริโภคข้าวเหนียว ผักและเนื้อสัตว์ในชีวิตประจำวัน ด้วยภูมิประเทศที่ตั้งถิ่นฐานและลักษณะในการประกอบอาชีพจึงทำให้ต้องการอาหารที่พลังงานสูง ในสำหรับมักจะประกอบไปด้วย ข้าวเหนียว (ข้าวเหนียว) น้ำพริกและผักแฉกทั้งสดและนึ่ง แกง จิ้นย่าง ไล่ฮั่ว แคบหมู เป็นต้น อาหารของล้านนามีทั้ง

อาหารคาวและหวานแต่ในชีวิตประจำวันไม่นิยมรับประทานอาหารหวาน ส่วนใหญ่ขนมหรืออาหารหวานจะเป็นอาหารพิเศษ เพื่อใช้ในงานบุญตั้งเช่นอาหารประเภทเนื้อสัตว์ของชาวไทใหญ่

ลักษณะอาหารข้างต้นเป็นการแสดงถึงการดำรงชีวิตของการชุมชนท้องถิ่นในเขตเทศบาลปายที่ในอดีตเคยมีความมั่งคั่งของทรัพยากรอาหารที่สามารถได้ใบแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ด้วยชัยภูมิที่ตั้งของเทศบาลปาย ถือว่าเป็นครัวขนาดใหญ่ของชุมชนที่สามารถหยิบเลือกอาหารต่าง ๆ มาประดิษฐ์และรังสรรค์เพื่อการดำรงชีพในตามแบบของตน ในขณะที่เมื่อมีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ทั้ง การตัดถนน ระบบไฟฟ้า ประปา หรือการศึกษาในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นการโลกใหม่ให้แก่ชุมชน มีการติดต่อสื่อสารกับคนต่างถิ่น แลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมต่าง ๆ ทำให้สภาพหรือสถานะของแหล่งอาหารและอาหารท้องถิ่นมีบทบาทที่น้อยลง การเปิดเมืองปายสู่โลกภายนอกเป็นการเปิดแขนรับเอาความเจริญเข้ามาในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การท่องเที่ยว” ที่เข้ามาในปายช่วงปี พ.ศ.๒๕๒๔ เป็นตัวกระตุ้นความตื่นตัวของชุมชนท้องถิ่นในเรื่องของรายได้ การสร้างงานในพื้นที่ ทั้งการค้าเกษตรพาณิชย์ หรือธุรกิจทางการท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น การดำรงชีวิตทั้งเรื่องประเพณี สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นที่ศึกษาในครั้งนี้

๒. สภาพของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งมิติการผลิตและการบริโภค

วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นทั้งมิติการผลิตและการบริโภคที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลตำบลปาย แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ.๒๕๒๔-๒๕๔๐) และช่วงหลังส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๖) การจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่งผลกระทบในมิติต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพทางกายภาพพื้นที่ในอดีตของเทศบาลปาย เป็นพื้นที่สำคัญต่อการเพาะปลูกเพราะมีน้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านในพื้นที่ ชุมชนท้องถิ่นมีรายได้หลักจากเกษตรกรรม การค้าขาย หาของป่า การเข้าของการท่องเที่ยว ยุคสนับสนุนการท่องเที่ยว (หลัง พ.ศ.๒๕๔๐) ทำให้ มีการขยายเมือง พัฒนาระบบสาธารณูปโภค และปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางการเกษตร เป็นพื้นที่ที่รองรับธุรกิจการท่องเที่ยว การเข้ามาของกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบสมัยนิยม วัฒนธรรมเมืองที่เข้ามาพร้อมกับการท่องเที่ยวกลับส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นก่อนและหลังการท่องเที่ยวว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร สรุปได้ดังนี้

๒.๑ สภาพของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นมิติการผลิตและการบริโภคช่วงก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปี พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๔๐) พบว่า วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นวัฒนธรรมที่เกิดการผสมผสานจากหลากหลายพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ วัฒนธรรมขนาดใหญ่ที่ยังเห็นร่องรอยทางหลักฐานโบราณคดี เอกสาร วัฒนธรรม ประเพณี และประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ คือ กลุ่มวัฒนธรรมไทใหญ่และล้านนา ระยะ

นี้การดำรงชีวิต สภาพนิเวศ และวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นยังคงมีความสมบูรณ์และเป็นตามรูปแบบดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ เพราะชุมชนท้องถิ่นยังคงผลิตและบริโภคอาหารของตน ถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนาระบบสาธารณสุขไปไกลแต่ชุมชนท้องถิ่นยังคงรักษาวัฒนธรรมการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่นได้

๒.๒ สภาพวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นมีการผลิตและการบริโภคช่วงหลังส่งเสริมการท่องเที่ยว (ปีพ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๖) เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบการผลิตและการบริโภค โดยมีการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นเบื้องหลังของการเปลี่ยนแปลง เป็นที่ยอมรับว่าการท่องเที่ยวเป็น กิจกรรมที่สร้างรายได้ สร้างงาน สร้างอาชีพ มีผลบวกต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในทางกันข้ามการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลปายที่แบบไปก้าวกระโดด ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อสภาพทางกายภาพ แหล่งน้ำ แหล่งกิน ที่เป็นต้นทุนของการวัฒนธรรมในพื้นที่ รวมถึงการเข้ามาของกลุ่มนักท่องเที่ยวและ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมต่างกัน ส่งผลให้ วิถีการดำรงชีวิต ของชุมชนท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลง ในช่วงนี้วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่มีผลกระทบโดยรวมมาจากการจัดท่องเที่ยว ทั้งนี้มีผลมาจากสภาพทางกายภาพ ทำให้พื้นที่สามารถผลิตวัตถุดิบเพื่อการผลิตอาหารท้องถิ่นมีน้อยลง วัตถุดิบที่เคยหาได้จากพื้นที่ เริ่มหมด ราคาสูง หายากและถูกแทนที่ด้วยวัตถุดิบจากวัฒนธรรมอาหารอื่น ทำให้รูปแบบการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคของคนท้องถิ่นเปลี่ยนไป การแพร่กระจายวัฒนธรรมจากภายนอกที่ผ่านพาหนะทางการท่องเที่ยว คือ นักท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง รสนิยม ค่านิยม การทำงาน และการประกอบอาชีพ แบบสมัยใหม่ถูกถ่ายทอดเข้าสู่คนท้องถิ่นยุควัยเจริญพันธุ์ที่มีความสามารถในการปรับตัวมากกว่าผู้สูงอายุ จึงทำให้อาหารท้องถิ่นถูกลดบทบาท

อย่างไรก็ดีการท่องเที่ยวในยุคนี้ จะกล่าวว่าเป็นเพียงด้านลบอย่างเดียวคงไม่ได้ จากการศึกษาพบว่าการจัดการท่องเที่ยวในยุคนี้แม้จะเป็นการจัดการทางด้านการท่องเที่ยว แต่ยังเป็นกระบวนการในการรื้อฟื้น ประดิษฐ์และอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และอาหารท้องถิ่นด้วย การจัดการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมเกิดกระบวนการสร้างมูลค่าและคุณค่า ถึงแม้ว่านัยยะความสำคัญ ของการผลิตและการบริโภคจะเปลี่ยนไป เช่น ข้าวปึกงา ขนมแปมั้ง เป็นต้น

การจัดการท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมายทั้งมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่เป็นกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นเช่นเดียว เปลี่ยนไปในระดับที่ต่างกัน ตามทรัพยากร สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมมี “กลุ่มคน” เป็นแกนสำคัญของการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของปายในปัจจุบันเป็นวัฒนธรรมอาหารตามแบบสมัยนิยม เพื่อตอบรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นหันมาบริโภคอาหารเมืองน้อยลง ด้วยวัตถุดิบของการผลิต ผู้ผลิตวัตถุดิบหรืออาหารน้อยลง อย่างไรก็ตามก็ดีพบว่า

อาหารท้องถิ่นถึงแม้ว่าจะมีน้อยลงในวิถีชีวิตประจำวัน แต่ในงานประเพณีต่าง ๆ ทั้งงานปอยส่างลอง กันตอสงกราบต์ ออกพรรษา งานเลี้ยงผีปู่ย่า งานศพ หรืออื่นยังคงมีอาหารท้องถิ่นให้เห็นอยู่ ละลานตา อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นอาจมีผลกระทบในระดับของชีวิตประจำวัน แต่ระดับของวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ยังคงมีให้เห็นอยู่มากและวัฒนธรรมอาหารมิได้เลือนหายไป เพียงแต่ถูกบทบาทของความสำคัญ ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนรูปแบบการผลิต และนัยยะของการบริโภคไปจากเดิม อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมอาหารเป็นเสมือนสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ที่อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ในเขตชุมชนปายยังคงมีผู้ผลิตและผู้บริโภค ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่รากฐานของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นยังคงมีเหลืออยู่

ข้อเสนอแนะ

เรื่องราวของอาหารหรือวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น เป็นสิ่งที่บอกเล่าเรื่องราว และการแสดงถึงตัวตน ที่มาและที่ไปของกลุ่มคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นๆ ที่เขารุ่นหลังควรจะมีโอกาสได้เรียนรู้และศึกษาเพื่อสร้างความทรงจำและสำนึกทางชาติพันธุ์ โดยมีหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชนท้องถิ่นหรือการท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการสร้างโอกาสในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่ปลูกจิตสำนึกอันดีงามต่อวัฒนธรรม และปลูกฝังเรื่องราวของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็น “ความสนุก หิมุ่งสู่ความจริง” เพื่อให้เกิดกระแสรักและหวงแหนวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนของตนก่อนที่วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นจะสูญหายไปและแทนที่วัฒนธรรมสมัย เช่น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การกิจกรรมและงานประเพณีต่างๆ เพื่อให้คนนอกเข้าใจถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น สนับสนุนโครงการรื้อฟื้นผักร้านบ้านและวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น นำเอาเรื่องราวของวิถีชีวิต อาหารท้องถิ่น มาสร้างองค์ความรู้ คุณค่าและมูลค่าเพื่อเป็นแรงจูงใจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

ในการศึกษาเรื่องผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น กรณีศึกษาเขตเทศบาลตำบลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการศึกษาที่จำกัดขอบเขตพื้นที่ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑ ศึกษาพื้นที่รอบนอกเขตเทศบาลปาย เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบของการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอปาย

๒ ศึกษาเปรียบเทียบกับพื้นที่ที่มีการจัดการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบเดียวกับอำเภอปาย หรือพื้นที่ที่กำลังเข้าสู่การท่องเที่ยว เพื่อเป็นแนวทางการป้องกันหรือภัยการวัฒนธรรมของชาติ

รายการอ้างอิง

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดแม่ฮ่องสอน. รายงานสรุปยอดนักท่องเที่ยว ประจำปี ๕๕๐-๒๕๕๕. แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๕๕.
- กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. ความหมายของวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, ๒๕๔๙.
- การท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอน. รายงานการสำรวจและการศึกษาภาวะการณ์ท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี พ.ศ.๒๕๕๖. แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๓๐.
- _____ . การท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอน. รายงานจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ประจำปี ๒๕๕๐-๒๕๕๖. แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๕๖.
- กฤษฎา บุญชัย และคณะ. แนวคิดและนโยบายฐานทรัพยากรอาหาร. นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- โกศล กันธะรส. เมืองปาย: ชุมทางชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีต. แม่ฮ่องสอน: คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ, ๒๕๕๖.
- งามพิศ สัตย์สงวน. หลัคนามุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- จันทร์ โอมนัย. ธุรกิจส่วนตัว. สัมภาษณ์, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๕.
- จารุวรรณ ชำเพชร. ทุนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. น้ำพริกล้านนา. กรุงเทพฯ: ครีวบ้านและสวน, ๒๕๔๕.
- ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. “ผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรมและการเมืองจากการพัฒนาการท่องเที่ยว” ททท. จุลสารการท่องเที่ยว. ๑๕, ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๔): ๓๒-๔๐
- ชนัญ วงษ์วิภาค. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.
- _____ . การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: ความหมายและขอบเขตในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.
- _____ . การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.
- _____ . นิเวศวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.
- _____ . ภูมิปัญญาท้องถิ่น. นนทบุรี: เอ็มพันธ์, ๒๕๔๘.

- ซ์ชญา เอเมะสุวรรณ. คำชาย อายุ ๔๓ ปี. สัมภาษณ์, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.
- ดวงใจ หล่อธนวนิชย์. “จากปางมะผ้าสู่ปลาย:บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว,” **พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ ๙-๑๐ สิงหาคม: ๒๕๕๙), ๒๕๕๗.
- _____. “รัฐ ทูต ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน:ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยและ ญี่ปุ่น.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ๒๕๕๐.
- ดวงใจ หล่อธนวนิชย์ และโยชิระ อิวะสะ. **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.
- เทศบาลปาย. **การใช้ที่ดิน**. เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗. เข้าถึงได้จาก <http://eservices.dpt.go.th/edocument/data/urban/u006/u006.pdf>
- _____. **แผนที่**. เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗. เข้าถึงได้จาก <http://eservices.dpt.go.th/edocument/data/urban/u006/u006.pdf>
- _____. **แผนที่**. เข้าถึงเมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗. เข้าถึงได้จาก <http://www.tessabanpai.go.th/>
- เทศบาลตำบลปาย. **รายงานพัฒนาการท่องเที่ยวและธุรกิจโรงแรมที่พักในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. แม่ฮ่องสอน: เขตเทศบาลตำบลปาย, ๒๕๕๒.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มานนคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔.
- ธวัชชัย มานิตย์. “ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ๒๕๕๔.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. “๑๒ เดือนชานาไทใหญ่.” **สารคดี** ๒๕, ๒๙๗ (พฤศจิกายน ๒๕๕๒): ๑๓๐-๑๓๙.
- นิริ เฮียวศรีวงศ์. “วัฒนธรรมพื้นบ้านกับการท่องเที่ยว.” **เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน: กรณีอีสาน**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ๒๕๓๒.
- นิรมล ยวนบุญย์ และคณะ. **น้ำพริก:ฐานทรัพยากรอาหาร วิถีชุมชน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์**. นนทบุรี: แผนงานทรัพยากรอาหาร มูลนิธิชีววิถี, ๒๕๕๐.

- บุษผางค์ ชุมดี และสิริวรรณ สิริวนิชย์. “ผงซุรส การเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงสัญลักษณ์จาก
สารปรุ้งแต่งสู่วิดีคริวไต (ไทใหญ่).” ใน ปาก-ท้องและของกิน. กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๒.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism
Development). กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์, ๒๕๔๘.
- เบญจจา ยอดดำเนิน. **บริโภคนิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณีในการบริโภคอาหาร ในทฤษฎี
และการศึกษาทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยาการแพทย์.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย
ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓, ๒๕๔๓.
- ประหยัด สายวิเชียร. **อาหาร วัฒนธรรมและสุขภาพ.** เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- พัทธยา สายหู. **ลักษณะชุมชนกับวัฒนธรรมอาหาร ในโภชนาการการศึกษาเพื่อชุมชน.**
หน่วยที่ ๑-๗. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. “พระเจ้าอยู่หัวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.” เอกสารประกอบ
การบรรยาย ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.
- พ่อจันทร์ อินทसार. **บราชน์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, ๑๕ เมษายน ๒๕๕๔.**
- มังกร ไร่ประโยชน์ศิลป์. **เรื่องเล่าเมืองปายในอดีต.** เอกสารประกอบสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย,
๒๕๕๒.
- ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
_____. **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.**
เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- รลิกา อังกูร. “การท่องเที่ยว:อนุรักษ์หรือทำลายศิลปวัฒนธรรมไทย.” วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช
๑๒, ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๒): ๑๑๘-๑๒๕.
- รัศมี ชูทรงเดช. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
อย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน.** กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.
- รุ่งวิทย์ มาศเมืองงาม. **วัฒนธรรมอาหารอีสาน.** กรุงเทพฯ: หน่วยวิจัยสังคมและเศรษฐกิจ
ภาควิชาอายุรศาสตร์เขตร้อน คณะเวชศาสตร์เขตร้อน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.
- สนิท สัมครการ. **สังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือ ประเทศไทย.** เอกสารวิชาการสมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐.

สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย. **ข้อมูลพื้นฐานและประวัติศาสตร์เมืองปาย**. แม่ฮ่องสอน: สภาวัฒนธรรม
อำเภอปาย, ๒๕๕๒.

_____. **การสำรวจจำนวนประชากรประจำปี ๒๕๕๔**. แม่ฮ่องสอน: สภาวัฒนธรรมอำเภอ
ปาย, ๒๕๕๕.

_____. **รายงานสรุปประจำปี พ.ศ.๒๕๕๕**. แม่ฮ่องสอน: สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย, ๒๕๕๕.

สว่าง เลิศฤทธิ์. **การจัดการทรัพยากรโบราณคดีภาพรวมแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทาง
วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

สายันต์ ไพเราะจิตร์. **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน.โครงการ
หนังสือโบราณคดีชุมชน**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๕๐.

สาวิตร มีจ้อย และ บุญรอด มาสาทอง. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องระยะสั้น
สำหรับพื้นที่สีเขียวในอำเภอปาย การพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืน
ของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
๒๕๕๐.

สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. **วิเคราะห์ชาวไต: กรณีศึกษาชาวบ้านไต อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน**.
เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๒๘.

_____. “วิเคราะห์ชาวไต: กรณีศึกษาชาวบ้านไต อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.”
สารคดี. ๒๕, ๒๙๗ (พฤศจิกายน ๒๕๕๒): ๑๕๐-๑๕๕.

_____. **กระบวนการโบราณคดีชุมชน: การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อ
เสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
ในจังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษาและภาควิชาการพัฒนารัฐบาล
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน. **รายงานสภาพเมืองปาย อำเภอปาย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. แม่ฮ่องสอน: ม.ป.ท., ๒๕๓๕.

อุดร วงษ์ทับทิม. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

โอฬาร เจริญชัย. “ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของประชาชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการ
เปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองท่องเที่ยวในชนบท: กรณีศึกษาเมืองปาย จังหวัด
แม่ฮ่องสอน.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง
มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ๒๕๕๕.

อำเภอปาย. เอกสารบรรยายสรุปอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประจำปี ๒๕๔๘-๒๕๕๕.

แม่ฮ่องสอน: อำเภอปาย, ๒๕๕๖.

Ilovemaehongson. แผนที่ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เข้าถึงเมื่อ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

เข้าถึงได้จาก <http://doodedeja.blogspot.com/>

การคำนวณ

ภาคผนวก ก

แบบสอบถามเพื่อการศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบทางการจัดการท่องเที่ยว
ที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น : กรณีศึกษาเขตเทศบาลตำบลปาย
ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แบบสอบถามเพื่อการศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบทางการจัดการท่องเที่ยว
ที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น : กรณีศึกษาเขตเทศบาลตำบลปาย
ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แบบสอบถาม (ชุมชนท้องถิ่น)

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคล

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....
บ้านเลขที่.....
๒. เพศ
 หญิง ชาย
๓. อายุ.....ปี
๔. เชื้อชาติหรือชาติพันธุ์
 ไทใหญ่ คนเมือง (ล้านนา) ไทย อื่น ๆ ระบุ.....
ศาสนา
 พุทธ คริสต์ อิสลาม อื่น ๆ ระบุ.....
๕. ระดับการศึกษา
 ประถมศึกษา มัธยมศึกษา
 ปริญญา..... อื่น ๆ ระบุ.....
๖. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่
 เกิดและเติบโตในพื้นที่ น้อยกว่า ๑๐ปี
 ๑๐-๒๐ปี ๒๐-๓๐ปี
 ๓๐-๔๐ปี มากกว่า ๔๐ปี
๗. สาเหตุที่ท่านย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชน
 เกิดและเติบโตในพื้นที่ โกลีที่ทำงาน
 ย้ายตามครอบครัว เพื่อประกอบธุรกิจ
 อื่น ๆ ระบุ.....

๘. ในปัจจุบันท่านประกอบอาชีพ

- เกษตรกรรม ค้าขาย
 รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ ประกอบธุรกิจส่วนตัว
 รับจ้าง อื่น ๆ ระบุ.....

๙. อาชีพของท่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือไม่

- ไม่เกี่ยวข้อง เกี่ยวข้อง.....

๑๐. รายได้หลักของท่านมาจาก

- การขายผลผลิตทางเกษตร ทำงานมีเงินเดือนประจำ
 รายได้จากธุรกิจ อื่น ๆ ระบุ.....

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลการผลิตและการบริโภคอาหารของชุมชนท้องถิ่น

๑. ท่านประกอบอาหารรับประทานหรือไม่

- ใช่ ไม่ใช่

๑.๑ หากท่านประกอบอาหารรับประทาน วัตถุประสงค์ในการประกอบอาหารมาจากที่ใด อะไรบ้าง:
และเป็นอาหารแบบใด

- บ้าน ตลาด หุ่นา แม่ค้า
 ป้า พี่และผัก เนื้อสัตว์/ปลา/กุ้ง แม่ลง
 ผลไม้ อาหารท้องถิ่น อาหารไทย (ได้ อีสาน..)
 อาหารต่างชาติ อื่น ๆ ระบุ.....

๑.๒ ท่านประกอบอาหารในโอกาสใด

- บริโภคชีวิตประจำวัน เพื่อนงานประเพณี
 เพื่อค้าขาย

๑.๓ หากท่านไม่ประกอบอาหาร ท่านเลือกซื้ออาหารจากแห่งใด และนิยมรับประทานอาหารประเภทใด เพราะเหตุใด

- ตลาด ร้านค้าและร้านอาหาร
 ร้านสะดวกซื้อ อาหารท้องถิ่น
 อาหารไทย (ได้ อีสาน..)
 อาหารต่างชาติ
 อื่น ๆ ระบุ เพราะ.....

๒. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อการผลิตและการบริโภคอาหารท้องถิ่น

ชอบ ไม่ชอบ

๒.๑ เพราะเหตุใดท่านนิยมประกอบอาหารและรับประทานอาหารท้องถิ่น (ตอบได้มากกว่า๑ข้อ)

- ชื่นชอบรสชาติ วัตถุดิบที่หาได้
 ค้นเคยกับอาหารท้องถิ่น มีความสามารถในการประกอบอาหารท้องถิ่น
 ราคาถูก

๒.๒ ชนิดของอาหารท้องถิ่นที่ท่านนิยมผลิตและรับประทาน

- อาหารคาว อาหารหวาน

๒.๓ ท่านรู้จักกรรมวิธีการผลิตอาหารท้องถิ่นจากที่ใด

- ครอบครัว สถานศึกษา
 โรงเรียนสอนทำอาหาร

๓. เพราะเหตุใดท่านไม่นิยมผลิตและรับประทานอาหารท้องถิ่น (ตอบได้มากกว่า๑ข้อ)

- ไม่ชื่นชอบรสชาติอาหารท้องถิ่น ไม่มีเวลาประกอบอาหาร
 วัตถุดิบไม่น่าสนใจ/ขาดแคลน ไม่มีความรู้ในการประกอบอาหารท้องถิ่น

ส่วนที่ ๓ การจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

๑. ท่านคิดว่าการเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นหรือไม่

- ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น
 ไม่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น

๒. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น อย่างไร

กรุณาภาาเครื่องหมาย (✓) ในช่องที่ท่านเห็นด้วยตามระดับการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อ
วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น หลังการเข้ามาของการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น มากที่สุด ให้คะแนน = ๕

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น มาก ให้คะแนน = ๔

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ปานกลาง
ให้คะแนน = ๓

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น น้อย ให้คะแนน = ๒

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น น้อยที่สุด ให้คะแนน = ๑

การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ไม่เปลี่ยนแปลง
ให้คะแนน = ๐

การเข้ามาของการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นอย่างไร	ระดับการเปลี่ยนแปลง					
	๕	๔	๓	๒	๑	๐
ด้านการผลิต						
วัตถุประสงค์ในการประกอบอาหาร						
แหล่งวัตถุประสงค์สำหรับการประกอบอาหาร						
ความรู้และความสามารถในการประกอบอาหาร						
ความต้องการของการประกอบอาหาร						
การถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาหาร						
รสชาติอาหาร						
กรรมวิธีการผลิตอาหาร						
โอกาสในการผลิตอาหาร (ชีวิตประจำวัน, งานบุญ)						
กลุ่มผู้ผลิต						
ด้านการบริโภค						
รสชาติของอาหาร						
รูปแบบของอาหาร						
แหล่งอาหาร						
ความต้องการบริโภคอาหาร						
โอกาสในการบริโภคอาหาร(ชีวิตประจำวัน,งานบุญ)						
กลุ่มผู้บริโภค						

ภาคผนวก ข
แหล่งอาหารและทรัพยากรอาหารในเขตเทศบาลปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
จากตารางที่ ๒

อาหารจากป่า

๑. พืช

ผักคั่ว

ผักพ้อคำติเมีย

บอนเต้า

เห็ดถอบ

เห็ดไข่ถ่าน

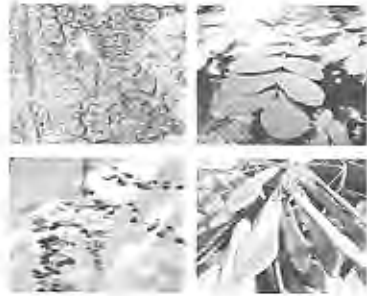
ผักปู้ย่า

หน่อไม้

ผักขี้หูด

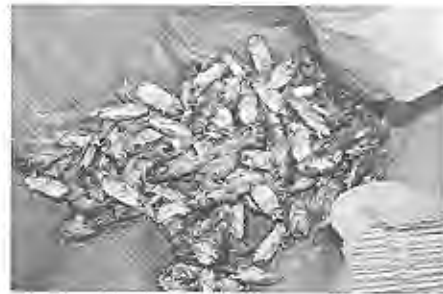

กระพี้จั่น

๒. สัตว์ป่า

ไข่มดแดง

จ๊กจั่น

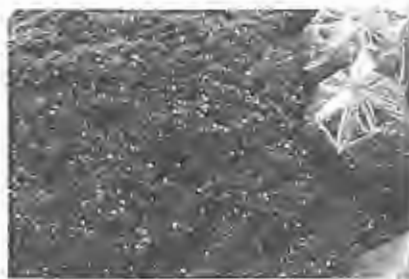
จิ้งหรีด

อาหารจากพุงนา

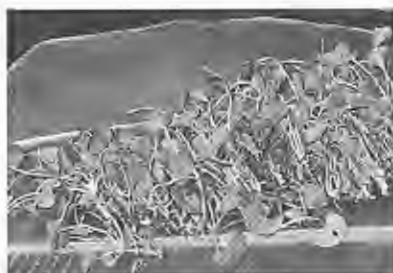
๑. พืช

ผักชีเสียด

เต้าหรือตะไคร่น้ำ

ผักหนอก (ใบน้ำบัก)

ผักแว่น

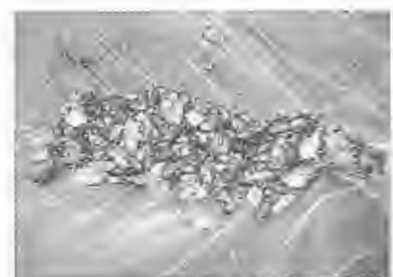
๒. สัตว์บก

แมงดา

แมงอีนัว

แมงก้านเขียว

แมงมัน

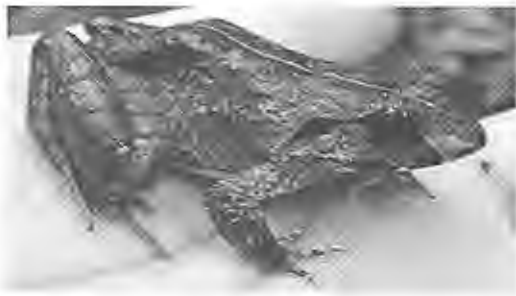
๓. สัตว์น้ำ

หอยขม

ปูนา

เขียดแลว

กบ

แม่น้ำ

๑. พืช

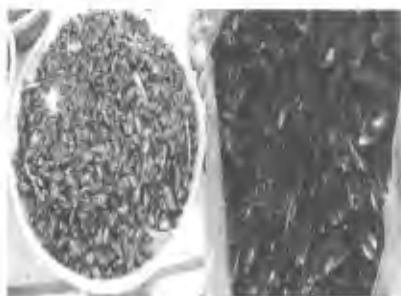

ผักหนาม

ผักกูด

๒. สัตว์น้ำ

แมงอิเหนียง

ตะพานน้ำ

๓. สัตว์น้ำ

กุ้ง

ปลาชิว

ปลาไหล

ภาคผนวก ค

อาหารท้องถิ่นในเขตเทศบาลปาย ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ตารางที่ ๑๓ และ ๑๔

เมนูอาหารหวานของชาวไทใหญ่

อาหารหวาน

ข้าวมูนข่อย (ขนมวง)

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเหนียว ๕ ส่วน
๒. แป้งข้าวเจ้า ๑ ส่วน
๓. น้ำอ้อย ๖ กิโลกรัม
๔. น้ำมันสำหรับทอด ๑ ขวด
๕. งาขาว ½ ช้อนชา

วิธีทำ

๑. ผสมแป้งข้าวเหนียว + ข้าวเจ้าวนวดให้ได้ที่พักไว้แล้วจึงโรย ด้วยงาขาว กดเบา ๆ เพื่อให้งา ติดกับตัวแป้ง
๒. เคี่ยวน้ำอ้อยให้เหนียวพอประมาณ
๓. นำแป้งมานั้นเป็นวงกลมจนหมด
๔. นำกระทะ (ใช้กระทะแบน) ตั้งไฟร้อนปานกลาง ใส่น้ำมันลงไปพอท่วมกระทะ นำแป้งที่ปั้นไว้เป็นวงกลมลงเรียงในกระทะน้ำมัน พลิกกลับด้านไปมา จนสุก
๕. วิธีเคลือบน้ำตาลอ้อย
๖. นำน้ำตาลน้ำอ้อยใส่น้ำเล็กน้อยตั้งไฟให้เป็นยางมะตูม
๗. นำขนมที่ยกออกจากกระทะน้ำมัน โดยใช้ไม้เสียบขนมจุ่มลงไปในหม้อ น้ำตาลน้ำอ้อย รอจนน้ำตาลอ้อยซึมเข้าไปในเนื้อแป้งจนทั่ว แล้วจึงยกขึ้นพักไว้ให้เย็น และรับประทานได้เลย

ขนมสาเกตุ

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเหนียว ๒ ถ้วย
๒. มะพร้าวขูดขาว ๑ กิโลกรัม
๓. น้ำอ้อย ๑ กิโลกรัม

วิธีทำตัวแป้ง

นำแป้งมาผสมน้ำพอหมาด ๆ ลักษณะแป้ง สามารถติดกันเป็นก้อนกลมเล็ก ๆ

วิธีทำไส้ขนม

๑. นำน้ำอ้อยมาเคี้ยว แล้วนำมะพร้าวขูดลงไป กวนให้หอม
๒. นำแป้งที่นวดแล้ว ร่อนลงในกระทะตั้งบนเตาใช้ไฟอ่อน
๓. พอแป้งติดกันเป็นแผ่น ตักใส่ใส่ลงไป เสร็จแล้วนำขนมใส่ถาด พร้อมรับประทาน

ขนมอาละหว่า

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเจ้า ๕๐๐ กรัม
๒. กะทิ ๓๐๐ กรัม
๓. น้ำตาลทราย ๒๐๐ กรัม
๔. เกลือ ¼ ช้อนชา

วิธีทำ

๑. นำแป้ง กะทิ น้ำตาล ผสมกันตั้งไฟอ่อน ๆ กวนให้เข้ากันจนสุก
๒. เทส่วนผสมที่ได้ลงในถาดกลมขนาดใหญ่ ใช้หัวกระทิชีผสมกับเกลือเทราดหน้าขนม
๓. ใช้ก้ามมะพร้าวเผา โดยใช้สังกะสี รองหน้าขนมไว้ เมาก้ามมะพร้าวจกหน้าขนมเหลือง

สวยงาม

๔. เมื่อขนมเย็นตัดเป็นชิ้น ๆ พร้อมรับประทาน

ขนมถ้วยตะยี่น

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเหนียว ๒ กิโลกรัม
๒. กะทิ ๑ กิโลกรัม
๓. น้ำตาล ๑ กิโลกรัม
๔. น้ำอ้อย ๑ กิโลกรัม
๕. เกลือ ๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีทำ

๑. แช่วแป้งข้าวเหนียวไว้ ๑ คืนแล้วนำมานึ่ง แล้วพักไว้
๒. นำกะทิ ๐.๕ ก.ก. น้ำตาลเกลือผสมกัน ยกตั้งไฟจนได้ที่
๓. นำข้าวเหนียวใส่ลงไปนึ่งในน้ำที่เตรียมไว้ กวนจนได้ที่
๔. นำมาเทใส่ถาดที่เตรียมไว้ปาดหน้าให้เรียบ
๕. นำกะทิ ที่เตรียมไว้มาราดลงบนหน้าขนม
๖. นำขนมไปผิงด้วยไฟใช้กาบมะพร้าวเผา โดยใช้สังกะสี รองหน้าขนมไว้ เพักาบมะพร้าวจนหน้าขนมเหลืองสวยงาม

ขนมเป็ญมั้งหรือ แป้มั้งน

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเจ้า ๕๐๐ กรัม
๒. กะทิ ๓๐๐ กรัม
๓. น้ำตาลทราย ๒๐๐ กรัม
๔. ผงฟู ๑๐๐ กรัม

วิธีทำ

๑. นำกะทิ น้ำตาล ผงฟู ผสมให้เข้ากัน
๒. ตั้งภาชนะไฟอ่อน ๆ เทหัวกะทิใส่ จากนั้นนำส่วนผสมเทรวมกันกับกะทิตั้งไฟ อ่อน
๓. เผาหน้าด้วยก้ามมะพร้าว รองหน้าขนมด้วยสังกะสี เผาพร้อมกับตั้งไฟอ่อน ๆ ไปเรื่อย ๆ จนขนมสุก
๔. เมื่อขนมเย็นตัดเป็นชิ้น ๆ แล้วรับประทาน

ข้าวมูนเกลือ

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเจ้า
๒. กะทิ
๓. เกลือ
๔. ไข่แดงสำหรับห่อขนม (กะทิจะใส่หรือไม่ก็ได้)

วิธีทำ

๑. เริ่มจากการฉีกไข่แดงให้กว้างพอประมาณ เช็ดให้สะอาด
๒. จากนั้นร่อนแป้งผสมเกลือแล้วใส่กะทิคนให้เข้ากัน
๓. นำไปเทใส่กระทะทองเหลืองหรือหม้อ ตั้งไฟขนาดกลาง คนให้ทั่วพอประมาณว่า แป้ง

ขึ้นกำลังดี ไม่สุกเกินไป

๔. ตักแป้งใส่ตรงกลางใบตองแล้วห่อเหมือนกับการห่อขนมชนิดยาวโดยไม่ ต้องกลัดไม้
๕. ขั้นสุดท้ายคือวางห่อขนมเรียงในลังถึงนั่งด้วยไฟแรงเป็นเวลาประมาณ 15-20 นาทีจึง

ยกลงแล้วรับประทานขณะที่ยังอุ่น

ข้าวมูนจ๊อก

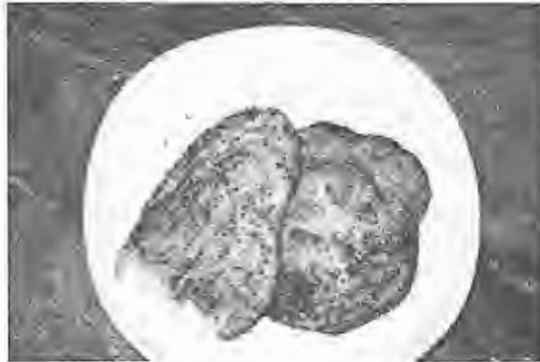
ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเหนียว ๑ ถุง
๒. มะพร้าวขูด ๑ กิโลกรัม
๓. น้ำตาลทรายขาว ๐.๕ กิโลกรัม
๔. น้ำตาลปีบ ๐.๕ กิโลกรัม
๕. เกลือป่น ๑ ช้อนโต๊ะ
๖. ใบตองตัดเป็นวงรี ๕ พับ
๗. น้ำสะอาด ๑ กิโลกรัม

วิธีทำ

๑. นวดแป้งด้วยน้ำจนเหนียวพอปั้นได้ จากนั้น เคี้ยวน้ำอ้อยพอเป็นยางมะตูม (ใช้ไฟ อ่อน)
๒. ใส่มะพร้าวลงไปเคี้ยว หมั่นคนอยู่เสมอจนกระทั่งหอม และเหนียวจึงยกลงทิ้งไว้ให้เย็น
๓. นำมาปั้นเป็นลูกกลม ๆ ขนาดพอคำ
๔. ปั้นแป้งที่คูลูกไว้ให้มี ขนาดโตกว่าไส้ขนมที่ปั้นไว้แล้วสักเล็กน้อย กดแป้ง ที่ปั้นไว้ให้แบนเป็นรูปวงกลมโดยวางไส้ขนมไว้ ตรงกลาง บีบแป้งหุ้มให้ทั่ว เพื่อที่จะนำมาห่อในใบตอง
๕. หาน้ำมันมะพร้าว หรือน้ำมันพืช ขึ้นสุดท้ายนำขนมที่ห่อเรียบร้อยแล้ววางเรียงใส่ลังนึ่ง แล้วนึ่งจนสุก

ข้าวปึกงาหรือข้าวคดุงา

ส่วนผสม

๑. ข้าวเหนียว ๑ ลิตร
๒. งามน ๒ ลิตร
๓. เกลือ ๑ ช้อนโต๊ะ
๔. น้ำอ้อยเคี้ยวพอดิ ๑ ถ้วย

วิธีทำ

๑. นำข้าวเหนียวแช่ค้างคืนไว้ 1 คืน
๒. นำงามนมาล้างให้สะอาดและพักไว้ให้สะเด็ดน้ำ
๓. นำลงไปคั่วไฟอ่อน ๆ พอสุก
๔. ต้มน้ำให้ละลายเครื่องปรุงด้วยตะแกรงร่อนแป้งที่เตรียมไว้
๕. นำข้าวเหนียวมานึ่งใช้เวลาครึ่งชั่วโมง
๖. นำข้าวเหนียวสุกตำให้แหลกพักไว้ เวลารับประทาน ให้ตักข้าวเหนียวที่ตำไว้คลุกกับงา
เสร็จพร้อมกัมน้ำอ้อย

อาหารคาว

หมาก-กลางหูก (แกงขนุน)

ส่วนผสม

๑. ขนุนดิบ ๕๐๐ กรัม
๒. หมูสามชั้น หรือกระดุกหมู ๓๐๐ กรัม
๓. มะเขือเทศ ๕ ลูก
๔. ใบชะอม หรือ ชะพลู หรือ ใบผักชีฝรั่ง ๑ มัด
๕. พริกแห้ง ๗ เม็ด
๖. กะปิ ๑ ช้อนโต๊ะ
๗. ถั่วเน่า ๑ แผ่น
๘. หอมแดง กระเทียม ๕ หัว

วิธีการปรุง

๑. ขนุนปอกเปลือก สับเป็นชิ้นเล็ก ๆ ล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำไปต้มให้สุกจนเปื่อย
๒. นำพริกแห้ง หอมแดง กระเทียม กะปิ และถั่วเน่า โขลก ให้ละเอียด
๓. นำน้ำพริกที่โขลกไว้ ลงไปผัดกับหมูสามชั้นที่หั่นไว้แล้ว พร้อมกับมะเขือเทศให้ได้กลิ่น

หอม

๔. นำน้ำพริกที่คั่วไว้ลงใส่ในหม้อขนุน พอเดือดชิมรสตามใจชอบ ยกลงเติมด้วยใบชะอม หรือใบชะพลู หรือผักชีฝรั่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง

แกงจ๋าसान (วุ้นเส้นใส่หอยวก)

ส่วนผสม

๑. หมูสามชั้น ๕๐๐ กรัม
๒. วุ้นเส้น ๓๐๐ กรัม
๓. กุ้งแห้ง ๒ ชีด
๔. หอยวกกล้วยสับ ๕ ชีด
๕. พริกแห้ง หอมแดง ๕ เม็ด
๖. ต้นหอม ผักชี ๑ มัด
๗. กะปิ ๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. นำพริกแห้ง หอมแดง กะปิ โขลกให้ละเอียด แล้วนำไปผัดกับหมูสามชั้นและกุ้งแห้ง
๒. ใส่หอยวกกล้วยลงไปผัดจนนิ่ม
๓. ตั้งน้ำให้เดือดใส่เครื่องที่เตรียมไว้ลงไปพอเดือดใส่วุ้นเส้นลงไป
๔. ปรงรสชาติตามใจชอบ พอรับประทานตักใส่ถ้วยโรยด้วยต้นหอมผักชี

หมากเขอต้า(ตำมะเขือ)

ส่วนผสม

๑. มะเขือยาวหรือมะเขือพวง ๕๐๐ กรัม
๒. พริกแห้ง ๘ เม็ด
๓. หอมแดง กระเทียม ๕ หัว
๔. กะปิ เกลือป่น ๑ ช้อนชา
๕. มะเขือเทศ ๕ ลูก
๖. ถั่วเน่าป่น ๑ แผ่น
๗. ใบสะระแหน่ ต้นหอมผักชี ๑ มัด
๘. ไข่ต้ม ๓ ลูก

วิธีปรุง

๑. นำมะเขือยาวมาเผา/ถ้าเป็นมะเขือพวงนำไปต้ม
๒. นำมะเขือยาวปอกเปลือกออก-มะเขือพวงโขลกพอแหลก พักไว้ โขลกพริกแห้ง หอมแดง กระเทียม เกลือป่น กะปิ ให้ละเอียด
๓. นำน้ำพริกที่โขลกไว้ ลงผัดในน้ำมันพอหอมใส่มะเขือเทศซอย ผัดต่อจนมะเขือเทศสุก
- ๔ ตักมะเขือยาวหรือมะเขือพวงที่เตรียมไว้แล้วใส่ถั่วเน่าป่นลงไป คลุกให้เข้ากันดีแล้ว ชิมรสตามใจชอบ ตักใส่ถ้วยโรยหน้าด้วยกระเทียมเจียว หอมแดงซอย ใบสะระแหน่ เต็ดเป็นใบ ๆ และไข่ต้มผ่าเป็นซีก

มะม่วงสะแนบ

ส่วนผสม

๑. มะม่วงแก้วหรือตะลึบขนาดนำมาสับ ๑ กิโลกรัม
๒. หอมแดงซอย ๑๐ หัว
๓. กระทียมแคะ สำหรับทำกระทียมเจียว ๑/๒ ชีด
๔. กะปิ ละลายน้ำ ๒ ช้อนโต๊ะ
๕. งาขาว ๑ ชีด
๖. กุ้งแห้ง ๑ ชีด
๗. พริกเม็ดเล็กแห้ง ๑ ชีด
๘. ถั่วลิสง ๑ ชีด
๙. ผงปรุงรส ๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. ปอกมะม่วง สับมะม่วงให้เป็นฝอย
๒. ซอยหอมแดง
๓. เจียวกระทียม
๔. นำกะปิละลายน้ำแล้วนำไปคั่วในน้ำมันพอสุก
๕. นำงาที่คั่วไว้ไปปั่น
๖. นำถั่วที่คั่วและกุ้งแห้งไว้ไปปั่น
๗. นำพริกแห้งไป คั่วให้ สุก
๘. นำมะม่วงที่สับไว้ นำกะปิคั่ว งาปั่น ถั่วลิสงปั่น กุ้งแห้งปั่น มาคลุกเคล้าให้เข้ากัน เติมกระทียมเจียวลงไป ปรุงรสตามต้องการ ตักใส่จาน โรยกระทียมเจียว พริกชี้หนูแห้งคั่ว

อุ๊บอะสี่ปย่านไก่

ส่วนผสม

๑. ไก่สด ๑ ก.ก.
๒. พริกแห้งเม็ดใหญ่ ๕ เม็ด
๓. กะปิ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ
๔. กระเทียมแกะเปลือก ๒ ชีด
๕. หอมแดงแกะเปลือก ๒ ชีด
๖. ขมิ้นผง ๑ ช้อนชา
๗. น้ำมันพืช ๑/๔ ขวด
๘. ผงหมากสะหล่า ๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีทำ

๑. ล้างไก่สับเป็นชิ้น ๆ ประมาณ ๑ นิ้ว
๒. พริกแห้งแกะเอาเมล็ดออกแช่น้ำร้อน โขลกพริกให้ละเอียด หอมแดง กระเทียม โขลกรวมกันให้ละเอียด ใส่กะปิ ขมิ้น
๓. นำไก่ที่สับเตรียมไว้ใส่กระทะ ใส่เครื่องปรุงทั้งหมด ใส่น้ำมัน คลุกเคล้าให้เข้ากัน ตั้งไฟอ่อน ๆ คนกลับไปกลับมารองน้ำแห้ง เติมผงมะสล่า ปรุงรสตามต้องการ เมื่อเห็นว่าไก่เปื่อยดีแล้ว

ผักหนอกโก้ (ยำใบบัวบก)

ส่วนผสม

๑. ผักหนอก (ใบบัวบก)
๒. พริกแห้ง
๓. กะปิ
๔. หอมแดง๑๕หัว
๕. น้ำมันงา หรือน้ำมันพืช
๖. มะเขือเทศ
๗. ถัวลิสงคว้าน
๘. ถั่วเน่าป่น
๙. กุ้งแห้งป่น ปลากระป๋อง ปลาทูน่า ไข่ต้มตามใจชอบ

วิธีทำ

๑. นำผักที่นำมาล้างให้สะอาด แล้วหั่นฝอยพอประมาณ
๒. โขลกพริกแห้ง เกลือ ถั่วเน่าป่น รวมกันเตรียมไว้
๓. หอมแดงซอย มะเขือเทศ หั่นเป็นชิ้นบาง ๆ
๔. ปลาทูน่าแต่เนื้อ หรือไข่ต้มสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ก็ได้
๕. ใส่ทุกอย่างในภาชนะแล้วคลุกให้เครื่องปรุงทั้งหมดเข้ากัน ชิมรสตามใจชอบ

เมนูอาหารคาวหวานชาวล้านนา

อาหารหวาน

ขนมกล้วย หรือเข้าหนมกล้วย เป็นขนมชนิดหนึ่งที่ทำจากแป้งข้าวเจ้า ส่วนผสมหลักมี กล้วยน้ำว้าสุกงอม แป้งข้าวเจ้า และน้ำตาลทราย นำมาคลุกเคล้าและนวดให้เข้ากัน

ส่วนผสม

๑. กล้วยน้ำว้า สุก ๕๐๐ กรัม
๒. น้ำตาลทราย ๕๐๐ กรัม
๓. แป้งข้าวเจ้า ๓๐๐ กรัม
๔. เนื้อมัน ๓๐๐ กรัม
๕. มะพร้าว ๑ ถ้วย
๖. กะทิ ๓ ถ้วย
๗. เกลือป่น ๑ ช้อนชา

วิธีการทำ

๑. แยกเปลือกกล้วยน้ำว้า ใส่ภาชนะ ใส่แป้งข้าวเจ้า
๒. ใส่น้ำกะทิ คนให้เข้ากัน
๓. นวดส่วนผสมทั้งหมดให้เข้ากันและขยำกล้วยให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ
๔. ใส่น้ำตาลทราย แล้วนวดให้เข้ากันจนน้ำตาลละลาย
๕. ฝึกใบตองกว้าง ๖ นิ้ว ทำเป็นกรวย แล้วใช้ไม้กลัด กลัดใบตอง
๖. ตักส่วนผสมใส่ลงในกรวยให้เต็ม
๗. วางกรวยขนมในรูของคั้งถึง ๘ โรยมะพร้าวขูด นึ่งไฟกลาง ประมาณ ๒๐ นาที

ข้าววิทู

ส่วนผสม

๑. ข้าวสารเหนียว ๒ ถ้วย
๒. น้ำตาลทราย ๒ ช้อนโต๊ะ
๓. น้ำอ้อยปั่น ๑ ถ้วย
๔. งา ๒ ช้อนโต๊ะ
๕. เกลือป่น ๑ ช้อนโต๊ะ
๖. น้ำเปล่า ๑ ถ้วย

วิธีการทำ

๑. ใส่น้ำลงในข้าวหนึ่งลูก ใช้ทัพพีบีข้าวให้แตกออกจากกัน
๒. ใส่น้ำตาลทราย เกลือ และน้ำอ้อย คนให้เข้ากัน
๓. นำส่วนผสมตั้งไฟ คนไปเรื่อย ๆ ถ้าน้ำแห้งเติมน้ำเล็กน้อย จนกระทั่งน้ำอ้อยละลายและเข้ากันดี
๔. ทาน้ำมันให้ทั่วถาด ก่อนเทข้าวเหนียวลงไป
๕. เทข้าวเหนียวลงในถาด เกลี่ยจนเต็มถาด
๖. โรยงาให้ทั่ว ทิ้งไว้ให้แห้ง

ขนมศิลาอ่อน

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเจ้า ๓ กิโลกรัม
๒. กะทิ ๒ ถ้วย
๓. น้ำตาลทราย ๘๐๐ กรัม
๔. เกลือป่น ๑/๒ ช้อนชา
๕. น้ำใบเตย ๑ ถ้วย

วิธีทำ

๑. ผสมแป้งข้าวเจ้า กะทิ และ เกลือ นวดให้เข้ากัน
๒. ใส่น้ำใบเตย และน้ำเปล่า ประมาณ ๒ ถ้วย นวดให้เข้ากัน
๓. ใส่น้ำตาลทราย คนให้น้ำตาลทรายละลาย
๔. เทส่วนผสมลงในกระทะทองเหลือง นำไปตั้งไฟอ่อน ๆ
๕. กวนขนมตลอดเวลา จนกระทั่งแป้งสุก และขึ้นเหนียว ปิดไฟ
๖. เทขนมลงในถาด ทิ้งไว้ให้เย็น ตัดขนมเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด โรยด้วยถั่วเขียวคั่ว

อาหารคาว

แกงยังเล

ส่วนผสม

๑. เนื้อสันคอหมู ๓๐๐ กรัม
๒. เนื้อหมูสามชั้น ๒๐๐ กรัม
๓. น้ำอ้อยปั่น ๒ ช้อนโต๊ะ
๔. น้ำมะขามเปียก ๓ ช้อนโต๊ะ
๕. ขิงซอย ๑/๒ ถ้วย
๖. กระเทียม ๑/๒ ถ้วย
๗. ถั่วลิสงคั่ว ๒ ช้อนโต๊ะ
๘. สับปะรด ๒ ช้อนโต๊ะ
๙. ผงยังเล ๒ ช้อนโต๊ะ

วิธีการปรุง

๑. หั่นเนื้อหมูสันคอและหมูสามชั้นเป็นชิ้น
๒. โขลกเครื่องแกงรวมกันให้ละเอียด
๓. ผสมเครื่องแกง ผงยังเล สับปะรด และเนื้อหมู คลุกเคล้าให้เข้ากัน หมักไว้ประมาณ ๑

ชั่วโมง

๔. นำหมูที่หมักไว้มาตั้งไฟ ใส่ น้ำเล็กน้อยผัดจนกว่าหมูตั้งตัวเคียวต่อคอยเติมน้ำเรื่อย ๆ จนหมูนิ่มได้ที่

๕. ใส่ น้ำอ้อยปั่น น้ำมะขามเปียก ใส่กระเทียม และขิงซอยคนให้เข้ากันเคียวต่อ
๖. ใส่ถั่วลิสงคั่วพอเดือดสักพักปิดไฟ

น้ำพริกน้ำปูหรือน้ำพริกน้ำปู

ส่วนผสม

๑. พริกชี้หนู๒๐เม็ด
๒. กระเทียม ๑๐ กลีบ
๓. หอมแดง ๕ หัว
๔. ตะไคร้ซอย ๑ช้อนโต๊ะ
๕. น้ำปู๑ช้อนโต๊ะ
๖. เกลือ๑/๒ช้อนชา

วิธีการปรุง

๑. โขลกเกลือ ตะไคร้ กระเทียม และหอมแดง รวมกันให้ละเอียด
๒. โขลกพริกชี้หนูรวมกัน
๓. ใส่ น้ำปูลงคลุกเคล้าให้เข้ากัน

แกงอ่อมไก่

ส่วนผสม

๑. เนื้อไก่บ้าน ๔๐๐ กรัม	๒. ข่าอ่อนซอย ๗ แฉก
๓. ตะไคร้ซอย ๑ ต้น	๔. มะกรูดใบ ๕ ใบ
๕. รากผักชี ๓ ราก	๖. เล็บครุฑใบอ่อน ๓ ถ้วย
๗. ผักชีฝรั่งหั่นหยาบ ๒ ช้อนโต๊ะ	๘. ผักชี ๑/๒
๙. ต้นหอม ๑/๒	๑๐. น้ำมันพืช ๑/๒ ถ้วย

เครื่องแกง

๑. พริกแห้ง ๗ เม็ด	๒. พริกขี้หนูแห้ง ๔ เม็ด
๓. หอมแดง ๓ หัว	๔. กระเทียม ๒๐ กลีบ
๕. ตะไคร้ซอย ๑ ช้อนโต๊ะ	๖. ข่าซอย ๑ ช้อนโต๊ะ
๗. เกลือ ๑ ช้อนชา	

วิธีการปรุง

๑. หั่นไก่ขนาดชิ้นพอคำ
๒. โขลกเครื่องแกงรวมกันให้ละเอียด
๓. ผัดเครื่องแกงกับน้ำมัน จนมีกลิ่นหอม
๔. ใส่ไก่ลงผัดกับเครื่องแกง พอให้เนื้อไก่หตุตัว ประมาณ ๒ นาที
๕. ใส่ข่า ตะไคร้ รากผักชี ใส่น้ำซุปลง ใช้ไฟปานกลาง และเคี่ยวต่อ จนไก่สุกนิ่ม
๖. ใส่ใบมะกรูด ผักชีฝรั่ง และใบเล็บครุฑ คนให้เข้ากัน ตักใส่ชาม โรยด้วยผักชีต้นหอม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล วันวิสาข์ รัฐกิจวิจารณ์ ณ นคร
ที่อยู่ ๑๒๒ ถนน ๕ ธันวาคม ตำบลสะเตง อำเภอเมือง จังหวัดยะลา
ที่ทำงาน บริษัททัวร์เอเชีย (Tour Asia Travel Agency)

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๒ มัธยมศึกษา คณะราษฎรบำรุง จังหวัดยะลา
พ.ศ. ๒๕๔๕ ศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี สาขาภาษาฝรั่งเศส
พ.ศ. ๒๕๔๗ มัธยมศึกษาภาษาต่างประเทศ

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๖ มัธยมศึกษาภาษาฝรั่งเศส